

University of Groningen

Zooarchaeology of hybrid camels (*C. dromedarius* and *C. bactrianus*)

Çakırlar, Canan; Kilimci, Sevil

Published in:

Second International Selçuk-Ephesus Symposium on Culture of Camel-Dealing and Camel Wrestling

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2018

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Çakırlar, C., & Kilimci, S. (2018). Zooarchaeology of hybrid camels (*C. dromedarius* and *C. bactrianus*): State of osteomorphological and osteometric research. In D. Ertürk, & Ö. Gökdemir (Eds.), *Second International Selçuk-Ephesus Symposium on Culture of Camel-Dealing and Camel Wrestling: Social Sciences* (Vol. 1, pp. 46-50). <http://www.selcuk.bel.tr>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

IN THE LIGHT OF SCIENCE
ON THE PATH OF
UNESCO

www.sedeveks.org

BİLİMİN IŞIĞINDA
UNESCO
YOLUNDA

www.sedeveks.org

18-20 OCAK 2018 | 18-20 JANUARY 2018

II. ULUSLARARASI SELÇUK-EFES DEVECİLİK KÜLTÜRÜ VE DEVE GÜREŞLERİ SEMPOZYUMU

I.CİLT • SOSYAL BİLİMLER

SECOND INTERNATIONAL SELÇUK-EPHESUS SYMPOSIUM ON CULTURE OF CAMEL-DEALING AND CAMEL WRESTLING

VOLUME I • SOCIAL SCIENCE

Editörler

Dr. Öğretim Üyesi Devrim ERTÜRK
Uzm. Arkeolog Özgür GÖKDEMİR

ISBN 978-605-88682-6-7

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞININ KATKILARIYLA

SUPPORTED BY REPUBLIC OF TURKEY MINISTRY OF CULTURE AND TOURISM

II. ULUSLARARASI DEVECİLİK KÜLTÜRÜ VE DEVE GÜREŞLERİ SEMPOZYUMU

18-20 OCAK 2018 SELÇUK, İZMİR

I.CİLT

SOSYAL BİLİMLER

IInd INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON CULTURE OF CAMEL-DEALING AND

CAMEL WRESTLING

18-20 JANUARY 2018 SELÇUK, İZMİR, TURKEY

VOLUME I

SOCIAL SCIENCE

ISBN

978-605-88682-8-1

ARALIK 2018

Editörler

Dr. Öğretim Üyesi Devrim ERTÜRK

Uzm. Arkeolog Özgür GÖKDEMİR

Bu kitabın yayın hakkı Selçuk Belediyesi'ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yayımlanan bildiri metinlerindeki yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon, yazım, noktalama vb. konularındaki tüm sorumluluklar yazarına aittir.

SELÇUK BELEDİYESİ

SELÇUK EFES KENT BELLEĞİ YAYINLARI

SEMPOZYUM ONUR KURULU

Ayhan BOYACI, Selçuk Kaymakamı.

Dr.Dahi Zeynel BAKICI, Selçuk Belediye Başkanı.

Prof. Dr. Öcal OĞUZ, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, - UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Başkanı.

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Atakan KOÇ, Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi.

Prof. Dr. Murat HATİPOĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi, Selçuk-Efes Meslek Yüksek Okulu.

Prof. Dr. Murat SARIERLER, Adnan Menderes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi.

Prof. Dr. Tufan ALTIN, Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi.

Dr. Öğrt. Üyesi Devrim ERTÜRK, Dokuz Eylül üniversitesi, Efes Meslek Yüksek Okulu.

Dr. Öğrt. Üyesi Hasan ERDOĞAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi.

Dr. Öğrt. Üyesi Hatice Kübra UYGUR, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Dr. Öğrt. Üyesi Süleyman ŞANLI, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Öğrt. Gör. İrfan YILDIZ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Selçuk-Efes Yüksekokulu.

Uzm. Özgür GÖKDEMİR, Selçuk Belediyesi.

Mustafa YAVUZ, Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Derneği Başkanı.

Mustafa İBİLİ, Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Derneği Başkan Yardımcısı.

Muammer KALE, Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Federasyon Temsilcisi.

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Prof. Dr. Atakan KOÇ, Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi.

Prof. Dr. Bülent ULUTAŞ, Adnan Menderes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi.

Prof. Dr. Vedat ÇALIŞKAN, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi.

Prof. Dr. Bernard FAYE, Uluslararası Tarım ve Gelişme İşbirliği Enstitüsü, Fransa.

Prof. Dr. Gaukhar KONUSPAYEVA, Al-Farabi Üniversitesi, Kazakistan.

Prof. Dr. Gülsen DEMİR, Adnan Menderes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Prof. Dr. Murat HATİPOĞLU, Dokuz Eylül Üniversitesi, Efes Meslek Yüksek Okulu.

Prof. Dr. Murat SARIERLER, Adnan Menderes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi.

Prof. Dr. Nilüfer KOÇAK, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir MYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği.

Prof. Dr. Nuh KILIÇ, Adnan Menderes Üniversitesi, Veteriner Fakültesi.

Prof. Dr. Öcal OĞUZ, Gazi Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi.

Prof. Dr. Pamela BURGER, Viyana
Üniversitesi, Veteriner Fakültesi.
Avusturya.

Prof. Dr. Sumant VYAS, Ulusal Deve
Araştırma Merkezi, Hindistan.

Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ, Dokuz Eylül
Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler
Fakültesi.

Prof. Dr. Tufan ALTIN, Adnan Menderes
Üniversitesi, Ziraat Fakültesi.

Doç. Dr. Ali SÖNMEZ, Çanakkale
Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

Doç. Dr. Cem KARAGÖZLÜ, Ege
Üniversitesi, Ziraat Fakültesi.

Doç. Dr. Efzeleddin ASKEROV, Ulusal
Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü,
Azerbaycan.

Doç. Dr. Göksen ÇEÇEN, Uludağ
Üniversitesi, Veterinerlik Fakültesi.

Doç. Dr. Mohamed Osman EISA,
Omdurman İslam Üniversitesi, Ziraat
Fakültesi, Sudan.

Doç. Dr. Nurgül BEĞİÇ, Çankırı
Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar
Fakültesi.

Doç. Dr. Reyhan KÖRPE, Çanakkale On
Sekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi.

Doç. Dr. Semir Bechir Suheil GAOUAR,
Tlemcen Üniversitesi, Cezayir.

Dr. Öğrt. Üyesi Arif ACALOĞLU,
Yeditepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Doç. Dr. Ayşegül KOYUNCU OKCA,
Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik
Bilimler, Meslek Yüksekokulu.

Dr. Öğrt. Üyesi Ayşe Hilal TUZTAŞ-
HORZUMLU, Yeditepe Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi.

Dr. Öğrt. Üyesi Babek CAVANŞİR,
Yeditepe Üniversitesi, Tarih Bölümü.

Dr. Öğrt. Üyesi Canan ÇAKIRLAR,
Groningen Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü,
Hollanda.

Dr. Öğrt. Üyesi Devrim ERTÜRK, Dokuz
Eylül Üniversitesi, Efes Meslek Yüksek
Okulu

Dr. Öğrt. Üyesi Ebru Çiğdem
THWAITES-DİKEN, Bilgi Üniversitesi,
İletişim Fakültesi.

Dr. Öğrt. Üyesi Gürol PEHLİVAN, Celal
Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi.

Dr. Öğrt. Üyesi Hasan ERDOĞAN, Adnan
Menderes Üniversitesi, Veteriner
Fakültesi.

Dr. Öğrt. Üyesi Hatice Kübra UYGUR,
Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi.

Dr. Öğrt. Üyesi Ghobad Asgari
JAFARABADI, İslami Azad Üniversitesi,
Ziraat Fakültesi, İran.

Dr. Öğrt. Üyesi Süleyman ŞANLI, Mardin
Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

II. ULUSLARARASI DEVECİLİK KÜLTÜRÜ VE DEVE GÜREŞİ SEMPOZYUMU KATILIMCILARI

Abdella Ramadan EGNADI-LİBYA
Abdelmoneim Mukhtar ABUNIKHAILA-
SUDAN

Abdullah BÜLBÜL -TÜRKİYE

Abu Bakar SIDDIQ-BANGLADEŞ

Ahmed EISA ELHAG-SUDAN

Ahmet ERŞAHİN-TÜRKİYE

Ali BELGE -TÜRKİYE

Ali İbrahim BAĞDATLIOĞLU
TÜRKİYE

Alkan ÇAĞLI -TÜRKİYE

Arif ACALOĞLU-TÜRKİYE

Atakan KOÇ -TÜRKİYE

Atif Elamin ABDELGADIR-SUDAN

Ayman Balla MUSTAFA-LİBYA

Aysun KOÇ-TÜRKİYE

Ayşe Hilal TUZTAŞ HORZUMLU
TÜRKİYE

Ayşegül KOÇYİĞİT-TÜRKİYE

Ayşegül KOYUNCU OKCA-TÜRKİYE

Bernard FAYE-FRANSA

Birol BİRİNCİOĞLU-TÜRKİYE

Bülkent TEZVER-TÜRKİYE

Canan ÇAKIRLAR-HOLLANDA

Cansu YALAR-TÜRKİYE

Ceren ÖZ-TÜRKİYE

Çağdaş ERDEM-TÜRKİYE

Devrim ERTÜRK-TÜRKİYE

Duygu TANER-TÜRKİYE

Eda OLAT-TÜRKİYE

Elmira MOHANDESAN-SIRBİSTAN

Elmira TÖLÖKOVA-KIRGIZİSTAN

Figen KİLİMCİ-TÜRKİYE

Gaukhar KONUSPAYEVA-
KAZAKİSTAN

Ghobad Asgari JAFARABADI-İRAN

Göksel ERBAŞ-TÜRKİYE

Gülşen DEMİR-TÜRKİYE

Güneş ERDOĞAN-TÜRKİYE

H. Feriha AKPINARLI-TÜRKİYE

Hafize Tuğba YÜKSEL-TÜRKİYE

Hasan ERDOĞAN-TÜRKİYE

Hasan KOCAMAN-TÜRKİYE

Hatice Kübra UYGUR-TÜRKİYE

Hulusi AKÇAY-TÜRKİYE

İbrahim CEMAL-TÜRKİYE

İbrahim KAYA-TÜRKİYE

İlkay Can İPEKÇİ-TÜRKİYE

Joris PETERS-ALMANYA

Kerem URAL-TÜRKİYE

Khadiga Abbas A/ATTI -SUDAN

Mahmut DAVULCU-TÜRKİYE

Maurizio DIOLI -İSPANYA

Mehmet Ali YOLCU-TÜRKİYE

Mehmet ÇELEBİ-TÜRKİYE

Metin PEKAĞIRBAŞ-TÜRKİYE

Mohammad Reza NORAS-İRAN

Murat SARIERLER-TÜRKİYE

Murat YILMAZ -TÜRKİYE
Mustafa DİNÇ-TÜRKİYE
Nezih ATA-TÜRKİYE
Nurettin GÜLMEZ -TÜRKİYE
Nurgül BEĞİÇ-TÜRKİYE
Olca BOYACIOĞLU-TÜRKİYE
Onur YILMAZ-TÜRKİYE
Oraz SAPASHEV-KAZAKİSTAN
Orhan KARACA-TÜRKİYE
Pamela BURGER-AVUSTURYA
Reyhan KÖRPE -TÜRKİYE
Saeid ZİBAEE-İRAN
Sagin ÖMÜRALİYEV-KIRGIZİSTAN
Sara LADO-AVUSTURYA
Seda ÖRENAY BOYACIOĞLU-
TÜRKİYE
Selda BULCA-TÜRKİYE
Selda MANAV-TÜRKİYE
Selin ÜNER HACILARLIOĞLU
TÜRKİYE
Serap SAVAŞAN-TÜRKİYE
Serdar PAŞA-TÜRKİYE
Sezgin DİZDAR-TÜRKİYE
Songül TOPLU-TÜRKİYE
Sonja VUKOVIĆ – BOGDANOVIĆ-
ALMANYA
Süleyman AYPAK-TÜRKİYE
Süleyman ŞANLI-TÜRKİYE
Şefika Gülşen BERBER-TÜRKİYE
Şükrü KIRKAN-TÜRKİYE
Tangör TAN-TÜRKİYE
Tufan ALTIN –TÜRKİYE

Tuğra AKKUŞ-TÜRKİYE
Uğur PARIN-TÜRKİYE
Ümral DEVECİ-TÜRKİYE
Yasin PARLATIR-TÜRKİYE

SOSYAL BİLİMLER BİLDİRİLERİ

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI	8
Dahi Zeynel BAKICI / Selçuk Belediye Başkanı	8
MODERNLİK-GELENEK İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE DEVE GÜREŞLERİ	9
İbrahim KAYA	
GİRİŞ	14
TÜRK DEVECLİĞİNİN KÖKENLERİ VE KÜLTÜREL BOYUTLARI	17
Arif ACALOĞLU	
DEVE GÜREŞLERİNE BAĞLI OLARAK SÜRDÜRÜLEN GELENEKSEL MESLEKLER	27
Ayşegül KOYUNCU OKCA, Devrim ERTÜRK	
THE ORİGİNS OF HYBRİD CAMELS: AN INTER-DİSCİPLİNARY RESEARCH	47
Canan ÇAKIRLAR, Figen KİLİMCİ	
DEVECİ KAHVESİNDEN FEDERASYONA: DEVECİLİK VE DEVE GÜREŞLERİNDE ÖRGÜTLENME MODELİ	51
Devrim ERTÜRK	
KIRGIZ TÜRKÇESİNDE VE KÜLTÜRÜNDE “DEVE” KAVRAMI	64
Elmira TÖLÖKOVA, Sagın ÖMÜRALİYEV	
GELENEKSEL BİR MESLEK OLARAK CAZGIRLIK VE SOSYOLOJİK OLARAK CAZGIRLIĞIN İŞLEVİ	76
Gülsen DEMİR, Ahmet ERŞAHİN	
GELENEKSEL ve MODERNLİK ARASINDA “HAVUTÇULUK”	90
Gülsen DEMİR, Hasan KOCAMAN	
EĞLENCE KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA DEVE GÜREŞLERİ	106
Hatice Kübra UYGUR, Ayşegül KOÇYİĞİT	
ÇANAKKALE HALK KÜLTÜRÜNDE DEVECİLİK	116
Mehmet Ali YOLCU, Mustafa DİNÇ	

ANTALYA YÖRESİ HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINDA “DEVE” Mahmut DAVULCU	125
GICIRDAKLI ÇİZME USTASI İBRAHİM ETHEM KARAKAŞ Nurettin GÜLMEZ	152
DEVE YÜNÜNDE YENİ ÜRETİM ARAYIŞLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA H. Nurgül BEĞİÇ, Ceren ÖZ	170
KOLON DOKUMALARDA YENİ ÜRÜN ARAYIŞLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME H. Nurgül BEĞİÇ, Şefika Gülşen BERBER, H. Feriha AKPINARLI	193
ANTİK ÇAĞ SOSYO KÜLTÜREL HAYATINDA DEVELER Reyhan KÖRPE	206
CULTURE OF TRADITIONAL CAMEL BREEDING IN IRAN, CHALLENGES (STRENGTH AND WEAKNESS) AND ESSENTIAL ITEMS TO TRANSITION FROM TRADITIONAL TO MODERN BREEDING Sait ZIBAI	217
ADOPTION AND ABANDON OF CAMEL CULTURE IN SOUTHEAST ANATOLIA Abu Bakar SIDDIQ, Çağdaş ERDEM, Süleyman ŞANLI	227
BİR GELENEĞİN SON TEMSİLCİLERİ: HAVUT USTALARI VE HAVUTÇULUK Süleyman ŞANLI	242
DEVE GÜREŞLERİ ÇİLİNGİR SOFRALARI Tangör TAN	252
TÜRKÜLERDE DEVE İMGESİ VE DEVECİ TÜRKÜLERİ Ümral DEVECİ	266
SOSYAL BİLİMLER POSTER SUNUMLARI	277
RE-IMAGINING THE FEAR OF A ‘FEELING’ ANIMAL: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH TOWARDS “THE STORY OF THE WEEPING CAMEL” İlkan Can İPEKÇİ	278

SEMPOZYUM AÇILIŞ KONUŞMASI

Saygıdeğer misafirler ve değerli akademisyenler,

Geçen yıl bir ilke imza atmıştık. Türkiye’de ilk kez devecilik kültürü ve deve güreşleri ile ilgili bilimsel bir çalışma yapıldı. Fen Bilimler ve Sosyal Bilimler alanında yapılan bu sempozyum yurt içi ve yurt dışından akademisyenlerin katılımıyla gerçekleşerek; bilim çevrelerinde büyük yankı uyandırmıştı. Ne mutlu ki bizler bugün bu önemli sempozyumun ikincisi için buradayız. Bir akademisyen, bir belediye başkanı olarak Uluslararası Selçuk Efes Deve Güreşleri ve Devecilik Kültürü Sempozyumu’nun bilimsel bir geleneğe dönüşmesini canı gönülden diliyorum.

Geçtiğimiz yıl ilk kez düzenlenen Uluslararası Selçuk Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu’na katılan akademisyenlerin memnuniyetleri bizi bu sempozyumun tekrar düzenlenmesi konusunda cesaretlendirdi. İşte bugün bir kez daha buradayız. Üç gün sürecek olan sempozyum boyunca develer, deve sağlığı, devecilik kültürü ve deve güreşlerinin fen ve sosyal bilimlerin farklı bakış açılarıyla ele alınacak. Katılımcı akademisyenlerimiz burada bildirilerini paylaşacaklar. Üçüncü günün sonunda ise 7. Altın Havan Yarışması ve deve güreşimizin müjdeleyicisi olan bir kortej gerçekleşecek. 21 Ocak günü ise hep birlikte 36. Selçuk Efes Deve Güreşleri Festivali’ni gerçekleştireceğiz. Belki bazılarımız böyle bir festivali ilk kez deneyimleyecekler. Ben onlar için biraz deve güreşler hakkında bilgi vermek istiyorum. Deve güreşlerinin dünyaya tanıtılması, 1985 yılında Efes antik stadyumunda ilk kez uluslararası düzeyde yapılmaya başlanması ile birlikte mümkün olmuştur. Selçuk’un sahip olduğu tarihsel zenginliğin bunda şüphesiz etkisi çok büyüktür. Aynı zamanda Selçuk’ta yapılan deve güreşleri, gerek saha yapısı, gerekse ülkenin her yerinden develerin Selçuk sahasında karşılaşabilmeleri açısından, seyirci ve deve sahiplerinin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Seyirci açısından Selçuk Deve Güreşi’ ne gitmek, bir yıl boyunca hayali kurulan bir olay olarak kabul görmüş iken, aynı zamanda deve sahipleri açısından da Selçuk sahasında deve güreştirmiş olmak ayrı bir gurur kaynağı olmuştur.

Bugün devecilik kültürünün, Anadolu da deve varlığının sürdürebilmesi önemli bir ölçüde deve güreşlerine bağlıdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde deve güreşlerinin ve Selçuk Efes Deve Güreşleri Festivali’nin önemi ortaya çıkıyor.

Değerli katılımcılar 8600 yıllık tarihi olan UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi’ne yer alan Efes, Ayasuluk, Meryem Ana Evi ve Çukuriçi Höyük gibi maddi kültür öğelerine sahip Selçuk tarihinin yanı sıra kültür, eğitim ve bilim kenti olma yolunda ilerleyecek. İşte bu sempozyum bunun adımlarından biri olacak. Ben sözlerime son verirken; II. Uluslararası Selçuk Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyum için ilçemize gelen tüm akademisyenlere teşekkür ediyorum. İyi ve verimli bir sempozyum geçirmemizi diliyorum.

**Selçuk Belediye Başkanı
Dr. Dahi Zeynel BAKICI**

MODERNLİK-GELENEK İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE DEVE GÜREŞLERİ

İbrahim KAYA¹

Toplumsal dünyada çok yeni bir gündemle karşı karşıyayız. Önemli tarihsel dönüşümlerden birini yaşadığımızı söyleyebiliriz. Bu dönüşüm için sosyal bilimlerde muhtelif kavramsallaştırmalar yapılmaktadır. Bu kavramsallaştırmalar içinde Anthony Giddens'in (1991) "yüksek modernlik" kavramsallaştırması konumuz açısından ciddi bir önem arz etmektedir. Yani toplumlar alt modern dönemden yüksek modern döneme geçiş yaşamaktadırlar ve bu geçiş sürecinin öne çıkan teması "gelenek-dışılama" temasıdır. Hatta Anthony Giddens (2011) yeni ortaya çıkan toplumun gelenek-sonrası toplum olduğu konusunda emindir.

Buradaki ilginç hatta biraz da tuhaf karşılanabilecek mesele; gelenek-dışılamanın yüksek modernliğin koşulları altında vuku bulduğu anlayışıdır, çünkü modernlik zaten en başından itibaren geleneğin karşısında yer almamış mıydı? Genel kanı odur ki modernlik geleneği her daim çözmüştür, ancak hakikat daha ziyade şudur: tarihinin büyük bir bölümünde modernlik geleneği yeniden inşa etme durumunda kalmıştır, çünkü gelenek sürekliliğini korumakta ısrarlı olmuştur. Devecilik ve deve güreşleri etkinliklerini bir gelenek olarak anlıyorsak, ki anlamamız gerekiyor, o halde modern dönemde bu geleneğin nasıl yaşatıldığı veya yaşatılabileceği sorusunu sormak durumundayız. Bu soruyu yanıtlamak için öncelikle ve kısaca geleneğin ve modernliğin ne olduklarına bakmamız gerekmektedir.

Gelenek Nedir?

Genelde sosyal bilimlerde gelenek; modern öncesi toplumların bir niteliği olarak değerlendirilmektedir. Yani esasında gelenek, modern öncesi toplumsal düzeni sağlayan zamlık olarak düşünülmektedir. Bu nedenle geleneksel toplum-modern toplum ikililiği klasik ve çağdaş sosyolojinin toplumları karşılaştırırken başvurduğu en önemli çerçeve olarak bilinir. Bu noktada da gelenek zorunlu biçimde "tekrarlama" ile ilişkilendirilmektedir. Tekrarlama ise zamanın kontrol edilmesi ve daha özelde de geçmişin bugün üzerindeki yoğun etkisi demektir. Demek ki gelenek geçmişin sürekliliğine ve "şimdiki zamanda" da yaşadığına hatta şimdiki zamana üstün olduğuna işaret etmektedir. Bizden önceki kuşakların eylemlerini devam ettirmemiz esasında geçmişin şimdiki zaman üzerindeki yoğun etkisini ve dolayısıyla zamanın kontrol edilmesini ifade etmektedir. Ancak, geleneğin sadece geçmişe bir yönelim olarak şimdiki zaman üzerindeki kontrol olmadığı fakat aynı zamanda gelecek zamanı da düzenlemenin bir yolu olduğu düşünülmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç; geleceği yapılandırmada geçmişe ve dolayısıyla geleneğe, bazı açılardan, yaslanmanın kaçınılmaz olduğu gerçeğidir. Ancak, durum bundan ibaret olamaz, çünkü modern çağ değişimin öznel olarak bizim kontrolümüzün dışında gerçekleştiği bir çağdır yani geleneğin diğer ifadeyle geçmişin şimdiki zaman ve gelecek zaman üzerindeki yoğun etkisi tek yönlü gerçekleşmez. "Diyalektik zorunluluk" iş başındadır ve gelenekler modern çağda hayatta kalmak için daima değişmektedir.

¹ Prof. Dr.Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ibrahim.kaya@deu.edu.tr

Modernlik Nedir?

Modernliği 17. Yüzyılda bilim devrimi ve Aydınlanma ile başlayan 18. Yüzyılda siyasal ve 19. yüzyılda da ekonomik devrimlerle devam eden ve sonuç itibariyle yirminci yüzyılda tam anlamıyla ortaya çıkmaya başlayan toplumsal örgütlenme ve yaşam biçimi olarak tanımlamamız gerekir. Demek ki modern toplumun geleneksel toplumu ikame etmesi üç yüzyıl süren uzun bir zaman içinde ancak gerçekleşmiştir. Hangi bilgi türünün gündelik yaşamlarımıza kılavuzluk edeceğini seküler-bilimsel bilgi ile, hangi siyasal ilkeler çerçevesinde toplum halinde yaşayacağımızı demokratik ulus-devletle ve hangi ekonomik modelin temel ihtiyaçlarımızı karşılayacağını ve yaşam standardımızı yükselteceğini sanayileşmeyle karşılayan modernlik, hızlı, radikal toplumsal değişimi ve dolayısıyla geleneğin kırılmasını veya en azından dönüşümünü gerekli kılmıştır.

Sosyal bilimler literatüründe ağırlıklı olarak modernleşme geleneksel toplumun çözülmesine ve kaybolmasına işaret etmektedir (Parsons, 1951). Sanayileşme, profesyonelleşmeyi, uzmanlaşmayı gerekli kılmakta; demokratikleşme bireyin topluluktan göreceli de olsa özgürleşmesine; sekülerleşme dinsel, geleneksel otoritelerin yerinden edilmesine ve bilimin yön gösterici konuma yükselmesine işaret etmektedir. Bu gelişmeler, sonuç itibariyle, toplulukçu anlayışları ayakta tutan adeta topluluğun yaşamasında bir zank işlevi üstlenen geleneği çözmektedir. Topluluğun yani kolektivitenin karşısında bireyi, hiyerarşik yapılanmaların karşısında eşitliği önceleyen modernlik, dolayısıyla, toplulukçu, hiyerarşik yapıları tarihin çöp kutusuna atmaktadır. Ancak, bütün hikaye bundan ibaret değildir, çünkü bazı gelenekler modern çağda da kendi varlıklarını sürdürmekte ve değişimin bütün zorlamalarına karşın hayatta kalmakta ısrarlı olabilmektedirler. Bu gelenekler, elbette, ilk ortaya çıktıkları formlarını modern dönemde koruyamamakta, fakat modernlikle bir biçimde ilişkiye girerek, hatta kendilerini yeniden inşa ederek, yaşamaya devam etmektedirler.

Başka bir ifadeyle; gelenekler zaman içinde değişmeden, özgünlüklerini, modern çağda, koruyamazlar. Modern çağda varlığını korumak isteyen bir geleneğin tamamıyla değişmese bile bazı yönlerini zamana uydurması kaçınılmazdır. Her ne kadar geleneğin değişimi kaçınılmaz olsa da, gelenek söz konusu olduğunda, bir sürekliliğin varlığı da kaçınılmazdır. Bir başka deyişle; eğer bir pratikten gelenek diye söz ediyorsak, onun sürekliliğine işaret ediyoruz; burada ifade edilen süreklilik, değişimin bütün gücüne direnen bir sürekliliktir. İşte bu noktada baş döndürücü değişim çağında, yani yüksek modern çağda, bazı geleneklerin zayıflayıp öldüklerine ama bazılarının da “olgunlaştıklarına” tanıklık ettiğimizi söylemek durumundayız. Devecilik kültürünün ve Deve güreşlerinin böylesi bir olgunlaşma yaşadığı tartışması, muhtemelen, bu husustaki önemli bir tartışma olacaktır.

Yüksek modernliği belirleyen çok sayıdaki süreç içinde iki tanesinin merkezi olduğunu söylemek mümkündür: küreselleşme ve bireyleşme. Bu iki sürecin de geleneği çözdüğü ve geleneksel-sonrası toplumun inşasında temel rolleri oynadığı tartışılmaktadır (Giddens, 2011). Bir taraftan küreselleşme ulusal, yerel, otantik kültürel unsurları zayıflatmakta ve bir anlamda insanların düşüncelerini ve pratiklerini standartlaştırmaktadır. Hal böyle olunca; gelenekler bu sürecin karşısında kendilerini korumada zorlanmakta ve çözülmeaktadır. Diğer taraftan da bireyleşme kolektif kimliği ve dayanışma bağlarını

zayıflatmaktadır. Sosyal varlıklar olarak insanların toplum halinde birlikte yaşaması esaslı olarak bireylerden bağımsız bir kolektif varlık olarak toplumu gerektirmektedir. Bireylerin toplamından daha büyük bir varlık olarak toplum dolayısıyla dayanışmalar üstüne kuruludur (Durkheim, 2008 [1912]); bu dayanışmaların yaşaması ise kuşkusuz geleneklere ve özelde de geleneğin içerdiği ritüele dayanmaktadır. Durkheim'ın uzun zaman önce ortaya koyduğu gibi, insanların zaman zaman bir araya toplanmaya, enerjisini boşaltmaya ve dayanışmaya ihtiyaçları toplum yaşamı için çok temeldir. Bu da ancak ritüelle mümkündür ve demek ki geleneğin esasında topluluğun canlanmasını, yeniden hayat bulmasını, enerjisini boşaltmasını mümkün kılan bir özü vardır. Deveciliği ve deve güreşlerini demek ki bu çerçevede bir ritüel olarak yani insanların toplanması, enerji boşaltması, dayanışmanın diriltilmesi olarak okuyabiliriz.

Bu noktada üzerinde durmamız gereken husus gelenek ile kolektif hafıza arasındaki kati ilişkidir. Ritüeli içeren gelenek, süreklilik arz eder ve zorunlu biçimde bir toplumun müşterek hafızasına işaret eder. Kolektif hafıza bugünü ve geleceği organize etme ve özellikle de bugünü geçmişe bağlama işlemini gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan bir toplumun varlığını sürdürmesini, kendisine ilişkin tanım yapmasını ve öz-anlayışına sahip olmasını mümkün kılan temel dinamiklerden birisi kolektif hafızadır. Ancak bu söylediklerimiz küreselleşme ve bireyleşme süreçleri tarafından önemli ölçüde ikincilleştirilmekte ve çözülmektedirler.

Geleneklerin orijinal yönlerini koruması ve otantik kalması bu değişim sürecinde pek olanaklı değildir. Değişim sürecinin dışında kalma çabası olsa olsa reaksiyoner ve köktenci bir anlayışı devreye sokar ki bu da uyumsuz, anakronik bir tutumdan başka bir anlam ifade edemez. Demek ki değişim şarttır ama bu değişimin toplumsal dayanışmayı tümüyle ikincilleştirmesine ve birlikte yaşamayı riske atmasına seyirci kalmak zorunluluğu bulunmamaktadır. Modernlik ile uyumlu gelenekler elbette yeniden inşa edilmiş geleneklerdir yani değişime uğramışlardır. Hatta modern dönemde gelenek olarak işaret ettiğimiz pratiklerin önemli ölçüde modernleşme sürecinde ortaya çıkan ve geçmişe öykünen pratikler olduğunu söylememiz mümkündür.

Bu noktada geleneğin değişim geçirerek, modern dünyayla uzlaşarak ve hatta modern dönemde “kendisini yeniden yaratarak” yaşamını devam ettirmesi elbette muhafızlarını gerektirmektedir. Bütün gelenekler yaşamak için muhafızlara ihtiyaç duyar. Gelenek, her ne denli değişirse değişsin, süreklilik arz eden, zamana direnen bir yapıya sahip olduğundan, bunu mümkün kılan muhafızlara sahiptir. Bu muhafızlara gelenekleri taşıyan ve dolayısıyla yaşatan ihtiyarlardır demek mümkündür. Yaşlılar sadece gençlere oranla gelenekleri daha eski bir zamanda öğrenmiş olmalarından dolayı değil ama onları konuşabilecekleri boş zamana sahip oldukları için de muhafızdırlar (Giddens, 2011).

Şu ana kadar ana hatlarıyla geleneğin modern dönemde nasıl ve hangi araçlar vasıtasıyla ayakta kaldığını veya yeniden inşa edildiğini anlatmış bulunuyorum. Şimdi de deve güreşleri etkinliğinden bahsederek ve onun sözünü ettiğim gelenek-modernlik ilişkisine atıfta bulunarak konuşmamı tamamlamalıyım.

Türkiye'deki devecilik kültürünün, Orta Asya'daki Türk kültürünün yani konar-göçer yaşamın bir devamı olduğu ifade edilmekte ve bu kültürün özellikle kervan ticareti

üzerinden devam ettirildiği ve diğer taraftan da konar-göçerlerin kendi eşyalarını taşımak için kullandıkları bir kültür olduğu tartışılmaktadır (Ertürk, 2017). Ertürk, burada bir orijinalliğin, özgünlüğün ısrarlı varoluşuna işaret ederken, mesele deve güreşlerine gelince, esasında, bir “yenilikten” bahsetmenin gerekliliğine değinmektedir: “... deve güreşleri ise özgün bir şekilde farklı kültürlerin karşılaşma alanlarının çok olduğu Batı Anadolu’da ortaya çıkmıştır. Hayvanların birbirleri ile mücadeleleri insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, organizasyon olarak deve güreşleri daha yeni bir olgudur” (Ertürk, a.g.e.). Demek ki, modernleşme sürecinde geleneğin yeniden kendisini yapılandığı hatta “yenileştiği”, kendisine modern yaşam içinde yeni bir alan yarattığı ve böylelikle varlığını sürdürdüğü netleşmektedir. Daha ziyade Kıyı Anadolu’da, yani yörüklerin yoğun olduğu bölgede, deve güreşinin bir tür “ritüel” olarak kendisini bulması ve “modernleşme” süreciyle uyumlu şekilde bunun yaygınlaşması oldukça yeni bir olgudur. Bir taraftan bir kültürün - Yörük-Türkmen kültürünün - yeni koşullarda varlığını sürdürmesinin yani sözü edilen insan gruplarının toplanması, dayanışması, enerjilerini boşaltmasının bir yolu haline gelen deve güreşleri, diğer taraftan da yine günün koşullarına uygun olarak ticari boyut kazanarak gündelik yaşamın içine yerleşme başarısını göstermiştir. Bugüne kadar devam eden bu süreçte güreşlerin yapıldığı Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Muğla ve Antalya illerinde binlerce deve, deve sahibi, savran ve güreş sever bulunmaktadır. Her hafta bu develer, deve sahipleri, savranlar ve seyirciler güreşleri izlemek için yüzlerce kilometre yol kat etmektedir (Ertürk, 2017). Demeki bir gelenek kendisini modern çağda yaşatabilmektedir ve binlerce insanın katılımı ritüelin gerçekleşmesini, dayanışma duygusunun canlı tutulmasını mümkün kılmaktadır.

Bu güreşlerin artık neredeyse her hafta sonu gerçekleştiği günümüzde, ticari boyutunun, eğlence boyutunun ve en önemlisi ritüel boyutunun ciddi olarak irdelenmesi gerekmektedir. Modernliğin gelenekle olan ilişkisindeki önemli bir etkinlik olarak deve güreşleri sosyolojik tahlile ihtiyaç duymaktadır. En başta çizmiş olduğumuz teorik çerçevemizdeki geleneğin muhafızları burada deve güreşi geleneğinin muhafızları olan güreşlerin tertip edilmesinde görev alan, sorumluluk üstlenen insanlardır.

Türkiye’de devecilik kültürü ve deve güreşleri daha ziyade yerel bir kültürün, Kıyı Anadolu’nun, parçası olarak ortaya çıkmasına rağmen, Orta Asya’dan Anadolu’ya göç eden Türk boylarının Yörük kimliğinin de bir parçasıdır. Yani bir kültürel grubun ritüeller içeren ve muhafızları bulunan bir geleneğidir. Yani hem bir yeni kültür inşasını hem de tarihsel bir sürekliliği içeren deve güreşleri etkinlikleri, modern çağda geleneklerin kendilerini nasıl korudukları ve özellikle nasıl yeniden yapılandıkları konularında çok önemli bir örneği temsil etmektedir.

Sonuç olarak, deve güreşleri bu toplumun ya da en azından bu toplumu oluşturan yörük-Türk boylarının önemli ve yaşayan bir geleneğidir. Toplanmayı, dayanışmayı ve kitlenin enerji boşaltmasını sağlayan bu gelenek modern çağ ile uyumunu başarmış görünmektedir ve bu sayede yok olup gitmekten ziyade değerli bir kültürel ritüel olarak yaşamını sürdürmektedir. Dolayısıyla, bu geleneğin muhafızlarına teşekkür etmek gerekir.

KAYNAKÇA

Ertürk, D. (2017), “Türkiye’de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri”, Türkiye’de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri içinde Devrim Ertürk; Süleyman Şanlı (Edt.), Gece Kitaplığı, Ankara.

Giddens, A. (1991), The Consequences of Modernity, Polity Press, Cambridge.

Giddens, A. (2011), Sosyolojinin Savunusu, Say Yayınları, İstanbul.

Durkheim, E. (2008 [1912]), The Elementary Forms of the Religious Life, Dover, New York.

Parsons, T. (1951), The Social System, Routledge, Londra.

GİRİŞ

Devrim ERTÜRK¹

Anadolu coğrafyası tarihsel süreçte çok farklı kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Farklı kültürün Anadolu’da yaşamış olması bu coğrafyaya büyük bir zenginlik katmıştır. Anadolu’nun farklı bir kültürle en son karşılaşması ise, Orta Asya’dan gelen Türk kültürü olmuştur. Anadolu’yu yurt arayışı ile Orta Asya’dan gelen Türk boyları, Anadolu’nun yeni bir yaşam biçimi ile karşılaşmasını da sağlamıştır.

Konargöçer yaşam süren Türk boyları Orta Asya’dan getirmiş oldukları bu yaşam biçimini Anadolu’da da devam ettirmişlerdir. Bu yaşam biçimi içinde temel ekonomik faaliyet olan hayvancılık, Anadolu’ya Türk boylarının yayılmasını da beraberinde getirmiştir. Sahip oldukları hayvanları ile yeni bir kültürü Anadolu’ya taşıyan Türk insanı, kendi temel kültürel unsurları içinde yer alan deveyi günümüze kadar taşıyabilmiştir.

Devenin evcilleştirilmesinin tarihi oldukça eski olmasında rağmen, Türk kültürü içindeki yeri önemli olmuştur. Sahibi açısından önemli bir unsur olarak taşımacılıkta kullanılan deve, bir üretim aracı olmanın çok ötesine geçerek farklı kültürel, sosyal anlamlar üretmiştir. Devenin yük taşımadaki işlevselliği onu konargöçer yaşamın vazgeçilmez bir unsuru kılmıştır. Sahibinin hayatını uysallığı ile kolaylaştıran deve, günlük yaşam içerisinde sahibi ile ayrılmaz bir bütün oluşturmuştur. Devenin sahip olduğu bu işlev, deve ile sahibi arasında duygusal bir ilişki oluşmasını da sağlamıştır.

Devenin sahip olduğu özellikler nedeniyle yerine getirdiği işlevleri zaman içerisinde deveye bir takım sosyal anlamlar –statü, prestij göstergesi- gibi anlamlar yüklenmesini sağlamıştır. Devenin ticari taşımacılıkta ve konargöçer yaşamda kullanımı sosyal anlamlarının görünürlüğünün farklı coğrafyalarda da yaygınlık göstermesini beraberinde getirmiştir. Hem ticari taşımacılıkta hem de konargöçer yaşamdaki taşımacılıkta farklı topluluklarla karşılaşma nesnesi olarak devenin önemini artırmıştır. Çünkü deve sahibi gittiği coğrafyalarda, karşılaştığı farklı topluluklarda devesi ile anılır hale gelmiştir. Konargöçer yaşamda göç esnasında develere sarılan yüklerin üstüne örtülen el dokuması ürünler, develerin özenle süslenmesi, ticari taşımacılıkta katarı oluşturan develerin tülü ve mayalardan seçilmesi, her katarın önüne mutlaka tülü konulması, deve sahibinin gelip geçtiği yerlerde sosyal izler bırakabilmesinin bir aracı olmuştur.

Geleneksel yaşam koşulları içerisinde kendi varlığını kültürel bir anlama dönüştürebilen deve, ulaşımında kullanılan modern teknolojiler nedeniyle işlevlerini yitirmeye başlamıştır. Öncelikle motorlu taşımacılığın yaygınlaşmaya başlaması, develerin bu alandan yavaş yavaş çekilmesine neden olmuştur. Yine bu gelişmeye benzer bir gelişme konargöçer yaşamda görülmüştür. Konargöçer yaşamda göç olgusu, modern teknolojilerle birlikte

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Efes Meslek Yüksekokulu devrimpasa@hotmail.com İzmir, Türkiye; Uluslararası Selçuk Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Düzenleme Kurulu

değişim göstermiştir. Tarım arazilerin yaygınlaşması, yaylalara yolların yapılması, devenin yerini traktörün almasına neden olmuştur. Günümüzde Mersin ve Konya-Karaman illerinin kışlak ve yaylaklarında yaşayan, göçü develeri ile gerçekleştiren üç tane Sarıkeçili ailesi kalmıştır. Develerin yerini alan ise traktörler olmuştur.

Tüm bu gelişmelere rağmen, devenin üretmiş olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik anlamlar Türk insanın yaşamında günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Özellikle develerle ticari taşımacılığın yaygınlık göstermiş olduğu dönemde ortaya çıkan “organizasyon” boyutundaki deve güreşleri, Anadolu coğrafyasında devenin ve deveciliğin kendisini yeniden üretmesini sağlamıştır. Deve güreşleri diğer hayvan türlerinde olduğu gibi erkeklerin sürü içindeki liderlik mücadelesinden ortaya çıkmıştır. Ancak develerin sahip oldukları bir takım oyunlar ile bu mücadelesini gerçekleştirmesi, Türk insanının bu hayvanlarına verdiği önemi daha da artırmıştır. Develerin güreş mücadelelerinde yağlı güreşlerdeki pehlivanların benzer oyunları göstermeleri, Yörük insanı açısından deve güreşini değerli kılmıştır. Yağlı güreşteki pehlivanın kısıpet dövme, gururla sahada çalınlanması gibi unsurları, devenin güreş öncesi çalınmaları ile benzerlikler taşıması, deve güreşlerini önemli bir kültürel unsur haline getirmiştir.

Ayrıca deve güreşlerinin yapıldığı coğrafya olan Kıyı Ege’de “efe”nin gururlu hareketleri, dik duruşu deveciliğin bu coğrafyada günümüze kadar yaşamasını sağlamıştır. Anadolu’nun her yerinde deve ve konargöçer yaşam olmasına rağmen Kıyı Ege’de deveciliği yaşatan bahsedilen sosyal, kültürel ve ekonomik etkenler olmuştur. Özellikle 1800’lü yıllardan itibaren modern yaşam pratiklerinin Kıyı Ege’de oluşmaya başlaması, eğlence kültürü, boş zaman aktivitesi gibi unsurlar bu bölgede deve güreşlerinin organizasyon boyutunu almasını sağlamıştır.

Genelde güreş olgusu, özelde de deve güreşleri olgusu insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, Türkiye’deki deve güreşlerinin Kıyı Ege’de organizasyon olarak yapılmaya başlanması ve her geçen gün yaygınlaşması, güreşlerin yapıldığı bölgenin, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri ile yakından ilgilidir. Kıyı Ege insanın sahip olduğu yerleşik yaşam, modernleşme gibi unsurlar, kültürel bir unsur olarak deveciliğin kendini deve güreşleri ile yeniden üretmesine imkân sağlamıştır. Burada altı çizilmesi gereken önemli bir nokta develerin işlevsiz kaldığı için güreştirildiğinin yanlışlığıdır. Develer gerçek işlevlerini yerine getirdikleri koşullarda da geleneksel olarak güreştirilmiştir. Ancak son iki yüzyıllık tarihte deve güreşleri yerleşik yaşamın eğlence kültürünün bir parçası olarak organizasyon boyutunda güreştirilmekte ve bu kültürel olgu her geçen gün yayılmaktadır.

Her geçen gün yaygınlaşan, Türk kimliğinin önemli bir unsuru olan Yörüklüğün simgesi durumundaki devecilik ve deve güreşleri, akademik anlamda daha çok çalışmaya ihtiyaç duymaktadır. Bir kültürel element olarak devecilik ve deve güreşleri Türkiye’deki ve uluslararası bilim dünyasının ilgisini çekmeye başlamıştır. Akademik düzeyde yapılmış çalışmalar yeterli olmamakla birlikte, deveciliğe yönelik akademi dünyasının ilgisinin arttığı söylenebilir.

Selçuk Belediyesi öncülüğünde ve ev sahipliğinde 17-18-19 Kasım 2016 tarihlerinde düzenlenen I. Selçuk Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu bir ilki

gerçekleştirmiştir. Sempozyumda ulusal ve uluslararası düzeyde bilim insanları bir araya gelerek, yapmış oldukları bilimsel çalışmaları sempozyumda sunmuştur. Sempozyumda sunulan bildiriler Selçuk Belediyesi, Selçuk Efes Kent belleği tarafından e-kitap olarak yayınlanmış, ülkemizdeki deveciliğe dair önemli bir literatür oluşturulmaya başlanmıştır.

18-19-20 Ocak 2018 tarihlerinde ikinci sempozyumda ulusal ve uluslararası düzeyde bilim insanlarının katılımı gerçekleşmiştir. Düzenlenen sempozyumun kurumsallaşma açısından basamakları oluşturulmaktadır. Gerçekleştirilen her iki sempozyumda farklı disiplinlerden akademisyenlerin Türkiye'deki deveciliğe dair ilgisi çekilmiş ve bu yönde yapılan çalışmalar teşvik edilmiştir. Yayınlanmış olan bu bildiri kitabı ile de yapılan farklı çalışmalar ulusal ve uluslararası bilim dünyasının bilgisine sunulacak ve yeni çalışmalar zemin hazırlayacaktır.

Deve güreşleri önemli bir kültürel unsur ve etkinlik olarak Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Muğla ve Antalya yörelerinde Kasım ayının ortasından Mart ayının sonuna kadar gerçekleştirilmektedir. Yaklaşık on sekiz hafta süren bu etkinliklerde doksana yakın güreş organizasyonu gerçekleştirilmekte, her hafta sonu bazı zamanlar beş yerde yapılan güreşleri binlerce kişi izlemektedir. Belirtilen iller ülke nüfusunun önemli bir kısmını kapsamaktadır. Bu bölgelerde yaşanan yurttaşlar için deve güreşleri bir kış etkinliği, bir eğlence kültürü olmanın yanı sıra, babasından, dedesinden duyduğu tarihsel süreçteki yaşamlarına dair bir hatırlatma olmakta, kuşaklar arası Yörük kültürüne dair toplumsal hafızanın aktarımı sağlanmaktadır.

Belirtildiği şekilde yaygınlığa sahip olan deve güreşlerinde Selçuk deve güreşleri önemli bir yere sahiptir. Selçuk sahip olduğu tarihsel mirası, coğrafi konumu, sahip olduğu deve güreşi sahası ile deve güreşlerinin uluslararası alanda tanıtılmasında başı çekmiştir. Selçuk deve güreşleri, hem deveciler açısından hem güreş severler hem de deve güreşine ve deveye dair meraka sahip olanlar açısından vazgeçilmez hale gelmiştir. İlklerin gerçekleştiği Selçuk Deve Güreşleri ulusal ve uluslararası düzeyde yoğun ilgi çekmiştir.

Tüm bu süreçleri takip ederek Selçuk Belediyesi Türkiye'de bir ilki olan uluslararası sempozyumu gerçekleştirerek, Türkiye'deki deveciliği uluslararası bilim dünyasının ilgisine sunmayı başarabilmiştir. Ayrıca ilk sempozyumdan sonra bölge üniversitelerinde Türkiye deveciliğine dair dersler müfredatlarda yer almaya başlamış, yüksek lisans ve doktora alanında akademik çalışmalar artmıştır. Bunlarla birlikte 08 Ocak 2018 tarihinde Adnan Menderes Üniversitesi Adnan Menderes Üniversitesi Deve Yetiştiriciliği ve Devecilik Kültürü Uygulama Ve Araştırma Merkezi kurulmuştur. Tüm bu gelişmeler Selçuk'ta düzenlenen bu bilimsel etkinliklerin Türkiye'deki devecilik adına önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine ikincisi düzenlenen sempozyumla, dünyadaki bilim insanlarının bir araya getirilmesi sağlanmış, bu yıl ilk kez güreşle birleştirilen sempozyumda, sempozyuma gelen bilim insanlarının bu kültürel etkinliği deneyimlemeleri sağlanmış olacaktır.

TÜRK DEVECİLİĞİNİN KÖKENLERİ VE KÜLTÜREL BOYUTLARI I: ARKAİK SANAT VE MİTOLOJİ

Arif ACALOĞLU¹

Öz

Orta Asya Türk tarihinin en belirgin özelliklerinden birisi de göçebe hayvancı ekonominin mükemmel biçimlerinin uygulanmasıdır. Bu hayvancılık geleneği Kazak Türkçesinde “Tört Tölik Mal” diye bilinen at, deve, sığır ve koyun yetiştiriciliğini kapsamaktadır. Bunlardan en az ikisinin (at ile deve) Orta Asya’da evcilleştirildiği görüşü yaygındır. Bu uzun tarih boyunca hayvancılık ürünleri birçok ihtiyacın karşılanmasında kullanılmış, keza bölgesel ve uluslararası ticarete önemli rol oynamıştır.

Deve yetiştiriciliği Türklerin çok eski çağlardan beri uğraştıkları ve önemli başarılar elde ettikleri bir alandır. Orta Asya’nın kuzey kesimlerinde çift hörgüçlü, güney kesimlerinde tek hörgüçlü develer yaygındır. Deve cinslerinin adı, yetiştirilmesi, donanımı ve ilgili ürünleri kapsayan devecilik terminolojisinin gözden geçirilmesi bile gelişmiş bir devecilik kültürünün Türk toplumlarında tarihin erken aşamalarından beri bilinmekte olduğunu göstermektedir.

Geleneksel yaşamın değişik alanlarını derinden etkileyen devecilik kültürü arkaik sanat örneklerinde, halk edebiyatı ve inançlarda da derin izler bırakmıştır. Altay Türkleri arasında devenin yaratılışı ve bazı boyların devecilikle ilgisi konusunda söylenceler derlenmiştir. Örneğin Dede Korkut’un ölümle mücadelesini yansıtan söylencelerde ana figürlerden bir tanesi Jelmaya adını taşıyan devedir. Başka bir söylence ise 12 Hayvanlı Türk Takvimi ile ilgilidir. Bunların yanı sıra halk inançlarında ve halk edebiyatı örneklerinde de deve motifi yaygındır.

Orta Asya Türklerinin arkaik sanatında, söylencelerinde ve müzik yaşamında develerin yeri bu bildiride bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Baktriyen, kaya resimleri, Korkut Ata, 12 hayvanlı takvim

ORIGINS AND CULTURAL DIMENSIONS OF TURKISH CAMEL BREEDING I: ARCHAIC ART AND MYTHOLOGY

Abstract

One of the defining characteristics of Turkish history in Central Asia is the application of perfected forms of pastoral nomadic economy. This pastoral tradition consists of breeding of horse, camel, cattle and sheep, collectively known as "Tört Tölik Mal". It is widely assumed that at least two of these animals (horse and camel) were domesticated in Central Asia. Animal products were used in meeting wide range of needs during this long period and have played an important role in local and international trade.

Turks have been practicing camel breeding from the early periods of history and have achieved significant success since then. The two-humped camels (*Camelus bactrianus*) inhabit the northern regions of Central Asia whereas one-humped camel (*Camelus dromedarius*) populates the southern territories. A quick look at the terminology related to breeding, equipment, and the naming of the camel species shows us that an advanced level of camel breeding has been known to Turkish peoples since the early periods of history.

The camel breeding culture which had a deep influence in various areas of traditional life also had its impact on folk literature and beliefs. For example, one of the main figures in the tales

¹Dr. Öğr. Üyesi Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi, arifacal@gmail.com

where Dede Korkut struggles with Death is his camel named Jelmaya. Another one of those stories is related to Turkish Twelve-Year Animal Cycle Calendar.

The role of the camel in the daily lives, economic practices, folk tales and music of Turkish peoples of Central Asia is elaborated in a holistic perspective in this presentation.

Keywords: Bactrian, Petroglyph, Korkut Ata, 12-Year Animal Cycle Calendar.

Giriş

Kültür-Doğa ilişkileri her toplumun gelişiminde belirleyici ve merkezi bir yer işgal etmektedir. Toplumun oluşumu, gelişimi, ayakta kalması ve çeşitli alanlarda varlık gösterebilmesi değişik koşulların geçerli olduğu ortamlara uyum sağlayabilme yeteneğine bağlıdır. Çevre koşullarına uyum sağlama ve çevreyi kendi ihtiyaçlarına göre değiştirmeye süreci insan ile doğa arasındaki ilişkiler yumağının özelliklerini belirlemektedir. Çevreye uyum sağlama sürecinde insan birçok beceriler ve alışkanlıklar edindiği gibi çevreyi kendi ihtiyaçlarına göre değiştirme sürecinde de doğanın birçok öğesini aşırı tüketmiş, çoğu zaman yok etmiş, başarabildiğinde doğa öğelerini kendine uydurmuştur. Bu karmaşık sürecin en önemli sonuçlarından birisi hiç kuşkusuz evcilleştirme sürecidir. Burada evcilleştirmenin değişik boyutlarına girmeden, hayvanların evcilleştirilmesinin Avrasya Bozkır kuşağında belirleyici kültürel süreç olduğunu ifade etmek gerekir. Tarımsal potansiyelin gayet sınırlı olduğu bu bölgede hayvanlardan değişik amaçlarla (beslenme, ulaşım, taşımacılık, giyim kuşam, savaş vb.) yararlanmadan insanların ayakta kalmaları olanaksızdı. Bu koşullar Türk kültürünün bazı temel özelliklerinin oturmasında belirleyici oldu.

Türklerin ata yurdu Orta Asya'nın bozkır kuşağında Bronz Çağının sonları ile Demir Çağının ilk evrelerinden başlayarak göçebe hayvancılığın yaygınlaştığı görülmektedir. Bölgede var olan eski yerleşik uygarlık, doğal koşulların (iklimin ve dolayısıyla bitki örtüsünün) değişimine bağlı olarak zaman içinde yerini göçebe hayvancılığa bıraktı. Yaklaşık 3.000 önce başlayan bu süreç kısa zamanda sonlandı ve sonradan Avrasya'nın tamamını etkisi altına alacak olan yeni bir sosyoekonomik düzen ortaya çıktı.

Bu yeni biçimlenen düzenin kendine özgü geçim modeli (ekonomisi), kültür ve inanç yapısı vardı. Ekonominin temelini oluşturan göçebe hayvancılık, sürekli hareket halinde olan insanların inanç dünyası, bozkır sanatı, sonradan İpek Yolu adı verilecek olan uluslararası ticaret (ve kültürel etkileşim) sistemi bu düzen bünyesinde dayanıklı bir bütünlük oluşturmıştu. Başlıca öğeleri göz önünde bulundurularak bu düzen sıklıkla *atlı göçebe uygarlık* olarak anılmaktadır. Zira söz konusu dönemde ekonominin temelini göçebe hayvancılık oluşturmakta ve bu düzen artık evcilleştirilmiş olan at sayesinde kolayca gerçekleştirilebilmekteydi. Göçebe hayvancı geçim modelinin temelini atın yanı sıra koyun, deve ve sığır oluşturmaktaydı. Bölgeden bölgeye değişen koşullara bağlı olarak her bölgede bu hayvanların ekonomi içindeki yeri farklı olabilirdi. Bazı bölgelerde sığır hiç beslenmezken veya çok az sayıda görülürken, bazı bölgelerde de en önemli geçim kaynağıydı. Benzer durum koyun/keçi, at ve deve için de geçerlidir.

Atlı göçebe hayvancılık geleneğinin başlangıcından günümüze kadar geçen yaklaşık 3.000 yıllık bir dönem içinde Türk uygarlığının en belirgin özelliklerinden birisi bu ekonominin mükemmel biçimlerini geliştirilmiş olmasıdır. Türk hayvancılık geleneği Kazaklar arasında “*Tört tölük mal*” olarak adlandırılan *at, deve, sığır ve koyun* yetiştiriciliğini kapsamaktadır.

Bunlardan deve yetiştiriciliği Türklerin çok eski çağlardan beri uğraştıkları ve önemli başarılar elde ettikleri bir alandır. Devenin Orta Asya’da evcilleştirildiği görüşü yaygındır. Özellikle çift hörgüçlü deve Orta Asya’nın yerlisi olarak bilinmektedir. Halen Gobi Çölünün Moğolistan ve Çin sınırları içinde ki bazı bölümlerinde yabani çift hörgüçlü deveye rastlanabilmektedir. İnsanların bulunduğu yerlerden olabildiğince uzak kalmaya çalışan bu yaban develeri *khaptagay* olarak adlandırılmaktadır. Sayılarının ise çok az (değişik tahminlere göre 300 ile 600 arasında) olduğu ifade edilmektedir. *Khaptagaylar* evcil çift hörgüçlü deveye kıyasla biraz daha küçük olmakla beraber, çok daha hızlıdır.

Deve cinslerinin adı, yetiştirilmesi, donanımı ve ilgili ürünleri kapsayan devecilik terminolojisinin gözden geçirilmesi bile gelişmiş bir devecilik kültürünün Türk toplumlarında tarihin erken aşamalarından beri bilinmekte olduğunu göstermektedir. Avrasya bozkırlarının tamamına yayılan Türkler devenin etinden ve sütünden yararlanmanın yanı sıra, onu taşımacılıkta ve binek olarak da kullanmaktaydılar. Dolayısıyla deve aynı zamanda İpek Yolu’ndaki en önemli figürlerden bir tanesidir. Bu hususları daha iyi değerlendirebilmek için öncelikle bölgede devenin ve deveciliğin duruma kısaca bir göz atmak gerekir.

Orta Asya genelinde devenin iki türü (*baktriyan* ve *dromader*) de iyi bilinmektedir. Bölge genelinde eskiden beri çift hörgüçlü devenin yaygın olmasıyla beraber, güney kesimlerinde (Özbekistan’ın Buhara ve Semerkant bölgelerinde, Türkmenistan ve Afganistan’da) eskiden beri tek hörgüçlü develer yetiştirilmektedir. Kazakistan’ın güney kesimlerinde de yer yer tek hörgüçlü develer görülebilir. Yine de Orta Asya’da devecilik söz konusu olunca ilk akla gelen literatürde baktriyan olarak adlandırılan çift hörgüçlü develerdir.

Orta Asya Türklerinin devecilik kültürü mitoloji, sanat, ekonomi, politika, spor, edebiyat, beslenme gibi birçok alanı etkilemiş durumdadır. Bu bildiri çerçevesinde bunların tamamını ele almak imkânsız olduğuna göre, devecilik kültürünün izleri arkaik sanat, mitoloji ve halk edebiyatı ile sınırlı tutulacaktır.

Bozkır Sanatında Deve

Çok eski çağlardan günümüze kadar devecilikle ilgili uygulamalar ve deve imgesi Türk kültüründe derin izler bırakmıştır. Tarihsel olarak bakılırsa çok eski dönemlere ait kaya resimlerinde görülen deve figürleri develerin kültürde bıraktığı ilk

izler olarak değerlendirilebilir. Bunların en eski olanları hiç kuşkusuz Hakasya Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Sülek dağındaki kaya resimleridir. Bu resimler kronolojik bakımdan MÖ 2. Binyıl olarak tarihlendirilmektedir. Bölge halkınca *Piçiktig Tağ* (Yazılı Dağ) adlandırılan ve bilim adamlarınca ilk defa 1847 yılında incelenmiş olan bu dağda resimlerle kaplı kayanın yüksekliği 600 m civarındadır. Kaya yüzeyindeki resimler 100 metreden daha uzun bir mesafeye yayılmış durumdadır. Resimler arasında 4 farklı yerde çift hörgüçlü deve figürleri de bulunmaktadır. Develer kızgın ve birbiriyle mücadele halindedirler (Adrianov, 1907; Khoroshih, 1947; Potapov, 1949; Roux, 2005).

Bana göre devenin evcilleştirilme tarihinin kronolojik sınırlarının belirlenmesi bakımından Sulek resimleri önem ifade etmektedir. Bunlar deve figürünün görüldüğü en eski sanat eserleri olmaları itibarıyla tarihlendirme sorununun çözümüne katkıda bulunabilirler. Bunun için öncelikle deve çizimlerinin evcil mi yoksa yaban develerini mi yansıttığı belirlenmelidir.

Söz konusu kaya resimlerinde görülen develerin yabani veya evcil olduğuna dair literatürde herhangi bir yoruma rastlanmamıştır. Kanımca bu resimlerin hayvanbiçimci sanat mirasının bir parçası olduğu göz önünde bulundurularak bir yorum yapılabilir. Hayvanbiçimci bozkır sanatının en önemli özelliği çizim, kabartma ve heykellerde hayvan figürlerine sıkça yer verilmesidir, zaten adını da buradan almıştır. Bu sanat örneklerinde hayvanların şaşılacak kadar ayrıntılı ve gerçekçi yansıtılmış olması hiç kuşkusuz dikkatli gözlem ve bilgi birikimine dayanmaktaydı. Bu bakımdan bir hususa dikkat çekmek gerekir; yaban develeri insan kokusunu birkaç kilometre öteden almaları ve hemen rüzgâr gibi koşup uzaklaşmaları ile ünlüdür. Dolayısıyla yaban develerinin birbiriyle mücadelesini yakından izlemek hemen hemen imkânsız olduğundan söz konusu çizimlerde görülenlerin yaban develeri olmadığı söylenebilir.

Ayrıca çizimlerdeki develerin yabani kardeşlerine göre daha oylumlu olduğu da dikkat çekmektedir. Çift hörgüçlü yaban devesinin evcil deveye göre daha küçük olduğunu göz önünde bulundurursak bu da önemli bir özellik olarak değerlendirilebilir. Bu nedenlerle Sülek kaya resimlerinde görülen develerin evcil baktıryanlar olduğunu düşünüyorum.

Mitolojide ve İnanışlarda Deve

Develerle ilgili en eski kültür alanlarından bir tanesi de şamanizmdir. Bununla ilgili şimdilik iki hususa dikkat çekmek yeterli olacaktır. Bunlardan ilki “bura/buğra” kavramıdır. Türk lehçelerinde *buğra* sözcüğünün erkek deve anlamına geldiği ve tarih boyunca özel erkek ismi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kam/Şaman geleneklerinde ise *bura* sözcüğü şamanların trans halindeyken öteki dünyalara seyahat sırasında kullandığı hayvanın adıdır. Bu hayvan geyik veya at olabilir. Yalnız V. Basilov’a göre şamanizmin daha erken evrelerinde kartal da bu işlevi yerine getirmekteydi (Basilov

1984). Buna ek olarak, arkaik dönemde aynı işlevi kurdun ve daha sonraki aşamada da devenin de yerine getirebileceği yönünde veriler söz konusudur. Bu verilerin en önemlisi Altay şaman davullarında görülen deve resimleridir (Potapov 1949: 130). Davulların üzerine çizilen resimler genellikle şamanın öteki dünyalara ulaşmasını sağlayan yardımcılarını ya da öteki dünyalarda karşılaştığı iyi veya kötü varlıkları yansıtmaktadır. Deve resimlerinin davullarda yer almasını, şamanların ulaşım aracının *bura* adlandırılması ve bu adın Türk geleneklerinde develerle ilgili olması ile bir arada değerlendirdiğimizde devenin şaman geleneğinde bir ulaşım aracı olduğu kesinlikle ifade edilebilir. Şunu da belirtmek gerekir ki, şamanlar gökyüzü ve yer altı dünyalarına seyahat ederken, ulaşım aracını seyahat ettikleri yere ve mevsime göre seçmekteydiler. Bu bakımdan şamanların yer altı dünyaya seyahat sırasında ulaşım aracı olarak deve kullanmaları söylencelerde yer alan bazı bilgilerle desteklenmektedir. Altay söylencelerinde devenin yer altı dünyanın efendisi Erlik han tarafından yaratılmış olduğu anlatılmaktadır (Altay keep kuuçındar 1994: 350) ve bu durum devenin bir çeşit ktonik varlık olarak yer altı dünya ile bağlantısını yansıtmaktadır. Bu yönüyle deve şamanların yer altı dünyaya seyahati sırasında en uygun araç olarak görev yapabiliirdi.

Devenin öteki dünya (veya ruhlar dünyası) ile ilişkisinden söz açılmışken konuyla ilgili başka bir hususa daha dikkat çekmek gerekmektedir. Eski Türklerin Gök Tanrı inanc sistemine göre canlılar âleminde her zümrenin ve bazı doğa olaylarının birer iyisi/koruyucu ruhu var. Orta Asya'nın Müslüman Türk toplulukları arasında bu iyelerin bazıları zaman içinde dönüşerek belli evliyalarla özdeşleştirilmiş, bazıları ise işlevleri ile beraber İslamiyet öncesindeki adını da koruyarak günümüze kadar ulaşabilmiştir (Basilov 1970). Bu koruyucu ruhlar Orta Asya Türkleri arasında *pir* olarak adlandırılmaktadır. Çoban Ata, Zengi Baba, Korkut Ata vb. Develerin koruyucusu, Kazak Türkçesindeki tanımıyla *tüyenin piri* ise Oysılkara adını taşımaktadır. Orta Asya'nın başka Türk topluluklarında da develerin piri olarak bu ad (bazı lehçe farklarıyla) geçmektedir. Kırgızlar onu "Oysul Ata", Türkmenler ise "Veyis baba" olarak adlandırmaktadır. Bu adın Veysel Karani'den dönüşmüş olduğu araştırmacılar tarafından vurgulanmıştır. (Gökçimen, 2016: 226). Türkmenistan Ansiklopedisinde Veyis Baba ile ilgili şu bilgiler aktarılmaktadır: "Orta Asya halklarında (Türkmen, Kazak, Kırgız) devenin piri sayılan mitik şahıs ya da karakter. Bu şahsa İslam dini yayılmadan önce de inanılmıştır. Halk arasında yaygın rivayetlere göre Veyis Baba, devciliği ilk yapan insan olup, tüm sırlarını bilen, işine ehil bir çobandır. Deve besiciliği yapan halklar, develeri hastalandığında Veyis Baba'yı yardıma çağırır, onun yoluna mal adakta bulunurlar" (Türkmen Sovet Ensiklopediyası 2, 1979: 30'dan aktaran Gökçimen, 2016: 227). Araştırmacı Gökçimen Orta Asya Türkleri arasında develerin piriyle ilgili bilgileri şöyle özetlemektedir: "Veyis Ata'nın devlerin iyisi/piri olma vasfı, sadece Türkmenlere özgü değil, Türkmenlere komşu Orta Asya halklarına ait bir unsur olarak ele alınır. Zaten Kazak ve Kırgız Türklerinde bu adın develerin iyisi manası taşıması, tanımlamayı kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla Orta Türklerinin birçok halk kültürü malzemesi gibi Veyis Ata da ortak kültürel geçmişin

ürünüdür. Türkmenler, develeri hastalandığında halk inanışlarına göre tedavi için o varlığın iyesinden yardım isterler. Develerin iyesi Veyis Ata olduğu için onu çağırırlar. Ona adakta bulunurlar. Böylece ondan devlerinin iyileşmesini isterler. Yapılan dua ve adaktan sonra Veyis Ata'nın şifa sunacağına inanırlar.” (Gökçimen, 2016: 227)

Devenin Türk inanç dünyası ile ilişkisi bunlarla sınırlı değildir. Az önce de değindiğim üzere Altay söylencelerinde deve motifi yaygındır. Bir Altay efsanelerinde hem devenin yaratılışı hem de bazı Altay boylarına bugün taşıdıkları adların verilmesi bağlamında deveden bahsedilmektedir. Bunlar arasında en çok bilinen motif devenin Erlik Han tarafından yaratılmış olduğudur. 19. Yüzyıl sonlarında derlenmiş olan bir söylence de bu durum şöyle anlatılmaktadır:

“Tanrı atı yarattı. Erlik Han bunu kıskandı ve kendisi de böyle güzel bir hayvan yaratmak istedi. O da hayvanın boynunu kavis biçiminde yaptı ama ters yönde bitıştirdi, öyle ki boyun yukarıya değil aşağıya doğru eğildi. Tanrının yaptığı gibi yapamadı. İşte deve dünyaya böyle geldi.” (Pamyatnoe zaveşanie 1990: 157).

Aynı içerik başka metinlerde de yer almaktadır (Altay kep-kuuçındar 1994: 350). Bunların arasında bir anlatı özellikle dikkat çekmektedir. Zira burada devenin Erlik Han tarafından yaratılmış olduğu (“*töö – Erliktin malı, Erlik oroonning malı*”) ve bu yüzden kesin bir dille ötekileştirildiği (“*bisting mal emes*”) görülmektedir.

Yine aynı kaynaktan yayınlanan ve görece yakın dönemlerde derlenen başka bir metinde ise deveyi Tanrının yarattığı, Erlik Han'ın onu kıskanarak yarattığı hayvanın domuz olduğu anlatılmaktadır (Altay kep-kuuçındar 1994: 349).

Altay Türklerinin önemli boylarından olan Tölöslerin ve Mundusların kökeniyle ilgili söylence de devenin mitolojik rolü bağlamında ilki çekmektedir:

“Bir ülkede savaş sonrasında tek bir kız hayatta kaldı. Uzun süren bir yağmur sonrasında iki dolu tanesi ve yanında da iki adet de buğday tanesi buldu; bunları yerden aldı ve yedi. Bunlardan hamile kalan kız yalnız yaşadığı yerden çıktı, insanları arayıp buldu, orada ikiz erkek çocuklar doğurdu. Bunlara Mundus adı verildi. Daha sonra evlendi ve bir oğul doğurdu. Bu üç kardeş büyüdü ve mallarını bölmek istediler. Paylaşım sonrasında bir deve (*töö*) ile bir koçun (*kuça*) fazla geldiğini fark ettiler. Bunu görünce küçük kardeş: “Develeri ben güttüm, bu fazla deveyi bana vermez misiniz?” diye sordu. Babası: “Fazla gelen deveyi (*töö*) almak istiyorsan alacaksın ve bundan sonra sen de torunların da *Tölös* adını taşıyacak” dedi.” ... bundan sonra Mundus adının nasıl verildiği anlatılmaktadır.” (Pamyatnoe zaveşanie, 1990: 287)

Türk inançlarına göre develerin bir iyesi/koruyucu ruhu/piri olmakla beraber, deve kendisi de koruyucu işlevini yerine getirebilir. Sibiryaya toplulukları arasında koruyucu ruhlarla ilgili ünlü çalışmasında Rus antropolog D. Zelinsky bu konuda ilginç bir örnek vermektedir:

“Farklı yönlerde bakan iki yontma deve figürü Tuvalılar (Soyotlar) arasında ongun olarak kabul edilmektedir; onu çadır girişinin üst kısmına asar ve kumaşlarla süslerler.” (Zelenin 1936: 13)

Ongunlar koruyucu ruhlardır; çadır girişinin üst kısmına asılmış olması ise söz konusu deve ongununun meskeni koruma yönünde bir işlevi olduğunu göstermektedir.

Dede Korkutun Devesi Jelmaya

Arkaik sanat örnekleri ve yaratılış söylencelerinin yanı sıra deve figürü Türk halk edebiyatında da önemli yer işgal etmektedir. Hiç kuşkusuz bu bakımdan en önemli örnekler Dede Korkut adıyla ilgilidir. Dedem Korkut Kitabı'nda sık sık develerden bahsedilmekte, metnin anlambilimsel yapısında deve figürü önemli rol oynamaktadır. Ayrıca Orta Asya'da Korkut Ata ile efsanevi kanatlı deveşi Jelmaya birçok söylenceye konu olmuş durumdadır. Özellikle Kazakistan'da Dede Korkut hem bir evliya hem de şamanların piri olarak bilinmektedir. Kopuzu icat eden, keramet sahibi önemli bir figürdür. Kazakistan'da birçok kere derlenmiş ve yayınlanmış olan söylencelerde Korkut Ata'nın yaşamından değişik kesitler sunulmaktadır. Bu söylencelerden bir gurubu da onun ölümden kaçışıyla ilgilidir.

19. Yüzyıl ortalarından başlayarak kayıtlara geçirilmiş olan bu metinler maalesef henüz tam olarak bir araya getirilerek, bilimsel kıstaslara göre yayınlanmamıştır. Var olan bazı yayınların ise akademik ihtiyaçları karşılayacak nitelikte olduğu söylenemez. Bu nedenle söylencelerin konuyla ilgili kısımlarını V. Jirmunski'nin yaptığı özetlerden aktarıyorum.

Kazakistan'ın özellikle güney bölgelerinde yaygın olan bu söylencelere göre, Korkut Ata kendini takip eden ölümden kurtulmak için değişik yöntemler başvurur, Jelmaya (*jel* – rüzgâr) adını taşıyan kanatlı devesine binerek dünyanın dört tarafına sefer eder, yer değiştirerek ölümden kurtulabileceğini sanır. Fakat başaramaz. Ölüm her yerde kendini takip etmektedir. Sonunda Sır Derya kıyısındaki kendi memleketine geri döner, sevgili devesini kurban ederek, dersini torba biçiminde diker ve kopuzuna ekler. Daha sonra Sır Derya nehrinin suları üzerine serdiği halının üstüne oturarak bu kopuzu çalmaya başlar. Kopuz çalındığı süre boyunca ölümün kendisine yaklaşamayacağını biliyordu. Bu durum günlerce aylarca devam eder. Günün birinde çok yorulur, birkaç dakikalığına çalgısına ara verir ve uyuklar. İşte bu sırada sudan çıkan bir yılan onu sokarak canını alır. (Jirmunski, 1974: 547-548)

Korkut Ata'nın çok sevdiği deveşi Jelmaya sadece söylencelerde yer almamış, Kazak müzik folklorunda müzikal piyes türü olarak bilinen küylere de konu olmuştur. Kazak akınların repertuarında Jelmaya adını taşıyan ve Korkut'un devesiyle beraber ölümden kaçışını anlatan özel bir küy de vardır.

12 Hayvanlı Türk Takvimi ve Deve Motifi

Eski inançlarda devenin yerinden bahsederken önemli motiflerden bir tanesi de ünlü 12 Hayvanlı Türk takvimiyle ilgilidir. 12 yıllık devreler halinde düzenlenmiş bu takvimde her yıl bir hayvanın adıyla adlandırılmıştır. Sırasıyla; fare, boğa/sığır, pars,

tavşan, balık/ejderha, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek, domuz. Bu takvimde, Türklerin eski çağlardan beri besledikleri dört hayvandan üçü (at, koyun, sığır) yer almış, deve ise bu sırada görülmemektedir. On iki hayvan arasında devenin bulunmayışı bile başlı başına açıklama gerektiren bir durum olarak görülmüş olmalı ki, bu konuda da söylenceler oluşmuştur. 12 hayvanlı Türk takvimine ilişkin söylencelerin en eski versiyonlarından birisi Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Luğati't Türk eserinde aktarılmıştır:

“Türkler 12 hayvanın adını alarak 12 yılı adlandırmışlardır. Doğum ve savaş tarihleriyle benzeri olaylar, bu yılların devretmesiyle hesaplanır.” (Kaşgarlı, 2014: 149).

Bu takvimin oluşumunu ise Kaşgarlı bir söylenceye dayanarak açıklamaktadır:

“Bunun aslı şudur: Onların hükümdarlarından birisi, birkaç yıl önce geçen bir savaşı öğrenmek ister. Savaşın geçtiği yılı şaşırırlar. O, kavmiyle meşveret eder ve şöyle der: “Biz bunda nasıl şaşırdıysak bizden sonrakiler de tarihi şaşırırlar. Biz şimdi 12 ay ve 12 burcu dikkate alarak 12 yılı adlandıralım ki onların dönmesiyle tarih hesaplınsın ve ebedi bir hatıra olsun.” “Nasıl uygun görürseniz” derler. (Hakan) avlanmaya çıkar. Yabani hayvanların İla vadisine –ki o büyük bit sudur– sıkıştırılmasını emreder. Avlanırlar ve yabani hayvanları suya doğru zorlarlar. Yabani hayvanlardan 12'si suyu geçer. (Hakan) geçenlerden her birinin adını bir yıla verir.” (Kaşgarlı, 2014: 149)

İlk olarak fare gelir ve 12 hayvanlı takvimin ilk yılına onun adı verilir. Böylece devre devam eder ve domuzla tamamlanır. Devenin bu hayvanlar arasında olmayışı ise birçok Türk topluluğu arasında yaygın söylenceye göre, deve açısından hazin bir durumla ilgilidir. Kaşgarlı'nın aktardığı söylencenin başka bir versiyonu olan bu söylenceye göre, hükümdar bir ovada beklemiş, “sabahleyin güneşi (ya da yaklaşan Yıl'ı) ilk gören hayvanların adlarını, sırasına göre yıllara vereceğim” demiş. Deve, boyuna güvenerek “nasıl olsa güneşi ilk ben görürüm” demiş ama fare onun sırtına çıkarak, hörgücün üzerine dikilmiş ve güneşi ilk gören hayvan olmuş. Böylece, ilk yıla farenin adı verilmiş, devenin adı ise bu 12 hayvanlık listede yer almamış.

Bu durum bir Türkmen atasözünde “Düye boyuna buysanıp, yıldan kör galıptır” (Dever boyuna güvenip, yıldan payını alamamış) biçiminde ifade edilmiştir. (Selcan Sağlık 2002: 83-84). Türkmen kültüründe deve konusunu ayrıntılı biçimde ele almış olan Selcan Sağlık bu ve benzer içerikli başka bir atasözüyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Bu iki atasözünün, 12 hayvanlı Türk takviminde devenin bulunmamasıyla ilgili anlatılan rivayetlerden esinlenerek söylenmiş olduğunu düşünmekteyiz.” (Selcan Sağlık, 2002: 84)

12 hayvanlı Türk takvimi ile deve arasındaki ilginin bununla sınırlı olmadığı bazı başka araştırmacılar tarafından son zamanlarda gündeme getirilmiş bulunmaktadır. Kazakistanlı araştırmacı Prof. Dr. Asya Muhambetova 12 hayvanlı takvimin bir bütün

olarak “zamanı düzenlemek amacıyla” kurban edilen devenin parçalarının sembolik olarak öteki hayvanlarla özdeşleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış olduğu görüşünü ortaya atmıştır. (Muhambetova, 2018).

Görüldüğü kadarıyla deve motifi arkaik sanat örneklerinden başlayarak (MÖ 2. Binyıl) mitolojiye ve günümüz halk inanışlarına kadar Türk kültürünün erken aşamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Kaya resimleri devenin çok eski çağlardan beri Türkler tarafından bilinmekte olduğunu ve evcilleştirildiğini göstermekle beraber, ona bir kutsallık atfedildiğini de ortaya koymaktadır. Şaman geleneklerindeki ‘bura’ ve Dede Korkut söylencelerinde gördüğümüz kanatlı deve Jelmaya ise deveyi bir taraftan ölümle ilgili ktonik dünya ile bağlamakta, öteki taraftan da Korkut Ata’nın icat ettiği kopuz üzerinden müzik dünyasıyla ilişkisini kurmaktadır. Türk takvim geleneğinde 12 hayvan arasında yer almamasının bu denli önemsenerek söylencelere konu olması ise Türk kültüründe devenin temel öğelerden olduğunun kanıtıdır.

KAYNAKÇA

- Adrianov A. V. (1907), *Obsledovanie pisanits v Minusinskom krae letom 1907 g.*, **İzvestiya Russkogo komiteta dlya izuçeniya Sredney i Vostoçnoy Azii**. 1908, 8.
- Altay Kep-kuuçundar* (1994). Ak Çeçek yayınevi, Gorno-Altaysk, 1994
- Basilov V. N. (1970). *Kul't svyatikh v islame*, Mısl' yayınevi, Moskova.
- Basilov V. N. (1974). *İzbranniki dukhov*, İzdatel'stvo političeskoy literaturı, Moskova.
- Gökçimen A. (2016), *Türkmen Kültüründe Deve ve Develerin Piri Veyis Baba*, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş veli Araştırma Dergisi**, Aralık 2016, 80, ss. 219-230.
- Khoroshikh P. P. (1947), *Pisanitsı Altaya*, **Kratkie soobşeniya İİMK**, Cilt XIV, 1947.
- Muhambetova A. *Tengrianskiy klendar' (muşel') kak osnova koçevoy tsivilizatsii kazakhov*, [TENGRIFUND web sitesinden 4 Ocak 2018 tarihinde http://tengrifund.ru/tengrianskiy-kalendar-mushel-kak-osnova-kochevoj-civilizacii-kazaxov.html adresinden erişildi.](http://tengrifund.ru/tengrianskiy-kalendar-mushel-kak-osnova-kochevoj-civilizacii-kazaxov.html)
- Pamyatnoe zaveşşanie: Altayskaya dorevolyuetsionnaya proza* (1990), Gorno-Altayskoe otdelenie Altayskogo knijnogo izdatel'stva, Gorno-Altaysk.
- Roux J. P. (2005). *Orta Asya 'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı yayınları, İstanbul
- Selcan Sağlık G. (2002), *Türkmen Halk Kültüründe “Deve”*, **KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2002, ss.75-89.
- Zelenin D. K. (1936), *Kul't ongonov v Sibiri*, Moskova-Leningrad, 1936:

DEVE GÜREŞLERİNE BAĞLI OLARAK SÜRDÜRÜLEN GELENEKSEL MESLEKLER

Ayşegül KOYUNCU OKCA¹
Devrim ERTÜRK²

Öz

Bu çalışmanın konusunu Anadolu'daki deveciliğe ve deve güreşlerine bağlı olarak sürdürülen meslekler oluşturmaktadır.

Çalışma konusuna dair veriler alan araştırmalarından elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında kış aylarında yapılan deve güreşlerine katılmış, ayrıca 2017 Eylül ayında geleneksel olarak bu meslekleri devam ettiren ustalar ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Gözlem, derinlemesine mülakat teknikleri ile çalışma için gerekli bilgiler alan araştırmasından elde edilmiştir. Ayrıca literatür taraması ile alan araştırması desteklenmiştir. Tüm bu veri toplama tekniklerine ek olarak günümüzde faaliyet gösteren bu geleneksel meslekler tarafımızdan fotoğraflanarak belgelenmiştir.

Devecilik Orta Asya'daki Türk yaşantısından Anadolu'ya kadar konar-göçer yaşam süren Türk boylarının sosyal ve ekonomik yaşamının bir parçası olmuştur. Göç esnasında ve güreşlerde özel olarak giydirilmeleri ve süslenmeleri geleneksel olarak bu ustalıkları sergileyen bir mesleğin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Babadan-oğula, anadan-kıza usta-çırak ilişkisi içerisinde aktarılan geleneksel meslekler ait olduğu toplumun gelenekleri, görenekleri, adetleri ve yaşam biçimleri hakkında önemli bilgileri de bünyelerinde barındırmaktadır.

Türkiye'deki deve sayısının azalması ile birlikte yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bu meslekler özellikle 1980 sonrasında yeniden canlanmaya doğru bir adım atmıştır. Günümüzde ise pazar ekonomisine uyum çabasında olan bu meslekleri besleyen tüm unsurlar yine geleneksel formlarını korumaktadır. Yerel yönetimlerin deve güreşlerine sahip çıkması ve deve güreşi severlerin artması ile daha fazla yerleşim yerinde deve güreşleri yapılmaya başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak geleneksel meslekler de bir canlanma meydana gelmiş ve bu konuda çıraklığını tamamlamış kişiler günümüzde aranan ustalar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Deve Güreşi, Geleneksel Meslek, Deve Donanımı, Havut.

SUSTAINED TRADITIONAL PROFESSIONS RELATED TO CAMEL WRESTLINGS

Abstract

This study aims to explore sustained professions that depend on camel wrestling and camel breeding in Anatolia.

The data regarding the research topic obtained from the information collected in the fieldwork. Within the scope of the research it has been participated to camel wrestling events. Besides that in-depth interviews has been made in September 2017 with the craftsman who still continue to preserve this occupations. Required data for the study gained from the field through research methods such as observation and in-depth interviews. In addition, field work supported with

¹ Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Denizi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü, aysegulkoyuncu@pau.edu.tr, Denizli, Türkiye.

² Dr. Öğrt. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Efes Meslek Yüksekokulu devrimpasa@hotmail.com İzmir, Türkiye.

literature review. Also, these sustained traditional professions have been documented and photographed by us.

Camel breeding is a part of the social and economic life of the Turkish nomad people since they live in Central Asia to Anatolia. Special dressing and ornamentation of camels during the migration have paved the way of the emergence of a profession that displays this craftsmanship. Traditional professions transmitted from father to son, mother to daughter, master to apprentice also contain important knowledges about the traditions, customs and lifestyles of the society which it belongs.

These professions after faced with extinction along with the reduction of the number of camels in Turkey have taken steps towards revitalization by 1980. Today all the elements that keeps these professions strive to integrate into the market economy are maintaining their traditional forms. Camel wrestling began to take place in more areas with the claiming of local authorities and increasing of camel wrestling fans. Today, depending on these developments these professions have started to revive and those who have completed their apprenticeship have become masters.

Keywords: Culture, Camel, Camel Wrestling, Traditional Profession, Havut

Giriş

Etinden, sütünden, derisinden, yününden, gücünden, idrarından, dışkısından, sesinden ve daha birçok özelliğinden faydalanılarak beslenme, giyim-kuşam, iş gücü, ticaret, adaklık-kurbanlık, spor ve binicilik alanlarında insanların her zaman yardımcısı ve eğlencesi olan hayvanların insan hayatındaki önemi yadsınamaz bir gerçektir. En eski geçim kaynaklarından birisi olarak tarih boyunca varlığını sürdüren hayvancılık, hayvancılığa bağlı olarak şekillenen yaşam biçimi ve bu yaşam biçiminin getirmiş olduğu bir takım ürünler aslında doğru analiz edildiğinde, her biri o topluma ait birer belge ve gösterge niteliğindedir. Türklerin en eski geçim kaynakları arasında yer alan hayvancılık ve buna bağlı olarak şekillenen zorlu yaşam biçimi onları birçok konuda uzman yapmıştır. Binek hayvanlardan en iyi şekilde yararlanarak kolaylıkla yer değiştirmişlerdir. Öyle ki Orta Asya bozkırlarından Anadolu coğrafyasına göç etmişlerdir. “Ulaşımda ve yük taşımada kullanılan devenin, aynı zamanda eski Türkler tarafından derin suları geçmek için arabaya koşulduğu da bilinmektedir” (Ögel, 2000: 419). Ayrıca “Osmanlı Döneminde savaş sırasında binek hayvanı olarak geniş ölçüde deveden yararlanılmıştır” (Seyirci, 1987: 327). Etinden, sütünden, derisinden ve hatta yününden yararlanan, ekonomik ve nesnel bir kaynak olan deve Eski Türklerde “Selçuklu ve Osmanlı Döneminde halk ve devlet ile benzeşmiş bir hayvan” (Ögel, 1995: 538) olarak da nitelendirilmiştir. Osmanlı Dönemini anlatan gezginlerin seyahatnameleri ve minyatürlerde deve güreşlerine yer verildiği bilinmektedir. Türk kültürünün çeşitli alanlarında hak ettiği değeri bulan deve ve devecilik türkölere, manilere, atasözlerine, tekerlemelere, bilmecelelere, hikâyelere ve fıkralara konu olmuş, geleneksel ürünlerde de figür olarak işlenmiş, dokunmuş ve örülmüştür (Seyirci, 1987: 328). Kutsal kitaplarda da bahsi geçen yaşamın bir parçası olarak geçmişten günümüze varlığını korumuştur (Uygur, 2016: 411).

Orta Asya'dan Anadolu topraklarına göçen Türkler “hayvanlarını yaz aylarında daha serin ve verimli otlaklara götürme mecburiyeti ile sürekli yaylak kışlak arasında geçen bir yaşam biçimi” (Yılmaz ve Koyuncu, 2009: 380) sürmüşlerdir. “Hayvancılıkla geçinen Türkler yaylak-kışlak arasında sürdürdükleri yaşamda deveyi yine aynı amaç ile kullanmışlardır” (Begiç ve Akpınarlı, 2016: 487). Sürdürülen bu yaşam biçiminin önemli bir parçası olan deve; üzerinde kilolarca yük taşıma özelliği ve işlevselliği ile zor şartlar altında insan yaşamını kolaylaştıran bir hayvan olmuştur, bu yüzden Türk kültüründe özel bir anlama bürünmüştür. “Türk boyları arasında, temel ihtiyaçların karşılanmasında ilişki kurulan nesnel bir unsur olmanın ötesinde, ortak yaşam alanının ve canlı oluşun öznel bir unsuru olan” (Arslan, 2012: 115) deve, Yörüklerin hayvanlarına daha verimli otlaklar bulmak amacı ile yaylalara gerçekleştirilen göçlerin simgesi haline gelmiştir. Bilim, sanayi, teknoloji, iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi ile yük taşımacılığı ve yayla hayatı yavaş yavaş azalarak önemini yitirmiştir. Ancak özellikle Batı Anadolu kıyı kesiminde faaliyet gösteren deve güreşleri Yörük yaşam biçiminin bir parçası olarak etkin bir şekilde yaygınlaşmıştır. “Deve güreşlerinin Batı Anadolu’da yaygınlaşmasının bu çevrede devecilik ve kervancılıkla ilgilenen Yörüklerin varlığı ve onların kültürü ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır” (Çalışkan, 2010: 41). Deve güreşleri günümüzde bu konudaki gönüllülerin uğraşları ve yerel yönetimlerin desteği ile daha fazla kişiye ulaşarak varlığını sürdürmektedir.

Bu şekilde bir tarihsel, ekonomik ve sosyal gerçeklik üzerine kurulu olan Türkiye’deki deve güreşleri günümüzde kendisini yeniden üretirken bir takım mesleklerin de beraberinde günümüze kadar yaşamasını sağlamıştır. Türkiye’nin Batı kıyısında görülen devecilik ve deve güreşlerine bağlı olarak ortaya çıkmış olan ve hayatta kalan meslekler modern araç gereçlerin her alanda etkisini göstermesi karşısında akademik anlamda araştırılmaya değer bir alandır.

Tüm ailenin geçimini sağlayan ve deve güreşlerine bağlı olarak sürdürülmeye devam eden geleneksel meslekler bu çalışmaya konu olmuştur. Türkiye’deki deve sayısının azalması ile birlikte yok olma tehlikesi altında olan bu meslekler günümüzde yeniden yavaş yavaş da olsa canlanmaya başlamıştır. 1990’lı yıllardan itibaren deve sayısının artış göstermesi, yerel yönetimlerin deve güreşlerine sahip çıkması ve deve güreşi severlerin artması ile daha fazla yerleşim yerinde deve güreşleri yapılmaya başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak geleneksel meslekler de bir canlanma meydana gelmiş ve bu konuda çıraklığını tamamlamış kişiler günümüzde aranan ustalar olmuştur.

Bu çalışmanın konusunu Anadolu’daki deveciliğe ve deve güreşlerine bağlı olarak sürdürülen meslekler oluşturmaktadır. Çalışma konusuna dair veriler alan araştırmalarından elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Deve güreşlerine bağlı olarak sürdürülen meslekler arasından el emeği yoğun olarak üretimi yapılan havutçuluk ve diğer deve giysisi diye kavramsallaştırılabilecek -çul dokumacılığı, çul işlemeciliği, giyim işlemeciliği, saraciye- gibi meslekler özelinde konu sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamında kış aylarında yapılan deve güreşlerine katılmış, ayrıca 2017 Eylül ayında geleneksel olarak bu meslekleri devam ettiren ustalar ile Aydın’da derinlemesine

mülakatlar yapılmıştır. Gözlem, derinlemesine mülakat teknikleri ile çalışma için gerekli bilgiler elde edilmiş ve literatür taraması ile alan araştırması desteklenmiştir. Devecilik kültürü içerisinde yer alan deve sahipleri, deve yetiştiricileri ve deve güreşleri için develeri giydiren-süsleyen ustalardan gerekli bilgiler alınarak ayrıntılı bir şekilde bu meslekler ve bu meslekleri besleyen tarihsel, ekonomik ve kültürel miraslar analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca günümüzde faaliyet gösteren bu geleneksel meslekler tarafımızdan fotoğraflanarak belgelenmiştir.

Deve Güreşleri

“Türkler, hayvanları, sadece temel biyolojik ihtiyaçları karşılayan bir figür olarak düşünmemiş, onları örtülü ya da açık bir şekilde kutsiyet atfederek bir totem haline getirmişlerdir” (Türkmen, 2012: 96-102). Tarihi kayıtlar incelendiğinde büyük kervan yollarındaki güçlü develeri Türklerin yetiştirdiği görülmektedir. Bu yüzden deve Türk düşünce, kültür ve edebi yapısı içerisinde önemli bir yere sahip olmuş ve halk inançlarının merkezinde yerini almıştır. “Develerin koruyucu olarak kabul edilmesi, deve sütünün bir şifa aracı olarak görülmesi, atasözü, deyim, bilmece ve dualarda yer alması, düğünlerde kullanılması, kopuz gibi kutsal müzik aletlerinin yapımında derisinin kullanılması ve kurban olarak sunulması gibi pek çok özelliği ile deve Türklerin kültürel hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu belgelemektedir” (Ögel, 1995: 540-541). Yörük yaşam biçimi içerisinde insan hayatının hayvan hayatı ile bağlantılı yürümesi (Arslan, 2013: 199), bu hayvanlar arasında önemli bir yere sahip olan devenin hem gurur verici hem de toplum içerisinde statü sağlayarak sahibine ayrı bir kimlik kazandıran bir hayvan olmasını sağlamıştır. Yük taşımacılığında önemli aşamaların kaydedilmesini sağlayan deve, ticari olarak da önemli bir hayvan olmuştur. Deve kervanları ile taşımacılık esnasında kervanların geçiş güzergâhları aslında kültürel bir alışverişin de sağlandığı alanlar olmuştur. Kervan taşımacılığı ile uğraşanlar tarafından rekabete ve eğlenceye dayalı olarak ortaya çıkan deve güreşleri, aslında bir üstünlük göstergesi olmuştur. Literatürde koyun, keçi ve attan sonra evcilleştirilen devenin M.Ö. 1500 yıllarında Arabistan Yarımadası'nda evcilleştirildikten sonra M.Ö. 300 yıllarında Anadolu'ya yayıldığı bilgisi yer almaktadır (Wilson, 1998: 4-7). “Tam olarak ne zaman yapılmaya başlandığı bilinmese de deve güreşlerine dair en eski kanıt, “Margiana’daki kazılarda elde edilen ve M.Ö. ikinci bin yıla tarihlendirilen taş üzerine simetrik olarak çizilmiş birbirini ısıran iki deve figürüdür” (Adamova, 2004: 10).

“Deve güreşlerinin Anadolu’da bilinen ilk örneklerinin tarihi, yazılı kaynaklara göre XVII. Yüzyıla kadar gitmektedir. Bununla birlikte güreşler XIX. Yüzyılın ilk yarısından itibaren Ege Bölgesinde özellikle İzmir ve Aydın’da yaygınlaşmaya başlamıştır” (Çalışkan, 2010: 25). Ayrıca en eski belge “II. Mahmut (1808-1839) zamanından kalmadır” (Armağan, 1984: 1-62). Bugünkü şekli ile ilk olarak deve güreşlerinin, 1926 yılında Aydın-Germencik-Hıdırbeyli Köyü’nde organize edildiği bilinmektedir (K.K. 4). Geçmiş bu kadar derinlere giden devecilik kültürü günümüzde deve güreşleri için beslenen özel develer ile devam ettirilmektedir. Deve

güreşlerinde develerin ve sahiplerinin donanımları ile görsel bir şölene dönüşen kültürel birikimler Türk kültür ve sanatının en ince ayrıntılarını üzerinde barındırmaktadır.

Cumhuriyetin ilanından sonra Yörük yaşam biçiminde önemli bir değişiklik meydana gelmiş ve bu değişime bağlı olarak develerin kullanımında önemli bir azalma olmuştur. Yaylak ve kışlak arasında yolların yapılarak motorlu nakil araçlarının kullanılmaya başlanması ile birlikte Yörüklerin bir kısmı deve yetiştirmeyi bırakmışlardır (Begiç ve Akpınarlı, 2016: 491). Bir süre kullanımda kalmaya devam eden develer ile Yörükler “belirli bölgelerden kil ve tuz getirip köylülere satarak hizmet vermişlerdir” (Doğan ve Doğan, 2004: 27-28). Geçmiş dönemlerde bir yerden başka bir yere gitmek için elzem olan develer günümüzde gelişen-değişen bilim, sanayi, teknoloji, iletişim ve ulaşım araçlarına bağlı olarak şekillenen yaşam biçiminde gittikçe önemini ve vasfını kaybetmiştir. Motorlu araç sayısının artması ile birlikte sadece Yörüklük geleneğinin bir uzantısı olarak sürdürülen güreşler sayesinde varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. 1950’li yıllarda bu yüzden deve bir ihtiyaç olmaktan çıkmaya başlamıştır. Yörüklere ait istatistik bilgiler olmadığı için yük taşıyan deve sayısının azalması Yörüklere ait bilgileri de içermektedir. Türkiye’deki deve sayısı “1950 yılında 110.000’den, 1960’ta 65.000, 1970’te 31.000 ve 1982’de 9.000’e düşmüştür” (Bazin, 1993: 324). Daha sonra bu azalma devam etmiş ve deve sayısı “1999 yılında 1350’ye 2005 yılında ise 811’e kadar düşmüştür. Ancak 2006 yılında deve sayısında bir artış meydana gelerek 1004’e çıkmıştır. Bu artışın sebebi kuşkusuz deve güreşlerinin artması ile doğru orantılıdır. Bu yüzden günümüzde Türkiye’deki deve varlığının dağılışı, güreş develerinin yetiştirilmesine duyulan ilgi ile alakalıdır” (Çalışkan, 2010: 18-19).

Bütün canlılarda olduğu gibi hayvanlarda da çiftleşmek doğal bir içgüdüdür. Develerin kızgınlık dönemleri olan Kasım ve Mart ayları arasında yapılan geleneksel deve güreşlerinde sadece erkek develer güreşir. Çiftleşme öncesinde erkek develerde ki üstünlük sağlama isteği güreş olarak adlandırılmıştır. Güreş develerine yük taşıtılmaz ve uzun süre kapalı alanlarda özel besinler ile (arpa, buğday, yulaf, burçak, fiğ-nohut-fasulye samanı) beslenir. “Günümüzde Akdeniz Bölgesinde yazın yayla hayatı için Toros Dağlarına kışın da sıcak bölgelere kışlaklara inmek için az sayıda da olsa deve yetiştirilmektedir. Ege ve Marmara Bölgesinde ise daha çok güreştirmek amacı ile Yörükler arasında deve yetiştiriciliği sürdürülmektedir” (Begiç ve Akpınarlı, 2016: 491). Yıl içerisinde birçok yerleşim yerinde düzenlenen organizasyonlar ile hayatın içinde varlığını sürdürmeye çalışan deve ve devecilik kültürünün ekonomik hayata en büyük katkısı deve güreşlerine bağlı olarak sürdürülen geleneksel meslek ve uğraşların yaşatılmasına olan katkısıdır.

Deve Güreşlerine Bağlı Olarak Sürdürülen Geleneksel Meslekler

Mahalli tertip komiteleri tarafından Anadolu’nun çeşitli yerleşim merkezlerinde (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Burdur, Isparta, Antalya, Çanakkale, Balıkesir) organize edilen deve güreşleri toplumsal birlik ve beraberliğin kış aylarındaki en güzel göstergesidir. Bu güreşlerin temelde amacı güreşin yapıldığı yöreye eğitim,

kültür, sağlık, sosyal ve sportif açılarından destek olmaktır. Develerin göç esnasında ve güreşlerde özel olarak giydirilmeleri-süslenmeleri Türk halk kültürünün zenginliğinin birer göstergesidir. Günümüzde üretim ve tüketim tercihlerindeki değişiklikler bazı mesleklerin ortadan kalkmasına bazı mesleklerin de doğmasına neden olmuştur. Babadan-oğula, anadan-kıza usta-çırak ilişkisi içerisinde aktarılan geleneksel meslekler ait olduğu toplumun gelenekleri, görenekleri, adetleri ve yaşam biçimleri hakkında önemli bilgileri de bünyelerinde barındırmaktadır.

“Develerin güreş öncesi ve göç başlarken süslenmeleri geleneksel ritüellerdendir. Deve donanımları, işlevsel olanlar ile aksesuar ve süslerden meydana gelmektedir” (Begiç ve Akpınarlı, 2016: 492). Türk kültüründe her rengin bir anlamı vardır. Güreşlere bir gelin edası ile gökkuşağının tüm renklerini üzerinde barındırarak çıkan develerin süslenmesi aslında görselliğin ötesinde bir takım anlamları da içerisinde barındırır. Deve güreşlerindeki donanımları oluşturan her bir parça kendi içinde özel bir anlam taşıırken tümü uyum ve ahenk içerisinde. Gelişen-değişen bilim, sanayi, teknoloji, iletişim ve ulaşım araçlarına bağlı olarak şekillenen yaşam biçiminde bazı ürünler el emeği yoğun, her devenin ölçüsüne uygun olarak üretilmeye devam etmektedir. Geçmişte her deve sahibi kendi ihtiyacı olan donanımı kendisi yaparken günümüzde Aydın, İzmir, Muğla ve Çanakkale’deki havut ustaları bu işi yapmaktadır. Her havut ustasının kendisine ait bir ölçü ve alacak-verecek defteri bulunur (Bkz. Fotoğraf: 1-2). Bu defterde havutu yapılacak olan devenin nereden olduğu, ölçüleri, istenilen renk ve modeli detaylı olarak yazılır (K.K. 2). Usta havutçular devenin ölçüsünü mezura ve metre kullanarak almak yerine kendi karışları ile alırlar. Bunun nedeni ise devenin karnının boş olup olmadığını kontrol etmek, devenin kilo alıp vereceğini öngörmek ve havut hesaplarını ona göre yapmak istemeleridir.

Fotoğraf 1-2: Havut Ustası Mehmet Ulutaş ve Defteri
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 08.09.2017)

Farsça “hevid” kelimesinden gelen havut (Başaran, 2007: 132) bir nevi devenin semeridir. Yapılan yük taşımacılığında devenin yaralanmasını engellediği, yükü rahat taşımasını sağladığı ve güreşlerde havuttan güç alarak rakibini yenmeye çalıştığı için

havut yapımı oldukça önemlidir. Havut yapımı el emeği yoğun olarak ve her devenin kendi ölçüsünde özel olarak işin ustaları tarafından ince hesap ve işçilik ile üretilir. Havudun hem kullanışlı hem de gösterişli olması gerekir. Devenin fiziki özelliklerine uygun olmayan bir havut deveye yük olmaktan başka bir işe yaramaz. Bu tür havutlar yük taşımaya ve güreşmesine engel olduğu gibi aynı zamanda devenin yaralanarak zarar görmesine de neden olur.

İki çeşit havut vardır. İlki yük havududur. Devenin yükünü daha iyi taşımaya sağlamak için kullanılır. Bu yüzden yük havudu ile güreşilmez. Yük havudunun en belirgin özelliği üstünün geniş ve uzun, eteklerinin ise daha küçük olmasıdır. Yük havudu devenin hörgüç özelliğine göre yapılır. Yük havudu kadar uzun olmayan güreş havudunun üstü sivridir. Güreş havudu devenin hem hörgüç özelliğine göre hem de devenin güreş sitiline göre üretilir. Güreş sırasında kendilerine özgü bir sitille güreşen develerin güreş yönleri de farklılık göstermektedir. Bazı develer sağ taraftan güreşirken bazı develer sol taraftan güreşirler ve sağcı deve-solcu deve olarak nitelendirilirler. Ayrıca hem sağdan hem de soldan güreşen develer de vardır. Bu yüzden güreş develerinin havutları yük develerinininkinden farklı olarak devenin güreş sitili de dikkate alınarak üretilir. Develer kızgınlıkları süresince yemeden kesildikleri için kilo verirler, bu yüzden hörgüçleri küçülür. Havut yapımında bu durum da dikkate alınır (K.K. 2). Güreş esnasında havutun kayması ve geriye gitmesi gibi durumlar deveye güreşi kaybettirir. Bu yüzden devenin havutu devenin oyunlarına ve güreşine engel olmamalıdır (Güven, 2010: 385). Bu yüzden usta havutçular deve güreşlerine katılıp yaptıkları havutlara bakarlar ve varsa eksiklikleri, hataları bir dahaki havut yapımında tekrarlamamaya çalışırlar (Çetin, 2016: 509). Yörüklerin yaşam biçiminde meydana gelen değişikliklere bağlı olarak artık yük havudu kullanımdan yavaş yavaş kalkmaktayken güreşler için özel olarak havutlar üretilmeye devam edilmektedir. Ancak günümüzde üretilen güreş havutları zaman içerisinde küçük değişikliklere uğramış, özellikle ebatlarında fark edilir bir büyüme meydana gelmiştir (Bkz. Fotoğraf: 3-4).

**Fotoğraf 3-4: Mustafa HEYBELİYE Ait Eski Bir Havut Örneği
(Devrim ERTÜRK Arşivi-Aydın 29.09.2010)**

Yaklaşık olarak 3 ile 5 gün arasında değişen bir üretim sürecinden geçen havutun yapımında çeşitli araç ve gereçler kullanılmaktadır. Kullanılan araçlar;

Çırak: Havutun her aşamasında kullanılır ve iki parçayı birbirine tutturmaya ve dikmeye yarar.

İlik Çeken: Havudu hataba bağlarken ilik ipini çekmeye yarayan, bir çeşit iğne görevi görür.

Havut Demiri: Sazları bastırmaya yarayan ucu çatallı ve uzun (130 cm) bir demir çubuk.

Tokmak: Sazları sıkıştırmak için kullanılan ahşap tokaç.

Kırklık (Makas): Kalın keçeleri ve keten çuvalını kesmek için kullanılır.

Testere (Bıçak): Sazları kesmek için kullanılır.

Biz: Dikiş yaparken çuvaldızın (iğnenin) kolay geçmesi için kullanılır.

Çuvaldız: Havutun dikiminde iğne görevi gören ucu eğri iğne. Kaliteli çuvaldız Aydın-Söke'de yaptırılmaktadır (Bkz. Fotoğraf: 5).

Fotoğraf 5: Havut Yapımında Kullanılan Araçlar
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 08.09.2017)

Havut yapımında saz (havut otu), çul (kıl) dokuma, keçe, keten çuval, ahşap, çeşitli renk ve kalınlıkta kasıl (iplik), çeşitli renk ve boyutta boncuklar kullanılmaktadır. Sazlar Denizli-Çivril ilçesine bağlı Gümüşsu Mahallesi'nden temin edilmektedir. Havut yapımı için en kullanışlı ve sağlıklı sazlar kamyonlar ile toplu halde gelmektedir (K.K. 2). Bir havut yapımında yaklaşık olarak on bağ saz kullanılmaktadır. Bir kamyonunda yaklaşık olarak 800 ile 1000 tane bağ bulunmaktadır. (Mustafa Heybeli, 08.09.2017 tarihli görüşme). Gelen sazlar dükkânın bir köşesine yığılmakta (Bkz. Fotoğraf: 6-7) ve oradan ihtiyaç oldukça kullanılmaktadır. Büyük Menderes ile bağlantılı olan Işıklı Gölünün kenarlarında yetişen sazlar geçmişte Gümüşsu Mahallesi'ndeki kadınlar tarafından hasır dokumak için kullanılmaktayken günümüzde hasır dokuma işlemi artık kalmamıştır. Bu yüzden havut yapımı için kesilen sazlar genellikle bir kamyon olana kadar biriktirilir ve havut ustalarına toptan satılır. Havut yapımında kullanılan sazların toplanması halen yöre halkına gelir sağlamaktadır.

Fotoğraf 6-7: Havutun Yastıkları İçin Kullanıma Hazır Sazlar
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 08.09.2017)

Havut birbirine çatılmış (bağlanmış, ikiye katlanmış) yastığın birleşiminden oluşur. Havudun ön tarafı olan ve renkli iplikler ile işlenmiş kısmına “tengah” adı verilir. Yastıklar kırıldıktan sonra bellik çuvalları tengah kısmına çırak yardımı ile yerleştirilir ve sonra içi sazlar ile doldurulur, havut demiri ile bu sazlar içe doğru bastırılır, fazlalıkları kesilir ve tokmak yardımı ile sıkıştırılır. Bu kısımda kullanılan “bellik” adı verilen çul (kıl) dokuma Aydın-Bozdoğan ilçesine bağlı Olukbaşı Mahallesinden gelmektedir (Bkz. Fotoğraf: 8-9). Genellikle kıl çadır dokumacılığı yapılan köyde havut için de dokuma yapılmaktadır. 50 cm eninde, metrelerce uzunlukta rulo olarak gelen çul (kıl) dokuma özel ölçülerde kesilerek kullanılmaktadır. Kıl çadırın parçası olan sitilleri dokuyarak geçimlerini sağlayan Olukbaşı Köyü için havut yapımı için de çul (kıl) dokumak bir ek gelir sağlamaktadır. Geçmişte tengah kısmında yer alan işlemleri havut ustası kendisi yaparken günümüzde taleplere yetişebilmek adına yöre kadınlarına parça başı ücret karşılığında işletmektedirler (Bkz. Fotoğraf: 10-11). Havut ustası işlenmiş çul (kıl) dokumayı tengaha geçirip dikimini gerçekleştirir.

Fotoğraf 8-9: Olukbaşı Mahallesinde Çul (Kıl) Dokuma
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 25.11.2017)

Fotoğraf 10-11: Havutun Tengah Kısımları
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 08.09.2017)

Havut yapımında kullanılan keçe ise İzmir'in Tire ve Ödemiş ilçesinden gelmektedir. Geleneksel keçe üretimi Anadolu'nun çeşitli yerleşim yerlerinde birçok kişi tarafından yapılır da özellikle İzmir-Tire, Ödemiş ve Bademli keçeleri tercih edilmektedir (Bkz. Fotoğraf: 12). Kaliteli bir havut yapımı için koyunyününden yapılmış keçenin kullanılması gerekir. Koyunların güz kırkımından elde edilen kaliteli yünler kullanılır. Bu yüzden havutluk keçe özel bir keçe türüdür. Genellikle desensiz olarak düz renkteki keçeler çeşitli ebatlarda üretilir. Bu yüzden keçeciliğin sürdürülmesinde havut yapımının da bir etkisi olduğu söylenebilir. Havutun dış kısmına kaplanan keçe çeşitli renklerde olabilir. Havutun ön ve arka kısmında görünecek olan kısmı çeşitli renklerdeki iplikler ile farklı işleme teknikleri ile süslenir.

Fotoğraf 12: Tire'de Keçecilik
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-İzmir 12.11.2017)

Havudun en önemli yeri iç kısmıdır. Çünkü deve ile temas eden bu kısımda bulunan sazların yumuşak olması gerekir. Eğer havutun içine yerleştirilen saz başları yumuşak olmazsa deve rahatsız olur ve kaşınmaya başlar. Hatta bazı kötü havutları deve yere yatıp, yere sürtünerek sırtından atmak için çabalar. Bu durum deve sahipleri tarafından hiçte istenmeyen bir durumdur. Havutun devenin özelliklerinde olmasına ve deveye rahatsızlık vermemesi için gerekli tedbirler alınır. Bu yüzden araya keten çuval dikilir.

Havut devenin hörgücüne yerleştirildikten sonra çeşitli kolarlar vasıtası ile sabitlenir. Gölbent (öndeki kolan), döş (ortadaki kolan), kasık-terk (arkadaki kolan) ve döşü bent (göbeğin üstündeki kolan) olarak çeşitli isimleri bulunan kolarlar çul (kıl) dokumanın yapıldığı Bozdoğan'ın Olukbaşı Mahallesinden temin edilmektedir (K.K. 1). Keçi kılından dokunan kolarlar Olukbaşı Mahallesinde kadınlar tarafından yapılarak gelir elde edilmektedir. Bu kolarlardan döşü bent kolanı devenin göbeğine rahatsızlık vermemesi için “karın altı keçesi” ile kaplanır (Atasoy ve Özbaşer, 2014: 88). Çift iğne adı verilen teknik ile kolarların dikilmesi de yöre kadınları için ayrı bir kazanç yoludur (Bkz. Fotoğraf: 13-14). Tamamen el işçiliğine dayalı olarak üretilen kolarlar çeşitli renkteki boncuklar, ponponlar, deniz kabukları ve ayna parçaları ile süslenir.

Fotoğraf 13-14: Çift İğne Tekniği İle Kolarların Dikilmesi
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 08.09.2017)

Havudun altına serilen ve genellikle yün ve keçi kılının kullanıldığı çul eteği adı verilen dokuma İzmir-Tire’de ve Aydın-Çine’de el tezgâhlarında dokunur ve uçları renkli boncuk ve ponponlar (koza-guda) ile süslenir (Bkz. Fotoğraf: 15-16-17). Günümüzde el tezgâhlarında yapılan dokumacılığın giderek azalmaya başlamasına rağmen bu dokumaların deve güreşleri çerçevesinde kullanılıyor olması, bu yüzden üretimlerin devam etmesi ve bu işin kazanca dönüşmesi geleneksel bir üretimin sürekliliği açısından sevindiricidir.

Fotoğraf 15-16-17: Çul Eteği
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Denizli 13.02.2017)

Havutun arkasından paralık denilen arka sivri kısmına her devenin isminin yazılı olduğu levhası asılır. Havudun üstünden maşallah ya da yine devenin isminin olduğu bir levha daha deveye takılır. Bunlar saraçlar tarafından yapılır. Ancak her saraç yapmaz. Öncelikle saracın devecilikle bir bağlantısı olması gerekir. Deve işi yapan saraçların tamamı bir şekilde devecilik kültürü ile bağlantısı olan kişilerdir. Tek tek harfler kalıplara göre maket bıçağı yardımı ile kesildikten sonra bir araya getirilerek bir bezin üzerine devenin ya da sahibinin ismi, nereden geldiği ve maşallah kelimesi yazılır, daha sonra harflerin üzeri dikilir (Bkz. Fotoğraf: 18-19-20-21). Kenarları püskülü olan havut peşi (isim levhası) bazen de pul-boncuk ile işlenir (K.K. 5).

Fotoğraf 18-19: Zeki Korak'a Ait Saraç Dükkânı
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 08.09.2017)

Fotoğraf 20-21: Deve Levhaları
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 08.09.2017)

Keçi kılı ya da sentetik iplikler ile elde örülen ve devenin ağzını-burnunu örtmeye yarayan, soğuktan koruyan ve devenin etrafındakilere zarar vermesini engelleyen deve başlığını (ağızlığını) örmek ve boncuklar ile süslemek de ayrı bir uğraştır. Deve başlığı (ağızlığı) aynı zamanda sinirlenen deveye takıldığında devenin sakinleşmesini de sağlar. Güreşlere katılmak için kamyon ve traktör kasalarında yolculuk yaparken ve soğuk mekânlarda konaklayacaklarında develerin ağzına kıldan yapılmış (sıcak tutması için) torba dokunur (Bkz. Fotoğraf: 22-23).

Fotoğraf 22-23: Deve Torbaları (Ağızlığı) ve Kıl Torba
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 08.09.2017)

Develerin ayağına takılarak bir yere bağlamak için kullanılan keçi kılından ya da sentetik iplikten ve genellikle çiçek görünümünde örülen bilekliklere köleste (örgü) adı verilir. Bir halka ya da zincir ile uzatılan köleste deveyi bir yere bağlamak için ve devenin kaçmadan rahat hareket edebilmesi için kullanılır. Hamaylı (hamayıl) adı verilen, nazar değmemesi için boynuna asılan çeşitli tip ve ebattaki süslere de muska

(boyunluk) adı verilir. Devenin diz kısmına takılan, renkli iplik, boncuk ve deniz kabuklarını kullanarak süslenen parçaya paçalık adı verilir. Havutun arka uç kısmındaki sivri tepelik şeklindeki kısma zömbek bu kısma takılan renkli iplik, boncuk ve deniz kabuklarının kullanarak süslendiği parçaya ise zömbeklik adı verilir (Bkz. Fotoğraf: 24-25-26). Köleste (örgü), hamaylı (hamayıl), paçalık, zömbeklik ve çeşitli ponponlar (guda) genellikle evlerde kadınlar tarafından çeşitli tip ve ebatlarda dikilir, örülür, işlenir ve süslenir. Genellikle verilen siparişe göre hazırlanmaktadır. Futbol takımlarının renklerinin kullanılması son zamanlarda oldukça fazla görülmektedir. Bu donanımların süslenmesinde kullanılan çeşitli renk ve ebattaki boncuklar İzmir'in Kemalpaşa ve Görece ilçesinden temin edilmektedir (K.K. 2).

Fotoğraf 24-25-26: Köleste (Örgü), Hamaylı (Hamayıl) ve Zömbeklik
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 08.09.2017)

Güreş develerinin olmazsa olmazları arasında yer alan, havutun ön tarafına takılan havan (hatap çanı) dövme metalden yapılır. Develerin yürüyüşü ile hareket eden ve ses çıkartan havan develerin gelişini uzaktan haber vermeye yarar. Develerin alım-satım işleminde pazarlığa dâhil olan havanların her biri ayrı ses çıkarma özelliğine sahiptir. Bu çeşitlilik ise onu yapan ustanın marifeti ile alakalıdır. Ayrıca havudun iki yanına takılarak devenin dizlerine kadar inen zilgur (zilgor) ve devenin kuyruk ucuna bağlanan tokrak (küçük çan) dövme metalden ya da pirinçten yapılır ve hoş sesler çıkartır (Bkz. Fotoğraf: 27-28-29-30-31). Çan yapımı ile uğraşan ustaların giderek azalması sonucunda fabrikasyon olarak üretilen çanlar kullanılmaya başlamıştır. Deve sahipleri sürekli olarak *“nerede o eski ustalar, nerede o hoş sedayı çıkaracak çanlar diyerek”* geçmişteki üretimlere olan özlemlerini dile getirmektedir.

Fotoğraf 27-28-29: Hatan (Hatap Çanı)
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 23.02.2015)

Fotoğraf 30-31: Zilgur (Zilgor) ve Tokrak (Küçük Çan)
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 23.02.2015)

Havudun üzerinde yer alan, havudu koruyan, her devenin kendi ölçüsüne göre hazırlanmış üzeri boya ile süslenmiş ya da sade olarak bırakılan ikili yarım çember şeklindeki düz tahta parçalarına hatap adı verilir (Koyuncu Okca, 2014: 54). Özellikle çıtlık (deveyi nazardan koruyacağına inanılır), çınar, kavak ve çam ağaçlarından Aydın Umurlu ve Koçarlı'da hatap yapımı da ayrı bir meslek olmuştur (Bkz. Fotoğraf: 32-33-34). Havuttan ayrı olarak yapılan hatap deve güreşleri sahasında da satışa sunulur.

Fotoğraf 32-33-34: Hatap
(Ayşegül KOYUNCU OKCA Arşivi-Aydın 23.02.2015)

Havut yük develerine 2 ya da 3 yaşında, güreş develerine ise 6 ya da 7 yaşında giydirilir. Bir havutun ağırlığı ortalama 30-60 kg arasında değişmektedir. “Altı yaşını dolduran daylaklara, sahipleri tarafından düzenlenen yemekli şölen eşliğinde havut giydirilir ve bu yaştan itibaren tülü olarak isimlendirilirler” (Atasoy ve Özbaşer: 2014, 88). Havutlama törenleri Ekim ayında başlar Kasım ayının sonuna kadar devam eder (Gülsöken, 2010: 95). Develer, her sene Aralık ayında başlayan güreşlere usta ellerden çıkan gösterişli havutları ile hazırlanmış olurlar. Usta kişiler tarafından giydirilen havut deveye zarar vermeyecek şekilde yapılır. Devenin ürkmesi, kaçması ya da etrafındakilere zarar vermesi istenmez, bu yüzden havut giydirmeye işlemi titizlikle gerçekleştirilir. Öncelikle deve savranı (deve bakıcısı) tarafından diz çöktürülür. Ayağa kalkmasını, ürküp etrafa zarar vermesini engellemek için ayakları diz kıvrımından bir iplik ile bağlanır. Havut giydirmeye işlemi bittikten sonra bağlanan bu iplikler çözülür. Yavaşça ayağa kaldırılan deve sakinleşmesi için bir süre gezdirilir

Havut deve için bir dönüm noktası oluşturacak kadar önemlidir. İnsan hayatının geçiş dönemi olan evlenme töreni gibi deve için de havut giydirmeye işlemi başlı başına bir tören ile kutlanır. Havut giydirmeye ve havut hayrı olarak da bilinen ancak günümüzde azalmış olsa da geleneksel bir ortam içerisinde yerel yönetimlerin ve deve severlerin destekleri ile sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu törenlerde yöresel yemekler yapılır, türküler-maniler söylenir, zeybek oynanır, mevlit okunur, deve sahibine hediyeler verilir, kurbanlar kesilir, akan kurban kanının üzerinden deve atlatılır nihayetinde ise dualarla deveye havut giydirilir (Çetin, 2013: 278). Aynı zamanda mevlit de okutulur. Geçmişte havut giydirilen her evde ayrı ayrı havut hayrı yapılırken günümüzde deve sahipleri ortaklaşa bir organizasyon yaparak bu geleneksel ritüeli birlik ve beraberlik içerisinde gerçekleştirmektedir. Kaliteli bir havut kullanıma da bağlı olarak yaklaşık olarak on yıl kullanılmakla beraber ortalama ömrü beş yıldır (K.K. 2).

Sonuç

Türk kültüründe görsel, yazılı ve sözlü anlatımlara konu olmuş, önemli bir figür olan develer aynı zamanda eğlenme, vakit geçirme ve yarışma amacı ile güreştirilerek toplumsal birlikteliği ve insan ile hayvanlar arasındaki bağları kuvvetlendirmeyi

sağlamada önemli roller üstlenmiştir. Bilim, sanayi ve iletişim teknolojilerinin giderek gelişmesi artık develerin yük ve insan taşımacılığında kullanımını da yavaş yavaş ortadan kaldırmıştır. “Günümüzde Türkiye’deki deve varlığının dağılışı, güreş develeri yetiştiriciliğine duyulan ilgi ile doğru orantılıdır” (Çalışkan, 2010: 18-19). Deve güreşleri diğer spor dallarından farklı olarak bir halk şölenidir. Güreşlere gönül veren kişiler tamamen kendi tutkuları nedeni ile deve yetiştiriciliği yapmaktadır (Kılıçkiran, 1987: 125-126). Son yıllarda sayılarında önemli bir artışın sağlandığı deve güreşleri develerin donatıları sayesinde görsel bir şölene dönüşmektedir. Bu donatıların geleneksel olarak usta-çırak ilişkisi içerisinde üretiliyor olması ve yapımında kullanılan malzemelerin de üretimini sağlaması açısından önemli organizasyonlar halini almıştır. Bu güreşler bazı ticari aktiviteler, özel ritüeller, müzik ve halk oyunları ile birlikte çeşitli gelenek ve göreneklerin paylaşıldığı, kültürel alışverişin sağlandığı ortamlar halini almıştır (Koyuncu Okca, 2016: 776). Güreşler için özel hazırlanan develer geleneksel kış sporu olarak sürdürülen etkinliklerde halkın büyük ilgisini çekmektedir. Güreş develerinin fiyatları çoğu zaman bir araba hatta ev fiyatları ile yarışması develerin donatılarının da devenin ve sahibinin şanına yakışır olması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Bu yüzden deve donatıları gerek bu işi meslek olarak yapan kişiler tarafından gerekse deve yetiştiricileri tarafından oldukça önemsenmektedir. Öyle ki yoğun emek harcanarak hazırlanan bu donatıların deveye giydirilmesi bile bir törenle kutlanmaktadır. Türkiye genelinde Aydın, Balıkesir, Çanakkale, İzmir ve Muğla’da ustalar bulunmakta ve tüm ülkeye hizmet vermektedir. Yöre kadınlarının evlerinde deveye ait donatıları dikmeleri, örmeleri, işlemeleri ve dokumaları kadınlara da ekonomik kazanç sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Armağan, A. M. (1984). **Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar**, Uğur Ofset Matbaası, İzmir.
- Wilson, R. T. (1998). **Camels**, Mac Millan Education Limited, Hong Kong.
- Adamova, A. T. (2004). “The Iconography of a Camel Fight” (Translated by J. M. Rogers), **Muqarnas**, Vol: 21, pp. 1-14, Leiden Brill.
- Armağan, A. M. (1984). **Batı Anadolu Tarihinde İlginç Olaylar**, Uğur Ofset Matbaası, İzmir.
- Arslan, M. (2013). “Türkmen Göroğlu Destanında Deve”, **Deve Kitabı**, ss. 199-209, Emine Gürsoy Naskali-Erkan Demir (Edt.), Kitabevi Yayıncılık, İstanbul.
- Arslan, M. (2012). “Türk Halk Edebiyatında Göç ve Göçerliğin Sembolü Olarak Deve”, **Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu (28-30 Mayıs 2010-Balıkesir)**, ss. 716-724, Pınarbaş Matbaacılık ve Reklam Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti, İstanbul.
- Atasoy, F.; Özbaşer, F. T. (2014). “Anadolu’da Deve Yetiştiriciliği ve Deve Güreşleri”, **Hayvan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 2, ss.85-90, Ankara.
- Başaran, F. (2007), “Yaşatılan Kültürel Değerlerimizde Deve ve Havut”, **Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 3, ss. 125-139.
- Bazin, M. (1993). “Orta Toros Yörüklerinden Sarı Keçili Aşireti”, **Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 3, ss. 323-350, Ankara.
- Begic, H. N.; Akpınarlı, H. F. (2016). “Geleneksel Keçe Sanatının Deve Donatılarında Kullanımı”, **I. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyum Bildirileri Cilt 1: Sosyal Bilimler 17-19 Kasım 2016**, ss. 485-501, Devrim Ertürk-Özgür Gökdemir (Edt.), Selçuk-İzmir.
- Çalışkan, V. (2010). **Kültürel Bir Mirasın Coğrafyası: Türkiye’de Deve Güreşleri**, Selçuk Belediyesi Yayınları No: 3, Anka Matbaacılık, İstanbul.
- Çetin N.; Kalender, E. (2016). “İzmir’in Son Güreş Devesi Havutçusu Torbalı’dan Bekir Yavaş ve Havut Yapımcılığı”, **I. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyum Bildirileri Cilt 1: Sosyal Bilimler 17-19 Kasım 2016**, ss. 502-529, Devrim Ertürk-Özgür Gökdemir (Edt.), Selçuk-İzmir.
- Çetin N. (2013). “Torbalı Ormanköy’de Ölen Deveye Söylenen Bir Ağıt: Karagüllü”, **Deve Kitabı**, Emine Gürsoy Naskali-Erkan Demir (Edt.), ss. 277-279, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, M. S.; Doğan C. (2004). “Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 30, ss. 15-29.
- Gülsöken, S. (2010). **Ayırın Develeri**, Ege Yayınları, İstanbul.
- Güven, Ö. (2010). “Geleneksel Deve Güreşlerini Yaşatan Ustalardan Kâzım Özhevutçu”, **Bozdoğan**, Cilt: 2, ss. 383-388, Cihan Özgün (Edt.), Bozdoğan Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.

Kılıçkiran, N. (1987). “Ege’de Kış Turizminin Kurtarıcısı: Deve Güreşleri”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, ss. 125-146, Başbakanlık Basım Evi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma Dairesi Yayınları No: 58, Ankara.

Koyuncu Okca, A. (2016). “Yüzlerce Yıllık Bir Gelenek: Deve Güreşleri ve Süslemeleri”, **VI. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri Tahir Akyürek Armağanı (12-14 Mayıs 2016 Konya)**, ss. 775-781, Anka Basım Yayın Ltd. Şti., Konya.

Koyuncu Okca, A. (2014), “Geleneksel Deve Güreşleri ve Deve Donanımları”, **Deve Kitabı**, Emine Gürsoy Naskali-Erkan Demir (Edt.), ss. 43-67, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul.

Ögel, B. (1995). **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ögel, B. (2000). **Türk Kültür Tarihine Giriş-I**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara.

Seyirci, M. (1987). “Deve Folkloru ve Güney Göçerlerinde Deve Donanımları”, **III. Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri (1986)**, Cilt: 5, ss. 327-336, Ankara.

Türkmen, F. (2012). “Türk Kültüründe Tarihi Gelişim İçinde Hayvan ve Bitkilerin ‘Ölçü Birimi’ Olarak Kullanılması Hakkında”, **Milli Folklor**, Yıl: 24, Sayı: 95, ss. 96-102.

Uygur, H. K. (2016). “Necati Cumalı’nın Yenilmeyen Hikâyesinin Geleneksel Deve Güreşleri Açısından Değerlendirilmesi”, **I. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyum Bildirileri Cilt 1: Sosyal Bilimler 17-19 Kasım 2016**, ss. 410-431, Devrim Ertürk-Özgür Gökdemir (Edt.), Selçuk-İzmir.

Yılmaz, N.; Koyuncu, A. (2009). “Yörük Yaşam Biçiminin Geleneksel Dokumalara Yansımaları”, **10. Ulusal El Sanatları Sempozyumu (19-20 Kasım 2009- İzmir)**, ss. 380-391, Printer Ofset, İzmir.

Kaynak Kişiler

K.K. 1, 1949 doğumlu, Deveci, İlkokul, Işıklı Köyü/Aydın, 08.09.2017 tarihli görüşme.

K.K. 2, 1982 doğumlu, Havutçu, Lise Mezunu, Çine/Aydın, 08.09.2017 tarihli görüşme.

Mustafa HEYBELİ, 1973 doğumlu, Havutçu, İlkokul Mezunu, Aydın, 08.09.2017 tarihli görüşme.

K.K. 4, 1956 doğumlu, Emekli Banka Müdürü-İncirlioğa Deve ve Deve Güreşi Sevenler Derneği Başkanı ve Deve Güreşi Organizatörü, Lise Mezunu, İncirlioğa/Aydın, 22.01.2011 tarihli görüşme.

K.K., 1945 doğumlu, Saraç, İlkokul Mezunu, Aydın, 08.09.2017 tarihli görüşme.

ZOOARCHAEOLOGY OF HYBRID CAMELS (C. DROMEDARIUS AND C. BACTRIANUS): OSTEOLOGICAL AND OSTEOMETRIC STATE OF RESEARCH

Canan ÇAKIRLAR¹
Figen Sevil KİLİMCİ²

Abstract

We study the zooarchaeology of hybrid camels, interbred between C. dromedaries and C. bactrianus in the framework of the Hidden Hybrids project. In this paper, we briefly explain why hybrid camels are historically important, and review the state-of-the-art on the research on hybrid camels, especially in the field of osteomorphology.

Özet

Gizli Melezler projesi çerçevesinde C. dromedaries ve C. bactrianus arasındaki melez develerin zooarkeolojisini inceliyoruz. Bu makalede, melez develerin neden tarihsel olarak önemli olduğunu kısaca açıkladıktan sonra, özellikle de osteomorfoloji alanında melez develer üzerine yapılan araştırmaları gözden geçirip eleştirel olarak değerlendiriyoruz.

Introduction

The origins of hybrid camels, cross-breeds between one-humped and two-humped camels (C. dromedarius and C. bactrianus) is an intriguing topic for archaeology, cultural history, and evolutionary biology. The two species have evolved separately for millions of years, but they can interbreed. Not only can they interbreed, but the resulting First Generation individuals display ‘hybrid vigor’, in terms of size, strength, endurance, and milk and meat yield (Ruiz et al., 2015). Interbreeding, however, would not have been possible without human intervention at some point in the last three millennia, because prior to the domestication of the dromedary, the geographic ranges of the two species did not overlap. Furthermore, First Generation individuals can back-breed with pure-bred individuals and produce fertile offspring (unlike the otherwise analogous situation with mules and hinnies). As a consequence, through introgression led by human-mediation, the genetic compositions of both camel species change through time.

Camel bones and teeth remains from archaeological sites are the primary sources of information on hybrid camels and humans’ relationship to them in the past. Although recent studies have developed ways to detect hybrid camels in the archaeological record using their remaining DNA (=ancient DNA), poor preservation of DNA in arid and semi-arid environments hinders extraction attempts on old specimens from the Ancient Near East (Galik et al. 2015; Ruiz et al. 2015; Mohandesan et al. 2017). This situation makes the osteological description of recent hybrid camels critical to distinguish them from their parents.

However, no systematic study of hybrid camel osteology exists to this date. Existing studies on the osteological characterisation of Old World camels aim at

¹ Doç. Dr. ,Groningen Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Groningen, Hollanda, c.cakirlar@rug.nl; Assoc. Prof. Dr. University of Groningen, Archaeology Department, Groningen, Netherlands c.cakirlar@rug.nl

² Dr Öğrt. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Aydın, Türkiye

distinguishing Bactrians from dromedaries. C. Steiger's dissertation *Vergleichend morphologische Untersuchungen an Einzelknochen des postkranialen Skeletts der Altweltkamele* (1990) is possibly the best known and most useful of these. Wapnish's work on dromedary and Bactrian skeletons in collections in the USA is another one (Wapnish 1984). Here, too, Wapnish does not consider the effects of interbreeding on phenotype as reflected on the camel skeleton.

One of the aims of our project 'Hidden Hybrids' (www.hybridcamels.com) is to redress this deficiency by determining useful osteometric and osteomorphological (non-metric) criteria on hybrid individuals slaughtered in western Turkey.

Here we want to provide a state-of-the art report on how other researchers, mostly but not exclusively zooarchaeologists with backgrounds in veterinary science attempted to describe the archaeological camels they found in terms of 'hybridness'. It is important to emphasize that in many cases researchers did not consider hybrid ancestry as a possibility for the specimens they studied. For example, C. Becker studied a relatively large group of camel finds from the 2nd and 1st millennium site of Tall Seh Hamad (known as Dur-Katlimmu in the Iron Age) (Becker, 2008). Dr. Becker identifies both dromedaries and Bactrians in this assemblage. She describes the osteological differences in Phalanx 1 of dromedary and Bactrian camels as

“Schaut man auf die proximalen Gelenkflächen von Dromedar-Phalanges, so erscheinen diese im Trend eher flach ausgeprägt, die der Baktrischen Kamele deutlich höher aufragend. (...) Desweiteren erschienen die distalen Gelenkflächen beim Dromedar in palmarer Ansicht deutlich abgesetzt und der Übergang zwischen Diaphyse und Gelenkfläche scharf, beim Baktrischen Kamel hingegen verwaschen. Die in dieser Ansicht proximal erkennbare Rauigkeit war bei den Trampeltierphalanges wesentlich markanter und stärker aufgewulstet als beim Dromedar.” (p. 85),

but does not consider hybridness as a third option. Her description is based on a few Dromedary and Bactrian skeletons in collections in Germany.

Data and Discussion

Most other researchers too have focussed on the elements of the autopodium, to be more specific, astragali, metapodia and phalanges. Archaeological bones are usually recovered in fragmented form, but because members of hands and feet do not bear much meat, they are less likely to be processed by butchers and eaten, and then to be excavated more frequently as complete bones. But there are several exceptions.

I. Köhler-Rollefson studied several camel skeletons from Classical Pella in Jordan (1989), which she considered to be hybrids, because of their mixed characteristics. Later, Studer and Schneider (2008) also consider hybrid genetic ancestry in more fragmented material from the nearby Petra region in the early 1st millennium AD. In the latter publication, Fig. 2 and Table 1 illustrate ranges of Bactrian – Dromedary – Hybrid measurements on first posterior phalanx.

Later in 1999, H.-P. Uerpmann also considered both options on a camel skeleton found intact in Hellenistic Period graves excavated in the United Arab Emirates, examining the axis, astragalus, and phalanx 1.

Axis: “a thin bone ledge across the transverse foramen found only in the dromedary.”

Astragalus:” There are obvious differences between the two species as regards to the proportion of medial versus lateral length and the relative position of the edge separating the lateral from the medial part of the distal articular surface.” As seen in Fig. 7, “the proportions of these measurements provide a useful separation between astragali of Bactrian camels and dromedaries.” “The tipped lateral process, (...) is more prominent in dromedaries (...). The shape of the groove below this process, however, is more as it is usually found in Bactrian camels.”

Phalanx 1: “The first phalanx of the dromedary is in general more slenderly built than that of the Bactrian camel. The best separation is reached when plotting the greatest length (GL) against the proximal breadth (BP).” (Fig. 9).

The most detailed consideration of an archaeological camel skeleton a possible hybrid (then tested and confirmed by ancient DNA analysis) was published recently by Galik et al. (2015). Galik et al. (2015) use non-metric and metric morphological criteria investigated by discriminant analysis and demonstrated by photos. In this skeleton, Galik et al. describe that the snout is slender as would be in a dromedary (Fig. 2), but the proportion of the cranial vs. facial parts resembles the Bactrian rather than the dromedary. In the postcranial elements, The formation of the foramina alaria and the foramina vertebralia lateralia of the atlas indicate a dromedary. Nevertheless, the left side of the axis forms like in dromedary while the other side shows no pillar between the foramen transversarium and the foramen vertebrale like in Bactrian camel and the form of the processus transversi indicate an intermediate position between both species. The scapula displays weak spinal tuberosities. Interestingly, “the divided tuberculum supraglenoidale of the left scapula indicates a processus coracoideus like in the Bactrian camel while the right shoulder blade shows a bulgy protruding processus coracoideus like in dromedary”. The corresponding proximal joint of the humerus bears a transverse groove between the minor and intermediary tubercula. Together with the large size of the humeral head, these are more similar to Bactrian characteristics. However, in the distal humerus, the shape of the lateral epicondylar crest is more akin to dromedary. The well-developed lip at the palmar margin of the distal articular surface of the first phalanx, forming a clear border against the corpus in dromedary according to Studer and Schneider 2008 and Pigière and Henrotay 2012 does not clearly appear on the phalanges of this skeleton (Fig. 5, Fig. 6). The canonical discriminant analysis predicts most osteometric measurements and indices on most elements of the hybrid skeleton in question as Bactrian camel (Galik et al., 2015: Table 3). We can thus conclude that this specific hybrid camel had a skeleton resembling a Bactrian camel, rather than a dromedary.

Conclusion

In conclusion, the metric and non-metric studies of the osteology of hybrid camels to date is extremely limited. It is important to emphasize that none of these researchers had access to known recent or modern hybrid skeletons in reference collections. It is not unlikely that some of the modern skeletons they studied actually belonged to hybrids. This may have caused confusion and mistakes. Most collection managers and curators either do not consider the option or the skeletons have cryptic origins, in other words, were not documented properly at the time of acquisition. In Aydin we have the unique opportunity to study First Generation (F1) hybrids as part of the Hidden Hybrids project.

Acknowledgements

We would like to thank first and foremost our colleagues Prof. Dr. Erkut Kara and Prof. Dr. Erkut Turan, as well as Assistant Firuze Türker of the Department of Anatomy, Faculty of Veterinary Science, Aydın Adnan Menderes University, for their invaluable help and advise at all stages of the project.

REFERENCES

- Becker, C. (2008). "Die Tierknochenfunde aus Tall Seh Hamad/Dur-Katlimmu – eine zoogeographisch-haustierkundliche Studie" in *Umwelt und Subsistenz der assyrischen Stadt Dur-Katlimmu am unteren Habur*, ed. H. Kühne, Harrassowitz, Wiesbaden, pp. 61-125.
- Galik, A., Mohandesan, E., Forstenpointner, G., Scholz, U. M., Ruiz, E., Krenn, M., & Burger, P. (2015). A sunken ship of the desert at the river Danube in Tulln, Austria. *PloS one*, 10(4), e0121235.
- Köhler-Rollefson, I. (1989). "Zoological analysis of camel skeletons" in *Pella of the Decapolis*. Volume 2, eds. R.H. Smith & I.P. Day, College of Wooster Art Museum, Wooster, pp. 142-163.
- Mohandesan, E., Speller, C. F., Peters, J., Uerpmann, H. P., Uerpmann, M., De Cupere, B., & Burger, P. A. (2017). Combined hybridization capture and shotgun sequencing for ancient DNA analysis of extinct wild and domestic dromedary camel. *Molecular ecology resources* 17(2): 300-313.
- Pigière, F. & Henrotay, D. (2012), "Camels in the northern provinces of the Roman Empire", *Journal of Archaeological Science* 39(5): 1531-1539.
- Ruiz, E., Mohandesan, E., Fitak, R. R., & Burger, P. A. (2015). Diagnostic single nucleotide polymorphism markers to identify hybridization between dromedary and Bactrian camels. *Conservation genetics resources*, 7(2): 329-332.
- Steiger, C. (1990). *Vergleichend morphologische Untersuchungen an Einzelknochen des postkranialen Skeletts der Altweltkamele*. University of Munich, Published PhD Dissertation.
- Studer, J. & Schneider, A. (2008). "Camel Use in the Petra Region, Jordan: 1st Century BC to 4th Century AD" in *Archaeozoology of the Near East VIII Tome II*, eds. E. Vila, L. Gourichon, A.M. Choyke & H. Buitenhuis, Paris, pp. 581-596.
- Uerpmann, H.-P. (1999). Camel and horse skeleton from protohistoric graves at Mleiha in the Emirate of Sharjah (U.A.E.), *Arabian Archaeology and Epigraphy* 10: 102-118.
- Wapnish, P. (1984). "The Dromedary and Bactrian Camel in Levantine historical Settings: the Evidence from Tell Jemmeh" in *Animals and Archaeology: 3. Early Herders and their Flocks*, eds. J. Clutton-Brock & C. Grigson, Archaeopress, Oxford, pp. 171-200.

DEVECİ KAHVESİNDEN FEDERASYONA: DEVECİLİK VE DEVE GÜREŞLERİNDE ÖRGÜTLENME MODELİ

Devrim ERTÜRK¹

Özet

Çalışmanın konusunu güreşlerin yapıldığı alanlarda bir araya gelme mekanı olarak ortaya çıkan deveci kahvelerinden federasyona deveciliğin örgütlenme modelinin nasıl ortaya çıktığı oluşturmaktadır. Çalışma geleneksel bir unsur olan deve güreşlerinin modern siyasal kurumlar içerisinde kendisini nasıl ürettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma güreşlerin tertip edildiği coğrafyada yapılan alan araştırması verilerine dayanmaktadır. Alan araştırmasında devecilik ve deve güreşlerinin içinde yer alan aktörlerle yapılmış mülakatlardan ve katılımlı gözlemlerden bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca sivil toplum örgütlenmeleri ve dernek faaliyetleri konusunda da literatür taraması ile elde edilmiş veriler kullanılacaktır. Dernekleşme faaliyetleri modernite ile birlikte ortaya çıkmıştır. Dernek yapıları, uzmanlaşmanın, bireyselliğin, siyasal katılımın yaygınlaştığı, toplumsal hareketliliğin arttığı bir yapıda görülmektedir. Bu sayılan gelişmeler ise modernite ile birlikte ortaya çıkmış ve neredeyse tüm dünyayı etkilemiş olan olgulardır. Siyasal sürece yön verme ve etkileme amacı taşıyan dernekler, sivil toplum örgütlenmesi olarak bireylere kendilerine alan açma imkanı tanımaktadır. Geleneksel bir yapı üzerinden işleyen deve güreşleri de modernitenin etkilerinin hızlı bir şekilde hissedilmeye başladığı 1980'li yıllardan itibaren bir örgütlenme çabası içinde olmuştur. 1980'li yıllardan önce devecilerin toplanma mekanları olan deveci kahveleri, teknolojik gelişmeler ve derneklerin yaygınlaşması ile birlikte dernekler şeklini alarak faaliyetlerine devam etmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ise derneklerin bir araya gelerek devecilik ve deve güreşleri üzerinde geleneksel kurallardan beslenen yasalarla deve güreşlerini gerçekleştirme amacı ile örgütlenme çabası içinde olduğu görülmektedir. 2012 yılında ise federasyonlaşma çabaları İzmir ve Aydın'da deveci derneklerinin birleşmeleri ile iki federasyonun kurulması ile sonuçlanmıştır. Her geçen gün yaygınlaşan deve güreşlerini belli kurallar dahilinde düzenleme amacı da taşıyan bu kurumsallaşma çabaları devecilik ve deve güreşleri üzerinde belli düzenleme, planlama ve geleceğe dair politika belirleme yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Geleneksel bir yapı olan deve güreşleri modern kurumların içine, modernliğin sunduğu imkanlar sayesinde dahil olabilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Dernekleşme, Örgütlenme, Devecilik, Geleneksel Deve Güreşleri, Deveci Kahveleri

FROM COFFEE HOUSES TO ASSOCIATIONS: ORGANIZATIONAL MODEL IN CAMEL BREEDING AND CAMEL WRESTLING

Abstract

The study is about how organizational model of camel breeding has emerged from coffee houses that is places for cameleers as a meeting space to an association. The study aims to reveal how camel wrestling, which is a traditional element, produces itself within modern political institutions. The data of the study is based on fieldwork conducted at camel wrestling areas. During the fieldwork information obtained through participant observation and interviews

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Efes Meslek Yükseokulu, İzmir, Turkey, devrimpasa@hotmail.com, Asst. Prof., Dokuz Eylül University, Efes Vocational High School, İzmir, Turkey

made with actors in camel breeding and camel wrestling. Additionally, data related civil society and activities of association obtained through literature review. Association activities have emerged with modernity. Association structure is seen as a structure of specialization, individuality, political participation and social mobility. These developments have emerged with modernity and have affected almost the entire world. Associations that aim to direct and influence the political process are also as civil society organizations enable to individuals to open space for them. Camel wrestling which operates through a traditional structure has been in an effort to organize since the 1980s, when the effects of modernity began to be felt quickly. Before the 1980s, cameleer coffee houses as a meeting space of cameleers', through technological developments and the spread of the associations continued to their activities with the new form associations. Since 1990s, associations have come together to try and organize camel breeding and camel wrestling with the aim of realizing camel wrestling with the rules that are based on traditional forms. In 2012, efforts for federation have been concluded merging of camel wrestling organization in Aydın and İzmir and the establishment of two federations. This institutionalization effort aims to regulate, plan, take steps for policy making regarding certain regulations in future on camel breeding and camel wrestling which has become widespread every day. Camel wrestling as a traditional structure has been incorporated into modern institutions, thanks to the possibilities offered by modernity.

Keywords: Associationalism, Organization, Camel Breeding, Traditional Camel Wrestling, Cameleer Coffee Houses

Giriş

Kahvehaneler Türk toplumu içinde önemli bir yere sahiptir. Mahallede yaşayan insanların toplanma mekanı olarak kahvehaneler iletişim imkanı sunarken aynı zamanda bir sosyalleşme alanı olarak da önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu iki işlevi ile birlikte kahvehaneler öncelikle toplanma mekanları olarak insanları bir araya getirebilme özelliğine sahiptir. Bu özellik sayesinde ortak bir takım değerler etrafında bir sosyal alan olan kahvehaneler ortak bir amaç etrafında bir araya gelebilmeye de imkan tanımaktadır.

Kahvehanelerde bir araya gelebilen bireyler aynı zamanda bir iletişim imkanına da sahip olmaktadır. Sosyal alan içinde iletişim önemli bir yere sahip olduğu için bu iletişim sayesinde toplanmayı da teşvik etmektedir. İletişim sayesinde kahvehanelerde bir araya gelebilen bireyler bilgi alışverişinde bulunma imkanına da sahiptir. Bu imkan aynı zamanda bilginin, toplumsal hafızanın aktarımını da sağlamaktadır.

Geleneksel toplumsal yapı içerisinde önemli bir yere sahip olan kahvehane kültürü yaklaşık 500 yıldır toplumsal yapıdaki önemini korumaktadır (Şahbaz, 2007 :2). Toplumsal değişme, iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmeler (Bauman, 1999) toplumsal yapının belli kurumlarında önemli değişiklikler ortaya koyarken, geleneksel toplumsal yapının önemli bir parçası olan kahvehaneler, geleneksel bir unsur olan devecilik alanında da benzer işlevlerini devam ettirmektedir. Devecilerin toplanma mekanları olarak kahvehaneler, günümüzde de deve güreşlerinin yapıldığı coğrafyada hala etkisini ve işlevlerini sürdürmektedir. Ortak mekanlar olarak deveci kahveleri, deveciler arasında bir araya gelme, iletişim imkanı sunma ve sosyalleşme alanı olma

özelliklerini devam ettirmektedir. Böyle bir özellik sunan kahvehaneler aynı şekilde deveci kimliği etrafında toplanan bireylerin de sınıfsallıklarını, toplumsal konumlarını bir kenara bıraktıkları bir kimlik olması açısından önemlidir. Hem kahvehanelerde hem de devecilikte bu türden bir özellik olması deveci kahvelerinin bireyler açısından çekim merkezi olmasını da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada da geleneksel yapı içinde önemli bir yere sahip olan kahvehane kültürü ve yerel kültürün önemli bir ögesi olan deveciliğin ortaya çıkardığı bir örgütlenme modelinin temeli olması açısından ele alınmaktadır. Çalışmanın konusunu güreşlerin yapıldığı alanlarda bir araya gelme mekanı olarak ortaya çıkan deveci kahvelerinden federasyona deveciliğin örgütlenme modelinin nasıl ortaya çıktığı oluşturmaktadır.

Çalışmanın Yöntem ve Metodolojisi

Çalışma güreşlerin tertip edildiği coğrafyada yapılan alan araştırması verilerine dayanmaktadır. Alan araştırmasında devecilik ve deve güreşlerinin içinde yer alan aktörlerle yapılmış mülakatlardan ve katılımlı gözlemlerden bilgiler elde edilmiştir. Alan araştırması sırasında deveci derneklerinin olduğu kahvehanelerde bulunulmuş, burada devecilerle birlikte günlük yaşama deneyimlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca sivil toplum örgütlenmeleri ve dernek faaliyetleri konusunda da literatür taraması ile elde edilmiş veriler kullanılacaktır.

Deveci Kahvehaneleri

Deveci kahvehaneleri devecilik kimliği etrafında toplanan bireylerin toplanma mekanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Deveci kimliği denildiğinde fiilen devecilik yapan, deve sahibi olan, deve güreşleri izleyicileri kısacası deveye dair hayatının bir kısmında temas olan bireyleri kapsamaktadır.

Devecilerin adresini belli eden deveci kahvehaneleri olmuştur. Hem toplanma mekanı hem de iletişim araçlarının gelişmediği dönemlerde devecilerin aranıldığında bulunabileceği yerler deveci kahveleri olmuştur. İletişim sayesinde devecilerin birbirlerinden haber almaları bu şekilde gerçekleşmiştir.

Deveci başka bir yerden geliyorsa ilk olarak deveci kahvesine uğrar. Misal Çanakkale'ye güreşe gitmiştir arkadaş, gelir öncelikle kendi yaşadığı yerdeki kahveye uğrar. Selam sabah getirir, bir eşya vs gönderilmişse onları kahvehaneye bırakır, gittiği yerden aldığı bilgileri buradakilerle paylaşır (E, 76, İlkokul, deveci).

Sosyalleşme imkanı sunar. Bireyin içinde yetiştiği toplumun değerlerini öğrenme süreci sosyalleşme ile mümkündür. Devecilik kimliği etrafında birleşen bireyler sosyalleşme alanı olarak deveci kahvehanelerinde deveciliğe dair bir takım unsurları öğrenirler, toplumsal bir takım değerleri deveci büyüklerinden öğrenirler. Bu da büyük ölçüde devecilik topluluğu içinde bir sosyalleşme imkanı sağlamaktadır. Bu sayede birey bu topluluğun bir parçası olabilmektedir. Çünkü sosyalleşme bireye ailesinin, akran gruplarının, içinde yaşadığı toplumsal yapının bir parçası olduğunu öğretmektedir (Kağıtçıbaşı, 1999: 325). Sosyalleşme toplumun yeni üyelerine aynı

zamanda sosyal normlar ve değerler konusunda farkındalık geliştirmelerini sağlamakta ve ayrı bir benlik duygusuna erişmelerine yardımcı olmaktadır (Giddens ve Sutton, 2014: 254).

Kahvehane, Örgütlenme: Dernekler

Siyasal alandaki modernleşme, katılım ve örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Toplamların kendi şartları içerisinde her dönemde örgütlenme pratikleri olmasına rağmen, modern dönemle birlikte bu örgütlenmeye katılım da eklenmiştir. Katılımcı, eşit, demokratik bir örgütlenme modeli sunan modern siyasal kurumlar zaman içerisinde daha mikro düzeyde benzer özellikleri gösteren kurumları ortaya çıkarmıştır.

Modernite uzmanlaşmanın, bireyselliğin, siyasal katılımın yaygınlaştığı toplumsal hareketliliğin arttığı bir yapıda görülmektedir. Bu sayılan özellikler ise modernite ile birlikte ortaya çıkmış ve neredeyse tüm dünyayı etkilemiş olgulardır (Giddens, 2004). Modernitenin siyasal alanda da kendisini göstermesi ile birlikte siyasal sürece yön verme amacıyla olan dernekler ve dernekleşme faaliyetleri yaygınlık kazanmıştır. Sivil toplum örgütlenmesi içerisine dahil edilebilecek olan dernekleşme de belli bir amaç için bir araya gelen bireylerin kendilerine kamusal alanda bir yer edinme amacı ile faaliyet göstermektedir.

Siyasal modernleşme sürecinde ortaya çıkan bahsedilen gelişmeler, zaman içerisinde belli bir amaç için bir araya gelen insanların ortak çıkarları etrafında toplandıkları ve faaliyetlerini yürüttükleri sosyo-politik yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünya ölçeğinde yaygınlık kazanan siyasetin daha mikro örgütlenmeleri olan dernekler tüm dünyada yaygınlık gösterirken, Türkiye’de de 1950’li yıllardan itibaren çok partili seçimlerin yapılmaya başlandığı dönemle birlikte katılımcılığın, belli grupların siyasal temsil taleplerinin ortaya çıkmaya başladığı ve bunun meşru siyasal katılım ve örgütlenmede kendini göstermesinin başlangıcı olmuştur. 1960’lı yıllar boyunca devam eden bu süreçte toplumsal hareketlilik artmış, siyasal katılım genişlemiş, kentlerde yaşayan insan sayısı artmıştır. Buna bağlı olarak siyasal katılım daha mikro boyutlara doğru genişlemeye başlamıştır. Buna bağlı olarak da dernekle ve dernek bazlı örgütlenmeler ülke genelinde artış eğilimi göstermiştir.

1960-1980’li yıllar arasında ise genel olarak dünya siyasetinde seçmenin politizasyonu artmış, sokaktaki muhalefet bir araya gelerek bu politizasyon sürecinin içine dahil olmuştur. Sendikalar, sivil toplum örgütlenmeleri artan politizasyon sürecinden güçlenerek çıkmıştır. 1960 ve 1980 arası dönemde sadece makro boyutta değil daha mikro ve orta ölçekte bireylerin politizasyonu artmıştır (Sarıbay, 1995).

Dernekler üzerinden daha özerk ve kendi iç dinamikleri ile hareket edebilen ve daha mikro boyutta siyaset üreten yapılar olan derneklerin yaygınlaşmaya başlaması genel olarak politizasyonun arttığı bu döneme karşılık gelmektedir. Kadın hakları, çevre, eğitim politikaları, etnik/kültürel haklar talepleri ile siyasal alana çıkan sokaktaki muhalefet, dernek çatısı altında toplanarak siyasal katılımını ortaya koymuştur.

Dünya siyaseti 1980’ e doğru gelirken, liberal ekonomi karşısında örgütlü sokak muhalefetine mevcut yapısının değişmesi gerektiği yönünde algı oluşmaya başlamıştır (Ahmad, 2007). Bu algı katılımı kısıtlayan yeni siyasal kararların alınmasını, sivil irade ile alınmadığı durumlarda ordunun müdahalesi ile bu tür kararların alınması ile sonuçlanmıştır. Siyasal alanın ideolojik bölünmelerle çatışmalara girmesi, 1980 sonrası dönemde daha uyum ve ahengin olduğu sosyal alanı tasarlamıştır.

Politize olma durumunun azaldığı 1980 sonrası Türkiye’sinde de siyasal faaliyetler, ideolojik yapılanmalar üzerinden değil, kültürel temelli örgütlenmeler üzerinden bir örgütlenme modeli ile gerçekleşmeye başlamıştır. Ulus devlet içerisinde alt kimliklerin ve etnik taleplerin arttığı (Bayart, 1999) bu yeni dönemde toplumun ideolojik çatışmaların yerini kültürel unsurlar üzerinden bir araya gelmelerin alması planlanmıştır.

1980 sonrası dönemde siyasal katılımın bahsedilen şekilde genişlemeye başlaması ile paralel bir gelişmede teknolojik araç gereçlerde ortaya çıkan gelişmelerin toplumu etkisi altına alması olmuştur. Özellikle ikinci gelişme insanlar arasındaki iletişimin artmasını ve yoğunlaşmasını sağlarken, bilgiye ulaşım da her geçen gün daha kolay hale gelmiştir. İletişimin ve ulaşımın artması ile farklı olanların keşfine, farklılıkların daha rahata bir şekilde ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Farklı kültürlerin özellikle ilgi çektiği bu dönemde toplumsal alan yeni bir takım özellikler göstermeye başlamıştır.

İdeolojik çatışmadan uzak, daha çok tanınma talebi olan ve iktidar talebi olmayan birlikteliklerin hızlı bir şekilde bu dönemde örgütlenmesi söz konusudur. Gelenekten beslenen kültürel unsurların bu dönemde teknolojik gelişmelerin de etkisi ile popülerliğinin artması, bu tür unsurlarla ilgilenen bireylerin bir araya gelmelerini de desteklemiştir. Geleneksel bir unsur olan deveciliğin ve deve güreşlerinin de popülerliğinin 1980’li yıllardan sonra artmaya başladığı, bir dönem deveci olan insanların yeniden güreş deveciliği ile aynı sosyal alana dahil olmaları ve devecilikle uğraşanların sayısının artması, bu kesimin temsil edilme ve bir araya gelip örgütlenebilme adına deveci dernekleri kurmaya başlamalarına neden olmuştur.

Fotoğraf 1: İzmir Bornova Pınarbaşı Deveciler Derneği ve Deveciler Kahvehanesi (Fotoğraf D. Ertürk; S. Şanlı 10 Mart 2016).

Deveciler Kırathanesi, Deveciler Kahvesi devecileri bir araya getirebilen mekanlar olurken aynı zamanda devecilerin sorunlarının, dertlerinin birlikte konuşulduğu, sorunlarına çözümler bulunduğu, yeri geldiğinde hangi güreşe deveciler olarak katılacaklarının kararının alındığı yerler olmuştur. Güreş organizasyonunu geçmiş yıllardan itibaren devecilerin tertip ettiği bilinmektedir. Deveci kahvehanelerinde bir araya gelen insanlar sahip oldukları bilgileri, aldıkları haberi paylaşarak bir iletişim mekanı ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte diğer yerleşim yerlerinde deveci kahvehaneleri ile de iletişim halinde olmuşlardır. Güreşin tertip edilmesinde, herhangi bir haber ulaştırılmasında, emanet bir eşya ulaştırılmasında herkesin ortak mekanı olmuştur.

Deveciler öncelikle misafir olarak gittikleri yerlerde bildikleri ve ilk uğradıkları yerler deveci kahveleridir. Deveci öncelikle bir yere giderken arkadaşlarını bulabileceği deveci kahvesine uğrar. Deveciler de başka yerlerdeki deveci kahvelerinin olduğu yerleri bilirler (E, 76, ilkokul, deveci).

Deveci kahveleri bilginin paylaşıldığı, üretildiği, sosyalleşmenin sağlandığı ortak mekanlar olurken aynı zamanda deveciler açısından da değişmez birer adres gibi olmuştur. “Deveci evinde yoksa deveci kahvesine bakılır” şeklinde bir ifade alan araştırması sırasında karşılaştığımız bir ifadedir. Ayrıca alan araştırması sırasında görüşmecileri ararken, birisini sordüğümüzda aldığımız ilk cevap “deveci gavesine baktınız mı?” olmuştur.

Bir araya gelişleri sağlayan kahvehaneler 1980 sonrası süreçte deve güreşlerinin yaygınlaşmaya başlaması ve kültürel konuların da toplumsal ve politik alanda önemli

hale gelmesi ile birlikte dernekleşerek bir örgütlenme modeli kurmaya başlamıştır. Bu yöndeki ilk derneklerden birisi de Edremit deveciler derneğidir.

Biz kendimizi bu dernek işinin içinde bulduk. Fazıl amcalar o zaman dernek kurma, tüzük yazıyorlardı. Ticaret odasında bir abimiz vardı, o da deveci hastası, onlar tüzük yaptılar, tüzük hazırladılar 84 senesinde. Dernek kurdular, üyeler oldu, hep bizim çarşının esnaflarından. tabii yaa, ilk dernek bizim dernek (E, 62, Ortaokul, Deveci).

Fotoğraf 2: Edremit Deveciler Derneği ve Deveciler Kahvehanesi (Fotoğraf D. Ertürk, 11 Şubat 2017).

Biz dernek olarak çok mücadele verdik, belediye başkanlarına çok, başta Aziz başkan, Bornova belediye başkanıydı o zaman, gittik, arkadan Sırrı başkan geldi, arkadan Hasan başkan, Bayraklı belediye başkanımız, ee bu işi hep, menemen belediye başkanı Tahir başkan, güzel oldu. Eee mücadele veriliyor ama dernekler sayesinde mücadele veriliyor. Karabağlar bi türlü çıkmıyor, çıksa da ordan iyi bir güreş olsun isterim, kim yaparsa yapsın ama büyük bir güreş olsun isterim ben orda, Menderes çıktı, Menderes yapıyo, Torbalı yapıyo, bunlar hep biz duyduğumuz zaman biz mutlu oluyoruz. Orda şimdi hiç art niyet arama, kim yaparsa yapsın düzgün yapsın, adil yapsın başka bişey istemiyoruz. Yeri geldiği zaman Allah nasip ederse inşallah ee Gündoğdu meydanına da (E, ilkokul, 57, deve sahibi, federasyon başkanı).

Devecilerin toplanma mekanları olarak ortaya çıkan deveci kahvehaneleri öncelikle devecilerin bir araya geldiği, bilgi paylaşımı yaptığı yerler olurken, 1980'li yıllardan itibaren teknolojik gelişmeler ile farklı bir boyut almıştır. 1983'ten itibaren yapılan deve güreşlerinin

görüntü ve ses kaydının alınmaya başlanması ile birlikte, alınan kayıtlar deveci kahvehanelerinde akşamları deveciler tarafından izlenmeye başlanmıştır. Kahvehanelerde her hafta yapılan güreşlerin izlenmeye başlanması, deveci kahvehanelerine olan ilgiyi daha da arttırmıştır. Bu dönem aynı zamanda deveciliğin yaygınlaşmaya başladığı bir sürecin de başlangıcını oluşturmuştur.

Fotoğraf 4: Burhaniye Deveciler Derneği ve Deveciler Kahvehanesi 28 Aralık 2015 (Fotoğraf, D. Ertürk; S. Şanlı).

Yaygınlaşmaya başlayan devecilik ve deve sayılarının artmaya başlaması, yerel yöneticiler ile deveciler arasında güreşlerin tertip edilmesi konusunda karşılıklı bir işbirliğini de beraberinde getirmiştir. Kurumsal bir yapı olan belediyeler/muhtarlıklar ile dernekleşmeye başlayan deveci toplulukları güreşleri bu işbirliği altında organize etmeye başlamıştır. Ayrıca güreşlerin 1990'lı yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlaması belli kuralların ve yönetmeliklerin uygulanmasını da zorunlu kılmıştır. Geleneksel bir yapı olan devecilik ve deve güreşleri modernitenin sunduğu olanaklar sayesinde modern kurumların içine bu geleneği transfer etmeye çalışmaktadır. Bu çalışma ise derneklerin birleşmesi ile kurulan iki federasyon ile kurumsallaşma adına önemli bir yol almıştır.

...tabii 84, bakın inceleyin, 84 senesi. Hatta hatta Muammer hoca ne dedi, bu şey federasyon meselelerini kurcalıyorlardı, şimdi üç beş dernektik, böyle dernek olmak gerekiyormuş. Herkes dedi dernekleri çoğaltsın işte, bizden sonra Burhaniye'ye falan gittik, dediki, o toplantıda Selçuk'ta, Edremit dedi motor dernek çünkü ilk kurulan dernek dedi. Onlar dedi işte sünnettir şudur budur yapıyor bir bütçeleri var dedi. Onlar dedi incelenecek, diğer dernekler oraya katılacaz işte bu federasyon meselesi, ilk önce Muammer hoca, Selçukla (E, 62, lise, eski deveci, komite üyesi).

Dernekleşme ile güreşlerin organize edilmesini gerçekleştiren deveciler, deve sayısının artması ile artan deve güreşlerinin planlanması, kuralların uygulanabilmesi için merkezileşmeyi zorunlu kılmıştır. Deve sayısının çoğalması ile birlikte güreş devesi besleyenlerin sayısı artmıştır. Bu artış ise gelenekten beslenen deveci sayısının toplam deveciler içindeki oranını azaltmıştır. Bu gelişme ise merkezi bir kurum tarafından denetim ve planlamayı zorunlu kılmıştır. Bir katılımcının ifadesi de bu görüşü desteklemektedir:

Genelde şimdi bir bu eşleme işini düzene sokalım dedik. Federasyon daha yok, deveciler dernekleri de yok benim bahsettiğim yıllarda. 1972'ler 71'ler falan. Ne yapalım, dedik ki kardeşim şöyle yapalım, Çine'de dört tane deve var, bunları çağıracağız güreşimize. Giderken hazırlık yaptık bu dört deve nereden güreşiyor. Makas mı güreşiyor, teke mi güreşiyor, sol makas mı güreşiyor sağ makas mı güreşiyor? (E, 75, lise, komite üyesi).

Deve güreşlerini daha düzenli hale getirme arzusu, devecilerin örgütlenerek geleneksel kurallarını yönetmeliklere dökmelerinin yolunu açmıştır. Deveciliğin popüleritesinin artması, geleneksel kuralların göz ardı edilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum da gelenekten beslenen devecileri rahatsız etmekte ve sadece güreşin değil deveciliğin de belli gelenekler çerçevesinde devam ettirilmesi düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Aynı şekilde geleneksel kurallar içerisinde deveciliğin içinde yer almış katılımcı şu ifadeleri hem rahatsızlığını hem de kuralları belirtmektedir:

Bir örnek vereyim, bir deve bir deve ile güreşir. Ancak galip gelen veya malup gelen o yıl içinde birbirlerini isteyemezler bu bir gelenektir. Besle de bir yıl sonra gel denilir. Ama şimdi bir ay önce diyelim ki köşk'te güreşiyorlar. Bir ay sonra bakıyorum, Burhaniye'de de güreşiyor. Hem galip gelen, hem mağlup olan "biz bu sene güreştik" demesi lazım. Tertip heyeti de bunları bilmiyorsa zaten o tertip heyeti de tertip heyeti değil. Yani onu bilecek. Bu doğru değil. Bizim geleneğimize göre doğru değil. Deplasman seneye. Bir sene daha besleyeceksin. Sen yenildiyse, bir sene daha beslersin, deven kuvvetli olur, o zaman güreştirirsin (E, lise, 75, komite üyesi).

İkinci husus diyelim Ahmet sattı deveyi. Bir hafta sonra bakıyorum ben Ahmet sattığı deve ile sahaya giriyor. Bizim geleneğimizde yok bu. Kusura bakma boşadın karının topuğuna bakmazsın. Deveyi sattıysan o devenin arkasından sahaya girmeyeceksin. O senin elinden çıkmış. Ama bizde bu yalnız satan değil, alan için de kötü. Alan geliyor "Ahmet Abi diyor sen devenin her türlü huyunu biliyorsun diyor, nereden nasıl güreşeceğini biliyorsun gel yardımcı ol" diyor. O da yanlış. Madem güreştiremeyeceksin deveyi alma kardeşim. Bunlar bizim kültürümüzde yok, yanlış bunlar. Böyle olunca da ben üzülüyorum. Bunlar yozlaşınca ben üzülüyorum. Bu işin düzelmesi için herşey yaptım, yönetmelikler yazdım, bakanlıklarda çalıştım, ama buna mani olamıyorum (E, 75, lise, komite üyesi).

Devecilik kültüründe ve güreşlerde ortaya çıkan geleneksel kuralların dışındaki olaylar, deveciler tarafından bir kurumsallaşma yoluna gidilmesine neden olmaktadır. Türkiye'deki deveciliğin belli bir kültürün ürünü (Kılıçkiran, 1986; Yakut, 2009; Çalışkan, 2010; Çalışkan 2016; Ertürk, 2016; Ertürk, 2018) olduğu düşünüldüğünde bu

kültürün kendi içsel kuralları dışına çıkışlar tepki ile karşılanmaktadır. Deveciler arasında da bunun çözüm yolu olarak dernekleşme ve derneklerin üzerinde de bir federasyon çatısı ve yönetmelik ile düzenleme ve yönetme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Deve güreşlerine çok büyük katkısı var. Ancak son dönemde deve güreşleri ve sahipleri arasında da büyük sorun var. Nasıl bir sorun var? Şimdi iyi deve sahipleri var, kötü deve sahipleri var. Çeşit çeşit develer var. Bunu rant haline getirenler var. Gruplaşmalar var. Şimdi oraya yakın olan kişiler fazla para alıyor. Deve güreşlerinde dağıtılan bir para var. İkramiye var. Bu ikramiyeden onlar fazla para alıyorlar. Garibanlar yine hiçbir şey alamıyor. Ama bizim yaptığımız federasyonun yaptığı sınıflandırmaya göre para dağıtılrsa herkes eşit miktarda devesi sınıfına göre parayı harcar. Burada öyle olmuyor şimdi (E, 66, lise, federasyon eski başkanı).

Deveciler arasındaki sorunların temeli olarak alan araştırmasında şahsi belirlemelerin olduğu, güreşlere dair geleneksel sınıflamanın etkisiz kaldığı yönünde veriler elde edilmiştir. Bunların çözüm yolu olarak da develerin gelenekte olduğu gibi sınıflandırılması gösterilmiştir. Ayrıca herkesin baştan uyacağı kuralın konulmuş olması, deveciliği ve deve güreşlerinin daha güzel bir konuma getireceği yönündeki inançlar alan araştırmasında dile getirilmiştir.

Fotoğraf 5: Aydın'da 2012 yılında kurulan Devecilik Kültürü ve Deve Güreşi Federasyonu'nun Ofisi, Efeler, Aydın (Fotoğraf, D. Ertürk; S. Şanlı, 15 Kasım 2015).

Fotoğraf 6: İzmir’de kurulan Anadolu Yörükleri Deve ve Deve Güreşi Sevenler Federasyonu Ofisi Bornova, İzmir (Fotoğraf, D. Ertürk; S. Şanlı, 10 Mart 2016).

Sonuç ve Öneriler

Ortaya çıkış süreci olarak devecilerin bir araya geldikleri mekanlar olarak deveci kahvehaneleri zaman içerisinde dernekleşmeye bir zemin hazırlamıştır. Devecilerin bir araya geldikleri kahvehaneler iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmelerle birlikte, devecilerin bir araya gelerek güreşleri video kaydından izleyebildikleri mekanlar olmuştur. Bu gelişme aynı zamanda deveci kahvehanelerine olan katılımı da arttırmıştır.

Deve sayısının artmasına bağlı olarak deve güreşlerinin yaygınlaşmaya başlaması, deveci sayısının artması, güreşler ve devecilik konusundan belli kuralların konulmasını zorunlu kılmıştır. Dernekleşme faaliyetleri ile başlayan bu süreç 2012 yılında Aydın ilinde ve İzmir ilinde olmak üzere iki federasyonun kurulması ile sonuçlanmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren devam eden bir üst kurum altında örgütlenme çabası bu iki gelişme ile somutlaşmıştır.

Kurumsallaşmaların amaçları genel olarak deve güreşlerinin belli kurallar çerçevesinde devam ettirilmesini sağlamaktır. Güreşlerde bulunan görevlilerin eğitimlerinin verilmesi, görevlilere lisans verilmesi, devecilere yönelik kültürel ve deve sağlığı konusunda bilgilendirme panelleri Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Federasyonu tarafından son iki yıldır gerçekleştirilmektedir. Bu panellerde aynı zamanda devecilik ve deve güreşlerinin kurumsallaşmaya ve yönetmeliklere olan ihtiyacı da devecilere anlatılmaktadır.

Deveciliğin yaygınlaşması, deve güreşlerinin popülaritesinin artmasına bağlı olarak ortaya çıkan kurumsallaşma ve merkezi kontrol süreçleri deve güreşlerinin özgün koşulları içerisinde devam edebilmesi açısından son derece önemlidir. Her yerel kültür unsurunun farklılığı olduğu gibi deve güreşlerinin de kendi içerisinde farklılıkları bulunmaktadır. Merkezi bir kurum üzerinden yönetmelikler oluşturulurken g z önünde tutulan geleneksel kurallar yine bu kurumsallaşma süreci boyunca her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu şekilde yerel kültür unsuru olan deveciliğin ve deve güreşlerinin özgünlüğü geleceğe taşınabilir.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2007), **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. A. F. Yıldırım, 3. Baskı, İstanbul: Hil Yayın.

Bauman, Z. (1999), **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayart, J. F. (1999), **Kimlik Yanılsaması**, Çev. M. Moralı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çalışkan, V. (2016), **Bir Dünya Kültür Mirası: Anadolu’da Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri**, Ankara: İncirliova Belediyesi Kültür Yayınları.

Çalışkan, V. (2010), **Kültürel Bir Mirasın Coğrafyası: Türkiye’de Deve Güreşleri**, Selçuk Belediyesi Yayınları, No: 3, İstanbul: Anka Matbaacılık.

Ertürk, D. (2017), “Türkiye’de Deve Güreşleri”, Devrim Ertürk; Süleyman Şanlı (Edt.), **Türkiye’de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri**, içinde ss. 21-70, Ankara: Gece Kitaplığı.

Ertürk D.; Demir G. (2016), “*Bir Enformel Kimlik Aracı Olarak Türkiye’de Deve Güreşleri*”, **I. Uluslararası Selçuk Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildiriler I. Cilt, Sosyal Bilimler**, Edt., Devrim Ertürk; Özgür Gökdemir, Selçuk Belediyesi Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları, (e kitap), 2016, 1, ss. 156-183.

Giddens, A. (2004), **Modernliğin Sonuçları**, Çev. E. Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A.; Sutton, W. Philip, (2014), **Sosyolojide Temel Kavramlar**, Çev. A. Esgin, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1999), **Yeni İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş**, İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kılıçkiran, M. N. (1987), “*Ege’de Kış Turizminin Kurtarıcısı: Deve Güreşleri*”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, III.Cilt, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Sarıbay, A. Y. (1995), **Postmodernite Sivil Toplum ve İslam**, İletişim Yayınları: İstanbul.

Şahbaz, S. (2007), **Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve Önemi: Aydın Merkez Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Yakut, İ. (2009), **Ege’nin Deve Güreşi Şenlikleri**, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Katılımcılar

K. 1. Erkek, 76, ilkokul mezunu, deve sahibi, Aydın.

K. 2. Erkek, 62, ortaokul mezunu, deve sahibi, Balıkesir.

K. 3. Erkek, 57, ilkokul mezunu, deve sahibi, İzmir.

K. 4. Erkek, 75, lise mezunu, tertip komitesi üyesi, İzmir.

K. 5. Erkek, 66, Lise mezunu, deve sahibi, Aydın.

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE VE KÜLTÜRÜNDE “DEVE” KAVRAMI

Elmira TÖLÖKOVA¹
Sagın ÖMÜRALİYEV

Öz

Çalışmamızın konusu Kırgız kültüründe “deve” kavramıdır. Çalışmamızın amacı Kırgız Türkçesindeki deve kavramı ile ilgili söz varlığını, Kırgız kültüründeki deve algısını açıklamak ve ele aldığımız bulguları bilimsel açıdan değerlendirmektir.

Makalede “deve” kavramı hakkındaki yaşayan veya daha önce yaşanan halk inançları ile ilgili kelimeler, yapılar (deyimler, atasözleri, benzetmeler vs.), Kırgız Türkçesindeki arketipler (bireysel bilinçte geçen, tüm zamanlara ait kültüre eşit dağılan kalıcı imajlar), mitolojik olaylar [mitlerdeki önemli olay ya da mitlerden mitlere geçen ana kahramanlar; örneğin: “Oysul ata” (sadece devenin olduğuna inanılan, görünmeyen, kutsal olduğuna inanılan koruyucu)], semboller [gelenek-göreneğe, yaşayan halk inançlarına ait güçlü soyut anlam taşıyan özel nesneler ya da soyut davranışlar; örneğin: 1- “Boto göz” (deve yavrusunun gözü) güzelliğin sembolüdür. Kırgız Türkleri genç kızların gözlerini deve yavrusunun gözüne benzetmişlerdir; 2- “Centek” (deve doğumunu kutlama etkinliği) Kırgızlar, deve doğurduğu zaman doğuran devenin başına bayanlardaki gibi başörtüsü örtüyorlardı, sonra devenin doğurduğunu halka müjdeliyorlardı ve “centek” adı verilen kutlama yapıyorlardı. Kırgız Türklerinde “Centek” adı verilen doğum kutlaması sadece insan doğumlarında ve deve doğurduğunda yapılır.] kültür dilbiliminin çerçevesinde bilişsel dilbilim yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Kültür dilbilimi, dili, kültürün bir fenomeni olması yönünden araştırarak, belli bir ulusun dili vasıtasıyla o ulusun kültürünü, zihniyetini tanıtan bir bilim olarak kabul edilmiştir.

Deve ile ilgili atasözlerine örnek verecek olursak “Cöö cürgönçö, töö mingen cakşı.” (Deveyle gitmek, yaya yürümekten daha iyidir), Kırgızlarda deve binme geleneği, at binme geleneğinin gölgesinde kalmıştır. “Körbögön töönü da körböyt.” (Görmek istemeyen, deveyi de göremez). “Töö köp bolup konokko soyboy.” (Deve, evdeki kesilecek hayvanların arasında sayıca fazla olsa bile, misafir geldiğinde kesilmez.) Deve çok değerli bir hayvan olduğundan dolayı Kırgızlar, sırf yemek için kolay kolay deve kesmemiştir. Deve, sadece hastalandığı zaman, bacağı kırıldığı veya istisnai durumlarda kesilirdi.

Demek ki “deve” kavramı hakkındaki söz varlığı Kırgız kültüründe devenin değerini, deveye ilişkin Kırgızca düşünceleri ve fikirleri yansıtan önemli kaynaklardan biridir.

Kırgız Türkçesinde “deve” kavramı ile ilgili söz varlığı oldukça zengindir. “Deve” kavramı hakkındaki dil öğeleri, bilişsel dilbilim ve kültür dilbilimi yöntemi çerçevesinde araştırılmayı beklemektedir.

Anahtar Kelimeler: “Deve” kavramı, arketip, mitoloji, atasözü, deyimler.

¹ Öğr.Gör Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Yabancı Diller bölümü, Bişkek, Kırgızistan, elmiratolokova@mail.ru- Adres: Kırgızistan, Bişkek şehri, Tıncıttık caddesi 56 (Prospekt Mira), 720042, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İş tel.: +996 (312) 54 19 42; +996 (312) 49 27 88; faks +996 (312) 54 19 35. Tel(cep) +996 709518888
Assistant Professor, Kyrgyz Turkish Manas University, Higher School of Foreign Languages, Foreign Languages Department, Kyrgyz Republic. / Address: 720042, Kyrgyz Republic, Bishkek city, Prospekt Mira, 56 Kyrgyz Turkish Manas University Office tel.: +996 (312) 54 19 42 or: +996 (312) 49 27 88; fax: +996 (312) 54 19 35. +996709518888

THE CONCEPT “CAMEL” IN KYRGYZ LANGUAGE AND CULTURE

Abstract

This article studies the complex analyses of words and word combinations, national cultural concepts in the Kyrgyz language concerning “Camel” in the linguocultural aspect.

The article includes the thorough linguocultural research of words and word combinations, language units, constructions related with “Camel”, phraseologisms, proverbs, metaphors etc; linguistic **archetypes** (*stable images that is in individual consciousness belong to the culture of all times*), **mythologemes** (*important occasions in myths or “main heroes” that survive from myth to myth, for example: “Oisul Ata” is considered to be an invisible godlike patron saint of Camel*); **symbols** (*the specific object or abstract actions belong to the traditions and customs, rituals, for example: 1. Boto K  z (Camel Colt’s Eyes) – the model, standard of beauty. Kyrgyz people associated young girl’s big and beautiful eyes with eyes of Boto – Camel Colt; 2. The birth of a Camel Colt is associated with birth of human being and Kyrgyz people wear a shawl around mother camel’s head like covering a woman’s head, and they shared good news with others and celebrated it like the birth of a child (made feast, in Kyrgyz - jentek). Such an event is a symbol of Camel Colt admission to the owner’s family*) in the linguocultural studies. Linguocultural studies consider the language as a phenomenon of culture and cognizes the national culture, mentality through the definite nation’s language.

Kyrgyz proverbs concerning Camels: “It’s better to ride a camel than to walk”; “Even if you have many camels it’s forbidden to slaughter one for guests” (because a Camel is a big, expensive and priceless animal); “If someone doesn’t want to see something important, he doesn’t see even the camel aside”; “Camel Colt is like a governor’s child” (because Kyrgyz people accepted and cared it like a human child) etc. Kyrgyz proverbs concerning “Camels” have specific meaning and place in the concept “Camel” in the Kyrgyz language and culture.

A language plays the main role in the development of individual, people, national spirit, at the same time it has been dependent on national concepts and terms which reflect material and spiritual culture.

There are a lot of other proverbs, words and word combinations concerning “Camel” in the Kyrgyz language, and they need deep research in the linguocultural studies.

Keywords: Concept “Camel”, archetypes, mythologemes, proverbs, phraseologisms.

Deve, hayvanların piridir (Kırgız atasözü).

1. “Deve” sözcüğünün Kırgızca anlamı ve etimolojisi

Bildiğimiz gibi deve, sırtında bir ya da iki hörg  c   bulunan,   l  n zorlu şartlarına dayanıklı bir hayvandır (KTS, 2011:582). Kırgızcada «t   », Kazak  ada «t  y  »,   zbek  e «tuya», Mo  olcada «temeen», eski genel T  rk  ede ise «tebe»’dir. Kırgızcada “deve” kelimesinin anlamı «tek» ya da «tege» olarak ortaya   kmı   olabilir. «Tege» s  zc  ğ  ndeki “e” sesi, “  ” sesine d  n    erek «t  g  » olarak s  ylenmi  , sonra ise “g” sesinin d    mesinden dolayı «t   » s  zc  ğ   olarak g  n  m  zde kar    mıza   kmı   olabilir (Seydakmatov, 1988:44).

2. Kırgızcada “deve” s  zc  ğ  n  n anlamına yakın s  zc  kler

boto: 1. bir ya  ına kadar olan deve yavrusu; 2.   ocuk (mecazi anlamda).

s  t boto: hen  z meme emen, bir ya  ına kadar olan deve yavrusu.

taylak: bir yaşını geçmiş deve yavrusu.

töö kiyik: yabani deve.

atan töö: hadım edilmiş, sadece yük taşıma işlerinde kullanılan deve.

lök: 1. tek hörgüçlü erkek deve; 2. çok güçlü ve kuvvetli insan (mecazi anlamda).

iñgen: dişi deve.

nar: tek hörgüçlü deve türü.

celmayan: çok iyi koşan, dayanıklı ve güçlü bir deve türü.

buura: damızlık erkek deve.

Kırgız Türkçesindeki “taylak” kelimesi, Türkiye Türkçesinde “daylak” kelimesi “t” - “d” değişimi dışında şeklen aynıdır. Ama anlamı farklıdır. Kırgız Türkçesinde “taylak” Bir yaşını geçmiş deve yavrusu anlamında kullanılmaktadır. Fakat Türkiye Türkçesinde “daylak” kelimesi dişi deve anlamında kullanılmaktadır. Yani yukarıda da görüldüğü gibi Kırgız Türkçesindeki “iñgen” kelimesinin anlamında kullanılmaktadır.

Kırgız Türkçesindeki “boto” kelimesi, Türkiye Türkçesinde “potuk” kelimesi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Burada sadece “b” – “p” değişimi oluşmuş, kelimenin sonuna “k” sesi eklenmiş, “o” ünlüsü, Türkiye Türkçesinde “u” sesine dönüşmüştür. Bunlar dışında kelime köken olarak aynıdır.

“lök” kelimesi ise gerek Kırgız Türkçesinde gerekse Türkiye Türkçesinde şeklen aynıdır. Fakat anlam olarak farklıdır. Kırgız Türkçesinde tek hörgüçlü erkek deve anlamında, Türkiye Türkçesinde ise yedi yaşından büyük erkek boz deve anlamında kullanılmaktadır.

3. “Deve” kavramıyla ilişkili sözcüklerden yapılmış dil birimleri

a) Türemiş kelimeler: töökeç, tööçü, töömantek, töölüü, töönögüç.

Örneğin:

töökeç: deve ile yük taşıyarak gelir kazanan kişi.

tööçü: deve yetiştiren kişi.

töömantek: herhangi bir çocuk oyununda oyunu kazanan çocuğun kaybeden çocuğa verdiği bir tür cezadır. Bu ceza, oyunu kazanan çocuğun kaybeden çocuğun başına dirseği ile bastırarak, hızlıca dirseğini çekerek yumruğu ile vurmasıdır.

töölük: çok farklı olan

töölüü: çok devesi olan kişi

töönögüç: broş, süs iğnesi, çengelli iğne.

b) Tamlamalar: töö buurçak, töö kuş, töö koko (bitki), töö tiken (bitki), töö uygak (bitki), töö konuz, töö kuyruk, töö taman, töö miltık, töö çarbası, töödöy mildet, töölük öydö, bir töölük cük, töölüü köç, buurakandagan töö, buylalangan töö, töö kerbeni.

Örneğin:

töö buurçak: böbreğe benzeyen fasulye

töö kuş: devekuşu

töö koko: devedikeni (bitki)

töö tiken: kangal bitkisi (kangal II)
töö uygak: dulavrat otu
töö koñuz: bilimsel adı “Anomala dubia” olan, patates böceğine benzeyen siyah bir böcek türü
töö kuyruk: dikenli çalı
töö taman: bilimsel adı “Acantholimon” olan, yaprakları geniş, dikenli bir bitki, devetabanı bitkisi.
töö mltık: büyükçe bir tüfek türü
töö çarbası: deve çiftliği
töödöy mildet: deve gibi büyük bir sorumluluk, büyük bir görev
töölük öydö: daha iyi olduğunu bildiren karşılaştırma derecesi
bir töölük cük: bir devenin kaldırabilecek yük ölçüsü, bir develik yük
töölüü köç: arasında develerin olduğu göç faaliyeti
buurakandagan töö: sinirlenmiş deve
buylalangan töö: burnuna ahşap bir parça veya ip geçirilmiş deve
boto gül: nemli toprakta büyümüş küçük mavi renkte çiçekli bir bitki
boto moynok: nazar değmemesi niyetiyle köseğin boynuna takılan ip. (Bu ipin bir ucu delikli olup, bu delikten diğer uca düğüm atılır)
töö kerbeni: deve kervanı

4. “Deve” kavramı ile ilgili binek hayvan için yapılan koşum takımları

kom / kom-çom: 1. deveye yük yüklemek için hörgücüne, beline üst-üste sarılan keçe ya da kalın eşya; 2. çok şişman devenin ya da ineğin sırt yağı
çom: eşya taşıyan hayvanlar için kalın keçeden yapılan, kaliteli, yumuşak dikilen eşyalar
töö cal / töö moynok: devenin boynuna asılması için üzeri nakışlı süs eşyası
kom cığaç: deveye yük yüklemek için iki tarafına koşulan tahta
komdo-: deveye yük yüklemek için hörgücüne ve beline üst-üste sarılan keçe ya da diğer kalın eşya takmak eyleminin master hâli
çomdo-: deveye eyer vurmak fiilinin master hâli

5. Deve etinden ve sütünden yapılan yemekler

töö kuurdak: deve eti, pates ve soğan katılmak suretiyle kızartılarak yapılan bir Kırgız yemeği
töö eti: deve eti
töö kımız: deve sütünden yapılan kıymız
töönün sütü: deve sütü

6. “Deve” kavramı ile ilgili deyimler

Botodoy bozdoo: Köşek gibi ağlamak. Acı geçtiğinde derinden gelen ağlama sesi. Acı acı ağlamak, üzüldüğünde hıçkıra hıçkıra ağlayarak ses çıkarmak.
boto kur: Herhangi bir kumaştan yapılan, nakışlı ve süslü bir kemer türü
moynuna boto salınuu: “boto kur” kemerini boynuna sarmadan iki ucunu boynundan aşağı salmak. Bu eylemin yapılma sebebi, suçu üstüne aldığını gösteren bir emaredir. Aynı zamanda özür dileme bildirmektedir.
boto köz: güzel, büyük gözleri olan (kız)

tölögön taylaktay: Tüyü dökülen daylak gibi. Üstü başı yıpranmış, giysisi yırtık pırtık kişi

ak töönün kardı carılğan kez: Beyaz devenin karnının patladığı mevsim. Bereketli, verimli sonbahar mevsimi.

töönün kuyruğu cerge tiygende: Deve kuyruğu yere değdiğinde. Yakın zamanda olmayacak ve ya hiç olmayacak bir şey (Türkiye Türkçesinde: “Geyikler kırkımında” olarak kullanılan deyim).

töö kördühbü – cok, bee kördühbü – cok: Deve gördün mü? Hayır. Kısarak gördün mü? Hayır. Bir şeyi bildiği, gördüğü halde bile hiç haberi olmamış gibi davranmak.

nar kesken: çok keskin kılıç (deveyi bile kesebilecek bıçak)

töödöy mildet: deve gibi büyük bir sorumluluk, büyük bir görev

töön ak tuudu: Beyaz bir deve yavrun oldu. Yapılan işin gelişmesi, serpilip büyümesi, ilerlemesi.

töönün közündöy: Devenin gözü gibi küçük. (bardak ya da fincan gibi mutfak eşyaları için kullanılır).

cooş töödöy: Sakin bir deve gibi. Mütevazı kişileri anlatmada kullanılır.

töö bastı: Deve bastı. Tek bir çocuğun üstüne birçok çocuğun binmesiyle oynanan çocuk oyunu.

töö bastıga aluu: Deve bastıya almak. Kendini koruyamayacak denli kimsesiz, arkasız, güçsüz kimseyi anlatmak için kullanılır. (Türkiye Türkçesinde: “Vur abalıya!” olarak kullanılan deyim).

töö karın: Deve karnı. (topoğrafya hakkında). Beyin kıvrımları gibi anlamında kullanılan deyim.

töödöy go: Deve gibi büyük. (Türkiye Türkçesinde: “At nalı kadar” olarak kullanılan deyim).

töö dese, bee deyt: Ben deve desem, o kısarak diyor. (Türkiye Türkçesinde: “Efendim nerede, ben nerede.”, “Ben ne diyorum, siz ne diyorsunuz” şeklinde kullanılan deyim).

7. “Deve” kavramı ile ilgili coğrafi isimler

töö: deve; Töö-Aşuu; Töö-Moyun; Töö cügün; Töö kamaçu; Töönçü; Kara töö ölçü (Siyah devenin öldüğü yer)

iñgen: dişi deve; Kara-İñgen

boto: köşek; Boto-Moynok

taylak: daylak; Ak Taylak aşuu (Ak Taylak Geçidi)

8. “Deve” kavramı ile ilgili halk inanışları ve dini algılar

Kırgızlar sosyal hayat, tabiat koşullarına göre sık sık yer değiştirmeyi severlerdi. Göç edecekleri zaman yüklerini genellikle develere yüklerlerdi. Yük taşıyan develerin üzerine halı örterek, devenin burnuna takılan “buyla”ya boncuktan süslemeler takılarak, yüklerin üzerine süslü örtüler örtülürdü. Deveye binen kızların, hanımların da eyerleri süslü yapılırdı. Develerin boyunlarına hayvanlar için yapılmış zil çanı “cekesan” ve kızların de atlarına bu “cekesan”lardan takılırdı.

Hamile kadın, deve eti yemez, yerse on iki ay sonra doğuracağına inanılırdı.

Deve etini hamile kadın eşiyle beraber yerse zamanında doğum yapacağına inanılırdı.

Çok eskiden hamile kadının doğum zamanı gecikirse, ayakta duran devenin altından geçirilirdi.

“Oysul Ata” sadece devenin olduğuna inanılan, görünmeyen, kutsal olduğuna inanılan koruyucu.

Deve doğururken, deve ihtirarak, üzerine keçe örterler.

Hamile deve, dişi deve yavrusu doğursa bile erkek doğurdu derler. Bunu annesinin yükü hafiflesin diye yaparlardı.

Deve doğurduktan sonra devenin başına beyaz başörtüsü örterler ve doğan yavrunun köşeğin da başına beyaz kumaş ile bağlarlardı.

Kırgızlarda çok eskiden ateş yakmak için kibrit ve çakmak gibi araçlar bulunsa bile birbirlerinden ateş yakmak için ateş alırlardı. Deve doğurduğu zaman göbek bağının düşmesi için kimseye ateş vermezlerdi.

Deve, yavrusunu emzirinceye kadar kimseyi köşek ve annesinin arasından geçirmezlerdi.

Deve, kendi köşeğini kabul etmezse iki kız çocuğu iki deveye bindirilerek ileriye ve geriye bakarak “deve kabul etmedi” diye bağırırlardı.

Deve doğurduğu zaman doğan köşeğe nazar değmemesi için boynuna muska asarlardı.

Kırgızlar, deve doğurduğu zaman doğuran devenin başına bayanlardaki gibi başörtüsü örtüyorlardı, sonra devenin doğurduğunu halka müjdeliyorlardı ve “centek” adı verilen kutlama yapıyorlardı. Kırgız Türklerinde “Centek” adı verilen doğum kutlaması sadece insan doğumlarında ve deve doğumlarında yapılır. Bu etkinlikte devenin kolostrum (ağız sütü) sütüne “carma” adı verilen tahıl içeceği katılarak, bu karışım, komşulara dağıtılırdı.

Kırgızlarda deveyi köy sakinleri adak adamak için de keserler. Çok eskiden bir han seçildiğinde de deve keserlerdi.

Çok eskiden suç işleyene ceza vermek için sukuyruğu ve yelesi kesilmiş eyersiz deveye bindirirlerdi

Miras olarak eyerli deve verilirdi

Deve, burnunu buruşturursa yağmur yağacağına inanılırdı.

Rüyasında deve görürse, iyiliğe yoralar.

Devenin tüyleri yakıldıktan sonra ortaya çıkan kül yaraya bastırılırsa yaranın iyileşeceğine inanılır.

Devenin tüyleri yakıldıktan sonra ortaya çıkan kül, kanamış olan kanayan burna koyulursa kan durur.

9. “Deve” kavramının atasözlerine, Manas Destanına ve bilmecelere yansması

a) “Deve” kavramı ile ilgili atasözleri

Cöö cürgönçö, töö mingen cakşı – Deveyle gitmek, yaya yürümekten daha iyidir. Fakat Kırgızlarda deve binme geleneği, at binme geleneğinin gölgesinde kalmıştır.

Körbögön töönü da körböyt – Görmek istemeyen birisi deveyi de göremez.

Töö köp bolup konokko soyboyt – Deve sayısı çok olsa bile, misafirler için kesilmez. Kırgızlar yemek için kolay kolay deve kesmemiştir. Deve, çok değerli bir hayvan olduğundan dolayı bu söz söylenmiştir. Kırgızlarda deve, sadece Kurban Bayramında ve adak adandığında kesilir. Çok eskiden bir han seçildiğinde de deve keserlerdi. Bunlara ek olarak deve, hastalandığı zaman veya bacağı kırıldığı zaman da kesilirdi.

Eki töö karmaşsa ortosunda kara çımın kırilat. - İki deve dalaşsa arasında sinek ölür.

(Türkiye Türkçesinde: “*Atlar tepişir, arada eşekler ezilir*” şeklinde kullanılan atasözüne çok yakındır).

Öz başındaki töönü körböy, biröönün başındaki çöptü köröt – Kendi başındaki deveyi görmez, başka birisinin başındaki otu görür. (Türkiye Türkçesinde: “*Kendi gözündeki merteği görmez, elin gözündeki çöpü görür*” şeklinde kullanılan atasözüne çok yakındır).

Bagı joktu töö üstünön it kabat – Mutsuz kişi deveye binse bile köpek ısırrır. (Türkiye Türkçesinde: “*Onmadık hacıyı deve üstünde yılan sokar.*” şeklinde kullanılan atasözüne çok yakındır).

Birde cigit töö minet, birde cigit cöo cüröt. – Yiğit, zaman gelir deveye biner, zaman gelir yaya gider. Burada insanın bir zamanlar fakir, bir zamanlar zengin olabileceği anlatılmıştır.

Bee desen, töögö ketet – Kısarak dersin, deveye gider. Bu atasözünde anlatılmak istenen bir kişiye söz söylendiği halde o kişinin tam tersini yaptığı anlatılmak istenmiştir.

Töö balası – törö balası – Deve yavrusu, bey yavrusudur. Burada devenin yavrusuna çok iyi bakıldığı anlatılmak istenmiştir.

Töö kıyadan ötkön son «Oo...» degenin kurusun! – Deve geçitten geçtikten sonra “Of” demesinin anlamı kalmaz (Türkiye Türkçesinde: “*At çalındıktan sonra ahırın kapısını kapamak.*” ve “*Eve hırsız girdikten sonra kapıya kilit takmak.*” şeklinde kullanılan atasözlerine çok yakındır).

Töö çaynaganın bilip, cutkanın bilbeyt. – Deve ne çiğnediğini biliyor; fakat ne yuttuğunu bilmiyor. Akıllı az insanı anlatmak için kullanılır.

Cıgılsan töödön cıgıl, buylasın karmay cıgıl. – Düşeceksen deveden düş, devenin “buyla”sını tutarak düş.

Bakırçaak töönün barı cakşı – Yaygaracı devenin olması iyi.

Töö cazasın köpürö beret – Deve cezasını köprüden alır.

Töö ölgöndö cük ögüzgö cüktölöt – Deve öldüğünce yük öküze yüklenir.

Töö kaçça bolso, cük oşonço – Deve sayısı kaçsa, yük de o kadardır.

Töö kaçıp, cüktön kutulbayt. – Deve kaçarak yükten kurtulamaz.

Töö mingen itten korkpoyt – Deve binen, köpekten korkmaz.

Camandı töö minse da it kabat – Kötü insana deve üstünde olsa bile köpek saldırır.

Töö mingende cigitti tegerektep el cüröt, cöo cürgöndö cigitti, kelekelep el külöt – Yiğit, deveye bindiğinde etrafında insanlar toplanır; yiğit, yayan gittiğinde alay edilir.

Töö mingendin töbösu biyik. Deve binen kişi büyük gözüktür.

Töö minip, ečkige çaşınba – Deveye binip enginlerden saklanma.

Töö soygon ečki soygondon et suraptır – Deve kesen kişi keçi kesen kimseden et istemiş.

Töö çöldü oyloso, baka köldü oyloyt – Deve çölü düşünse, kurbağa gölü düşünür.

Töögö mingen boyun caşırbayt – Deveye binen vücudunu gizlemez.

Töönü kıyadan ötkörüp ciberdin – Deveyi geçitten geçirdin. Burada bir işi yapmanın artık geç olduğu anlatılmak istenmiştir. (Türkiye Türkçesinde: “*Tavşan yamaca geçti.*” şeklinde kullanılan atasözüne çok yakındır).

Töönü sel alsa, eçkini asmandan kör – Deveyi sel alırsa, keçiyi gökyüzünde ara.

Töönün bir örköçü kesilse, biröönün küçü çok – Devenin bir hörgücü kesilirse, diğerinin gücü olmaz.

Töönün mazar menen işi çok – Devenin kendisinin kutsallıkla işi olmaz.

Töönün paydası talaada biliner, adamın paydası baleede biliner – Devenin faydası tarlada biliner, insanın faydası felakette biliner.

Töösünö caraşa — komu, eşegine caraşa — çomu – Devesine göre eyeri, eşegine göre eyeri olur.

Atan töö mas bolso, taylak menen dos bolot – “Atan” deve sarhoş olursa, deve yavrusu ile arkadaş olur.

Caman töö cabuusun ceriyt, caman adam ayılın ceriyt - Kötü deve, süslü örtüyü beğenmez; kötü insan kendi köyünü beğenmez.

b) Manas Destanında “deve” kavramı

“*Oysul-baba*”, sadece devenin olduğuna inanılan, görünmeyen, kutsal olduğuna inanılan koruyucudur.

1) Örneğin: Manas Destanının Sayakbay Karalayev versiyonunda, deve hörgücündeki çocuğuyla giden Oysul-Baba, Akbalta’ya raslar:

Büyük tarlanın üzerinde

Mediyan Çölünde

Akbalta’nın önünde

Oysul-Baba beyaz *kaymal* (kaymal: beş yaşındaki dişi deve)

Akbalta’nın doğuran hayvanı

Karşısına çıkı verdi. (Sayakbay, 1.22)

2) “*Celmayan*” çok hızlı koşan deve türüdür. Manas Destanında geçen mitolojik bir hayvandır.

Eski Kırgızlarda deve, değerli ve saygın bir hayvandır. Çok eskiden deve, doğurduktan sonra bu haberi etrafa söylüyorlardı. Çok eskiden deve yavrusu öldüğünde veya kaybolduğunda insanlar, yas tutuyordu ve ağıt yakıyorlardı.

Kırgız halk biliminde “*Celmayan*” imajı, efsanelerden başlayarak, Manas Destanına kadar uzanmıştır. Manas Destanında Manas Ata öldüğünde:

Celmayan yas tuttu ve ot yemez oldu.

Üzüldü ve su içmez oldu.

Yere çöktü ve insan gibi acı çeker oldu. (Sayakbay, Semetey: 1.223).

Semetey (Manas Ata’nın oğlu) büyüyüp kendi vatanına geri dönerken Celmayan onu karşılamıştır ve halk Celmayan’ı kurban ederken, Celmayan gözden kaybolmuştur. Bu konuda Manas Destanında şöyle geçmektedir:

Bakarsan göze görünmez,
Nereye gittiği bilinmez.
Toprağa damlayan kanı yok,
Celmayan'ın kendisi yok. (Sayakbay, Semetey: 1.154)

Celmayan kaybolduktan sonra perşembe ve cuma günleri Manas Ata'nın mezarına geldiği söylenir. Yani destanın önemli varyantlarında geçen Celmayan imajı, Manas Ata'nın mezarının koruyucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Destana göre Celmayan sıradan bir deve değildir. Manas Destanına göre Celmayan'ı Şay Baba (Şaymerden olarak da bilinen Şay Baba, yiğitlerin piridir, koruyucusudur) gaip dünyasından getirdiği söyleyerek, Manas Ata'ya vermiştir.

c) “Deve” kavramı ile ilgili bilmeceler

Biçimsiz-garip, kötü ceket, eğri komuz, Venüs yıldız. (deve)

<i>Tört tap tap,</i>	Dört tap-tap,
<i>İki döñ-döñ,</i>	İki tepe-tepe,
<i>İyri komuz,</i>	Eğri komuz,
<i>Carık cıldız.</i>	Parlak yıldız. (deve)

<i>Ar taraptan körömün moynu uzun,</i>	Her yönden görüyorum boynu
<i>Butu-kolu tartaygan boz tüsün,</i>	Ayağı-eli uzun, boz renkli,
<i>Üstüne eki bala minip algan,</i>	Üzerine iki çocuk binmiş,
<i>Çolok kuyruk ayban deyt anık özün.</i>	Çolak kuyruğu olan hayvan. (deve)

<i>Buttarı apan-tapan,</i>	Ayakları topuk-kopuk
<i>Kiygeni tigilbegen çapan,</i>	Giydiği dikilmemiş çapan,
<i>Közü cakşı bolso da</i>	Gözleri güzel olsa da
<i>Moynu tetiri бүткөн nemedey.</i>	Boynu tersmiş gibi,
<i>Özü çoñ bolso da</i>	Kendisi büyük olsa da,
<i>Kuyruğu kenedey.</i>	Kuyruğu küçücük. (deve)

<i>Capar kolu çalgız,</i>	Capar eli yalnız,
<i>Egem kolu eköö,</i>	Sahibimin eli iki,
<i>Attan biyik,</i>	Attan büyük,
<i>İtten çapız.</i>	Köpekten alçak. (deve hörgücü)

<i>Asmandan tayak sankildeyt.</i>	Gökten sopa sallandı. (devenin
kuyruğu).	

<i>Colgo kömөч kömdüm.</i>	Yola ekmek gömdüm,
<i>Kөч ketti. Kömөч kaldı.</i>	Göç gitti. Ekmek kaldı. (devenin izi)

10. Millî anlamda “deve” kavramı

Kırgız Türklerinin düşüncesine göre devenin üç anlamı vardır. Bunlar; deve, ulaşım demektir. Deveye kutsal gözle bakılır. Deve, aynı zamanda büyük baş hayvan olarak görülür, Kurban Bayramında ve çok gerekli görüldüğünde kesilir ve yenir.

Sonuç

Kültür dilbilimi, dili kültürün bir fenomeni olarak araştırarak, belli bir ulusun dil vasıtasıyla o ulusun kültürünü, zihniyetini tanıtan bir bilim olarak kabul edilmiştir.

Dilin en önemli fonksiyonlarından biri toplumun kültürünü koruyarak, bunu nesilden nesle ulaştırmasıdır. Şimdi dilin önemi hakkındaki sözlere dikkatinizi çekelim. *“Dil, toplumlardaki insanların düşüncesini objektif yapan, onların kendi aralarında konuşmasında birbirini anlamadaki iletişim aracı olarak hizmet eden, tarihi yönden bir kalıba gelmiş sessel, sözel, gramer araçlarının sistemidir.”* [Ojegov, 1972:256]. XX. yüzyılın sonunda dilin farklı bir tanımlaması ortaya çıkmış, V.A. Maslova şöyle demiştir: *“Dil, kültürün gıdası, onun bölünmez bir parçası, millî ve kültürel kodların yapısal faktörü ve önemli bir şartıdır.”* [Maslova, 2001:7]

“Halk inançları, insan tarihinde insanın kültürünü, sosyal durumunu belirleyici sözsüz bir metindir. Halk inançları, davranış hareketine ait taklit etme eylemine yaratıcı yaklaşımla davranmaya izin vermeyerek sadece örnek olarak taklit etmeyi istemiştir. Bu durumda bireysel bilinç yavaş gelişerek, genellikle bütünüyle toplumsal bilince ulaşmıştır.” [Maslova, 2001:41]. Geleneksel eylemdeki sembolik hareketler bütünüyle toplumsal bilince boyun eğerek, kendince bir arketip dünya oluşturmuştur. Arketip, bireysel bilinçte geçen, tüm zamanlara ait olan kültüre eşit dağılan kalıcı imajlar, kavramlar, genel semboller bütünüdür. Ecdadımızdan miras kalmış toplumsal bilinçte arketipler hâlâ yaşamaktadır. Örf-âdet, gelenek-görenek, inanç vs. ilgili söz ve söz varlığı, arketip, mitolojik olaylar ya da miten mite geçen “ana rol” kavramını yani “mifologema” kavramını [örneğin: *“Oysul ata” (sadece devenin olduğuna inanılan, görünmeyen, kutsal olduğuna inanılan koruyucu)*] ortaya çıkarmıştır. Tüm bunlar kültür dilbiliminde mitleşmiş kültürel dil birimi olarak sayılmaktadır.

Carl Gustav Jung, 1919 yılında Dört Arketipler adlı eserinde arketip kavramı üzerinde durmuştur. Jung’un fikrine göre insan, anlayıp düşünme dışında iç duygu ile hissetme, yaratıcı yeteneğe sahiptir. Bu fikre göre insanda, mitteki *Oysul ata*’yı, destandaki *Celmayan*’ı, halk inançlarındaki konuları (*Hamile deve, dişi deve yavrusu doğursa bile erkek doğurdu derler. Bunu annesinin yükü hafiflesin diye yaparlardı. Deve doğurduğu zaman göbek bağının düşmesi için kimseye ateş vermezlerdi. Deve, yavrusunu emzirinceye kadar kimseyi köşek ve annesinin arasından geçirmezlerdi. Deve, kendi köşegini kabul etmezse iki kız çocuğu iki deveye bindirilerek ileriye ve geriye bakarak “deve kabul etmedi” diye bağırırlardı. Deve doğurduğu zaman doğan köşeğe nazar değmemesi için boynuna muska asarlardı. vs.*) düşünme ve yaratabilme

özelliği vardır. Jung'un fikrine göre bireysel bilincin dışında toplumsal bilinçte yani ecdadımızdan bize miras kalmış duygularda arketipler yaşıyor. Arketip, insanın ruh dünyasında gelişmiş “zihinsel bir vücut” gibidir.²

“İnsanoğlu hayatta arketipin esiri olduğunun farkına varmayabilir.” [Maslova, 2001:38]. Çünkü insan, bir taraftan kendi yaşadığı toplumun üyesi olarak, üyesi olduğu topluma ait gelenek, halk inançlarını yapmaya mecburdur. Diğer taraftan bu eylemleri yapmada mecbur olduğu için kendini o toplumun üyesi olarak hisseder.

Kültür dilbilimine ait “deve” kavramı ve geleneğe ilişkin semboller konusunda bir sonuca varacak olursak; semboller, gelenek-göreneğe, halk inançlarına ait güçlü soyut anlam taşıyan özel nesneler ya da soyut davranışlardır. Örneğin: 1- “Boto göz” (deve yavrusunun gözü) güzelliğin sembolüdür. Kırgız Türkleri genç kızların gözlerini, deve yavrusunun gözüne benzetmişlerdir; 2- “Centek”, deve doğumunu kutlama etkinliğidir. Kırgızlar, deve doğurduğu zaman doğuran devenin başına başörtüsü örtüyorlardı, sonra devenin doğurduğunu halka müjdeliyorlardı ve “centek” adı verilen kutlama yapıyorlardı. Kırgız Türklerinde “Centek” adı verilen doğum kutlaması sadece insan doğumlarında ve deve doğurduğunda yapılır. Dolayısıyla Kırgız Türklerinde Centek, deve yavrusunu ailenin yeni bir üyesi olarak kabul etmenin bir sembolüdür.

Kırgız Türkçesinde “deve” kavramı ile ilgili söz varlığı oldukça zengindir. “Deve” kavramı hakkındaki dil öğeleri, bilişsel dilbilim ve kültür dilbilimi yöntemi çerçevesinde araştırılmayı beklemektedir.

² Bu konu hakkında bakınız: [Yung, 1997:110].

KAYNAKÇA

«Manas». S. Karalaevdin variantı boyunca, Birinçi kitep. -Frunze: Kırgızstan, 1984. - 233-bet.

«Manas». S. Karalaevdin variantı boyunca, Semetey, Periodikalık kitep. -Frunze: Kırgızstan, 1985. -249-bet.

Maslova V.A. Lingvokulturologiya. – M.: Academia, 2001. – 208s.

Ojegov S.I. Slovar russkogo yazyka. – M.: Sov. entsikl., 1972. – 847s.

Cengiz Aytmatov, Gün olur Asra Bedel. 4-tom, Bişkek, «Uçkun», 2009. 5-379

Drevnetyurkskiy slovar / sost.: T.A.Borovkova, L.V.Dmitrieva, A.A.Zirin i dr.– L.: Nauka, 1969. – 676s.

Yung K.G. Chelovek i ego simvoly. – M.: Serebryanye niti, 1997. – 651s.

Kırgız tilinin frazeologiyalık sözdüğü / Tüz. E.Abduldaev, D.İsaev, K.Sartbaev c.b. – Frunze: İlim, 1980. – 324 b.

Kırgız tilinin sözdüğü. KR UİA, Birinçi bölüm / Red. A.Akmataliev; J.Mamıtov c.b. – Bişkek: AVRASYA PRESS, 2011. – 880 b.

Kırgız tilinin sözdüğü. KR UİA, Ekinçi bölüm / Red. A.Akmataliev; J.Mamıtov c.b. – Bişkek: AVRASYA PRESS, 2011. – 891 b.

Kırgız tilinin түшүндүрмө sözdüğü / Red. E.Abduldaev, D.İsaev. – Frunze: Mektep, 1969. – 775 b.

Kırgız tilinin түшүндүрмө sözdüğü / Red. E.Abduldaev, D.İsaev. – Frunze: Mektep, 1984. – T.1. – 624 b.

Kırgızça-orusça sözdük. 40 000 sözgö cakın: 2 kitep / түз. K.K.YUdahin. – Frunze: KSEQ, 1985. – 1-t. – 503 b.; 2-t. – 474b.

Seydakmatov, K. Kırgız tilinin kıskaç etimologiyalık sözdüğü. – Frunze: İlim, 1988. – 337 b.

GELENEKSEL BİR MESLEK OLARAK CAZGIRLIK VE SOSYOLOJİK OLARAK CAZGIRLIĞIN İŞLEVİ

Gülşen DEMİR¹
Ahmet ERŞAHİN²

Öz

Cazgır, sözcük anlamı itibarıyla güreşlerde, özellikle yağlı ve karakucak güreşlerde, pehlivanları seyircilere tanıtan, dualarını okuyup güreşlerin kural ve geleneklere göre yapılıp yapılmadığını denetleyen kişidir. Cazgır önce güreşçileri yani pehlivanları tanıtır sonra dualar okur. Cazgır, güreşleri spor spikeri gibi anlatan kişidir. Cazgır, deve güreşlerinin de en önemli ve en renkli kişisidir. Hatta deve güreşlerinin, “etkinlik” bütünlüğü içinde verimli geçmesinde en temel ögedir. Ege Bölgesi’nde “deve güreşleri” oldukça geniş kapsamlı bir etkinlik olarak yaşanmaktadır ve cazgır’ın bu anlamda rolü çok önemlidir. Cazgır deve güreşinin, bir gösteri süreci olarak yaşanma biçiminden en çok sorumlu olacak kişisidir. Zira izleyenleri heyecanlandırmak ve motivasyonu artırmak böylece güreşin “zevкли” geçmesini sağlamak, çok büyük ölçüde Cazgır’ın sorumluluğu olmaktadır. Bu nedenle cazgırlara önemli görevler düşmektedir. Bir taraftan “saha komutanı” görevi yaparken bir taraftan da eğlenceyi ve izleyicileri kontrol etmektedir. Deve güreşinde cazgır olmazsa olmazlardandır. Develeri, deve sahiplerini, deve güreşini, izlemeye gelenlere, develerin yaptığı hareketleri manilerle takdim eden kişidir cazgır. Cazgır olmak isteyen kişinin develeri, deve sahiplerini, manileri, deve kültürünü ve bulunduğu yörenin kültürünü, tarihini iyi bilmesi gerekmektedir. Cazgır olmak isteyen kişinin gür sesli ve karşıdaki kitleyi etkileyebilme kabiliyetinin olması gerekmektedir. Cazgırlığın maddi bir getirisi olduğu için meslek de sayılabilmektedir. Cazgır olan kişilerin bazıları başka mesleklerle uğraşıp deve güreşleri döneminde hobi olarak bu işi yapmaktadırlar. Cazgırlık babadan oğula geçme ya da el verme gibi olan bir gelenek değildir. Cazgırlık sonradan öğrenilen ve yetenekle ilgili bir iştir. Cazgırlık için eğitim gereklidir şöyle ki, cazgır olan ya da olmak isteyen kişi, deve güreşleri hakkında, deve sahipleri hakkında, insanlar arası ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmalı ayrıca şiveli konuşabilmeyi başarmalıdır. Kültürel anlamda halkın anlamasını kolaylaştırmak için şiveli bir konuşma gereklidir ve cazgırlar şivenin önemini dile getirmektedirler. Cazgırlık yeteneği bulunan kişi onu izlemeye gelen kitle bulunduğu sürece ve sağlığı elverdiği sürece sevgisiyle bu işi yapmaktadır. Cazgırların güreş esnasında kullandıkları beyitler, maniler doğaçlama ve ezberdir. Cazgır olan kişinin kendisine ait mani ve beyitleri bulunmaktadır. Bu beyit ve manileri akıllarına geldiklerinde unutmamak için not almaktadırlar. Cazgırlık sadece güreş zamanlarında ortaya çıkan bir durum değildir. Cazgır olan kişinin mani ve beyit yazabilme becerisine ve yeteneğine sahip olması gerekir ki bu anlamda cazgırlık bir sanattır. Cazgırlar deve güreşini izlemeye gelenleri etkilemek için bulunduğu bölgenin kahramanlık olaylarından veya geçmişte yaşamış halk ozanlarından yararlanmaktadırlar. Cazgır olan kişinin deve ve deve yetiştiriciliği hakkında bilgisi bulunmaktadır. Cazgır olan kişi kendisi de deve yetiştirmekte ve kendisine ait olan devesinin güreşini de heyecanlı bir şekilde sunmaktadır. Cazgırların Yörük kültüründen gelen, onu anımsatan kendilerine özgü kıyafetleri bulunmaktadır. Özellikle bölgesel kültürün vazgeçilmez bir unsuru olan “deve kültürü”, “deve güreşleri” ile insanları yılın belirli dönemlerinde bir araya getirmekte önemlidir. Bu kültür, insanları bir futbol maçında bir araya gelen insan sayısından daha fazla kişiyi bir araya getirmektedir. Oldukça eski bir tarihe dayanan bir deve güreşleri, insanların bir araya gelerek eğlenceli vakit geçirmesine olanak sağlayan çok yönlü-çok boyutlu bir “eğlencedir”. Deve güreşlerinin coşkulu geçmesinde cazgırların rolü büyüktür.

Anahtar Sözcükler: Cazgır, Cazgırlık, Deve, Deve Güreşi

¹ Prof.Dr. ,Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü - Aydın

² Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

“CAMEL WRESTLING ANNOUNCER” (CAZGIR) AND SOCIOLOGICAL FONCTION OF ANNOUNCER

Abstract

Announcer (Cazgır) is a person who announcing and introducing wrestlers to the audience, praying for the wrestlers and supervise the competition in order to check if it operating according to the wrestling rules and tradition or not during the wrestling competition –especially in oil wrestlings-. An Announcer (Cazgır) first introduces wrestlers and then pray. Also announcer (Cazgır) is a person who tells the competition as a sports announcer. Announcer (Cazgır) is also the most important and colourful personality. Even an announcer (Cazgır) is the key element of rich competition when we take the competition as whole. Camel wrestling competitions are well-rounded organization in Aegean Region of Turkey and in this sense announcers have very important role. An announcer is the most responsible person on going of the show process of camel wrestling. Because the responsibility of exciting the audience, increasing the motivation and making enjoyable the event are on the announcer's hands. For this reason announcers have important duties. On the one hand he acts as “field commander” on the other hand controls audience and entertainment. Announcer is essential for Camel Wrestling. An announcer is a person who announces camels, camel owners, camel wrestling to the audience with the ditties. Being a camel wrestling announcer requires to have very well knowledge about camels, camel wrestling, ditties, camel wrestling culture, camel owners, camel wrestling history and culture of that region. Also it requires having a sonorous voice and ability to attract audience. Being an announcer can be assumed as a job because of it has an earning. Besides having a job, some of the announcers are announcing during the camel wrestling periods as a hobby. Announcing camel wrestling is not a kind of tradition can be transmitted from father to son or lending someone a hand. Being an announcer is a kind of job that can be learnt and related to having ability. For being an announcer education is a must because an announcer must be have knowledge about camel wrestling, camel owners, and human relations and also as announcers claim they must be succeed to speak with local accent. Speaking with a local accent is required for to make easier understanding for local audience, and announcers emphasize importance of accent. A talented announcer goes on being an announcer until s/he finds audience and being healthy. Couplets and ditties that told during camel wrestling are spontaneity as well as memorisation. Announcers have ditties and couplets that belong themselves. They take note these ditties and couplets in order not to forget. Being an announcer is not a situation that only constricted by camel wrestling periods. An announcer could be have ability to write ditties and couplets and in this sense being an announcer is an art. Announcers benefit from local heroes and national poets in order to attract audience. An announcer has knowledge about camels and camel coaching. Announcers can be grow up camel and announce wrestling of his own camel in a exciting way. Announcers have unique clothes that reflect yoruk culture. Camel wrestling and this culture are important and indispensable for gathering local people in wrestling periods. This culture gathers more people than a football match gathered. As having a very long historical background and multidimensional aspect, camel wrestling gathers people and make possible having fun people.

Keywords: Camel, Camel Wrestling, Camel Culture, Announcer

Giriş

Toplum bir ilişkiler ağıdır, oldukça karmaşık olan bu ilişkiler ağını inceleyen bilim “sosyoloji”dir. Tabiattaki diğer olaylar gibi sosyal/toplumsal olayların ve ilişkilerin de belli prensipleri, sebep-sonuç bağlantıları vardır, kısaca son derece “kendiliğinden”miş gibi gerçekleşen bu olaylar ve ilişkiler aslında belli gerçeklere ve gerekçelere dayanmaktadır.

Her toplumun bir kültürü ve bu kültürün pek çok dinamikleri vardır. Bunlar maddi olan ve maddi olmayan yani zihinsel-davranışsal yönleriyle manevi boyutta yer alırlar. Özetle bir toplumun “yaşam biçimi” demek olan kültür içinde, pek çok duygu ve düşüncelerin ifade biçimi olan davranışlar, davranış kalıplarımızın örneklerini oluşturan bu kültürel muhtevaya göre gerçekleşir. Çok uzun yıllar hatta bazan asırlar öncesinden devam edip gelen pek çok adet, alışkanlık, gelenek dediğimiz “değerler”, bu kültürel muhteva içinde bulunur. İnsanlara zevk veren, mutlu eden eğlence faaliyetleri de buna dahildir. Ancak eğlence bile olsa az önce belirtildiği gibi pek çok bağlantıları olan bu faaliyetler, başka birtakım toplumsal bağlantılar içinde cereyan eder; sosyal olaylar hiçbir zaman tek sebeple açıklanamaz, bir olayın mutlaka birden çok nedeni olduğu gibi bazen da bir neden başka bir olayın sonucu olabilmektedir. İşte ilk bakıldığında “geleneksel bir eğlence” görünümü veren “deve güreşleri” de böyle bir toplumsal ilişki ağı içinde gerçekleşmektedir. Bu bildiriye/makaleye konu olan “Cazgırlık” da bu bağlamda ele alınacaktır.

Cazgır, sözcük anlamı itibariyle güreşlerde özellikle yağlı ve karakucak güreşlerde pehlivanları seyircilere tanıtan, dualarını okuyup güreşlerin kural ve geleneklere göre yapılıp yapılmadığını denetleyen kişidir. Cazgır önce güreşecek olanları yani pehlivanları tanıtır sonra dualar okur. Amaç güreşlerin ve karşılaşmaların belli bir düzen içinde “selamette” gerçekleşmesidir. Cazgır spor spikeri işlevini gören kişidir aynı zamanda. Ancak cazgır sadece develerin güreşlerinin takdimi ve onlarla ilgili olan bilgilerin aktarılmasından öte bir saha komutanı gibi aynı zamanda seyircinin nabzını tutan, hem güreşin işleyişini hem de seyircinin izleme biçimini kontrol eden kişidir. Dolayısıyla seyirciyi galeyana getirme, motivasyonu artırma anlamında cazgırlık, deve güreşlerinin en temel öğelerinden biridir ve “olmazsa olmaz” denilen bir işleve ve sorumluluğa sahiptir.

Bu makaleye/bildiriye konu olan “Cazgır”lık konusunu ayrıntılı inceleyebilmek üzere, deve güreşlerinin bilinen üç ismine ulaşabildik. Yarı yapılandırılmış sorularla (20 soru) kendileriyle derinlemesine mülakat gerçekleştirdik. Kısmen benzeşen kısmen farklılaşan cevaplar aynı gerçeğin değişen boyutlarla vurgulandığını ortaya koymaktadır. Özgünlüğü bozmamak üzere görüşme yapılan kişilerin görüşlerini burada olduğu gibi aktarmayı uygun bulduk.

1) Cazgırlık nedir?

Katılımcı 1:

Sunuculuk anlamında, fakat spikerlikten farklılığı maniler, beyitler bilmeli doğaçlama zengin olmalı, içten gelen duygularla pehlivanları, develeri, boğaları, deve sahiplerini, boğa sahiplerini takdim eden kişi. Cazgırlık kelime anlamı değişmiştir günümüzde, cazgır diye söylenince halk arasında ‘inat eden kişi’ anlamı akla gelmektedir, geçmişte cazgır dediğimizde akla gelen anlamı ile farklıdır.

Katılımcı 2:

Cazgırlık eski dilimizde salavatçılık, eskiden yağlı güreşlerde pehlivanları salavatlayan kişi, pehlivanları tanıtan, sahneye çıkaran kişi, develerin yaptığını, sahada olanları anlatan kişi. Sahadaki bütün organizasyonu sağlayan kişi. Kafiye, kelimelerini uyumlu bir şekilde sağlaması, güreşi anlatırken ses tonunun düzgün olması, güreşi iyi bilmesi, seyirciye güreşi düzgün anlatması, güreşteki oyunları iyi bilmesi gereken, oyunları aktaran kişidir.

Katılımcı 3:

Bağırın, halka hitap edendir. Seslenen, çağırın, güreşe renk katan, orta hakeme bakarak “develeri ayırın” demeye hakkı olan, develeri sahaya beyitlerle çağırın, gelen siyasetçilere, misafirlere övgüler sunan kişi. Kültür içinde olan renktir cazgırlık.

2) Cazgır nasıl olunur, yetişilir, her hangi bir kişi cazgır olmak isterse neler bilmesi gerekir?

Katılımcı 1:

Cazgırlık için geniş bir kültür ve alt yapıya sahip olmak gerek (benim öğretmenlikten gelen bir alt yapım var ve bana yardımcı oluyor). Cazgır olmak kolay değil çünkü içten gelen bir duygu olmalı. Cazgır’ın her şeyden önce dil ve konuşma yeteneğinin düzgün olması gerekmektedir. Güreşi anlatırken söyledikleri anlaşılır olmalı, karşısındaki kitleyi yani oraya gelen kişileri sıkmamalı. Şiir, mani ezberlemeyi artırmalı ve geliştirmek önemli. Bütün Ege kültürünü, deve kültürünü ve halk kültürünü bilmek gerekir. Geçmiş dönemlerdeki deve güreşi hakkında bilgi sahibi olmalı. Cazgır deve sahiplerine eşit davranmalı ve güreşi izlemeye gelenlere hoşgörülü olmalı.

Katılımcı 2:

Cazgırlığın eskiden beri olması gereken özelliği, sesinin iyi ve gür olması gerekir. Geçmişten günümüze sözleri söylerken kalabalıkta ne söylediğinin anlaşılması, iyi ifade etmesi gereken kişi olarak belirlenir. Cazgırlık yapan kişi deve ve cazgırlık tarihini de bilmeli. Sadece mikrofonu eline alıp anlatmak olmamalıdır.

Katılımcı 3:

Bir ustayı dinlemesi, beyitleri öğrenmesi, kelimelere dikkat etmesi, develeri ve deve sahiplerini iyi öğrenmesi, ustasının onlara beyitleri öğretmesi ve gelecek dönemlere

aktarabilme yeteneği olmalı. (herkes sanatçı olamıyor örneğin) 10 yıl çıraklık dönemi ama sahaya çıkma süresi değişebilir. Cazgırın halka ve deve sahiplerine karşı alçak gönüllü olması gerekir. Halkı ve deve sahiplerini kırmaması gerekir.

3) Cazgırlık bir hobi midir, meslek midir, iş midir, ek iş midir? (Asıl mesleğiniz nedir?)

Katılımcı 1:

Benim için bir hobi cazgırlık, benim asıl mesleğim öğretmenlik (emekli). Deve sevgisi ve deveye olan ilgimden dolayı yapıyorum. Cazgırlık süreklilik kazanırsa geçim kaynağı olabilir. Deve güreşleri kışın olmakta, boğa güreşleri yazın olmakta.

Katılımcı 2:

Cazgırlık bir meslektir. Sonuçta bir ücret karşılığı var cazgırlığın, hobi ise ücretsiz yapılır. 30 yıldır profesyonel yöneticilik yaptım ve yapmaktayım, hafta sonu ilgileniyorum deve güreşleri ile.

Katılımcın 3:

Cazgırlık bir meslek ve aynı zamanda bir hobidir. Cazgırlığın maddi bir getirisi var, fakat sevmezsen bu hobiye yapamazsın. 20 yıldır Avrupa da deri ceket tamiri ve yapımında çalışmaktayım.

4) Cazgırlık sonradan öğrenme ile mi olunur yoksa babadan oğula geçme ile mi olunur?

Katılımcı 1:

Babadan gelme değil benim için, sonradan öğrenilebilir. şivesi uygun, Türkçeyi düzgün kullanabilen, yeteneği olan kişi yapabilir cazgırlık.

Katılımcı 2:

Cazgırlık ilgidir. Babamdan geçmedi bana.

Katılımcı 3:

Cazgırlık bir beceridir, el verme veya babadan oğula aktarma değildir. Kişi sevecek, kişinin içinde bu işi yapma istediğinin olması gerekir.

5) Cazgırlık bir yetenek midir?

Katılımcı 1:

Cazgır olmak için kendisini geliştirmesi ve yetenekli olması gerekir. Cazgır olan kişinin ses tonu çok önemlidir. Halkın nabzını, halkı, sesi ile kontrol altında tutar cazgır.

Geçmiş zamanlarda teneke hoparlörle cazgırlık yaparlardı cazgırlar onun içindir ki geçmişten günümüze ses, ses tonu cazgır için önemlidir.

Katılımcı 2:

Cazgırlık için bir yetenek gerekli, kafiye düzme de, dörtlük mani okuma da bir nevi Allah vergisi.

İSMAİL SAKİN:

Cazgırlık bir yetenek. Sesinin gür olması, insanları etkilemesi, hızlı düşünmesi bir yetenektir. Her önüne gelen cazgır olurdu.

6) Cazgır olmak için eğitim gerekli midir?**Katılımcı 1:**

Eğitim gereklidir cazgır için çünkü deve güreşinin en önemli unsurudur cazgır. Benim ustam küfür ederdi bu ise iyi bir şey değildi.

Katılımcı 2:

Temelinde konuşma, kelime seçme, kafiye kurma, güreşi anlatma önemli olduğu için eğitim mutlak gerekli.

Katılımcı 3:

Eğitim gerekli değil, beyni hızlı kullanma ve güzel konuşma önemli. Deve isimlerini ve deve sahiplerinin isimlerini duyduğu an, cazgırın hemen beyit oluşturması gerekir hatasız bir şekilde.

7) Cazgırlığın maddi bir getirisi var mı?**Katılımcı 1:**

Cazgırların ücretleri vardır. Bir güreşe cazgır ücretsizden - 1200 TL'ye kadar ücret karşılığı alabilir ve cazgırın diğer giderler de karşılanır (konaklama, yeme, içme, yol masrafları gibi ücretlerimiz de karşılanıyor).

Cazgırlık süreklilik kazanırsa geçim kaynağı olabilir. Deve güreşi kışın olmakta, boğa güreşi yazın olduğundan dolayı süreklilik kazanırsa bir kişiye geçim kaynağı olabilir.

Katılımcı 2:

Cazgırlığın maddi bir getirisi var tabi ki; kalma ,belli bir yol ücreti, yemek, içmek gibi gereksinimler karşılanıyor. Belirli bir ücret listesi yok, senin anlaştığın miktar ile karşılığını güreş bittikten sonra evine giderken alıyorsun. Konaklama, yeme, içme, yol masrafları gibi ücretlerimiz de karşılanıyor gittiğimiz güreş yerlerinde.

Katılımcı 3:

Maddi bir getirisi var ve bu ücret değişmektedir; yol, barınma, yemek ücretleri de güreş için gittiğimiz yerler tarafından karşılanıyor.

8) Ne zamandır cazgırsınız ve daha ne zamana kadar yapmayı düşünüyorsunuz? ?**Katılımcı 1 :**

1970'ten bu zamana kadar cazgırlık yapıyorum. Sağlığımın el verdiği sürece, halk beni istediği sürece, olumsuz bir durum olmazsa cazgırlık yapacağım, belki de mikrofonda vefat edeceğim.

Katılımcı 2:

25 yıldır bu işi yapıyorum. Sağlığım el verdiği sürece, seyirciler de beni istediği sürece yapacağım.

Katılımcı 3:

30 yıldır cazgırım. 10 yıl çıraklık dönemi, 20 yıldır usta cazgırım. Avrupa'da yaşıyorum, sevgimden dolayı da 20 yıldır güreş dönemleri Avrupa'ya gelip gidiyorum. Sağlığım el verdikçe yapacağım.

9) Güreş esnasında kullandığınız maniler doğaçlama mı ezber mi?

Katılımcı 1 :

Ustamdan aldığım beyitler, maniler var, üzerine çalışarak ben kendime ait beyit ve maniler yazdım, kendimi geliştirdim. 90 tane şiir ezberimde ve üzerine çalışarak benim de yazdığım maniler var. Kime yazdığımı da, develeri, deve sahiplerini de unutmuyorum. Güreş esnasında aklıma gelen mani beyit söyleyebiliyorum. Güreş esnasında seyirciler daha da ilgi gösterebilir diye, sıkılmasını engellemek için de güncel konulardan da yararlanıyorum.

Harman yel ile

Düğün el ile olur

Pehlivan deve dediğin

Çine den Çılgın Pala gibi olur.

Katılımcı 2:

Her şeyi hafızadan ezbere söylemek gerek. Güreş esnasında gelen manileri de söylüyorum. Bazen kendim yazıyorum, bazen o anda gelen bir ilham. Çalışma olacak illaki ve aklıma gelenleri unutmamak için not alıyorum. Cazgırlığın bir önemi de insanların anlayacağı şekilde kısa ve öz ifadelerle güreşi ifade etmesi önemli, karşısındaki insanları sıkıkmaması, insanların anlamasını kolaylaştırması gerekir.

Katılımcı 3:

Hem doğaçlama hem ezberleme. Ben daha çok gittiğim yerlerin tarihini öğrenerek insanların geçmişleri ile daha çok nabzını yoklarım. Örneğin Çanakkale' de Çanakkale destanı ile.

10) Cazgırlık bir sanat mı?

Katılımcı 1 :

Cazgırlık bir sanattır. Güreş esnasında güreşe göre, seyircilerin sakinlik ve heyecanlarına göre sesini kullanmaktasın sonuçta.

Katılımcı 2:

Hem deve güreşi hem de cazgırlık mutlak bir sanattır. Sanat olmasa, insanlara sunacağın bir durum olmasa, oraya o kadar insanı toplamak mümkün değil.

Katılımcı 3:

Cazgırlık bir sanat, zanaattır. Çünkü bir eğitimden geçiyorsun, kendi kendine cazgır olamıyorsun, bir usta seni bilgilendiriyor. Deve güreşine sanat olarak bakmam, sanat için bir profil olması lazım .

11) Cazgırların kendine özgü bir giyinimleri, kıyafetleri var mı ?

Katılımcı 1:

Cazgırların kendisine özgü kıyafet var, körüklü çizme, 8 köşe şapka vs. Fakat çoğunlukla kullanmıyorum, sadece 8 köşe şapka kullanıyorum.

Katılımcı 2:

Kendine özgü bir kıyafeti var, körüklü çizme, 8 köşe şapka vs. Körüklü çizmeyi giymek zor ve ayaklar hava almıyor, tabanı ayağı üşütüyor. Onun için üşümek için de modern giyiniyoruz şimdi. Tabi ki de giyiminin kaybolmaması gerekir.

Katılımcı 3:

Kendimize ait kıyafetlerimiz var aslında daha çok Ege'ye ait olan bir giyim tarzı, şu anda giyinilmiyor. Daha çok cazgırlara ait bir giyim değil, Yörüklere ait bir giyimdir.

12) Cazgırlık bir el verme midir?

Katılımcı 1:

Cazgırlık bir el verme olayıdır aslında, fakat şu anda o da kalkmış durumda. El verme olsaydı benim olmam lazımdı takke verme ile.

Katılımcı 2:

Aydın Bozdoğan'dan Seyfettin DEMİRAL ustamız vardı, ben 3- 4 yıl ustam ile beraber gezdim ve ustamı takip ettim. Üzerinde çalışarak, diksiyon kursuna, konuşma kurslarına giderek kendimi geliştirdim. Bir el verme değil görme ve ilgidir. Her şeyden önce sevmek gerekir.

Katılımcı 3:

Menemen'li Hulusi amca' nın eğitiminden geçtim, Hulusi amcanın çıraklığını yaptım. Bir el verme değildir, sevmedir cazgırlık.

13) Cazgır halk ozanlarından yararlanıyor mu ? Yararlanıyor ise hangilerinden daha çok yararlanıyorsunuz ?

Katılımcı 1:

Halk ozanlarından yararlanıyorum bilhassa Yörük şenliklerinde Karacaoğlan, Dadaloğlu; efe şiirlerinden yararlanıyorum. Efeler oynayacağı zaman, güreş başlamadan önce söylüyoruz, oyun başlıyor. Atasözlerinin sonuna deve isimleri eklemeleri yaparak maniler oluşturdum.

Katılımcı 2:

Karacaoğlan, Dadaloğlu'na pek girmiyorum çünkü seyirciye pek heyecan vermiyor ve güreşe pek uymuyor. Ben daha çok Türklük, Vatan, Çanakkale gibi coşkulu şeylere yöneliyorum. Ama yararlan cazgır arkadaşlar bulunmakta.

Katılımcı 3:

Dadaloğlu ve Karacaoğlan gibi yararlanmıyorum çünkü deve güreşlerine uymuyor. Ben daha çok Ege'ye ait ve Marmara yöresinin şivesindeki efelerden kalma değişlerden yararlanıyorum. Kendime ait beyitlerim var ve şiirlerle karma beyitler yapmak güzel.

14) Her cazgırın kendisine özgü tabirleri ve manileri var mıdır? Varsa sizin tabir ve manilerinizden birkaç örnek alabilir miyiz?

Katılımcı 1 :

Türk milleti asildir
Cebindedir hüviyeti
İlelebet yaşayacaktır Türkiye Cumhuriyeti
Milletimiz kahraman
Adı sanı Türk
Kurduğun Cumhuriyet 94 yaşında
Rahat uyu şanlı ATATÜRK
Kasap Kadir hayvan kesmiş, satırı kanlı
Bu manileri sizin için okuyor
Aydın Yenipazar'dan baş cazgır Ali BALLI

Katılımcı 2:

Dünyaya 100 yılda gelen bir lidersin
Sen ki yüce Türk milletine Allah'ın bir emrisin
Türkiye Cumhuriyeti var oldukça
Büyük önder Atatürk

Sen daima bizim kalbimizdesin
Yedi cihana kafa tuttuk biz bu sözleri söyleyelim diye
Bu topraklarda hepimiz kardeşçe yaşıyorsak
Ne mutlu Türk'üm diyene
Kınalı kuzular gittiler askere
Bir daha dönerler mi bilinmez evlere
Şehadet şerbetin içerek çıktılar sefere
Bir acı haber geldi gözü yaşlı annelere
Bayrağımın rengi şehidimin kanı
Sakin kimselere verme bu cennet vatanı
Unutma hiçbir zaman seni yaradanı
Saygıyla an daima
Anıtkabir'deki başkomutanı

Katılımcı 3:

İçimde kalmadı ne gamım ne tasam
Aydınımıza hoş geldin diyorum sana Karahasan
Analar bir yavru büyütüyorken çekiyorlardı zahmet
Şu anda röportajımı yapıyordu üniversiteden Ahmet

15) Cazgırlık yaptığınız süre zarfında veya güreş esnasında unutmadığınız size ilginç gelen olay var mı ?

Katılımcı 1 :

Bir çocuğun son 1tl parası ile bana bisküvi alıp vermesi. Alkollü olup para vermeye çalışarak şiir okutmaya çalışanların olması. Halı gecesinde bir yardım esnasında bir kişi en son yanında nakit para kalmayınca şoföre git evden para kasasını getir dediğini gördüm. Tek seferde 40 bin tl bağış yapılması.

Katılımcı 2:

Kuşadası'nda sahada iki tur atan deve kapıyı bulamadı, benim yanımdan duvardan atladı gitti. Deve kaçarken insanın üzerine basmaz. Kuyucak sahasında bir deve de yine kapıyı bulamadı, tel üzerinden atladı gitti, normalde deve atlamaz.

Katılımcı 3:

Utamadığım olaylar çok. Deve güreşi bıraktı, sahibini altına aldı, sahibinin ona eziyet etmesi üzerine “deve ile güreşen adam ” lakabını taktım Çanakkalede . 2017 'de Kanka ile Karagöz güreşinde sessizlik olması, herkesin güreşe kilitlenmesi (sinek

kımıldamadı). Develerin bulunduğu yerde kalorifer olduğunu biliyorum, bir abimizin oturma odasında cameken ile develeri seyrediyor.

16) Sizden üstün bir kişi cazgır olmak isterse ne gibi artı yönleri olmalı ?

Katılımcı 1:

Benden üstün olan cazgırın bundan sonra artı yönü yabancı dil bilmeli, çünkü deve güreşinin başka kişilere anlatılması gerekir ve izlemeye gelen seyirciler arasında yabancı kişilerin de bulunması.

Katılımcı 2:

İyi Türkçe konuşmak, geçmişi iyi bilmek, insanları sıkmayan, kendini de sürekli geliştiren ve bu işi severek bu şekilde yapan kişilerin olmasını isterim.

Katılımcı 3:

Gelecek cazgırların üniversite okumalarını yani eğitim durumu üniversite olmasını isterim. Daha kültürlü bilinçli olmasını isterim.

17) Cazgır için şive kullanmak önemli mi ?

Katılımcı 1:

Şivenin uygun olması gerekmektedir deve güreşi daha çok Ege'ye ait olduğundan dolayı Ege nin de kültürünü yansıtmalı. Bunun yanında da en güzel Türkçeyi kullanması gerekir cazgırın.

Katılımcı 2:

Şiveye özen göstersek de cazgırlıkta Türkçe'yi düzgün kullanmak önemli, arada bir insanlar neşelensin diye şiveli konuşuyorum. Cazgırlığın bir önemi de insanların anlayacağı şekilde kısa ve öz ifadelerle güreşi ifade etmesi önemli, karşısındaki insanları sıkmaması, insanların anlamasını kolaylaştırması gerekir, dışardan misafir olan insanların şiveli şekilde anlaması zorlanacaklarından dolayı şiveyi az kullanmıyorum.

Katılımcı 3:

Şive önemli çünkü gelen misafirleri hop oturtup hop kaldırır.

18) Sizden sonraki nesle aktarılması için çırak yetiştiriyor musunuz?

Katılımcı 1:

Gelecek için benim çalıştırdığım bir cazgır yok. Çünkü ustaya bir saygı yok. Biraz eğitiyorsun, bilgi veriyorsun işin ehli olmadan cazgır olduğunu düşünüyor, seninle arası bozuluyor. Bu konuda biraz yanlış düşünüyorum, ne olursa olsun gelecek kuşaklara aktarmak için de çırak yetiştirmem gerekir.

Katılımcı 2:

Hayır yetiştirmiyorum.

Katılımcı 3:

Beş tane çırağım var. Çıraklarımdan bir tanesi benden daha iyi olacaktır. Çırak yetiştirmek bu mirası geleceğe bırakmaktır.

19) Rakı, davul, zurna hakkında ne düşünüyorsunuz ?

Katılımcı 1:

Davul, zurna, rakı tabi ki vazgeçilmez bir unsurdur deve güreşi için. Yalnız alkolün ölçüsü bilinmeli, olumsuz sonuçlara yol açmamalıdır. Erkek hayvanların içgüdüsel duygularını kullanarak birlik ve beraberliği, yardımlaşma amaçlıdır deve güreşi

Katılımcı 2:

Alkol ve davul istemiyoruz. Deve güreşi alkol ve davul ile keyif yapılan bir zevk değil. İnsanlar rahatsız oluyor. Alkol aldıktan sonra huzursuzluk çıkaran insanlar da olabiliyor. Deve güreşinin birlik ve beraberlik nazarında, toplanan para ile yardım yapılıyordu, bilet parası ile evlenenlere yardım, camilere yardım, su olmayan köylere su hattı gibi yardımlar yapılıyordu. Şu anda bu durumla belediyeler ilgileniyor. Belediyeler de bu isten para kazanıyor. Belediyeler bu işi festival havasına soktu ne kazanıyorsa kazanıyor, heyetin ihtiyaçlarını karşılıyor, kalan bütçeyi alıyor. Eskiden deve az iken şimdi daha fazla olmasından dolayı ki belli bütçe de şart. Bugün 2000 deve üzerinde var sayılıyor.

Katılımcı 3:

Rakı, davul, zurnaya ben karşıyım. İçkinin de bir sınırı var, eğlenmeye geliyor insanlar oraya ama rahatsızlık oluyor. Bu da insanların eğitimsizliği ve saygısızlığından dolayı.

20) Deve, Deve yetiştiriciliği hakkında bilginiz var mı? Deve sahibi misiniz veya geçmiş zamanlarda deve yetiştirdiniz mi ?

Katılımcı 1:

Deve her türlü hava koşullarına ayak uydurabilen bir hayvandır . Deve hem sıcağa hem soğuğa dayanır, susuz kalabilen tek hayvandır. Deveden her türlü, etinden, sütünden, gücünden yararlanabiliyoruz. Hiç deve sahibi olmadım, deve yetiştiriciliği hakkında kulaktan dolma bilgilere sahibim, bir deve satın alma, iyi bir deve nasıl anlaşılır .Bir defasında kendime ait devam olacaktı arkadaşla ortak alacaktık fakat arkadaş vazgeçti. Deve alacağım para ile hanıma bulaşık makinası aldım.

Katılımcı 2:

Develer hakkında, deve yetiştiriciliği hakkında bilğim var. Deve etinden, sütünden, yününden, taşımacılığından, derisinden, bu kadar çok yönlü yararlandığımız tek hayvandır. Deve dinimiz açısından da çok önemli bir hayvandır. 20 yıl deveye baktım, aldım sattım babamla beraber, babamın sağlığı artık el vermeyince ben de bıraktım. Herkesin devesi gibiydi benim devam de güreşirken, kendi devemi güreş sahasında güreş yaparken anlatmam bir farklılık yaratmadı bende.

Katılımcı 3:

Deve yetiştirdim ve bilgim var. Deve dini açıdan da önemli bir mahlukattır. Devenin her imkanından yararlanabiliriz. Devenin boynunun istediği gibi dönmesi, boynunda iç içe geçmiş iki bilye şeklinde kemik olmasındandır ki bu diğer hayvanlardan deveyi ayırmaktadır. İki devem öldü. Develerin idmanları var. Develer önceden yük tasırdı şimdi ise sadece güreşe yakın zamanlarda yürüyüş yapıyorlar güreşe öyle hazırlanıyor. Geçmişte ise yükten gelen develer güreşiyordu. Simdi ile geçmiş arasında, güreş arasında fark var. Şimdi aman aman bir şey olacak deveme hemen ayırıyoruz.

21) Baş cazgır kimdir, nasıl olunur?**Katılımcı 1:**

Baş cazgır benim. Her güreşi yönetmesi için ilk çağrılan, en iyi olan, güreşi en iyi yöneten, en eski olan kişidir. Baş cazgırın güreşi varsa diğer güreşlere diğer cazgır arkadaşlar gider ama her güreşe gitmesi gereken ilk kişidir baş cazgır.

Katılımcı 2:

Baş cazgır benim. Türkçesi iyi olan, güreşi en iyi şekilde aktaran kişidir.

Katılımcı 3:

Baş cazgır benim. Halkı hop oturup hop kaldıran, şivesiyle, anlatımıyla, vatan sevgisiyle, seyircilerle iç içe olan, seyircilere sevgi aşılayan kişidir. Zamanla olunur, hemen baş cazgır olunmaz, seyircinin seni alkışlamasıyla, seni istemesiyle olunur.

Sonuç ve Değerlendirme

Develeri ve deve sahiplerini takdim eden sunucu olarak bilinen Cazgır ve Cazgır'lık çok büyük ölçüde “öznellik” taşımaktadır. Her ne kadar yapılan işin bilinen ortak özellikleri olsa da her cazgır “kendine özgü” özellikler taşımakta ve yaptığı cazgırlık kişiliği ile bütünleşmektedir. Bu bağlamda cazgırın kişiliği çok önemlidir ve güreşi seyredenler bunun farkındadır. Cazgırın yetenekli olması, ezber gücünün yüksek olması, özellikle bölgenin tarihi bilgisine sahip olması, yine güreşecek develer ve sahipleri hakkında bilgi sahibi olması, edebi bir kişiliğe sahip olması, özellikle de şiire yatkın olması yanı sıra kendisinin de şiir veya mani yazabiliyor olması, beyit oluşturabiliyor olması ve bunu doğaçlama biçimde gerçekleştirebiliyor olması cazgırlık için önemli özelliklerdir. Bunlara ek olarak hitabet gücü ve bunu pekiştirmek üzere güçlü bir ses tonuna sahip olmak da önemli özellikler arasında sayılmaktadır.

Cazgırlar arasında önemli bir rekabetin söz konusu olduğu kendisini göstermektedir. Görüşme yaptığımız kişiler baş cazgırlık konumunda kendisini görmektedir, “baş cazgır kimdir” sorusunun karşılığı olarak herkes kendisini göstermektedir. Bu cevaplar cazgırlar arasında güçlü bir rekabetin var olduğunun önemli işareti olmaktadır. Buradan anlaşılan “baş cazgırlık” deve güreşlerinde önemli bir statü olmaktadır ancak görüşmelerde bu statüyü kimin verdiği konusunda bir netliğe ve bunu destekleyecek bilgiye ulaşılamamıştır.

Cazgırlığın bir “hobi” mi yoksa bir “meslek” mi, yoksa “ek bir iş” mi olduğu konusundaki sorumuza daha çok “hobi” olarak görüldüğü verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Zira görüşme yapılan kişilerin her birinin ayrı birer mesleği bulunmaktadır, emekli olduklarını veya yurt dışında yaşamasına ve orada bir mesleği sürdürmesine rağmen deve güreşleri döneminde gelip cazgırlık yaptığını belirtenler olmuştur. Cazgırlığın maddi bir getirisi olduğu düşünüldüğünde bir meslek olarak kabul etmek de mümkün görülse de yapılan işin büyük ölçüde yetenek ve yukarıda sayılan özelliklere sahip olmayı gerektirdiği de dikkatten kaçmamalıdır. Bu bağlamda akla gelecek soru “babadan oğula geçen bir yanı olup olmadığı”dır. Bu durum söz konusu değildir, kendisini bu işe uygun gören birey kendisini yetiştirdiği ve kanıtladığı ölçüde cazgırlığı sürdürebilir denmektedir.

Cazgırlıkta fiyat yani cazgıra ödenen para da önemli bir husustur. Güreşlerin yoğunlaşması ve cazgırların seçimi, ücret konusunu önemli hale getirmektedir. Bu durumda yüksek ücret talep eden yerine daha düşük ücret talep eden tercih edilebilmektedir. Bu konu da rekabetin varlığını ifade eden başka bir boyut olmaktadır.

Yetenekle alakalı olarak cazgırlığın bir sanatsal yönünün olduğunu söylemek mümkündür şöyle ki, güreş devam ederken izleyicileri güreşin içinde tutmak, etkin katılımı sağlamak, hızlı bir şekilde düşünüp maniler oluşturabilmek ve özellikle gündemi takip edip gündemle ilgili maniler söyleyebilmek çok önemli olmaktadır. Dolayısıyla cazgırların bir “şairlik” tarafının olduğu söylenebilir.

Cazgırlık geleneğinin devamı ve gelecek nesillere aktarılması konusunda görüşmeciler elbette bu işi yapmak isteyenlerin çoğalmasını talep olarak belirtmektedirler ancak geleneksel iş ve mesleklere karşı ilginin düşüklüğü yanı sıra çok emek verme gerekliliği, çok karşılaşılan durumu burada da ortaya koymaktadır; günümüzde yetişen gençlerin çok büyük ölçüde kolaycılık içinde olduğu, güçlükten uzak durduğu ifade edilmekte, bu anlamda da böyle emekle ortaya konulan işler ve bu işin ustaları eksilmektedir denerek bu konudaki üzüntülerinin fazla olduğu ifade edilmektedir.

Gene yapılan görüşmelere göre Cazgırlık’ta geçmişte “el verme” olayı nadiren de olsa görülürken günümüzde olmadığı söylenebilir. Özellikle çokça vurgulanan nokta edebi yönden halk ozanlarını, şairleri ve şiirleri konusunda birikimli olma ve bunlardan sürekli yararlanmanın gerekliliğidir.

Görüşme yaptığımız kişilerin ortak yönü, cazgırlığı severek ve isteyerek yaptıkları ve deve güreşleri sürdüğü sürece cazgırlığın da devam edeceği konusudur.

GELENEKSEL ve MODERNLİK ARASINDA “HAVUTÇULUK”

Gülşen DEMİR¹
Hasan KOCAMAN²

Öz

Sözlükteki karşılığı ile “deve semeri” olan havut, halk arasında “deve elbisesi” olarak bilinir ve ilk kullanımı Türklerin Orta Asya’da yaşadığı döneme kadar gider. Özellikle yük taşımada bakımından Yörükler için önemli bir unsur olan devenin, yük yüzünden sırtı acımasın diye devenin sırtına giydirilen havutun günümüzde ege ve akdenize özgü bir kültür olan deve güreşleri açısından önemi daha da artmıştır. Yörükler tarafından devenin sırtı acımasın diye deveye giydirilen havut, özellikle deve güreşlerinde develerin daha kolay tanınmasını sağlamak ve deveye görsel anlamda bir farklılık kazandırmak bakımından önem taşımaktadır. Şöyle ki, deve sahibinin adını veya deve sahibi açısından önem taşıyan birisinin adını devenin havutunda görmemiz mümkündür. Yaptığımız mülakatlarda havutçulara yönelttiğimiz sorulardan yola çıkarak havutçuluğun maddi açıdan önemi vurgulanırken bundan daha fazla bu işin sevilerek yapılan bir “hobi” niteliği taşıdığını söyleyebiliriz. Havutçuların sayısının azlığı bu söylemi destekler niteliktedir, aksi halde havutçuluğun sevilmeden sadece maddi getirisi bakımından yapılması pek de mümkün değildir. Bunlarla beraber havutçuluğun bir el becerisi olduğunu ve herkesin yapabileceği nitelikte bir iş olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Görüşmelerimiz sırasında katılımcıların hepsi de bu işin bir usta aracılığıyla öğrenildiğini, kimisinin beceremeyeceğini

anladığında bıraktığını belirttiler. Buna ek olarak bu işin oldukça zor, güç gerektiren bir iş olduğunu, çoğu zaman bu zorluğu tek başlarına aşmak zorunda kaldıklarını, bazen de havutçular olarak birbirlerine destek olduklarını ifade ettiler. Havutun yapımında tengah, hatap, keçe, zömbek, kolon, çul, heybe gibi havutçuluğa özgü malzemeler ile ölçü aracı olarak sadece karışın kullanıldığı belirtilmiştir. Havut, görselliği itibarıyla, çoğu zaman yapan kişinin/havutcunun ruh haline göre şekillenmekte, bazen de deve sahibinin isteğine göre yapılan ve halk arasında baharın gelişinin müjdeleyen sembollerin yer aldığı ve deveye estetik bir görüntü katan ve deveye özgü olan elbise niteliğindedir. Havut, yük develerinde 12 ay boyunca devenin sırtında kalırken güreşçi develer kasım ayında havutlanmaya başlanır ve nisan ayında havut devenin sırtından indirilir. Güreşçi develere özel olarak yapılan havutlar “havut töreni” (havutlama) adı altında bölgelere göre çeşitlilik gösteren şenliklerle deveye giydirilir. Bu törenlere “havut hayrı” da denmektedir. Bu törenlerin temelinde kişinin “gurur kaynağı” olarak gördüğü develer açısından önemli bir unsur olan havutların giydirilmesinin halka duyurulması, güreşlerde izleyeceği devenin halka tanıtılması bulunmaktadır.

Havut yapımı tamamen el işçiliğine dayanan o yüzden de çok emek isteyen bir iştir. Bu nedenle tıpkı diğer el sanatları/zanaatlarında olduğu havut yapımına ilgi azalmış, bu işe ilgi duyan insan neredeyse kalmamıştır. Yaptığımız görüşmelerde katılımcılara sorduğumuz “havutçuluğun geleceğini nasıl görüyorsunuz?” sorusuna, yeni neslin bu işe hiç yaklaşmamasına rağmen bir kültür olarak havutçuluğun yine bir şekilde devam edeceğinden umutlu olduklarını belirtmişlerdir ve bu kültürün yok olmaması için karşılıksız olarak, sadece bu işe saygı ve

¹ Prof.Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü – Aydın

² Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

sevgilerinden dolayı ellerinden geleni yapacaklarını belirtmişlerdir. Bu da havutun ve havutçuluğun özellikle bu işin içindeki kişiler tarafından ne kadar büyük bir önem taşıdığını bizlere göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Havut,Havutçuluk,Deve,Deve Güreşleri

CAMEL PACKSADDLE MAKING “HAVUTÇULUK” BETWEEN TRADITION AND MODERNITY

Abstract

“Havut”, which means camel packsaddle as the dictionary meaning, is known as “the dress of camel” in public and its first appearance dates back to the period when Turks lived in Middle Asia. The importance of camel, which is a particular element for yuruks “nomadic Turks in Anatolia”

in terms of cargo transportation, and camel packsaddle, which is put on the back of the camel so that the load does not hurt its back, has increased today even more with regard to camel wrestling,

which is a culture unique to Aegean and Mediterranean. Camel packsaddle, which is put on the back of the camel by yuruks so that the load does not hurt its back, is of great importance in terms

of making the camel easier to be recognized during camel wrestling and giving the camel a different visuality. It is possible to see the name of the camel’s owner on the packsaddle of camel or the name of anyone that is important for the camel’s owner. While the importance of packsaddle making is emphasized financially in the interviews made with packsaddle makers, it can be said that this profession is more of a "hobby" taken up with love. The low number of packsaddle makers supports this statement. Otherwise, it is not all possible to conduct packsaddle making only in terms of material return. Together with this, it is necessary to mention that packsaddle making is a handcraft and not a profession everyone can do. During the interviews, all the participants stated that this profession was learned through a master, that some people quit when they realized they were not able to succeed. In addition to this, they expressed that this profession was a difficult, forceful job, that they often had to overcome difficulties about the job on their own, and that sometimes they supported each other as packsaddle makers. It was stated that in packsaddle making, materials peculiar to packsaddle making such as tengah, hatap, mat, zömbek, colon, gunny, and saddlebag were used and as the measurement tool, only hand span was used. Packsaddle, as the visuality, is mostly shaped according to the mood of the person who makes it/the packsaddle maker, and sometimes it is made according to the wish of the camel's owner, with symbols heralding spring, and is a dress peculiar to camel, giving it an aesthetic

look. While the packsaddle stays on the back of the load camels for 12 months, packsaddles are begun to put on wrestler camels in November and taken out in April. The packsaddles made peculiarly for the wrestler camels are dressed on the camels with special ceremonies under the name of “packsaddle ceremony” in the festivals varying from one region to another. These ceremonies are also called "packsaddle benevolence". At the basis of the ceremonies, there is the public announcement of putting on packsaddle, which is an important element in terms of the camel the owner of whom regard as a “source of pride”, and publicity of the camel to wrestle. Packsaddle making is a profession based entirely upon handcraft, and that requires a lot

of labor. For this reason, the interest in packsaddle making has gone down just as in other handcrafts, and there is almost nobody really interested in this profession. In the interviews made, the participants responded to the question of "How do you see the future of packsaddle making?" that although new generation did not approach positively towards this profession, they were hopeful that packsaddle making would somewhat continue as a culture, and only for their respect and love towards this profession, they would unrequitedly do their best in order for this culture not to disappear. This shows how important packsaddle and packsaddle making is especially for those related with this profession.

Keywords: Packsaddle, packsaddle making, camel, camel wrestling.

Giriş

“Kültür” sözcüğü Latince “ekip ürün almak” demek olan “cultura” sözcüğünden gelmektedir ve dünyada birçok dilde aynı şekliyle kullanılmaktadır. Gene Türkçe’de kültür karşılığı olarak kullanılan “ekin” sözcüğü de aynı anlamı taşımaktadır. “Üretim” insanlık tarihinde sadece tarımsal düzlemde değil düşüncelerin evrimi, teknik ve teknolojinin gelişimi gibi pek çok alanda gerçekleşen bir olgudur. Sonuçta bu değişimlerin “kültürel değişme”yi etkilemesi de kaçınılmaz bir durumdur.

Her toplumun bir kültürü vardır ve kültür insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla kültürü açıklamak, insanlığı açıklamak demektir.

İnsan aklı üretirken doğayı örnek alır. İnsan diğer canlılardan farklı olarak düşünebilen bir varlıktır. Hayvan bütünüyle çevrenin içinde ve çevre ile uyumlu, çevrenin bir parçası iken insan, çevreyi kendine göre şekillendirebilmektedir. Böylece insan obje/nesne haline getirebildiği çevre hakkında düşünebilir ve çevreye bütünüyle uyum sağlamak ya da boyun eğmek yerine onu şekillendirebilir. Böylece doğaya dahil olan çevreden farklı olarak doğaya dahil olmayan – kendi ürettiği/oluşturduğu kültürü meydana getirir. Doğadan farklı olarak, doğal dünya içinde kendi oluşturduğu yaşama çevresi ile ve “doğal olan”la birlikte, onunla bütünleşerek yaşar.

Son derece geniş olan kültürel muhtevayı çeşitli boyutlarda açıklayabilsek de “kültür”ün tek bir tanımını yapmak mümkün olamamaktadır. En kısa ifadesiyle kültür “bir toplumun yaşam biçimi” ya da “yaşam pratiklerinin toplamı”dır. Böylece denilebilir ki insan eliyle yapılan – yaratılan herşey kültür ürünüdür. Deve ve Devecilik de, toplumumuzda özellikle bölgesel kültür içinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu makalenin /bildirinin konusu da böyle bir kültür ürünü olan Havut ve Havutçuluk’tur.

“Havut” sözcük anlamı olarak, yük taşıyan bütün hayvanlarda olduğu gibi devenin, yük taşırken canı acımasın diye sırtına konulan semere verilen addır. (Hatta sırt hamallarının bile ağır yük taşırken sırtlarına koydukları benzer biçimde işlev gören sırtlıkları vardır.) Geçmişte yük hayvanı olarak kullanılan develerin, teknolojinin

gelişmesiyle birlikte bu fonksiyonları değişmiştir. Develer artık yük hayvanı olarak değil “güreş devesi” olarak tanınmakta ve bilinmektedir. Devenin değişen bu fonksiyonu ile birlikte havutun da fonksiyonu değişmiştir. Havut artık büyük ölçüde “koruma” amacı değil “süs” amacı taşımaktadır. Önceleri yük hayvanı olarak kullanılan develer özellikle Yörük kültürünün en önemli unsurudur. Zira sürekli hareket halinde olan Yörükler için deve hayati bir anlam ifade etmektedir. Taşıma ve ulaşım ile ilgili teknik ve teknolojik gelişmeler devenin bu yük taşıma işlevini üstlenmiş olsa da deve Yörük kültüründe değerini korumaktadır. Hatta azalan deve sayısı nedeniyle sahibi açısından ayrı bir statüyü temsil etmektedir.

Günümüzde develer özellikle Antalya’dan Çanakkale’ye kadar olan coğrafyada, Ege Bölgesi temelinde, Deve Güreşlerinin ana aktörleridir. Deve ve deve güreşleri, yukarıda açıklamaya çalıştığımız kültürel yapı içinde yer alan ve “bölgesel nitelik” taşıyan bir özelliğe sahiptir. Pek çok ayrıntıyı birlikte ihtiva eden “sosyal ilişkiler” ağı içinde deve güreşleri de başlı başına önemli bir yer tutmaktadır. Önceleri, belki nispeten dar çevrelerde gerçekleştirilen ve bir anlamda vakit geçirme uğraşı ya da eğlencesi olan deve güreşleri, bugün büyük ölçüde belediyelerin düzenlediği büyük organizasyonlara dönüşmüş ve faaliyet alanı da oldukça genişlemiştir. Bu nedenle deve güreşlerinin artık daha profesyonel biçimde organize edilmesine özen gösterilmektedir. Bölgesel anlamının yanı sıra artık “turistik” bir nitelik de kazanmasıyla yerli – yabancı, bölge dışından pek çok kişinin de ilgisine konu olmaktadır. Bu yolla deve güreşleri bölgesel bir faaliyet olmanın dışına çıkarak çok daha geniş coğrafyalara tanıtım işlevi de üstlenmiş olmaktadır.

Havut ve Havutçuluk konusunu incelemek üzere yapmış olduğumuz alan çalışmamız, derinlemesine mülakat biçiminde gerçekleşmiştir. Ulaşabildiğimiz dört havut ustası ile yarı yapılandırılmış 13 soru çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Burada, Havutçu ya da Havut Ustalarının görüşlerini, kendi anlattıkları biçimiyle vermenin anlamlı olacağı düşüncesiyle olduğu gibi aktarmaya özen gösterdik.

1-Havutçuluk nedir? Havut ismi nereden geliyor? Havutun yapım aşamaları nelerdir?

Katılımcı-1

Türkler Orta Asyadan göç ederken yanlarında taşıdıkları hayvanlar arasında develer de vardır. Yanlarında göturdükleri eşyaları taşımak için develeri kullanmışlardır. Develer eşyaları taşırken sırtları acımasın diye de üzerlerine havut koyma gereği duymuşlardır . Havutun ortaya çıkışını Yörük adını verdiğimiz toplulukların Orta Asyadan göç etmeye başladığı dönemlere kadar dayandırabiliriz. Tabi deve güreşlerinin yapılmaya başlanmasıyla havutun yapımı daha da önem kazanmış, bu güreşlerin de ilk olarak Orta Asyada Yörük ağalarının çadırlarının önlerinde iddialı deve güreştirmesiyle ortaya çıktığını söylerler. Havut yapımı zamanla nesilden nesile aktararak ve çeşitlilik kazandırılarak devamlılığını sürdürmüştür. Ben havutçuluğa 1952 yılında

etrafımdaki havut ustalarından görerek başladım. Zaman içerisinde bir dönem deve sayısı azaldı Türkiye’de, bu işi bırakmak zorunda kaldım daha sonra 1966-1967 yıllarında deve sayısı artınca havut işini fazla bilen olmadığı için tekrardan başladım.

Havutun yapım aşamalarından bahsedecek olursak ; İlk olarak yastıklar bağlanır, onlar birbirine çatılır sonra bel doldurulur , tengahlar bağlanır, bel kırma dediğimiz işlem yapılır ve havut ikiye kırılır , üstüne keçesi çekilir, işlemeleri yapılır, ağaçtan yapılan hatap adını verdiğimiz malzeme üstüne konur ve bel ipi takılır, en son kolonları takılır ve deve güreşmeye hazır hale getirilir.

Katılımcı-2

Havut, tıpkı eşiğin semeri gibi yük çekerken devenin rahat etmesi amacıyla yapılmış, değişik biçimleriyle çok eski zamanlardan beri kullanılan, çeşitli işlemelere sahip ve birçok farklı malzeme kullanılarak yapılan devenin üzerindeki şeydir. Tabi bunların yanında belirtmemiz gereken şey havutçuluğun Türkiye’ye özgü bir kültür olduğudur. Afganistan ve Pakistan gibi birçok ülkede de deve güreşleri olduğunu biliyoruz ancak havutlama işini oralarda yapmıyorlar. Bu bize özgü bir kültürdür en baştan beri. Göç etmeye başladığımız ilk zamandan beri deveyi kullanmışız biz. Deveyi kullanırken hayvana zarar gelmemesine özen göstermişiz öncelikle. Bu sebepten ortaya çıkmış olsa da zamanla işlemlerle birlikte farklı bir hal almış bu iş ve önceden her deve sahibi kendi havutunu yaparken belli bir zamandan sonra bizim gibi sadece bu işlerle uğraşan insanlar olmuştur. Havutun bölümleri ise; İki ayrı parça olarak yastık, tek parça bel, yastıkların en son aşamasında kullanılan tengah keçesi ve zömbeği olarak belirtebiliriz.

Katılımcı-3

Havut, gerek yük çekilirken gerekse develer güreştirilirken devenin sırtı acımasın diye deveye giydirilen giysidir. Havut geleneğinin çok eskilere dayandığı söylenir. Bu kültürü bizzat araştırma imkanımız olmasa da büyüklerimizden, bu işle ilgilenenlerden duyuyoruz. Onların anlattığı kadarıyla Orta Asyadan buralara gelirken yanımızda yük taşıma amaçlı develeri de getirmişiz, tabi develerle beraber havutçuluğu da getirmişiz. Havutun yapım aşamalarını ise,yastıkları birbirine bağlamakla başlarız, sonra tengahları kullanırız, daha sonra ikiye kırıp içini keçeyle doldururuz. en son da ince iççiliği dediğimiz havuta dış görüntüsünü veren işlemler yaparız.

Katılımcı-4

Havut devenin sırtına giydirilen, devenin rahat etmesini sağlayan, yapımında çok çeşitli malzemeler kullanılan ve zamanla da dış görüntüsü insanların gözüne hoş gelsin diye renklilik kazanmış deve giysisidir. Çok eski tarihlerden beri kullanılmıştır ve kullanım amacı da zaman içinde değişmiştir havutun . Önceleri yük taşıma amaçlı kullanıldığı için develer, sırtında çok ağır malzemeler taşınıyordu, o zamanlar sırtı acımasın diye havutu kullanmışlar. Zaman içinde insanlar farklı yerlere göçmüşlerdir ve insanları taşımak için kullanılmıştır yine

bu havutlar. Günümüzde ise bölgemize özgü deve güreşlerinde hem deve sahibini belli etmek hem de güreş esnasında deve fazla zarar görmesin diye havut kullanılmaktadır

Havutun yapım aşamaları şöyledir; Önce tengahları birbirine bağlanır, havutun yastığının içi doldurulur ve ortadan ikiye kırılır. Daha sonra hatap kullanırız bel için ve en son süslemeler yapılır ve deve sahibinin isteği doğrultusunda havutun üzerine yazılır.

2-Deveye ne zaman havut takılır? Havut ne zamana kadar devenin sırtında durur?

Katılımcı-1

Yük develerinde 12 ay boyunca havut devenin üstünde durur. Pehlivan develerinde ise kasımda havutlanır 1 nisanda indirilir. Tarihler biraz esneyebilir ama en genel tarih bunlardır. 4-5 ay, güreş döneminde havut devenin üstünde durur.

Katılımcı-2

Ekim ayının sonuyla kasım ayının başlarında deveye havut giydirilmeye başlanır ve havut nisan aylarında deve güreşlerinin bitimine kadar devenin üstünde durur. Eskiden yük taşıma amacıyla takıldığı için havut sürekli devenin üstünde dururdu ancak günümüzde insanlar teknolojinin ilerlemesiyle yük taşıma işini develerden aldı diyebiliriz. Her ne kadar taşıma işlerini develere yaptırmaları da öncelerden beri getirdikleri bu deve güreştirme kültürlerini devam ettirmekteler. Bu sebeple de devenin üstünde bir havut bulundurma zorunluluğu devam ediyor. Güreşlerde de havutun birçok fonksiyonu olduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcı-3

Ülkemizdeki develerden bahsedecek olursak sürekli havutla duran develer de vardır, yılın belli dönemlerinde sadece havutlanan develer de vardır. Güreşçi develer yıl içinde ekim ayında havutlanmaya başlanır, nisan ayında ise havut deveden indirilir. Güreşçi develerde sürekli havut devenin üzerinde durursa devenin sırtını yara eder bu yüzden sadece güreş zamanlarında havutlama yapılır. Diğer yük develeri ise yıl boyunca havutlu olurlar, onun da nedeni taşıdığı yükün devede yara yapmamasını sağlamasıdır.

Katılımcı-4

Havut yapımı zaten deve güreşlerine belli bir zaman kala başlar ve yine deve güreşlerinin başlamasına yakın bir tarihte develer havutlanmaya başlanır. Bu tarihler genelde ekim ve kasım aylarıdır ve havutun indiriliş tarihi yine deve güreşlerinin bitimiyle olur. İndirilme tarihleri de nisan ayı içerisinde olmaktadır genelde.

3-Havutçuluk meslek midir ? Hobi midir? Başka bir mesleğiniz var mı?

Katılımcı-1

Havutçuluğa ben hobi olarak bakıyorum. Bu işten para kazanıyoruz ama meslekten çok bir hobi olarak bu işi devam ettiriyorum. Başka bir meslekle uğraşmıyorum fakat havut işini yeni yetişen meraklı olan gençlere öğretmeye çalışıyorum elimden geldiğince. Zamanla bu uğraşı yeni yetişenlere devredeceğiz. Güç gerektiren bir iş olduğu için yaşımdan dolayı zorlanıyorum, onun için yanımda çırak yetiştirmeye gayret ediyorum ancak işin zorluğundan dolayı gençler bu işe pek yönelmiyorlar. Bir de biz sadece havutun kaba halini yaparız, üzerine koyduğumuz hatapları yapanlar Aydın'ın Koçarlı ve Umurlu ilçelerinde yaşıyorlar. Havutun üzerindeki çul ve işlemleri ise Aydın'da Kuyulu mahallesinde yapanlar var. Yani bütün olarak havut el birliğiyle çalışmanın bir sonucudur.

Katılımcı-2

Havutçuluk benim açımdan bir hobidir. Ben aslında devlet memuruyum ancak memurluktan arta kalan zamanlarda, hafta sonları, resmi tatillerde veya yoğunluğa göre iş çıkışlarında bu işe vakit ayırıyorum. Bu işten bir kazanç sağlıyorum evet ama bu işle ilgilenmemdeki asıl neden maddiyattan çok içimdeki hayvan sevgisi. Askerliği ilk bitirdiğimde akrabalar vasıtasıyla direkt olarak bu işe yöneldim. Sadece bu işle maddi anlamda hayatımı sürdürebileceğim kazancı sağlayabilirdim ancak sonra şartlar uygundu memurluğa geçiş yaptım, ancak havutçuluğu hiçbir zaman bırakmadım. Çünkü bu işe sadece para kazanmak olarak bakmadım, bu iş sayesinde Aydın'da, Muğla'da, Antalya'da, Çanakkale'de birçok dost, arkadaş edindim. Hayvanları da sevdiğimden ötürü bu işi hobi olarak gördüğümü ve severek yaptığımı söyleyebilirim. Bunlara ek olarak bu işten kazandığım parayla aldığım iki tane devem var. Kendim de deve yetiştiricisi olduğum için, güreşlerde bizzat bulunuyorum ve bu işten zevk aldığımı belirtmek isterim.

Katılımcı-3

Havutçuluğun sadece meslek veya hobi olduğunu söylemek yanlış olur bence. Çünkü sadece para kazanmak için yapılabilecek bir şey değildir havutçuluk. Bu işi sevip yapmaktan zevk almak gerekir. Develerden tamamen uzak bir adam bu işi yapamaz mesela. Bu camianın içinde olup develeri sevmek, işi sevmek gerekir. Ben sadece havut işiyle uğraşıyorum şu an ancak dönem bittiğinde başka işlerle uğraştığım da oluyor. Çünkü havutçuluk yılın sadece belli dönemlerinde yapılabilen bir iş.

Katılımcı-4

Havutçuluğa maddi açıdan büyük destek sağlaması bakımından meslek olarak bakabiliriz ama birçok havutçuyla beraber ustamızın el emeğini devam ettirmek amacıyla baktığımızda da bir hobi olduğunu söyleyebiliriz. Zaten senenin sadece belli aylarında havutçuluk yapıyoruz geri kalan zamanlarda her ne kadar havut tamiri de yapsak da birçoğumuzun farklı meslekleri olduğunu söyleyebilirim. Ben bu havut döneminin dışında bir yandan tarımla uğraşmaktayım diğer yandan hayvancılık yapmaktayım.

4-Havutçulukta babadan oğula veya ustadan çırağa geçme durumu var mı?

Katılımcı-1

Önceden gençler okumadığında aileleri tarafından böyle işlere yetişsin, bir mesleği olsun diye yönlendiriliyordu. Bölgede bu devecelik işleriyle uğraşan insanlar fazla olunca gençler bu işlere yönelebiliyorlardı. Şimdi bütün çocuklar belli bir yaşa kadar okul okuyorlar muhakkak, belli bir yaşa geldikten sonra da gelip yanımızda çırak olmak istemiyorlar. Eskiden ustadan çırağa geçme durumu vardı ancak bundan sonra bu işler böyle olmayacak gibi duruyor. Benim bu işe başlamamı sağlayan ise; ben 14-15 yaşlarındayken bizim yük develerimiz vardı, İzmir Yağneler'den Arif usta gelir bizim develerin havutunu yapardı. Ben de onun yanında getir götür işleriyle ilgilenirdim, oradan gelen bir merakla kendi develerimizin havutunu yapmaya başladım ve zamanla da ustalaştım diyebilirim.

Katılımcı-2

Havutçulukta ustadan çırağa geçme durumu vardır. Şu an benle beraber bu işi yapan iki üç kişinin ustası aynıdır. Kazım usta diye bu camianın içerisinde herkesin tanıyacağı ustanın yanında yetiştik biz. Ben 8-9 yaşlarındayken daha, ustanın yanında gezinirken bu işe merak saldım. Bu işte olmazsa olmaz olan merak, beni bu yaşma kadar bu işle uğraştırdı.

Katılımcı-3

Havutçulukta babadan oğula veya ustadan çırağa geçme durumu vardır. Ancak bundan çok farklı şekilde, bu işle başta alakası olmayan insanlar da bu işe sonradan merak salabiliyor. Genellikle ustanın yanında yetişerek işin inceliklerini öğrenerek günümüzdeki duruma gelmiştir şimdi ki havutçular. Benim ustam birçok havutçunun da ustasıdır aynı zamanda. Biz küçüklükten beri onun yanında bu işi öğrendik daha sonra her birimiz farklı mekanlarda bunu sürdürmeye devam ettik.

Katılımcı-4

Havutçulukta ustadan çırağa geçme durumu tabi ki vardır. Hatta şu an bu işle uğraşan birçok havutçunun ustası aynı kişidir. Aynı dönemde aynı ustanın yanında yetiştik biz ve şuan hepimiz Aydın'ın farklı ilçelerinde bu işi yapmaktayız. Dediğim gibi bu işe sadece bir iş gibi bakmıyoruz ustalarımızın el işçiliğini sürdürmek için de bakıyoruz aynı zamanda. Hala birbirimizle iletişim halindeyiz ve işin yoğunluğuna göre birbirimize yardım etmeye çalışırız. Havutçuluğu öğrenmek kolay bir şey değildir, öyle ustadan çırağa geçme durumu olmasa bu işin devamlılığı olacağını düşünmüyorum zaten.

5-Herhangi biri havutçu olabilir mi ? Havutçuluk yetenek midir ? Gereklilikleri ve zorlukları nelerdir?

Katılımcı-1

Öncelikle havutçuluk merak ister. Merak olmazsa bu işi başarmak imkansızdır. Çok kişiye yanımda öğretmeye çalıştım ama bir gün iki gün gelip üçüncü gün uğramadılar. Zor bir iş olduğundan merak olmazsa herkes bu işi yapamaz. Tabi meraktan bahsettik ama merakın yanında kabiliyet de olması gerekir . Yerine göre ince işçilik de çok fazladır havutçulukta, bu yüzdende kabiliyetli olmak gerekir.

Katılımcı-2

Bu iş yetenek ve el becerisi istiyor. çünkü biz metre gibi ölçü aleti kullanmıyoruz, tamamen gözle bakıp karışla ölçerek bu işe başlıyoruz.

Havut biraz büyük veya küçük olursa devenin sırtında yara yapar. Yaptığımız işin önemi büyük, hayvanın canını acıtmamamız gerekiyor. Bunun için bu işi yapmak için önce bir ustanın yanında işe başlayıp işin tekniklerini iyi öğrenmeniz gerekiyor. İyi el becerisi ve bu işe merakı olan insanların birçoğunun bu işi yapabileceğini düşünüyorum.

Katılımcı-3

Herhangi birisi sonradan bu işi yapmaya karar verirse kesinlikle yapamaz diyemem ama çok zorlanacaktır. Daha önce de söylediğim gibi bu iş küçüklükten yetişmekle, el alışkanlığı kazanmakla olacak bir iş. Baştan o el alışkanlığını kazanmayan birisi gayet tabi sonradan bu işi yapmaya karar verdiğinde zorlanacaktır. El alışkanlığının yanında yılın sadece belli döneminde havutlama yapıldığından o dönemler çok yoğun ve yorucu geçmekte, bunun için de bu zorlukları aşabilecek insanlar havutçu olabilirler. Çünkü bizde karşı tarafa verilen söz kesinlikle yerine getirilmelidir. Sürekli aynı kişilere havut yaptığımızdan karşı tarafla oluşturulmuş bir samimi ortam mevcut, bunun için de zamanında işi bitirmek önemlidir.

Katılımcı-4

Herhangi birisinin havutçu olması için bu işe küçük yaşlarda başlaması lazım. Belirttiğim gibi bir ustanın yanında yetişip ondan işin inceliklerini öğrenmesi lazım. Diğer türlü sonradan havutçu olmaya karar verilmez zaten. Zorlukları tabi ki vardır. Sadece belli dönemleri kapsadığından bu iş o dönemlerde çok hızlı bir şekilde el ustalığını konuşturmak gerekir. Aksi halde ikinci defa aynı kişi sana havutunu yaptırmaz. Ağırlık kaldırırın, iğne kullanırsın, tek başına yapmak zordur bu işi anlatmak istediğim, ama günümüzde çırak bulmak zor olduğundan genelde tek başına çalışır havutçular. Bu zorlukları aşabilen kişi havutçu olabilir aksi halde bu işi yapmak mümkün olmaz.

6-Havutçuluğun size göre ne gibi bir önemi var?

Katılımcı-1

Havut olmasaydı hayvan çok rezil olurdu. Gerek yük taşırken gerekse güreştirilirken hayvanın canı muhakkak yanardı. Havutun İçine koyduğumuz saz sayesinde devenin beli acımıyor . Havut deve için çok önemlidir bu bakımdan. Sahibi açısından da üstünde ismi olan var,

mahlası veya köyde bilinen lakabı olan var, bu açıdan manevi olarak bir gurur kaynağı olarak görülebilir.

Katılımcı-2

Deve sahibi açısından, devenin sırtında yara yapıp yapmadığına ve ileri geri gidip gitmediğine bakar deve sahibi. Deve açısından da yine rahat etmesi önemli hayvanın, sırtında olduğunu hissetmemesi lazım hayvanın.

Katılımcı-3

Havutçuluğun bana göre önemi, en başta daha Orta Asyadan geldiğini düşündüğümüz bu kültürün devam etmesini sağlamasıdır. Birçok kültürün yok edildiği günümüzde değerlerimize sahip çıkılması gerekmektedir. Bu bakımdan havutçuluk sadece bir meslek, hobi veya başka bir şey değildir. Havutçuluk nesiller boyu devam eden, coğrafyalar değişse de bize ait olan bir kültürdür. Bu yüzden de havutçuluğun önemi büyüktür.

Katılımcı-4

Havutçuluğun önemi en başta vurguladığım gibi öncelikle ustamızın el emeğini, yöremizin kültürünü devam ettirmekten geçer. Bu işle uğraşanlar tabi ki belli ücretler karşılığında havut yapıyorlar ama bu kültürün devam etmesi bu maddi gelirle açıklanamaz diye düşünüyorum. Çok eskiden beridir süregelen bu usta çırak ilişkilerinin devam etmesi benim önceliğimdir. Bu bölgeye ait bir gelenek olan deve güreşleri devam ettiği sürece havutçuluğun devam edeceğini düşünüyorum. Bizden sonraki nesillerin bu geleneği unutmamasını da çok istiyorum.

7-Havut yapımında hangi malzemeler kullanılıyor ?

Katılımcı-1

Heybe, iç torbası, bellik, tengah, keçe gibi malzemeler havut yapımında kullanılmaktadır.

Katılımcı-2

Tengah, hatap, keçe, zömbek, kolon ,çul ve çeşitli malzemeler havut yapımında kullanılır.

Katılımcı-3

Tengah, keçe, çul, sazlıklar, hatap gibi malzemeler kullanılmakta.

Katılımcı-4

Havut yaparken keçe, çul, sazlık, hatap, çengel, tengah gibi malzemeler kullanılmaktadır.

8-Havut üzerindeki motiflerin taşıdığı bir anlam var mı ?

Katılımcı-1

Önceden bu işleme dedikleri olay bu kadar meşhur değildi, ben 1946'larda Seferhisar'da seyrettiğim deve güreşlerini hatırlıyorum, yirmi tane güreşen deveden sadece iki ya da üçünün üzerindeki havutta böyle işleme vardı. 1950'lerden sonra daha fazla önem kazandı havuttaki işlemler. Şimdilerde çok

fakir olan deve sahipleri bile devesinin havutuna yüksek paralar verip yaptırıyorlar. Bazı yerlerde kadınlar yapıyor bu işleme işini, bazı yerlerde ise havutu yapanlar tamamıyla ilgileniyor, bu işin görsel olarak göze hoş geldiği için tercih ediliyor bu işlemler. Havut sahibinin isteğine göre yapıp yapmamaya karar veriyoruz.

Katılımcı-2

Bu motifler günümüzde deve sahibinin gösteriş amaçlı yaptırdığı şeylerdir. Önceden bu motifler yoktu, hatta keçe bile yoktu ancak zamanla bu havut işi de modernleşti ve insanlar farklı desenler yapmaya başladılar havuta. Keçeli havutla beraber ortaya çıkmış bir adettir bu ve ilk olarak ağalar, beyler ve köylerin zengin insanları gösteriş amaçlı bu motiflerin yapılmasını istemiştir. Havutun üstündeki desenlerin işlenmesi ve üzerinde konulan çul işlenmesi farklıdır. Çul işlenmesini herkes yapıyor ancak havutun özel işlenmesini herkes yapamaz. Bu konuda şahsen ben birçok farklı motifi havut kültürüne kazandırdım diyebilirim. Zamanla her işin istediği gibi bu iş de çeşitlilik aradı, ben de bu istenilen çeşitliliğe ayak uydurmak için bulunduğum ruh haline göre farklı farklı desenler işleyerek havuta farklılık kazandırdım.

Katılımcı-3

Havutun üzerindeki motifler hakkında birçok farklı açıklama duyduğumu söyleyebilirim. Önceki dönemlerde özellikle baharın gelişinin sembolü olduğunu söylerlerdi. Ancak günümüzde deve sahiplerinin isteği doğrultusunda yapılmakta bu motifler. Motifleri işleyen insanların duygu ve düşünceleri ikinci planda artık, o yüzden bu motiflerin eski anlamını yitirdiğini söyleyebiliriz. Günümüzde daha çok bu işleri bazı bölgelerde kadınlar yapmakta ama dediğimiz gibi deve sahiplerinin istedikleri gibi yaptıkları için yaratıcılıklarını bir kenara bırakmak zorunda kalmışlardır onlar da.

Katılımcı-4

Havutun üzerindeki motiflerin havut yapımıyla beraber başladığını söyleyemeyiz aslında. Çok eski zamanlarda havutun boyutları da farklıydı, şekiller de. Zamanla daha küçük olan havutların boyutları değişti ve bu motifler kullanılmaya başlandı. Motifleri önceleri bütün havutçular kendileri yaparlardı ancak günümüzde sadece bu motifleri yapmakla uğraşan insanlar var. Aydın'da bazı köylerde kadınlar bu işleri yapmakta artık, çünkü havut yapımı zaten fazlaca zaman alan bir uğraş olduğundan şimdiki havutçular bir de motif yapmak için zaman ayırmak istemiyorlar, bu yüzden motifleri başkalarına yaptırıyorlar. Motiflerin taşıdığı anlamdan bahsedecek olursak, değişen zamanla birlikte insanlar farklılık kazandırma çabasına girdi bu işte de. Bunun sonucunda bu motifler ortaya çıktı, yapan insanların ruh halini yansıttığını söylerler bu motifler için.

9-Havut yapmak/tasarlamak size göre bir sanat mıdır ?

Katılımcı-1

Tabi ki havut yapmak bir sanattır bana göre. Herkes öyle bir anda beceremez bu işi, ölçüleri var, onun yanında baktın mı hafızaya kazıman gerekiyor devenin ölçülerini ki büyük ya da küçük yapmayasın havutu. O ölçüleri akılda tutmak veya o motifleri işlemek sanattır.

Katılımcı-2

Havutçuluk tabi ki bir sanattır. Bu işe başlarken havutu yapmadan önce ilk olarak kafamızda tasarlıyoruz. Belirttiğimiz gibi bir ölçü aleti veya başka bir malzeme de kullanmıyoruz. Sadece aklımızda tasarladığımızla yola çıkarak bu işe başlıyoruz. Yaptığımız işin sanat olduğunu düşünüyorum ben.

Katılımcı-3

Havut yapmak, belirttiğimiz gibi herkesin bir anda yapabileceği bir şey değildir. Bu şekliyle bir sanattır diyebiliriz aslında. Belli aşamalardan geçip işin inceliklerini öğrendikten sonra buna bir de yeteneklerin, el ustalığının dahil olması lazım. Eğer saydıklarımızdan eksik kalan parçalar olursa o kişi havutçulukta ilerleyemez. Bunun birçok örneği mevcut, havutçuluğa sonradan başlayıp da işi yapamayıp bırakan çok kişi oldu. Yani anlatmak istediğim bütün olarak havutu ele aldığımızda bir sanat eseri olduğunu söyleyebiliriz bence.

Katılımcı-4

Havut yapmak daha önce de belirttiğim gibi el işçiliği, yetenek gibi birçok farklı özelliğin bir arada olmasını istiyor. Eğer bunların hepsi bir insanda varsa o insan havutçu olabiliyor. Bunları baz aldığımızda havut yapımının bir sanat olduğunu söyleyebiliriz. Kolay bir iş değildir havut yapmak herkes yapamaz .

10- Havut törenlerinden bahsedebilir misiniz ?

Katılımcı-1

Yıllardan beri devam eden bir gelenektir havut törenleri. Ekimin sonları kasımın başları gibi yapılır. Havut yapıldıktan sonra eşe dosta devenin havutunun takılacağı haberi verilir. Bazı yerlerde sadece yemekle hayır işi yapılır, bazı yerlerde ise davul zurna eşliğinde içkili bir şekilde gerçekleştirilir. Hatırladığım en eski havut törenleri; 1946'da Seferhisar'da yapanlar vardı, Urla'da kısıanın Hasan, Aydın Germencik'te Hümmet Bozdağ, Umurlu'da İhsan Tokalı vardı. Bu saydığım isimler dönemin zengin insanlarıydı ancak 1970'lerden sonra zengini de fakiri de havut töreni yapmaya başladı. Bir de bazı yörelerde adettir, havut törenlerine giderken hediye alınır.

Katılımcı-2

Havut törenleri yöreden yöreye farklılık gösterir. Maddi duruma bağlı olarak kimisi yapar kimisi yapmaz. Mesela Bodrum, Milas taraflarında bu törenler içkili yapılır, Aydın'da daha çok keşkekli pilavlı yapılır, hayır şeklinde yapılır, Çanakkale taraflarında ise deve sahipleri toplanıp bir arada gerçekleştirirler bu havut törenlerini. Çok eskiden beri devam eden bir gelenek olduğunu söylerler havut takma törenlerinin.

Katılımcı-3

Havut törenleri çok eskilerden beri süregelen bir gelenektir. Deve güreşlerinin başladığını ve güreşe katılacak develerin havutlanmaya başladığını insanlara duyurmak için özellikle zengin deve sahiplerinin tercih ettiği veya deve sahiplerinin bir araya gelerek yaptıkları şenliklerdir. Her bölgenin kendine özgü kültürleriyle özdeşleşmiş kutlamalarıyla olur bu törenler, bu yüzden her yerde farklı şekilde gerçekleşir.

Katılımcı-4

Havut törenleri , deve güreşlerinin başlangıcında havutların ve develerin hazır hale geldiğini çevreye duyurmak amacıyla yapılmış bir nevi düğün törenleri diyebiliriz. Havutlar develere giydirilir ve bu develerin güreşeceği duyurulur. Hayır şeklinde dualarla da yapanlar vardır bu törenleri, davul zurna eşliğinde masalar kurarak yapanlar da vardır. Herkes yapamaz tabi bu törenleri geçmişten bu yana toprak ağaları, köylerin ileri gelen insanları yapar daha çok. Günümüzde daha az yapılır bu törenler eskiye kıyasla.

11- Havutçuluğun geleceğini nasıl görüyorsunuz ?

Katılımcı-1

Havutçuluk gelecek nesillerce de devam eder bana göre, çünkü maddi geliri çok fazla ve bölgede, bu kültür çok eskiden beri devam ediyor ve deve güreşlerine merak çok fazla diyebilirim. Sene içerisinde 3-4 aylık bir dönemde çalışmamıza rağmen maddi anlamda hayatımızı devam ettirecek kazancımızı sağlayabiliyoruz. Şimdiki gençlerin bu işe ilgisi az olsa da havutçuluğun biteceğini düşünmüyorum.

Katılımcı-2

Geleceği konusunda çok bir şey söylemek mümkün değil havutçuluğun. Yeni neslin bu işe pek meraklı olduğunu söylemeyiz, yani insan yapımı şeklinde devam edeceği muamma diyebilirim ama gelişen teknolojinin bu işe de el atabileceğini düşünüyorum. Belki de zamanla havutçuluğa gerek duyulmayacak, teknolojinin kullanılmasıyla daha pratik şekilde bu işin üstesinden gelebilirler. Yani anlatmak istediğim bu kültürün devamlılığı konusunda net bir şey söylemek mümkün değil.

Katılımcı-3

Havutçuluğun geleceği hakkında bir şeyler söylerken öncelikle geçmiş dönemlere bakmamız gerekiyor diye düşünüyorum. Geçmiş dönemlerde bazen deve sayısı çok azalmış, bazen çok fazla olmuş ama havutçuluk her zaman devam etmiş. Günümüzde bu işle uğraşan az sayıda insan var. Onların yanında da yine bu işi görerek büyüyen çok az sayıda çırak var. Bu haliyle bakılırsa havutçuluğun devamlılığından endişe edebiliriz. Ancak başta da belirttiğim gibi bu iş en baştan beri bir şekilde devam etmiş ben yine bir şekilde devam edeceğini düşünüyorum.

Katılımcı-4

Havutçuluğun geleceği konusunda, dediğim gibi eskisi gibi çok fazla bu işlere merak salan çocuklar olmasa da bölgemizin geleneklerinden biri olduğundan devam edeceğini düşünüyorum. Bu işi neden yaptığımı belirtirken vurguladığım nokta ustalarımızın öğrettiklerini devam ettirmek istememdi. Umarım gelecekte de bizim anlayışımızı sürdüren insanlar yetişir ve bu iş böyle devam eder.

12- Havutlar neye göre yapılıyor? Yaptıracak olan kişi özel olarak bir istekte bulunuyor mu?

Katılımcı-1

Havut yapmadan önce deve gözle bir ölçülür ilk olarak. Daha sonra bir ölçüm aleti kullanılmadan karış yardımıyla bir ölçüm yapılır ve havutun büyüklüğü hakkında bir fikir sahibi olunur. Tabi ki deve sahibi havutun nasıl olacağı konusunda, üzerine yazılacaksa ne yazılacağı ve renkler bakımından bize kendi isteğini belirtir biz de bunu dikkate alarak havut yapımına başlarız.

Katılımcı-2

Havutlar deve sahiplerinin istekleri göz önünde bulundurularak karış yardımıyla yapılıyor. Üzerindeki motifler yapıldığı zamanın şartlarına göre, yapan havutçunun ruh haline göre farklılık gösterebiliyor. Bunların yanında havutun yapılacağı deve de çok önemlidir. Güreş camiasında adından söz ettiren bir deveye yapılacaksa eğer havut tabi ki daha fazla özenerek, daha gösterişli havutlar yapmayı tercih ettiğimizi söyleyebilirim. Bazı develer havutlarıyla tanınır hale gelmiştir ve develerin ününe ün kattıklarını söylememizde sakınca yoktur sanırım yaptığımız bu gösterişli havutlarla.

Katılımcı-3

Havutlar, devenin büyüklüğüne ve vücut yapısına göre, havutçunun ustalığıyla yapılır. Havutçunun bir ölçüm aracı yoktur, karış yardımıyla ölçüyü alır ve kafasında nasıl olacağını önceden tasarlar. Daha sonra deve sahibinin de isteğini göz önünde bulundurarak sanatını inşa eder. Yazılacak yazılar, işlemeler deve sahibi karışmadığı takdirde havutçunun ruh haline göre şekillenir ve her seferinde ortaya daha farklı bir iş çıkar.

Katılımcı-4

Havutlar yapılırken önceden havutçunun kendi arzusuna bırakılırdı ancak günümüzde daha çok havutu yaptıran kendi isteğini belirtiyor, biz de ona göre yapıyoruz. Tabi artık develer üstüne yazılanlarla bir reklam aracı olarak da kullanılıyor. Deve sahipleri havutların üstüne kendi isimlerinin yanı sıra işlettikleri dükkanların isimlerine kadar yazdırıyorlar. Bu da havutun ihtişamını bozuyor bana göre. Havutun ölçülerini nasıl aldığımızdan söz edecek olursak iyi bir havutçu deveyi gördüğü zaman zaten havutu nasıl yapacağına karar verir yani bir ölçüm aracına ihtiyaç duymaz.

13- Bir havut döneminde kaç tane havut yapıyorsunuz ?

Katılımcı-1

Havut dönemi belirttiğimiz gibi yaklaşık 4-5 ay sürmektedir. Bu süreçte yaklaşık 60- 70 adet havut yapıyorum, tabi bu dönemin dışında sene içerisinde de havut tamiri için bize gelen çok oluyor. Tamir için de sene içerisinde bu işe vakit ayırıyorum ve yaklaşık 80-90 tane de havut tamiri yapıyorum.

Katılımcı-2

Çalışmamıza bağlı olarak değişebiliyor bu. Ben devlet memuru olduğum için bunu net söyleyemem, izinlerime bağlı, çalıştığım için özellikle yaptığım havut sayısı değişkenlik gösteriyor. Tabi ben havutu baştan yapmaktan çok sene içinde daha fazla zamana yayarak çalışabileceğim tamir işlerini tercih ediyorum.

Katılımcı-3

Biz sadece bu dönemlerde çok yoğun çalıştığımızdan havut dönemlerinde vaktimizin çok büyük bir kısmını bu işle meşgul olarak geçiriyoruz. Bu sayı çok değişkenlik gösterebiliyor dönemden döneme.

Katılımcı-4

Dediğimiz gibi dönemsel çalışmalara bağlı yaptığımız havut sayısı. Deve sahipleri genellikle aynı havutçuları tercih ederler, bu bakımdan aynı çalışma hızıyla çok değişkenlik göstermez aslında yaptığımız havut sayısı. Sene içinde yaptığımız tamir işlerini saymazsak güreş döneminde ortalama 50 tane havut yaptığımızı söyleyebilirim.

Sonuç ve Değerlendirme

Deve, toplumumuzda işlevsel anlamının yanı sıra geleneksel bir değer taşımaktadır. Deve sahibi olmak statü edinme anlamında bir araç haline gelmiştir. Deve yetiştiriciliğinin dışında deve sahibi olmak farklı bir anlam ifade etmektedir.

Geleneksel yaşamdan modern yaşama geçişle birlikte devenin yeri ile birlikte havut'un anlamı da değişmiştir. Havut, taşıma esnasında devenin canı yanmasın diye koruma amaçlı olarak konulan bir unsur iken günümüzde artık tamamen süs ve gösteriş amaçlı ve bu yönüyle sahibinin statüsünü temsil eden bir işlev üstlenmiştir.

Havut yapımı da bu değişimden payını almıştır, geçmişte daha çok el emeğine dayanan yapımlara artık fabrikasyon unsurlar eklenmiştir. Deve güreşlerinin ve deve sayının artması ile yapım biçiminde de kısmen farklılaşmalar olmuştur.

Devenin havut giymesi “havutlama” denilen “tören”le gerçekleşmektedir. Bu törenin niteliği bölgelere göre değişmektedir. Aydın yöresinde “havut hayrı” adı verilen tören, yöresel yemeklerin sunulduğu, duaların yapıldığı ve havutun deveye yerleştirilmesiyle biten bir özellik taşımaktadır. Güreş için hazırlanan deveye çeşitli süsleme unsurlarıyla yapılmış olan havut yerleştirildikten sonra kirlenmemesi için üzeri bir muşamba ile kapatılmaktadır. Havut, güreş dönemi süresince devenin sırtında kalmaktadır. Oysa yük taşıyan bir devenin havutu yıl boyunca sırtında kalmaktadır.

Havutçuluk bir hobi gibi görülse de meslek olarak icra edilmektedir, bu anlamda geleneksel el sanatları/zanaatları kapsamında bir meslek özelliği taşımaktadır. Severe ve isteyerek yapılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır ustalar tarafından. Zira havut yapımı büyük ölçüde ustanın/yapanın yeteneğini ve becerisini yansıtmaktadır. Görselliğinin yanı sıra devenin sırtına iyi oturması, canını acıtmaması, aynı zamanda deve güreşirken hem koruyucu hem de rahat hareket etmesini sağlaması gerekmektedir. Havut üzerinde yer alan motifler bir taraftan ustanın becerisini ve yaratıcılığını diğer taraftan da deve sahibinin sosyal konumunu yansıtmaktadır, bu nedenle deve sahibinin kendisi de bu motifler ve işlemler üzerinde istekte bulunabilmektedir. Ayrıca yapılmış olan bir havut, başkaları için de örnek ya da model olabilmekte, benzeri sipariş edilebilmektedir.

Havutçuluk babadan oğula geçen bir meslek gibi görülmemektedir. İlgi duyan herkesin bu işi yapabileceği ifade edilmekte ancak istekli insanların olmaması yani “çırak” yetişmemesi üzüntü ile karşılanmaktadır. Güç gerektiren ve el işçiliğine dayanan bir iş olması da bu anlamda etkili olmaktadır.

Havut ustaları el becerisine göre deve güreşleri öncesinde 60 – 70 adet havut yaptıklarını ve ayrıca havut tamiri de yaptıklarını ifade etmişlerdir. “Müşteri memnuniyeti” diyebileceğimiz durum burada da geçerlidir. Memnun kalan deve sahipleri aynı ustaya havut yaptırmaya tekrar gelirken memnun olmadıkları takdirde aynı ustaya yeniden havut yaptırmaya gelmemektedirler. Bunun da mesleki açıdan önemli olduğu dile getirilmektedir.

Havut ustaları deveye olan ilgini devam ettiği sürece havutçuluğun da devam edeceğini belirtmektedirler.

EĞLENCE KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA DEVE GÜREŞLERİ

Hatice Kübra UYGUR¹
Ayşegül KOÇYİĞİT²

Öz

Kültürlerin yaşatıldığı ve gelecek kuşaklara aktarıldığı geleneksel eğlence ortamları toplumsal hayatın önemli unsurlarındandır. Deve güreşlerinin her aşamasında eğlence yer almaktadır. Geleneksel eğlence ortamları, açık ve örtük işlevleri sayesinde toplumların sürekliliğini sağlamaktadır.” şeklinde ifade ettiğimiz tezimizi destekleyen veriler alan araştırması ile bu çalışmada desteklenmiştir.

Eğlenceler; yaşatıldığı toplumdan, zamandan ve mekândan bağımsız düşünülemez. Deve güreşlerinin her aşamasında yer alan geleneklerinin değişim ve dönüşümleri de göz ardı edilmemelidir. Hızla gelişen, dönüşen, sanayileşen dünyada geleneksel olana ait olan ritüellerin uygulamalarında “değişim” geleneğin varlığını sürdürebilmesi açısından gereklidir. Bu sayede güreşlerde eğlence işlevi ön plana çıkmaktadır. Gündelik hayat içinde yaşam koşulları dikkate alındığında ihtiyaçlar hiyerarşisi içinde önemini kaybetmeye başlayan devecilik, kültür hayatında varlığını eğlence işlevi ile sürdürmeye devam etmektedir.

Evcilleştiği zamandan beri insan hayatında yer alan deve, geçmişte taşımacılıkta önemli yere sahipti. İnsanların yaşam tarzlarının değişmesi, ulaşım araçlarının gelişmesiyle birlikte develerin sosyal hayattaki işlevlerinde değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerle birlikte, devenin insan hayatındaki rolü iş gücü olarak azalmıştır. Ancak hiçbir zaman tam olarak kaybolmamıştır. Deve güreşlerinin toplumda uyandırdığı ilgi ve merakla birlikte yeni bir işlev kazanarak zamanla geleneksel eğlencelerin bir parçası olmuştur. Tam da bu noktada deve güreşlerinin kültürün bir unsuru olarak kabul edilmesiyle farklı coğrafyalardan insanları bir araya getiren bu organizasyonlarda eğlenmek ve eğlendirmek asıl amaçlardan biri olmuştur. Çalışmada bu eğlencelerin işlevleri, William Bascom’un işlevsellik teorisine göre değerlendirilerek tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deve, Deve Güreşleri, Gelenek, Eğlence, İşlev

CAMEL WRESTLING IN THE CONTEXT OF ENTERTAINMENT CULTURE

Abstract

Traditional entertainment environments where cultures are alive and passed on to future generations are important elements of social life. There is entertainment at every stage of camel wrestling. Traditional entertainment environments provide continuity of communities through their open and implicit functions. "We have also been supported by a data field study that supports our article.

Festivals; it can not be considered independent of the society in which it lives, from time and space. The changes and transformations of the traditions that take place at every stage of camel wrestling should not be ignored. It is necessary that rituals belonging to the traditional in the rapidly developing, transforming, industrializing world can sustain the existence of the tradition of "change" in their practices. In this respect, wrestling comes to the forefront of entertainment function.

¹Dr. Öğrt. Üyesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye, uygur_haticekubra@hotmail.com

² Mardin Artuklu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi/ aysglkocyt@gmail.com

When considering the living conditions in daily life, the need to go to lose importance in hierarchy, the cultural life continues to continue its existence with entertainment function. Thus, the culture of antiquity is transferred through the generations from the past to the present day.

The camel, which has been in human life since the time it was fostered, has had a significant place in transportation in the past. While the function of transport in the nomadic life comes to the forefront, it continues to be a loved animal with the belief in sanctity even after the resident has passed. This love brings happiness to the proprietors and the spectators at every stage of camel wrestling. The festival organized for camel wrestling is also the center of entertainment.

With the change of people's lifestyles and the development of means of transportation, changes in the social functions of the camels have come to fruition. With these changes, the role of human life in the camels has diminished as work force. But it never completely disappeared.

With the interest and curiosity that camel wrestling has wrought in society, it has become a part of traditional fun with time, gaining a new function. At this point, camel wrestling is regarded as a cultural element and it is one of the main purposes to entertain and entertain these organizations that bring people from different geographies together. In the study, the functions of these entertainments will be discussed according to William Bascom's theory of functionality.

Keywords: Camel, Camel Wrestling, Traditional, Entertainment, Functionality

Giriş

İnsanoğlu gündelik yaşantısını sürdürmek için farklı arayışlar içerisine girmiş ve yerleşik hayata geçiş ile birlikte en belirgin başarılarından birisi olan at, koyun, keçi ve deveyi evcilleştirerek büyük bir başarı elde etmiştir (Koyuncu Okca, 2015b: 1665). Develer, evcilleştikleri dönemden bu yana insanoğlunun hayatında maddi ve manevi olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Göçebe hayat içinde taşımacılık işlevi ön plana çıkarken yerleşik hayata geçtikten sonra da kutsallığına duyulan inanç ile sevilen bir hayvan olmaya devam etmiştir. Develerin insan hayatındaki önemi, yaşam koşullarının değişmesiyle birlikte işlevsel olarak değişikliğe uğramıştır. Maddi gücün bir göstergesi olan, manevi olarak da aileden biriymiş gibi sevilen develer, günümüzde yük taşımacılığında olmasa da güreş meydanlarında sahiplerine aynı duyguları yaşatmaktadırlar. Bu sevgi, deve güreşlerinin her aşamasında sahiplerine ve izleyenlere mutluluk vermektedir.

Motorlu taşıtlar sayesinde yük taşıma görevi azalan develer, güreş meydanlarına çıkmalarıyla toplumsal hayatta yeniden aktif olarak rol almaya başlamışlardır. “Günümüzde Türkiye’deki deve varlığı, büyük ölçüde sadece güreşlere bağlıdır. Çünkü devenin sahip olduğu işlev ortadan kalktıkça, devecilik, deve güreşleri üzerinden kendisini yeniden üretmiş ve varlığını sürdürmüştür. Güreşler üzerinden sürdürülen sadece deve sayısı olmamış, geçmiş dönemin gelenekleri de günümüze kadar yaşama imkânı bulmuştur. Konar-göçer yaşama bağlı olarak kıl dokumacılığı, keçecilik, alternatif veterinerlik gibi geleneksel olarak öğrenilmiş olan meslekler günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Ancak, 1980’li yılların sonuna doğru Türkiye’de güreş deve sayısının yüze kadar düşmüş olması, bu mesleklerin büyük ölçüde sekteye uğramasına neden olmuştur. Ancak 1990’dan sonra deve sayısının hızla artmasına bağlı olarak geleneksel mesleklerle olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır” (Ertürk-Gökdemir, 2016: 18). Güreşler ile birlikte devecilik alanında işlevsel farklılıklar meydana gelmiştir. Ekonomik, siyasal, sosyal, psikolojik ve kültürel işlevler bakımından zengin çeşitliliğe sahip olan güreş meydanları aynı zamanda deve sahiplerinin ve katılımcılarının “hoşça vakit geçirdikleri” mekânlara

dönüşmüştür. Bu nedenle halk kültürünün önemli bir ögesi olan eğlencelerin, deve güreşlerinin her aşamasında kendine yer bulması konuyu “eğlence” açısından değerlendirmeyi gerekli kılmıştır. Çok katmanlı işlevsel yapıya sahip deve güreşinin seyri dahi başlı başına eğlence iken tüm bu süreçteki hazırlıklarda “eğlenmek ve eğlendirmek” günümüzde temel işlevler arasında sayılabilir.

Deve güreşlerinin yapıldığı alanlarda insanların bir araya gelerek hoş vakit geçirmesi ve bu bağlamda oluşan geleneksel ve kültürel değerler William Bascom’un folklorun dört işlevinden biri olan “hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme” işlevine göre kuramsal olarak değerlendirmek çalışmanın esas amacı olarak tespit edilmiştir.

Kültür ve Eğlence

Toplumların kendi bilgileri, birikimleri, ritüelleri ve aktarımları onların kültürlerinin sonucudur. Her toplumun kendine has kültürü, onların yaşamın her alanındaki davranış biçimlerini de şekillendirmektedir. “Kültür; sembolleri, edebiyatı, sanatı, müziği ve bazıları için bunları şekillendiren toplumun kurumları, değerleri ve deneyimleri aracılığıyla belli bir toplumun yaratıcı ifadesi olarak yorumlanabilir. Böylece bir yaratıcı ifadenin, bir nesilden diğerine aktarılan kültürel mirası oluşturduğu farz edilir. Bu yaratıcı ifadenin aktarılması gibi korunması da gereklidir” (Briggs, 2009: 10). İnsanlarda toplum olma bilincini oluşturan kültürel unsurlar, sosyal hayatın temelini oluştururlar. Geleneksel eğlence ortamları da kültürün üretildiği, yaşatıldığı ve gelecek kuşaklara aktarıldığı mekânlardır. Bu eğlencelerin sürekliliği, kültürel açıdan geleneksel yapıyı korumayı sağlamaktadır. İşlevsel açıdan konuyu değerlendirmek gerekirse; Bir kültürün varlığını sürdürebilmesi, sosyal yapıyı ve dokuyu oluşturan kitlelerin, müşterek kültürü, kimlik ve kişilik göstergesi olarak kabul edip yaşatmalarına bağlıdır. Sosyal değer ve normların belirlediği kültürel kimlik, kaynağında mensubiyet şuuru bulunan milli benlikle beslenerek, sahip olunan tarihi birlikteliğin de katkısıyla, insanlarda yüksek bir sorumluluk bilinci oluşturur. Tarihi ve kültürel birlikteliğe sahip olan insanlar, sosyal normların da şekillendirmesiyle, ortak değerler doğrultusunda, aynı amaca ulaşmak için çaba sarf eder ve bundan haz duyar (Eker, 2014: 399). Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde benzer cümlelerin kurulmasının sebebi olarak bu “ortak haz” ve “çaba” duygusunun baskın olduğunu söylemek mümkündür. Kültürel bir öge olarak değerlendirilen deve güreşleri ve eğlenceleri, tüm bu bileşenleri ile geleneğin sürdürülmesini sağlamaktadır.

Eğlence, anlamlı bir yaşantıdır ve bireysel veya toplumsal bir anlatım ortamıdır. Eğlence, bütün biçimleriyle sosyal dünyanın beklentilerinin ve yorumların biçimlenmesine yardım etmek için geniş olarak ve hemen paylaşılan ilkelerle idare edilen bir anlatım ortamını meydana getirir. Eğlence sosyal eğilimleri yansıtır ve karakterlerin, ilişkilerin ve yaratıların sosyal bir repertuarı gözler önüne serer (Özdemir, 1999: 31-32). Eğlenceler toplumun aynasıdır bu nedenle meydana geldiği kültürel bağlamla birlikte değerlendirilmelidir. Yaşam biçimiyle şekillenen, geleneksel eğlenceler de yaşatıldığı toplumun önemli bir parçasıdır. Geleneksel eğlenceler açısından zengin öğelere sahip olan Türk kültürü; insanları bir araya getiren, geleneksel

kültürü yaşatan ve gelecek kuşaklara aktarma işlevleriyle insanlar arasındaki iletişimi güçlendirmektedir.

Deve Güreşlerinde Eğlence

“Halkın hoş vakit geçirmek amacıyla birlikte düzenlediği her türlü etkinlik eğlencedir” (Artun, 2011: 85). Deve güreşleri de deve sahipleri ve katılımcılar açısından hoşça vakit geçirilen etkinliklerdendir. Bu güreşler bazı ticari aktiviteler, özel ritüeller, müzik ve halk oyunları ile birlikte çeşitli gelenek ve göreneklerin paylaşıldığı, kültürel alışverişin sağlandığı ortamlar halini almıştır (Koyuncu Okca, 2014, 776). Bir araya gelmek, güreş sahasında aktif rol almak, güreşleri izlemek, piknik yapmak, çalgıcılar sayesinde eğlenmek hepsi güreş alanındaki eğlenceye dâhildir.

Son yıllarda deve sahibi olmak deve güreşleri için deve yetiştirmek ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Kaynak kişiler dedelerinden atalarından gördüklerini, içlerinde bu sevginin olduğunu defalarca tekrarlamışlardır. *“Babamın dedesinden beri deveciyiz. Dedelerimiz, babalarımız hep deve ile uğraşmışlar. Çok iyi bir deve severim. Çok iyi bir güreş severim kendimce. Devesizlik demek benim için yas demek, ölüm gibi bir şey. Atalarımızda deve var, dedemizde var babamızda var. Ama şimdi geçim sebzeğe yöneldiği için o alandan soyutlandık biraz. Ama içimizde deve sevgisi haddinden fazla (Z.Ç,1975,ortaokul, çiftçi).”* Develere duydukları sevgiyi aralarında kurdukları organik bağ ile tanımlamaktadırlar. Aileden geçen bir sevgi olarak geçmişten günümüze aktarıldığını vurgulamaktadırlar.

İnsanları günlük yaşamın sıkıntılarından bir süreliğine de olsa uzaklaştıran eğlence hoş vakit geçirmenin yanında birçok farklı işlevlere sahiptir. İnsanların bir araya geldikleri eğlence ortamları, kültürün korunması ve yaşatılması bakımından önem taşımaktadır. Özellikle konar-göçer yaşamdan yerleşik hayata geçtikten sonra pek çok gelenek kaybolmaya başlamıştır. Develer, deveğe duyulan sevgi, develerle birlikte yaşam toplumsal hafızanın da mihenk taşı olması açısından önemlidir. Bu hayatın içinden develeri çıkardığımızda toplumsal hafıza ve gelenekler sekteye uğrayacaktır. Anlatıların, geleneklerin anlam kazanması açısından “develere” ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle deve güreşleri ve bu ortamlarda yaşatılan gelenek topluluğa geçmişi ile bir bağ kurma imkânı vermektedir. Duyulan haz, deve güreşlerinin sürdürülmesinin geleneğin aktarılmasının başlıca sebepleri arasında sayılabilir. “Kültürel kimliği meydana getiren gelenek, görenek ve inançların çoğu, eğlence ortamlarında yaratılmış ve yaşatılmaktadır. Eğlenceler bireyin kendisi, toplumu, tarihi ve kültürü hakkında bilinçlendiği ortamlardır. Eğlenceler, toplumun aynasıdır” (Özdemir, 2005: 23-33). Eğlence odaklı değerlendirdiğimiz deve güreşleri sayesinde deve güreşleri düzenlenen toplumların kültürlerine ayna tutmak mümkün olacaktır.

Eğlence ve sosyal hayatta yaşanan değişimlerde paralellik olduğunu söylemek mümkündür. (Uygur, 2014: 94). Yaşam standartları, sosyal ve kültürel hayatta meydana gelen her türlü değişim eğlence ortamlarına da zaman içinde yansımaktadır. Bu durumda da geleneğin değişimini ve dönüşümünü örneklemektedir. Çok çeşitli halk

eğlenceleri bulunan Türk kültüründe hayvanların dâhil edildiği bir çok etkinlik ve tören bulunmaktadır. Bir oyun aracı olarak kullanılan hayvanlar, eğlence temelli etkinliklerde aslında insan ile olan kuvvetli bağlarını da ortaya koymaktadır (Koyuncu Okca, 2015a: 487). Develerin yük taşımacılığında azalan işlevleri ile birlikte güreş devciliğinin yaygınlaşmasının tarihi hakkında dair kesin bir bilgi yoktur. Develerin ilk olarak ne zaman güreştirildiğine dair elde somut ve kesin bilgiler olmamakla birlikte, develerin organizasyon halinde güreştirilmelerinin bahsedilen sosyo-ekonomik dönüşüm dönemlerine rastladığını iddia etmek yanlış olmayacaktır (Ertürk-Demir, 2016: 162). Değişimin, toplumsal yaşama etkisi her alanda farklı olmuştur. Bu durum sahip olunan geleneklerin değişim ve dönüşüm çabalarının sonucudur. Geleneklerin kaybolmadan önce gösterdikleri son reflekslerden biri işlevsel de olsa değişikliğe uğrayarak yaşamaya çalışmaktır. Deve güreşleri de devciliğinin işlevsel dönüşümüne bir örnektir. Yük taşımacılığı gibi hayatı kolaylaştıran fayda sağlayan, bir amaçtan insanları eğlendirmeye, gururlandırmaya doğru bir dönüşüm yaşamıştır. *“Devecilik bizim dedemizden devecilik. Babam rahmetli devecilikle, dedem rahmetli devecilikle. Dedemden babama kalıyor. O zaman dedem buradan Finike’ye kervan olarak portakal çekliyor. O zamanın yükü ne idiyesemiye buraya gitcek olan pamuk olsun, susam olsun, buğday olsun. Elmalı’dan ve bu çevrenin komple yükü çeken dedem. Dedem askerden geldikten sonra devecilikle başladı. Deve babamın zamanında biraz güreştirmiş. Dedem o kadar o zamanlarda kendinde yokmuş. Bizim burada buranın köprüsü bizim, küstürler var bizim burada. Onların develeri çok, durumu hali vakti iyi olduğu için hakkından gelemeyen acemileri dedem öğretirmiş. O zamanlar onların güreşen develer var, o develeri devamlı dedem güreştirmiş. Babam da kendi yapmış bu işi. Benim aklım erdiğinden beri devecilik var* (T.Z,1950,ilkokul, çiftçi). Devciliğinin taşımacılıktaki önemi, deve sahibi olmanın toplumsal statü göstergesi olması, taşımacılıktan sonra deve güreşlerinin önem kazandığı bilgileri kaynak kişiler tarafından özellikle vurgulanmıştır.

Kutsallığı ile ön plana çıkan peygamber atı olarak kutsiyet atfedilen deve, sahibine pek çok duygu yaşatmaktadır. Devenin güreşi kazanması, güreşte sergilediği oyunlar ile konuşulması, yenilmesi durumunda sahibinin yaşadığı üzüntü develere ve güreşlere duyulan ilginin sebepleri arasında sayılabilir. Devciliğinin bırakılamaması da bu sevgiye dayandırılmaktadır. *“Deve bizim için şöyle devam güreş sahalılarında bir galibiyet aldığı zaman, bazen arkadaşlar bize oooo deven çok iyiydi dediği zaman bizim hoşumuza gidiyor. Deve kaçtığı zaman kenardan kenardan kimseye görünmeden gideriz. Peygamber efendimizin aracı olarak bize kadar geldi. Çok sevdiğimiz için de bırakamıyoruz”* (M.A.,1965, ilkokul, çiftçi). Deve sahiplerinin, güreşlerdeki galibiyet ve yenilgiler sonucunda kendilerini develeriyle özdeşleştirdikleri görülmektedir. Galibiyet durumunda yaşanan gurur ve mağlubiyet sonucunda duyulan üzüntü deveye duyulan yoğun sevgiyle içselleştirilmiştir. Kutsiyetine duyulan inanç ile de günümüze kadar gelmiştir. Bu inanç, deveye duyulan sevgiyi de meşrulaştırmaktadır.

Deve güreşlerinde sergilenen oyunlar, eğlencenin önemli aşamalarındandır. Seyircinin ve deve sahiplerinin tatmin olduğu güreşler seyretmek hoşça vakit geçirmenin kanıtıdır. *“Devenin sahada sergilediği oyunları çok önemlidir. Bu hem seyirci açısından hem de sahibi açısından hem de güreş yapan cemiyet açısından çok önemlidir. Çünkü deve güreşlerinde önemli olan yenmesi yenilmesinden ziyade devenin oyun yaparak rakibi ile mücadele etmesi önemlidir. Bu anlamda biz deveciler develerimizi sonuna kadar greştirmeyiz. Yenene kadar yani. Belli oyunlarını gösterdi mi seyirci de tatmin olur, mal sahibi de tatmin olur güreşi yapan cemiyet de tatmin olur.”* (C.Y) Bu memnuniyet, işlevsel açıdan değerlendirildiğinde görüşmecilerin söylediklerini desteklemektedir. Güreşlerde develere zarar verildiği düşünülmemektedir. Develerin sadece güreş meydanında oyunlarını sergilemelerini, bunları izlemenin keyfi eğlencenin kendisi olarak tanımlanmaktadır.

Deve güreşlerinin festival havasında geçen her aşaması işlevsel olarak değerlendirilebilir. Festivaller; yerel bir topluluk tarafından tarihi önceden belirlenmiş ve yörenin simgesi haline gelerek gelenekselleşmiş ve sürekliliği sağlanarak toplumun kolektif belleğinde yer alan etkinliklerdir. Söz konusu etkinlikler bölgeye özgü faaliyetler olarak büyük veya küçük çaplı olarak görülmektedir. Bu etkinlikler, bir şehrin veya bölgenin ruhunu yansıtarak o bölgenin söz konusu faaliyetlerle anılmasını sağlar (Küçük, 2012: 14). Festival ve eğlencelerin esas işlevlerinden biri, insanların biraya gelmesi, anlayış ve yaşama sevincinin oluşturduğu atmosfere katılması için fırsat yaratmasıdır. İnsanlar etkileşim içine girerler ki bu etkileşim mutluluk verdiği için tekrar eder. Birbirleriyle ve kendileriyle zdeşleşirler ve kişi topluluk ile bu sayede ilişki kurar (Smith, 2009: 346). Bu durum katılımcılar arasında güven yaratır. Bu sayede birbirleri ile iletişim ve etkileşim halinde olurlar. Toplumsal düzenin sağlanması, sosyal kurum işlevinin ön plana çıkması eğlencenin gündelik hayat içerisindeki ihtiyaçlara verdiği karşılığın sonucu olarak değerlendirilebilir. Develerin giydirilmesi, havutlama töreni, halı gecesi, deve güzellik yarışması organizasyonları deve güreşlerinin aşamaları olarak sayılabilir. Develeri güreşlere hazırlarken kullanılan süsler, ziller, güreş alanında satılan biblolar, balonlar, yiyecekler, geçmiş yıllara ait deve güreşleri videoları, takvimler bunlardan sadece birkaçıdır. Meydanlarda ailece ve arkadaşlarla yapılan piknikler, sadece izlemeye gelenler, ailesi ve arkadaşları ile iyi vakit geçirmek isteyenler gibi güreşlerin her aşaması ve katılımcıları ayrı bir değerlendirmenin konusu olabilir. Takvimsel olarak kasım ayında başlayıp mart ayına kadar süren hemen her hafta farklı bir kasabada düzenlenen güreşlerde deve sahipleri ve izleyicileri eğlenerek hoşça vakit geçirmektedirler. Toplumsal olarak değerlendirildiğinde bu eğlenceler, düzenlendikleri toplumların psikolojik olarak rahatlamalarına da olanak tanımaktadır.

Stoeltje’nin, kültürel sürekliliğini sağlayan festivallere bakış açısı ile geleneksel eğlenceleri değerlendirmek mümkündür. “Festivaller, kolektif olağanüstü olaylardır ve grup yaşamında kökleşmiş amaçlara hizmet ederler. Karşılıklılık ve

paylaşılan sorumluluk sistemleri, prestij ve üretimin dağıtımını aracılığıyla festivale katılımı ve katılımın devamlılığını sağlar.” (Stoeltje, 2009: 334). Toplumun devamlılığını sağlaması, kolektif belleğin canlı tutulması ve daha pek çok açıdan geleneksel eğlenceler de Stoeltje’nin festival tanımlaması çerçevesinde açık ve örtük işlevlere hizmet eder. Deve güreşlerinin yapıldığı yerler kış turizminin cazibe merkezi olmasını da sağlamaktadır. Güreş meraklılarının yanı sıra yerli yabancı turistler açısından geleneksel bir oyunu festival havası içinde izleme imkânı da doğmaktadır (Uygur, 2016: 416).

Güreşlerden önce güreş komitesi tarafından zaman zaman düzenlenen halı geceleri, deve güzellik yarışmaları da deve sahipleri ve katılımcıları tarafından güreşlerin önemli bir aşaması olarak anlatılmaktadır. Özellikle halı gecelerinin, hayır amaçlı olması, elde edilen gelirle okul, cami, çeşme yaptırılması gibi yardımlaşma amacı ön plana çıkmaktadır. Güreşlerden bir gece önce düzenlenen halı gecelerinin bir diğer önemli işlevi de devecileri tanıştırmak ve kaynaştırmaktır. Eğlenme ve eğlendirmenin asıl amaç olduğu bu gecelerde insanlar arasındaki iletişim bağı bu eğlence ortamlarında kuvvetlenir. *“Halı gecesinde yenir içilir muhabbet edilir. İçen içen içmeyen içmez. Halı arttırması olur. Herkes orada devesinin ismini söylettirir. Misal ben Yazıdereden detirtiyorum, benim masama geldiği zaman bir mani söyler cazgır. Der ki Yazıdereden Tatar Ramazan. Ben de oradan çıkarırım cemiyete katkım olsun diye bugünün parası ile elli tl yüz tl çıkarır veririm. Orada da yardım amacı var. Eskiden güzel para kalıyordu cemiyete halı gecesinden (C.Y.).* Ancak son dönemlerde halı gecelerinin eskisi kadar çok düzenlenmediği de vurgulanmaktadır.

Birey, kimliği sayesinde bir gruba ait olmanın güvenini ve ayrıcalığını yaşar (Eker, 2014: 82). Kaynak kişiler aynı zamanda deveciliği kimliklerin de bir parçası değerlendirirler. Devecilik ile uğraşanlar bunu sadece bir meslek olarak görmez kazanç sağlamaktan çok hobi olarak görürler. *“Hobisine bu iş. Üstünden bir değirmen üğütmedik, yük getirmedi, zahire çekmedik. Eskiden yük çekerlerdi. Biz hiç yük taşımadık. Babadan bu yana hep hobisine, sırf güreş için besledik”* ben ekonomik kısmını görmedim. Ben 70 senedir deve güreştiriyorum görmedim. Zararın olur kârın olmaz. Sevdiğin için yaparsın bunu zaten (K.A., 1939, ilkokul, çiftçi). Devecilik, meslekten ziyade keyif, eğlence ve hobi olarak tanımlanan bir uğraştır. Bu işten alınan keyfin çok daha fazla olduğunu vurgulamak amacıyla görüşmeciler, deveciliği meslek olarak değil keyif alıp eğlendikleri uğraşları olarak tanımlamışlardır.

Sonuç

Geçmiş çok eskilere dayanan deveciliğin güreşler sayesinde de günümüze kadar geldiğini söylenebilir. İşlevsel olarak yaşadığı dönüşüme rağmen develer, güreş meydanlarında sahiplerinin ve izleyicilerinin eğlenceli vakit geçirmelerini sağlamaktadır. Kültürün bir parçası olan develer sayesinde pek çok geleneksel meslek sürdürülmektedir. Toplumsal hafızada güreş günleri düzenlenen organizasyonlar topluluk olma bilincini aşılamaktadır. Deve çanlarının sokaklarda duyulması, güreş

günleri meydandaki coşku, ailece kış günlerinde yapılan etkinlik olması, insanları bir araya getirmesi, sahiplerinin statü sahibi olmaları, düzenlenen halı geceleri, hayrat amaçlı yardımlar yapılmasını sağlaması gibi topluluğu bir arada tutan uygulamaların hepsi deve güreşlerinin bir parçası olarak sürdürülmektedir. Tüm bu süreçte eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek de işlevsel açıdan deve güreşlerinin sürekliliğini sağlayan itekleyici gücü olmuştur.

KAYNAKÇA

- Artun, E. (2011). “Çukurova Halk Kültüründe Eğlence”, **Uluslararası Halk Kültür Sempozyumu: 10, Halk Kültüründe Eğlence Sempozyumu 11-12-13 Aralık 2009**, ss. 142-145 İstanbul: Motif Akademi,
- Briggs, Charles L. (2009).“Disciplining Folkloristics”. Journal of Folklore Research, Vol. 45, No. 1.
- Devrim, E. ; Gökdemir, Ö. (2016). “*Sempozyum Giriş Bildirisi*”, **I.Uluslararası Devcilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu 17-19 Kasım 2016 Selçuk, İzmir I.Cilt Sosyal Bilimler**, ss.15-26 İzmir: Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları
- Devrim, E. ; Demir, G. (2016). “Bir Enformel Kimlik Aracı Olarak Türkiye’de Deve Güreşleri” **I.Uluslararası Devcilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu 17-19 Kasım 2016 Selçuk, İzmir I. Cilt Sosyal Bilimler**, ss.156-183 İzmir: Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları
- Eker Ögüt, G. (2014), “Milli Kimliğin İnşasında Sözü’nün Gücü: 1. Dünya Savaşı’nda Propaganda Aracı Olarak Kültür ve Propagandistleri”, **Uluslararası I. Dünya Savaşı’nın 100. Yılı Sempozyumu**, Bitlis
- Koyuncu Okca, A. (2015a), “*Asırlık Bir Sevda Öyküsü: Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlama Yarışı ve Yörük Şenliği-An Age-Old Love Story: Aşağıseyit Village Shepp Water Jumping Race and Nomad Festival*”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Prof. Dr. Hacı Ömer Karpuz Armağanı Sosyal Bilimler/Social Science Sayısı, Volume: 10/14, Ankara-Turkey.**
- Koyuncu Okca, A. (2015b), “*Geleneksel Anadolu Halı ve Kilimlerinde Nazar İnancı: Muska Yanışı*”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Prof. Dr. Muhammet Yelten Armağı Dil/Edebiyat- Languages/Literature Sayısı, Volume: 10/8.**
- Koyuncu Okca, A. (2014), “*Geleneksel Deve Güreşleri ve Deve Donanımları*”, **Deve Kitabı**, Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Erkan Demir, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul.
- Küçük, M. (2013). “*Kültür Turizmi Kapsamında Yer Alan Festival Etkinliklerinin Yerel Kalkınmaya Katkısı: Uluslararası Beyşehir Göl Festivali Üzerine Bir Araştırma*”, **I. KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu 14-16 Kasım 2013 Konya**, ss.345-357 Konya.
- Oğuz, M. Ö. (Ed.) (2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları
- Özdemir, N. (1999), “*Eğlence Kavramı Ve Hıdırellez Kutlamaları*” **Millî Folklor**, 1999, 42, (11), ss.31-38
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, (1. Baskı) Ankara: Akçay Yayınları.
- Smith, R. J. (2009). “Festival ve Kutlamalar”, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3** Çev Sibel Keskin, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Stoeltje, B. J. (2009). “Festival”, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3** Çev Sibel Keskin, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Uygur, H.K. (2014) “Mardin’in Geleneksel Eğlencesi: Leyli Gecesi”, **Milli Folklor** 2014, 102, ss:86-98.

Uygur, H.K. (2016). “Necati Cumalı’nın Yenilmeyen Hikâyesinin Geleneksel Deve Güreşleri Açısından Değerlendirilmesi” **I.Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu 17-19 Kasım 2016 Selçuk, İzmir I.Cilt Sosyal Bilimler**, ss. 410-431 İzmir: Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları

ÇANAKKALE HALK KÜLTÜRÜNDE DEVECİLİK*

Mehmet Ali YOLCU¹

Mustafa DİNÇ²

Öz

Türkiye’deki deve varlığı sayılarına ve dağılımına bakıldığında Anadolu’da eski zamanlarda yük taşımak amacıyla kullanılan develerin son yıllarda deve güreşleri organizasyonlarında kullanıldığı ve bunun etrafında bir kültürel mirasın geliştiği görülmektedir. Bu mirasa bağlı olarak devecilik etrafında oluşmuş folklorik birikim kültür turizmi ekseninde görünür kılınmaya başlanmıştır. Ege bölgesinde sıkça rastlanan deve güreşleri, alan araştırmasının gerçekleştirildiği Çanakkale’nin değişik yerlerinde de yapılagelmektedir. Çalışma, Çanakkale özelinde halk kültüründe deveciliğin bugünkü görünümüne odaklanmakla birlikte, tarihsel ve çevresel bağlamında bazı perspektiflerin analizlerine de yer vermektedir. Çanakkale’de deve yetiştiriciliği etrafında oluşan folklorik birikimin ortaya konulması amaçlanan bu çalışmada, veriler Eylül-Kasım 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen saha çalışmalarında mülakat yapılan deve yetiştiricileri ve deve güreşleri cazgırlarından elde edilmiştir. Devenin küçük yaşlardan itibaren nasıl yetiştirildiği, güreş teknikleri, deve güreşlerinin zamanı, deve güreşlerinin kökenleri hakkında sözlü gelenekteki anlatılar, deve etrafında oluşan halk inanışları, havut hayırı, havut süslemeleri, geleneksel halk baytarlığı, yöresel adlandırmalar, atasözü ve deyimler ile cazgır salavatlamaları / manileri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Devecilik, Deve Güreşleri, Çanakkale Halk Kültürü, Devecilik Folkloru.

CAMEL BREEDİNG IN FOLK CULTURE OF ÇANAKKALE

Abstract

In Anatolia, It has been observed that the camels which were used in freight in the past have been using in wrestling nowadays and that a cultural heritage has been developing around. The folkloric accumulation around camel dealing that is formed based on this heritage has been made visible in terms of cultural tourism. The camel wrestling festivals that is often seen in Aegean Region is being held in the different parts of Çanakkale, where we have running the field study. The study both focuses on the profile of the camel dealing in folk culture especially in Çanakkale and includes the analysis of the prudential perspectives in terms of history and environment. In this study which we aim at revealing the folcloric accumulation about camel dealing, we have obtained the data from the cameleers and from the criers at camel wrestling festivals whom we interviewed during the field studies that were run between October and November in 2017. The subject of this study is about, the dealing camels after birth, the camel wrestling techniques, the terms of camel wrestling festivals, the narratives in verbal tradition about the origins of camel wrestling, the folk beliefs about camels, the charity of camel saddle, the decoration of camel saddles, traditional folk vet, regional naming, proverbs, idioms and manis of criers.

*Bu bildiri, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi tarafından SBA-2017-1343 numaralı “Çanakkale’nin Somut Olmayan Kültürel Mirası” adlı BAP projesi kapsamında desteklenmiştir.

¹ *Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çanakkale. mehmetalileyolcu@gmail.com.

² Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, mstfdnc84@gmail.com

KeyWords: Camel Breeding, Camel Wrestlings, Folk Culture of Çanakkale, Camel Raising Folklore.

Giriş

İnsanlarla çevre/doğa arasında kurulan ilişki biçimi olarak geleneksel ekolojik bilgi, diğer etkenlerin yanında hayvan dünyası ile insan arasındaki temasla bağlantılı olarak da şekillenmiştir. Deve özelinden bakılacak olursa, tarihsel süreçte üretilen geleneksel anlamlar dünyası, günümüzde deve güreşleri ekseninde gelişen devecilik kültürü ile zenginleşmektedir. Anadolu’da devecilik kültürü, kökenleri bakımından İç Asya’da teşekkül eden atlı-göçebe medeniyetin bir uzantısıdır. Özellikle konar-göçer Yörüklerde taşımacılık, atın yanında deve ile de yapılmaktaydı. Son yıllarda Batı Anadolu’daki deve varlığı taşımacılıktan ziyade deve güreşleri şenliklerinin etkisiyle yükselmiştir.

Motorlu taşıtların etkinliğinin hiç olmadığı ya da çok az olduğu dönemlerde develer yük taşımacılığında kullanılmıştır. Develer, sahip oldukları fiziksel özellikler sayesinde diğer yük hayvanlarından daha fazla miktarda yükü, uzun mesafelerde taşıyabilmeleridir. Özellikle konar-göçer yaşamın yaygın olduğu Anadolu’da develer bu yaşam biçimini sürdüren insanlar için değerli olmuştur. Bundan dolayı da teknolojik araç gereçlerin olmadığı, geleneksel üretim biçimlerinin hâkim olduğu dönemlerde oldukça işlevsel olan develer, yaşanan bir takım dönüşümlerden sonra işlevlerini yitirmeye başlamıştır. Sosyo-ekonomik değişimlere bağlı olarak, devenin bir üretim aracı rolünden yavaş yavaş çıkmaya başlaması ile birlikte, deve sahipliği güreş deveciliği üzerinden yeni bir biçim alarak devam etmiştir. Deve güreşi kuşaktan kuşağa aktararak bir gelenek olmuş, kendi içerisinde belli kuralları olan bir etkinlik olarak değerlendirilebilir (Ertürk, 2016: 161, 164).

Türkiye’de devecilik kültürü sosyal, toplumsal, kültürel, coğrafi, tarihsel bağlantıların karmaşık ilişki ve etkileşiminin bir ürünü olmakla birlikte, günümüzde bu kültürü görünür kılan ve yaşatan deve güreşi şenlikleri de kültürel bağlamın yanı sıra sosyoekonomik ve toplumsal bakımlardan çok çeşitli işlevler üstlenmiştir. Deve güreşi şenlikleri sadece deve güreşinden ibaret değildir; çok sayıda kültürel, geleneksel, sosyoekonomik unsurun bir arada görev yapmasıyla var olan bir kültürel mirastır (Çalışkan, 2016: 201). Çalışkan’ın verdiği bilgilere göre, Türkiye’de sekiz ilin sınırları içinde dağılım gösteren 142 yerleşmede deve güreşi şenlik organizasyonu düzenlenmektedir. Bundan hareketle devecilikle bağlantılı kişi, grup, meslek ve ekonomik faaliyetler şöyledir: deve sahipleri, deve yetiştiricileri, deve bakıcıları, deveci kahvehaneleri, yem tedarikçileri, deve sucuğu imalatçıları ve pazarlamacıları, develerin nakliyesi ile uğraşanlar, veterinerler, develer ve deveciler için geleneksel aksesuar ve giyim imalatçısı ustalar, geleneksel üretimler için hammadde tedarikçileri (kamuş, yün, kıl, ip vb. malzemeler) halı ve keçe imalatçıları, organizasyon işlerini yürütenler, eğlence hizmeti sunanlar (davul-zurna ekipleri vb.), konaklama ve yeme içme işletmeleri ve tabii ki izleyiciler ve hatta yabancı ziyaretçiler. (Çalışkan, 2016: 203).

Çanakkale’de ilgiyle takip edilen deve güreşleri şenlikleri, dikkatleri hem bu şenliklere hem de deve yetiştiricilerine çekmiş ve böylelikle folklorun mikro ölçekte görünür kılınmasıyla bizi devecilik folkloru araştırmasına yöneltmiştir. Çanakkale’de deve yetiştiriciliği etrafında oluşan folklor ürünleri, aşağıda şöyle ele alınmıştır.

İnceleme

Deve güreşlerinin kökenine dair sözlü gelenekte anlatılan anlatmalara göre, deve güreşleri yaklaşık 200 senelik bir maziye sahiptir. Orman işiyle uğraşan Türkmenler, Yörükler develeriyle eskiden nakliye işi yaparlarmış. Ormandan kesilen ağağları, keresteleri bir yerden bir başka yere götürmede hep deve gücüne ihtiyaç duyulurmuş. Güreşlerin de akşamları, günlük iş bittiğinde develerin oynaşmalarından türediği düşünülmektedir. Beraber bağlanan develerin, kızıştıklarında yaptıkları içgüdüsel g gösterilerinden greşmeyi öğrendikleri ifade edilmektedir. Bir başka anlatmaya göre, deve güreşlerinin Orta Asya bozkırlarında bir hanın boğalarını greştirirken meydanaaki devenin de güreşe katılmasıyla ilk kez boğa ile devenin greştirilmesinden doğduğu söylenmekte ise de camiada genel kabul gören yukarıda sunulan ilk görüştür. Bu şekilde başladığına inanılan deve güreşleri önceleri cami, ky konağı, okul, eşme gibi inşaat içlerine maddi kaynak toplamak amacıyla organize edilirken, günümüzde içinde sponsorların olduğu, belediyelerin veya devecilik federasyonuna bağlı derneklerin organize ettiği müsabakalar haline gelmiştir.

Deve, küçüklükten itibaren bakımı oldukça güç bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha doğduğu andan itibaren, bacakları bozulmasın diye eski havutların altında kundaklanan deve yavrusuna "dorum" denilir. Dorum 2-3 yaşına geldiğinde "daylak" olur ve güreş antrenmanlarına başlar ve sonrasında greştirilmeye hazır olup, havut giydirilir. Havut giydirmeye, devenin güreşe hazır olduğu anlamına gelir ki bu aşamada çeşitli pratikler yapılarak devenin bir bakıma erginlenmesi kutsanır. "Havut hayrı" adı verilen uygulamada, havutlanacak develeri olan deve sahipleri develerini hazırlar, havutlarını ve süslemelerini develerine koşar; bir araya gelerek öğleden önce mevlit okutur, öğle namazına müteakip ise hayra katılan konuklara pilav ikram ederler. Hayırda develerin güreşlerde sağlıklı bir biçimde yer almaları ve kazasız belasız bir sezon geçirmeleri için dua edilir. Havutlanan develer, kasım-nisan ayları arasında kızgınlık dönemlerini yaşadıkları için bu aylar arasında yapılan güreş sezonundaki müsabakalara katılırlar. Nisan sonuna kadar develer havut altında tutulur. Greşlik develerin babalarının muhakkak "buhur" adı verilen çift hörgüçlü deve olmasına dikkat edilir. Babası buhur olmayan deveye "lk" denir. Greştirilmek için erkek develer seçilir, ancak nadir de olsa, dişi develerden "kancık maya, tl kancık, lk kancık" şeklinde tabir edilen güreşçi develer çıkabilmektedir.

Büyük ve güçlü bir hayvan olduğundan dolayı bakımı da güç olan develere genellikle yonca, fiğ, burçak, arpa, buğday karışımları yedirilir. Bu yemler doğrudan verildiği gibi ayrıca bu yemlerin inceltirilip suyla hamurlaştırılmasından oluşan ve "topak" adı verilen karışım da bir diğer beslenme ürünü olarak kullanılabilir. Develerin özellikle ştlmemesine dikkat edilir. Ancak çeşitli sebeplerden üşüyen devenin "avaları" (hayaları) diken diken olur ki devenin şdğ buradan anlaşılır. Çok güçlü olmasına rağmen soğuktan çabuk etkilenen develer asla terli tutulmazlar, greşten geldiklerinde havutları çıkarılarak terleri silinir, akabinde hemen havudu giydirilerek bakıma alınırlar. Altlarının nemli olmamasına dikkat edilir, yattıkları yerler temiz tutularak saman serpilir, zemin ile temas ederek şmesinden kaçınılır. Geleneksel halk baytarlığı kapsamında üşüyen devenin tedavi edilmesi için torbasına "vicks, acı biber, karabiber" konur, boynuna asılan torbadan soluduka bunlar aracılığıyla nefesini açması beklenir. Ayrıca kulakları, gz kenarları "vicks" ile iyice ovulur. Pekmez içirilerek iyileştirilir. Sazdan yapılan havudun devenin hörgücüne zarar verdiği zamanlarda da bir takım halk baytarlığı uygulamaları ile karşılaşmak mümkündür. Bu gibi yaralar söz

konusu olduğunda açık yara iyice temizlenerek üzerine katran veya zeytinyağı sürülür. Ayrıca, develer haziran ayı itibariyle tüylerini dökerler. Bu dönemde develerin ciltleri, tüyleri olmadığından son derece incelik, korumasız olur. Develeri sineklerden ve böceklerden korumak için tüm vücutları, Arap sabunu ile yıkandıktan sonra zeytinyağı veya katran ile yağlanır. Bu işlem haziran-eylül ayları arasında hayvan tüylerini çıkarana kadar iki üç defa tekrar edilir.

Çiftleşme mevsimi genellikle kasım-nisan ayları arasında olan develerin “kızgınlık” adı verilen bu dönemlerinde başlarının üzerinden “mislik” denen siyah, zift kıvamında bir akıntı akar. Bu akıntı devenin kızdığını, çiftleşme dönemine girdiğini gösterir. Ayrıca bu dönemde develer, kuyruk vururlar ve idrarlarını apışarak yaparlar. Kızgınlık döneminde çok sinirli olan develere yaklaşırken temkinli olmak gerekir. Özellikle devenin dövülmemesi ve kızdırılmaması gerekir. Kızgınlık zamanlarında bu kötü muameleyle karşılaşan develerin sahiplerine veya “savranlarına” (bakıcılarına) ciddi zararlar verdiği dile getirilmektedir. Hatta deve tarafından ısırılan, kolu-bacağı koparılan, kaldırılıp yere vurulan, yattığı yerde çığnenerek sakat kalan, ölen deveci hikâyelerine rastlamak mümkündür. Hemen tüm Batı Anadolu’da “deve kini” olarak bilinen yakıştırmanın sebebi de bir bakıma budur. Develerin kızgınlıklarını geçirmek için ya güreştirilmeleri ya da çiftleştirilmeleri gerekmektedir. Bu yüzden deve güreşleri develerin kızgınlık zamanları olan kasım-nisan ayları arasında yapılır. Develerin kızgınlıklarını gidermek için bir diğer yöntem de deveye iki üç elma yedirmektir. Elma devenin hiç sevmediği, kızgınlığını giderdiği bir meyve olarak bilinir ki güreş meydanına çıkmadan önce elma yedirilen devenin meydana “lök gibi dikilip kaldığı”, hiçbir güreş isteğinin kalmadığı yaygın bilinen bir durumdur. Hatta devecilerin rakip develere elma yedirerek hile yaptıkları da anlatılmaktadır.

Devenin güreşe hazırlanması da son derece zahmetli bir dönemdir. Daylak adı verilen 2-3 yaşındaki develer, gerek akranları ile gerekse güreş kabiliyetini kaybetmiş yaşlı develerin önlerine bırakılması ile oyunlarını sergilemeye başlarlar. Belirli aşamadan geçen develer, çevredeki ufak çaplı güreşlere katılarak “kıyı sularda gezdirilir” ve büyük müsabakalar için antrenman yapmış olurlar. Bu alıştırma evresinde “tek, bağ, çırpın, çengel, makas” adı verilen oyunları birbirlerine yaptıklarında gelecekte hangi oyunda usta olacakları sezilir. Sağ ya da sol taraflarından hangisi güçlü ise ona göre “sağcı-solcu” denilerek adlandırılırlar.

Kasım-nisan arasındaki güreş sezonunda güreştirilecek develer, yapılacak güreş öncesinde eşleştirilerek güreş gününü beklerler. Bu eşleştirmeye “çatım-çatma” denir ve bir liste halinde hazırlanır. Bu eşleştirmede develerin, aşağı yukarı denk olmaları gözetilir. Söz gelişi sağcı deve sağcıyla, tekçi deve tekçiyle eşleştirilerek denk koşullar altında güreşilmesi beklenir. Güreş gününden önceki gece tüm deveciler bir araya gelir ve “deveci gecesi” yapılır. Burada ertesi günkü güreşe katılacak deve sahipleri ve savranları bir arada eğlenirler, cazgırlar katılan herkese maniler düzer, para toplanarak derneğe veya organizasyona katkı elde edilir.

Deve güreşleri stadyum şeklinde etrafı tribünle çevrili toprak zeminli büyük meydanlarda yapılır. Develer, güreş meydanına havutları süslenerek, ağzı “ağız bağcılar” tarafından bağlanarak davul zurna ve cazgır manileri eşliğinde getirilir. Burada hakemlerin develerin ağızlarını, bağlarını kontrol etmesinin ardından güreş başlar. Güreşte hayvanların birbirlerine zarar vermelerinin önüne geçmek en önemli koşuldur. Bu noktada güreş esnasında masa hakemleri ve orta hakemin yanında,

hayvanları birbirlerinden ayırmakla görevli her iki deve için altışar kişi olmak üzere toplamda on iki kişilik bir ayırıcı ekibi, yani “urgancılar” bulunmaktadır. Bu kişilerin görevi nefes almada güçlük çeken ya da sıkışan develeri hemen ayırmaktır. Aynı zamanda develerin birbirlerini ısırılmaları için ağız bağlarına son derece dikkat edilir. “Daylak, baş altı, baş, baş üstü” adı verilen klasmanlarda güreşen develer, “tek yapma, bağlama, çırpma, söküp kapatma, çatal, çengel, boyun baskısı” gibi güreş teknikleriyle rakipleri üzerinde üstünlük kurmaya çalışırlar. Rakibini yatan deve galip gelerek güreş sonlandırılır.

Devecilikte havut ve süsleme son derece önemlidir. Doğumundan itibaren havutla tanışan devenin bu aksesuarının da nitelikli, süslü ve şaşalı olmasına özen gösterilir. Aydın İncirlioğlu’da Sadık ve Mustafa ustaların havutları yurt çapında ünlüdür. Saz ve keçeden mamul havutları yapmak için devenin sırt ölçülerini alan ustalar, el işçiliğiyle havutları yaparak sahiplerine gönderirler. Aynı zamanda devenin güreş meydanındaki görkemini artırmak için, püsküllerden, boncuklardan oluşan çeşitli süsler de yapılarak havuda asılır. Devenin hörgücüne göre hazırlanan semer şeklindeki havut devenin sırtına konduktan sonra “hatap” tahtaları birbirlerine bağlanır, araya konan “ışkence” ile sabitlenir. “Karınaltı” da takıldıktan sonra “kolan” denilen bağlarla havut bağlanır. Havudun haricinde devecilikte kullanılan diğer aksesuarlar da “yaz yuları, paça, torba ve ağızlık” tır.

Güreş meydanının en önemli aktörlerinden biri şüphesiz cazgırlardır. Cazgır, güreş meydanında, açılış, sunuş, takdim, coşturma gibi önemli vazifeleri yerine getirerek, deve güreşlerinin seyir zevki veren şenlikler olmasının en önemli unsurlarındandır. Güreşleri açılış duasını yaparak başlatan cazgır, izleyici olarak gelen önemli konukları takdim etmede, güreş develerinin isimlerine uygun maniler söyleyerek sırasıyla meydana çağırma, seyirciyi ve güreşi anonslarıyla yönlendirmede önemi çok büyüktür. Bir bakıma halk şairlikleri yönü de olan cazgırlar deve güreşlerinin vazgeçilmezleri olup günümüzde sayıları oldukça azalmıştır. Cazgırlıkla ilgili bilgileri aldığımız kaynak kişimiz, mesleğin bir tür spikerlik görevi olduğunu belirterek, cazgırın deve güreşlerinin baş aktörü olduğunu dile getirmiştir. Deve güreşleri cazgırlığının Türkiye’deki en eski isimleri olarak camiada Tireli Osman ve Aydın Seyfettin Usta sayılmaktadır. Günümüzde ise yedi sekiz önemli cazgırın sezon süresince güreşlerde görev aldığı, Selçuk, Aydın, Çanakkale gibi prestijli güreşlerde seyir zevki yüksek sunumlar yapan, ünlü cazgırların tercih edildiği vurgulanmaktadır. Cazgırlar, güreşlerin yapıldığı ilin kültürel ve tarihi değerlerine göre bir sunum yaparak, seyircinin nabzını tutmaktadırlar. Kaynak kişimizin dile getirdiği gibi sözgelişi, İzmir güreşlerinde “Cumhuriyet ve Atatürk” Aydın güreşlerinde “Efelik”, Çanakkale güreşlerinde de “Çanakkale Zaferi” vurgulu mani ve sunum örnekleri verilmektedir.

Çanakkale’de cazgırların güreş meydanlarında söylediği mani ve kalıp söz öbeklerinden bazıları şöyledir:

1. Bir yandan geliyor yeller
Bir yandan geliyor seller
Böylesine pehlivanlara
Alkış yapsın o güzel eller.
2. At oku ok vurmazsa yay utansın
Bin ata at çekmezse kısır utansın
Ek tohumu, tohum bitmezse toprak utansın

Böylesine pehlivanları
Alkışlamayaneller utansın.

3. Benim dedem yapıyordu körük ile güzel bir maşa
Onun da atalarıydı Osmanlı'da paşa
Devlet de garibanları bağlıyordu maaşa
Bodrumdan Kanka, Atça'dan Karagözoğlu
Güreşiyor kıran kırana başa
Keçi kellesinden yemem paça
Keskin kılıncı vurmam taşa
A devesi ile B devesi
Güreşiyor kıran kırana başa.

4. Akan kanlar döndü sele
Düşman beri gelsin hele
Kemerlerini iyi sık Kankardeş
Yoksa gidersin Soma dağına yüke.

5. Nice ordular bu vatan için etti yemin
Çanakkale'min ocağında uyandım
Nice şehit kanlarına bulandım
Selam sana ey Türk sancağı
A devesi B devesine yaptı
Söküp kapamada bir kol bağı.

6. Attım mı zarları
Düşürüyorum yeke
Ezine'den İkra iniyor rakibine
Soldan teke.

7. Meyhanede içiyoruz
Viski, şampanya, vol
Ezine'den Zirve
Atma rakibine bir kol.

8. Atarsan kolu tutarsın narin bir yolu
Yârime bir şal ördürdüm her tarafı simli
Deve dediğin
Rakibiyle cenk etmeli.

9. Bağ babadan zeytin dededen kalmalı
Develerin en güzeli Kanka devesi gibi olmalı
Eşek derviş olmaz gitmek ile tekkeye
Her adam hacı olmaz gitmek ile Mekke'ye
İncir ağacından oklava, mısır unundan baklava olmaz
Memleketini satan, üçkâğıtçılık yapan vatan hainlerinden de
Adam olmaz.

Çanakkale yöresinden derlenmiş devecilikle ilgili atasözü ve deyimlerden bazıları şunlardır:

1. Ak göt kara göt Mormat geçemeğinde belli olur: Mormat Çanakkale'de bir yer adıdır. Bu atasözü Ezine-Güllüce deve güreşlerinden türemiştir. Hangi devenin iyi

olduğu bu güreşlerde ortaya çıkar, manasında kullanılmasının yanında, adamın iyisi iş başında belli olur, anlamında da kullanılmaya başlanmıştır.

2. Kazığı çıkarmak: Güreşlerde galip deve sahibi, mağlup edilen devenin sahibine yemek söyler. Bu yemeği yiyen mağlup deve sahibi, “dayağı yedim, köfteyi de ben yerim/kazığı çıkarmaya geldim” der.

3. Devenin iyisine çan takarlar: Her işte en iyi olanların başarılı olacağı, ödüllendirileceğini vurgulayan bir atasözüdür.

4. Deveye bir göbek at demişler, o da yedi dükkân yıkmış: Beceriksiz, sakar kişiler beklentileri karşılayamazlar, işleri berbat edebilirler.

5. Menemen’e deve götü yağlamaya gitmek: Boyu uzun olanlara, boylarının uzunluğundan dolayı yakıştırılan bir deyimdir. Halk arasında “nası uzamışsın, Menemen’e deve götü yağlamaya mı gidecen?” şeklinde kullanılır.

Deve güreşlerinde söylenen dualardan biri de şöyledir:

“Âmin; bugün burada güreşecek develerimize güç, kuvvet, derman nasip eyle Allah’ım. Ettiğimiz dualarımızı önce kırk bin ermişin şefaatçisi sevgili peygamberimizin ruhlarına hediye eyledik, sen vasıl ve ikram eyle Allah’ım. Deve güreşi organizasyonlarımızı hayırlara vesile eyle Allah’ım. Ölmüşlerimizin ruhu için, Allah rızası için El-Fatiha”.

Sonuç

Çanakkale yöresinde günümüzde deve güreşlerinin yapılmasına bağlı olarak deve yetiştiriciliği etrafında folklorik bir birikimin olduğu göze çarpmaktadır. Halk eğlenceleri bağlamında deve güreşleri ise, kültürel etkileşim noktasında sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan işlevsel bir nitelik göstermektedir. Çanakkale’de organize edilen deve güreşleri çerçevesinde turistik niteliğe sahip bir eğlence kültürünün müzik icrası, yeme-içme, görsel sunumlar, maddi kültür öğeleri vb. bileşenlere sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır. Çevre yerleşim yerlerinden deve güreşlerini izlemek amacıyla gelen ziyaretçiler, turistik bir faaliyetin yanı sıra yerel ekonomik bir hareketin de tetikleyicisidirler.

Deve güreşlerinde folklorun icraya dönük sunumu salavatlamalar, dualar, cazgır manileri, atasözleri ve deyimler gibi türlerle gerçekleşirken, maddi kültür bağlamında havut süslemeleri; deve yetiştiriciliğiyle ilgili olarak da birtakım geleneksel uygulamalar ve inançlar öne çıkmaktadır. Dolayısıyla deve güreşleri her ne kadar ilk bakışta sadece bir “eğlence” fonksiyonu üstlenmiş gibi dursa da aslında tümüyle folklorun aktarıldığı ve yaşatıldığı işlevsel bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Bir alt-kültür tipolojisi olarak devecilik, kültürel köklerinden ilham alarak sosyal-grup folkloru bağlamında üretime devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Çalışkan, V. (2016). “*Kültürel Bir Miras Olarak Anadolu Devecilik Kültürü ve Deve Güreşi Şenliklerinin Bugünü ve Geleceği*”, **I. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildirileri I**, ss. 200-219, İzmir: Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları.

Ertürk, D., Demir, G. (2016). “*Bir Enformel Kimlik Aracı Olarak Türkiye’de Deve Güreşleri*”, **I. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildirileri I**, ss. 156-183, İzmir: Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

KK 1: Emrehan Mayacı, 1998 doğumlu, Ezine’de yaşıyor, lise mezunu, cazgır.

KK 2: Sezai Ertopçu, 1966 doğumlu, Umurbey’de yaşıyor, ortaokul mezunu, çiftçi ve deva sahibi.

Ekler

Fotoğraf 1: Devenin havutlanması

Fotoğraf 2: Devenin havutlanması

ANTALYA YÖRESİ HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARINDA “DEVE”

Mahmut DAVULCU¹

Öz

Halk hekimliği uygulamalarında ve halk ilaçlarında hayvanların ve hayvansal ürünlerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu hayvanlardan birisi de (yüzyıllar boyunca ticaret, göç, seyahat, nakliyat, eğlence ve askeri amaçlarla kullanılan; eti, derisi, sütü, gübresi ve tüylerinden çeşitli amaçlarla faydalanılan) devedir. Türklerin deveyle kurdukları yakın ilişki çeşitli sağaltım yöntemlerinin doğmasını ve uygulanmasına neden olmuştur. Deve ve deveye ait çeşitli ürünlerin şifa maksatlı olarak kullanımı geleneksel Türk tıbbında da karşımıza çıkmakta olup bu olgu İç Asya kültür sahasından Türkiye'ye kadar kesintisiz olarak takip edilebilmektedir. Uygurlara ait bilinen ilk tıp metinlerinden XIX. yüzyıla kadar uzanan tıp metinleri zinciri bağlamında, deve ve deveden elde edilen çeşitli ürünlerin ve uygulamaların geleneksel tıpta kesintisiz olarak yer bulması ilginçtir. Bu durum deveye ilişkin halk hekimliği uygulamaları yazılı kaynaklardan mı temelleniyor sorusunu da akla getirmektedir.

Antalya yöresi halk hekimliği uygulamalarında deve ve deveden elde edilen çeşitli ürünlerin yeri, kullanım şekli ve bu uygulamaların kökeni ile günümüzdeki durumunun irdelendiği bu bildiri, 2016 ve 2017 yıllarında Antalya genelinde gerçekleştirilen “deve ve devecilik” konulu bir dizi saha araştırmasında elde edilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır. Sahadan elde edilen bilgilerin literatür kaynakları ile desteklenmesi sonucu bu çalışma ortaya çıkmıştır. Bildirinin en önemli hedefi üzerinde yeterince durulmadığını gördüğümüz deve ve halk hekimliği ilişkisini (sınırlı bir araştırma evreni kapsamında) irdelemek, konuya ilişkin kültürel birikimi yazılı ortamda bilim insanları ile paylaşmak, tartışmaya ve eleştiriye açmaktır.

Anahtar Sözcükler: Antalya, folklor, halk hekimliği, devecilik kültürü.

THE CAMEL IN PRACTICES OF ANTALYA FOLK MEDICINE

Abstract

In folk medicine applications and folk medicines, animals and animal products have an important place. One of these animals (which has been used for many purposes for centuries - trade, migration, travel, transport, entertainment, and military purposes - from flesh, skin, milk, grapes and feathers). The close relationship that the Turks established with camel has led to the emergence and application of various treatment modalities. The use of various products as purposeful healing of the camels and the camel is encountered in traditional Turkish medicine in these cases can be traced continuously from Inner Asia to Turkey until the cultural field. It is interesting that in the context of the chain of medical texts ranging from the first known medical texts of Uighurs to the nineteenth century, various products and applications obtained from camel and gigantic unceasingly take place in traditional cynicism. This situation brings to mind the question whether the practices of the folk medicine related to the camel are based on written sources.

This paper, which examines the present situation with the use of the various products obtained from the camel and giant in Antalya regional folk medicine applications and the current situation with these applications, was prepared in the light of a series of field researches on "camel and Camel feeding" conducted throughout Antalya in 2016 and 2017. This study is the result of supporting the information obtained from sahda with literature sources. To investigate

¹ Halk Kültürü Araştırmacısı (Sanat Tarihi), Antalya, efuzade@gmail.com

the relationship between camel and folk medicine (within a limited research universe), which we have not seen enough about the most important goal of the declaration, is to share, discuss and criticize the cultural accumulation of the subject in a written environment with scientists.

Key Words: Antalya, folklore, folk Medicine, camel rearing.

1. Giriş

“Halk tıbbı”, “tıbbî folklor” ya da “folklorik tıp” olarak da adlandırılan halk hekimliği halkın, sayrılıkların nedenleri, belirtileri, süreleri konusundaki görüş ve inanışlarıyla sayrılıkları geçirmek ve onları sağıltmak için kullandıkları yöresel ilaçların, büyüsel ve geleneksel işlemlerin, uygulamaların tümü olarak tanımlanır (Örnek, 1981: 32). Halk hekimliği halkın arasında görülen hastalıklara uygulanan iyileştirme metodlarının tümü ile hastalıklar üzerine geleneksel görüşlerin bütünüdür (Yoder, 1975: 25). İnanışlar ve tecrübeye dayalı ampirik bilgilere dayalı olan halk hekimliğinin amacı, kullandığı maddi ve manevi araçlar yardımıyla, halkın sağlığını korumak ve hasta kimseleri sağlıklarına kavuşturmadır (Acıpayamlı, 1989: 5). Halk tıbbı bağlı bulunduğu kültürün bir parçasıdır; halka ait iyileştirme pratikleri, nesilden nesile aktarılacak oluşmuş, biriktirilmiş bilgilerin ürünüdür. Alışkanlıklar, deneyimler ve pratikler nedeniyle geleneksel bilgiye dayanır ve toplumdaki herkes az ya da çok bu bilgilere sahiptir (Kaplan, 2011: 91, 151). Halk hekimliği veya kocakarı ilaçları ifadeleri kimi kesimlerce cahil halkın bilinçsiz tedavi yöntemleri olarak düşünülüp pejoratif bir ima taşımaktadır. Bununla birlikte bu tedavi yöntemleri eski ve orta dönem Türk/Doğu tıbbına ait yazılı metinlerdeki yöntemlerle büyük benzerlikler göstermektedir (Yaylagül, 2014: 49).

Yapılan çalışmalar halkın hastalıklardan korunmak ve tedavi olmak amacıyla doğal çevresindeki her türlü maddi ve manevi aracı kullandığını göstermektedir (Savran, 1998: 342). Halk hekimliği konulu çalışmalar halk hekimleri ve halk hekimliği uygulamalarını iki ana başlık altında incelemektedir: 1-Büyüsel-dinsel (magico-religious) uygulayıcılar ve uygulamalar; 2- Bitkisel / hayvansal maddelerle ve diğer araçlarla yapılan maddesel uygulamalar ve uygulayıcılar (Temizsoylu, 2012: 12).

Anadolu’da halkın geçmişten günümüze taşıdığı sağlık/hastalıkla ilgili geleneksel uygulamaların büyük bir bölümünü irrasyonel, yani hastalıkla doğrudan ilgisi bulunmayan, genellikle büyüsel veya dinsel/büyüsel pratikler oluşturmaktadır (Santur, 2017). Bu irrasyonel uygulamalar animistik dünya görüşüne dayalı eski yöntemlerin kalıntıları olarak değerlendirilmektedir. Bir takım gizli “güçleri” kullanarak doğayı ve doğa yasalarını zorla etkileme amacını güden işlemlerin tümüne “büyü” denir. Büyünün temelinde çeşitli dinsel dünya görüşleri bulunmaktadır. Taklit ve temas büyüü büyüsel işlemlerle sağıltmanın temelini oluşturur (Kaplan, 2011: 152).

Halk hekimliğinin uygulama ve uygulayıcılarının kaynağını temel bazı din ve inanç tasarımlarından aldığı; halk hekimliğine ait inanmaların, gerçekleştirilen uygulamalarda karşımıza en çok şamanik görünüşlerle çıktığı görülmektedir (Temizsoylu, 2012: 18). Türk toplumunda halk hekimliğinin maddî sağıltımlardan çok ve genellikle maddî sağıltımlara sinmiş biçimde büyü ve sihre dayanmasının nedeni Türklerin İslâm öncesi inançlarından Şamanizm ile ilişkilendirilmekte, Türklerin geçmiş inanç sistemlerine ait unsurların bir biçimde şimdi de yaşıyor olmasına bağlanmaktadır (Temizsoylu, 2012: 22).

Halk tıbbı alanına giren, yüzyıllara dayanan ve kuşaktan kuşağa aktarılan tedavi ve pratikler tecrübeye, inanca ve doğaya dayanır. Halk tıbbı pratikleri temelde

hastalık nedenini doğaüstü güçlerle ilişkilendirirken tedaviyi de yine aynı güçlerle kurulan ilişkiyle ve ruh-beden bütünlüğünde yapmaya çalışır (Kaplan, 2015: 190).

Halk hekimliği uygulamalarında ve halk ilaçlarında hayvanların ve hayvansal ürünlerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu hayvanlardan birisi de (yüzyıllar boyunca ticaret, göç, seyahat, nakliyat, eğlence ve askeri amaçlarla kullanılan; eti, derisi, sütü, gübresi ve tüylerinden çeşitli amaçlarla faydalanılan) deve dir. De veyle kurulan yakın ilişki çeşitli sağaltım yöntemlerinin doğmasını ve uygulanmasına neden olmuştur.

2. Araştırma Evreni ve Örneklem, Veri Toplama ve Analiz Tekniği

Bildiri, 2016 ve 2017 yıllarında Antalya ili genelinde (Aksu, Akseki, Alanya, Demre, Döşemealtı, Elmalı, Gazipaşa, Gündoğmuş, İbradı, Kaş, Kemer, Kepez, Korkuteli, Kumluca, Manavgat, Serik) gerçekleştirilen “de ve ve devecilik” konulu saha araştırmalarında elde edilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır. Sahadan elde edilen bilgiler literatür ve arşiv kaynakları ile de desteklenmiştir. Araştırma sırasında etnografik araştırma yöntemine has gözlem, görüşme ve görüntü ile belgeleme tekniklerinden yararlanılmıştır. Kaynak kişiler ile gerçekleştirilen görüşmeler video/ses kayıt cihazı ile ya da yazarak derleme metodu ile kayıt altına alınmıştır. Kaynak kişilerin ağırlıklı kısmını deveciler oluşturmıştır.

Modern tıp ile olan çelişkileri nedeniyle halk hekimliği konusunda çalışma yapmak oldukça güç bir konudur. Gerçekleştirilen alan araştırmalarının salt halk hekimliği konusunda değil de ve ve deveciliğe ilişkin halk kültüründeki bütün kadroları içermesi bir nebze de olsa kolaylaştırıcı etki göstererek insanların güvenini kazanmamızı sağlamıştır. Kaynak kişilerin büyük ölçüde deveciler olmasının nedeni bu kültürü tanımaları, yaşatmaları ve aktarmalarıdır. Yöre halkından gelen (halk hekimliğine dönük) de ve ürünü taleplerinin büyük ölçüde yerel deveciler tarafından karşılanması da bu seçimde etkili olmuştur.

Çalışmamız kapsamında Antalya yöresinde kaybolmaya ve unutulmaya yüz tutmuş halk hekimliği uygulamalarından de ve ile ilgili olanlar tespit edilerek bilim dünyası ile paylaşılması amaçlanmıştır.

3. Antalya’da De ve ve Devecilik

Ülkemizde de venin tarihsel olarak gerek ekonomik ve gerekse kültürel açıdan önem taşımış olduğu bölgelerden birisi de Antalya’dır. De ve yetiştiriciliği için oldukça uygun şartlara sahip bir coğrafya olan Antalya’da de ve öncelikli olarak göç, yük taşımacılığı, eğlence ve seyahat amacıyla kullanılmış olup eti, yağı, derisi, sütü, idrarı, gübresi ve tüylerinden de çeşitli amaçlarla faydalanılmıştır. Yöre halkının -gerek şehirde, gerek kasaba ve köylerde ve gerekse konar-göçer obalarında- de veyle kurduğu iç içe yaşam modern zamanlara kadar devam etmiştir. Yirminci yüzyıl, tüm Türkiye’de olduğu gibi Antalya’da da de venin ve deveciliğin büyük oranda sonunu getirmiş, de ve varlığı son derece azalmıştır. 1940’lı yıllarda 20.000’in üzerinde de ve bulunan Antalya’da Türkiye Ulusal İstatistik Kurumu’nun 2016 yılı rakamlarına göre 141 adet de ve kalmıştır (Davulcu, 2017). Alanya, Demre, Kemer, Kepez, Kumluca ve Manavgat İlçelerinde karşımıza çıkan bu develer de ve güreşleri ile turistik de ve turlarında kullanılmaktadır.

Yakın zamanlara kadar bölge halkının yaşamında önemli bir yer işgal etmiş olması nedeniyle de ve ve de veyle ilgili çeşitli konular Antalya yöresi halk kültüründe son derece zengin bir birikim meydana getirmiştir. Bu birikim halk edebiyatı

ürünlerinden halk müziğine halk inançlarından el sanatlarına kadar birçok alanda canlılığını korumaktadır.

4. Antalya Halk Kültüründe Devenin Algılanış Biçimi ve Deveye Yüklenen Anlam

Türk kültüründe devenin algılanış biçimi ve deveye yüklenen anlam devenin halk hekimliğinde önemli bir motif olarak yer almasını açıklamamıza yardım edebilecektir. Eski Türklerde “buğra” adı verilen erkek devenin bir kahraman ongunu olduğuna dair bilgiler vardır (Esin, 2003:271). Er Töştük destanında ve Irk Bitig’de de deve kutsal bir varlık olarak karşımıza çıkar (Roux, 2011: 185, 195). Türklerce deveye atfedilen kutsallık İslamiyet’ten sonra da devam etmiştir. Deve, İslam peygamberi Hz. Muhammed’e (SAV) binek ve yük hayvanı olarak hizmet ettiği gibi Kuran-ı Kerim’de de kendisinden olumlu bir şekilde bahsedilmiştir (Akar, 1996). Deve, kurban ve adak olarak da kullanılabilen, bu bağlamda dini bir yönü de olan bir hayvandır.

Araştırma kapsamında bilgilerine başvurulmuş kaynak kişiler deveyi “mübarek”, “kutsal”, “dualı”, “melaike”, “hamail”, “bereketli”, “meymanatlı” olarak nitelemekte ve mukaddes bir varlık gözüyle bakmaktadır². Deveciler arasındaki yaygın bir inanişaya göre devenin ya da tüyünün bulunduğu yerde cin, şeytan bulunmaz, deve bir bereket kaynağıdır (Davulcu, 2017). Halk nezdinde devenin son derece saygıdeğer, olumlu ve muteber bir yerinin olduğu açıktır.

5. Geleneksel Tıp Metinlerinde Deve

Geleneksel Türk tıbbına ait günümüze gelebilen bazı yazmalar, deveden elde edilen çeşitli ürünlerin, yüzyıllar boyunca geleneksel tıp alanında uygulama alanı bulunduğunu göstermektedir.

Konuya ilişkin olarak örnek vereceğimiz eserlerden en eskisi İç Asya’da Uygur kültür sahasına ait olan Uygurca bir yazmadır. XIV. yüzyıl öncesine ait olan bu yazma Turfan’da Dakyanus’ta bulunmuş ve “T I D 120” olarak işaretlenmiştir (Gürkan, 2010). Yazmada deve sidiğinin kepeğe, deve akciğerinin nefes darlığına, deve etinin “siding” hastalığına ve deve dışkısının da diş ağrısına karşı ilaç olarak kullanımına dair bilgiler mevcuttur (Gürkan, 2010: 28,-29, 31, 299).

Deveden elde edilen çeşitli ürünlerin tedavi maksatlı olarak önerildiği el yazmaları ile Anadolu kültür sahasında da karşılaşmakta ve bu olguyu 15. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar kesintisiz olarak takip edebilmekteyiz. XV.yüzyılda Cerrah Mesud tarafından kaleme alınmış olan Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb isimli eserde yatak ısıtılmasına karşı deve kılının kişinin sol buduna bağlanması önerilmektedir (Doğan, 2011: 89; Yaylagül, 2014). XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başlarında Cerrah İbrahim bin Abdullah tarafından Çindar adlı Yunanca ve Süryanice yazılmış bir tıp kitabının Türkçe çevirisi olan Alâim-i Cerrâhîn isimli eserde deve beyni, deve yünü ve deve hörgücünün tedavilerde kullanıldığını görürüz (Gürlek, 2011: 11, 67). XV. yüzyılın en önemli tıp adamlarından Sabuncuoğlu Şerefeddin’e ait Terceme-i Akribâdîn isimli eserde (İslâm hekimi Zeyneddin Ebu’l- Fazl İsmail bin Hüseyin Cürcânî’ye ait Zahîre-i Harzemşâhî adlı Farsça eserin Akribâdîn kısmının Türkçeye tercümesi) deve

² Manavgat yöresinden Bayram Günaydın devenin kutsiyetini Sabiha İslam’a şöyle şöyle anlatmaktadır: “...*Cenab-ı Allah’ın yaratıklarından iki sevimli ve ayrıcalıklı mahluku vardır. Birincisi, boz deve. Deve ki; hayırlı kitap hamailidir (taşıyıcısı), ilk kitabın da taşıyıcısıdır, son kitabın da. Son kutsal kitap da bizim kitabımız biliyorsunuz. Biz hayırlı haberlerimize develerle kavuştuk...*” (İslam, 2013: 164).

kemresi, deve kığı, deve hörgücü yağı ve deve sütü tedavi maksatlı olarak yerini almıştır (Doğan, 2009: 381, 382, 396, 418). Tezkire-i Dâvûd'un tercümesi olan Kitâb-ı Tercüme-i Tezkire-i Dâvûd Fi't-Tıbb isimli eserin (1642 yılında Mısır'da, Muhammed bin Mustafa El-Gûrânî tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir) “deve” maddesinde, devenin eti, idrarı ve sütünün faydaları açıklanmıştır. Devenin idrarının, deve sütü ile birlikte, kısaca soğuk algınlığına, ciğer şişlerine iyi geldiği belirtilmiştir. Bu faydalarla ilgili hadis bulunduğu ifade edilerek vurgulanmış, ancak hadis, direkt olarak belirtilmemiştir (Öztürk-Arslan Sarman, 2016: 524). Deveye ilişkin çeşitli unsurların tıp metinlerinde boy göstermesi son devirlere kadar devam etmiştir. 1881 yılında Osman Hayri Mürşid Efendi tarafından kaleme alınan Kenzü's-Sıhhatü'l-Ebdâniyye Eser-i Mürşid-i Osmâniyye isimli tıp ve ecza kitabında deveye tedavi hususunda hayli bilgi bulunmaktadır. Eti, ağız köpüğü, hörgüç yağı, tüyü, dişi, teri, süt ve idrarı tedavi amacıyla basur, gece yatak ıslatma, diş ağrısı, sarılık gibi hastalıklara karşı kullanılabilir (Telli, 2017: 292, 305, 397, 573, 611).

6. Antalya Yöresi Halk Hekimliğinde Deve

Deve ve deveden elde edilen çeşitli ürünlerin yöre halk hekimliğinde yaygın bir kullanımı olduğunu görürüz. Yaptığımız çalışma sonucu devenin eti, dili, sütü, idrarı, tüyü, kemiği, kemik iliği, hörgüç yağı, ağız köpüğü, dışkı, yediği tuzdan arta kalanlar, çanı ve yuları ile bizzat devenin kendisinin halk hekimliği uygulamalarında rol aldığı tespit edilmiştir (Tablo-1). Bu ürünler genellikle yerel kaynak ve devecilerden temin edilmiş, bunun dışında özellikle deve etinin kutsal topraklara hac amacıyla gidenlerden istenebildiği de görülmüştür.

Tedavi uygulanan hastalıklar kısırlık, kadında doğurganlığı azaltmak, geciken doğumu başlatmak, çocuğun konuşamaması, çocuğun yürüyememesi, çocukta zekâ gelişimini arttırmak, çocukta aydaşlık, çocukta gece korkusu, çocuğun gece uyumaması, çocukta gece yatak ıslatma, hamamcı olmayı engellemek, kanser, sarılık, siroz, otizm, hemoroit, ilancık, alkolizm, ağrı, baş ağrısı, diz ağrısı, yel hastalığı, romatizma, egzaman, mantar, kaşıntı, cilt yarası, temre, saçkıran, sara, yüz felci, nazar, astım, bronşit, boğmaca, öksürük, mide ağrısı/mide rahatsızlığı, kabakulak olarak özetlenebilir³. Ayrıca devenin genel olarak bir şifa kaynağı olarak algılandığı görülmüştür (Tablo-2).

Tedavi amacıyla uygulanan pratikler ise devenin altından geçirmek, devenin üstüne oturtmak, sütünü içirmek, idrarını içirmek, çanından su içirmek, etini yedirmek, dilini yedirmek, ağız köpüğü yedirmek, devenin yediği tuzdan artanını yedirmek, sütüne oturtmak, hörgüç yağını sürmek, kemik iliği sürmek, idrarını sürmek, dışkısını vücuda (boyna, başa) sarmak, tüyünü vücuda (bele, boyna, göbeğine) sarmak, tüyünü cüzdanda taşımak, tüyünü yatağın/yastığın altına koymak, çanından ses çıkarmak, yularını evliya mezarına götürüp satmak, daha sonra eve geri getirmek şeklinde sayılabilir (Tablo-3).

7.Sonuç ve Değerlendirme

Halk hekimliği/halk tıbbı/halk tababeti, halkbiliminin, içinde var olduğu kültürün, geleneksel dünya görüşünü yansıtan pek çok inanç, kabul ve işlemi

³ Doğum geleneklerinde devenin fiziki özelliklerinin yeni doğan çocuğu olumsuz yönde etkileyebileceği endişesi, pasif büyüsel işlemler çerçevesinde çeşitli kaçınmaları gündeme getirmektedir (Santur, 2017). Bu bağlamda Tahtacılar da hamile kadın deveye baktırılmaz. Bakarsa 9 ay taşıyacağı bebeği 12 ay taşıyacağına inanılır (Tanal, 2016). Manavgat yöresinde de gebe kadın deveye baktırılmaz (Şimşek, 2013: 261). Korkuteli'nde hamileyken devenin gözlerine ve devenin dorumuna bakılırsa ise çocuğun güzel olacağına inanılır (Gönenç, 2011: 11).

bünyesinde barındıran bir araştırma kadrosudur (Yılmaz, 2016: 189). Halkbilimin temel çalışma konularından birisi olan halk hekimliği saha araştırması yapılması zor bir alan olması nedeniyle üzerinde yeterince durulmuş olan bir konu değildir. Günümüzde eğitim seviyesinin yükselmesi, sağlık kurumlarının sayısının artması ve bu kurumlara ulaşımın kolaylaşması nedeniyle halk hekimliğine dönük uygulamaların son derece azaldığı, yöre halkının modern tıbbi yöntemlerden herhangi bir sonuç alamadığı durumlarda ise halk hekimliği yöntemlerine -bilhassa dinsel/büyüsel uygulamalara-başvurduğu bir vakıdır⁴.

Halk hekimliği uygulamalarında ve halk ilaçlarında hayvanların ve hayvansal ürünlerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu hayvanlardan birisi de (yüzyıllar boyunca ticaret, göç, seyahat, nakliyat, eğlence ve askeri amaçlarla kullanılan; eti, derisi, sütü, gübresi ve tüylerinden çeşitli amaçlarla faydalanılan) devedir. Deveyle kurulan yakın ilişki çeşitli sağaltım yöntemlerinin doğmasını ve uygulanmasına neden olmuştur. Söz konusu sağaltım yöntemleri ile Türkiye'nin bir çok yerinde karşılaşmak mümkündür (Santur, 2017).

Araştırma sonucunda Antalya yöresinde devenin ağız köpüğü, dışkısı, eti, hörgüç yağı, idrarı, kemiği, sütü, yünü, yiyeceği, donanımı ve bizatihi devenin kendisinin çeşitli halk hekimliği uygulamalarında rol aldığı tespit edilmiştir. Günümüzde deveyle ilgili inanç ve halk tıbbi uygulamaları İslami bir kabuk içerisinde karşımıza çıkmakla birlikte eski inanç sistemlerinin izlerinin de bu inanç ve uygulamalarda etkili olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Bu bağlamda devenin Antalya yöresi halk hekimliğinde iki boyutuyla yer aldığını görmekteyiz. İlki deveden elde edilen çeşitli ürünlerle yapılan ilaçlarla sağaltma ikincisi ise tedavinin kendisiyle doğrudan ilişkisi olmayan deveye dayalı büyüsel ve dinsel-büyüsel irrasyonel iyileştirme yöntemleridir. Bununla birlikte tespit edilen uygulamaların ağırlıklı olarak büyüsel, dinsel/büyüsel iyileştirme yöntemleri olduğu görülmüştür. İlk anda rasyonel olarak görebileceğimiz bazı uygulamaların da (tedavi olarak etini yedirme, sütünü içirme gibi) aslında irrasyonel uygulamalar olduğu açıktır. Tespit edilen uygulamalardan devenin altından geçirmek ve deveye oturtmak gibi uygulamalar devede var olduğuna inanılan kutsal güçten dolayı devenin doğrudan kendisinden faydalanmayı ve bu yolla sempatik büyüünün temas ilkesinin işletilmeye çalışıldığı uygulamalar olarak değerlendirilebilir. Deveden elde edilen çeşitli ürünler ve deve donanımının parçaları vasıtasıyla gerçekleştirilen ve deveden var olan gücün bu parçalara da sirayet ettiğine dair inanca dayalı uygulamalar ise sempatik büyüünün taklit ve temas ilkeleri çerçevesinde incelenebilecek pratiklerdir. (Santur, 2007).

Deve ve deveye ait çeşitli ürünlerin şifa maksatlı olarak kullanımı geleneksel Türk tıbbında da karşımıza çıkmakta olup bu olgu İç Asya kültür sahasından Türkiye'ye

⁴ Büyü çeşitleri Örnek tarafından şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1- Sempatik büyü: Birbirinden uzak nesnelerin gizli bir sempati ile birbirlerini etkiledikleri inancına sempatik büyü denilmektedir. Her hangi bir varlıkta bulunan kuvvetin, o şeyin nesnelerle temasından dolayı bir dereceye kadar geçmesi veya bulaşmasıdır.

a-Taklit (Anoloji) büyüü

b- Temas büyüü: Bir insanla o insandan ayrılmış olan bir parçanın arasındaki gizli büyüsel sempati uygulamasından kaynaklanmaktadır. "Parça bütüne aittir" ilkesi ile çalışan bir büyü çeşididir.

2- Ak büyü (Pozitif büyü)

3- Kara büyü (Negatif büyü)

4- Aktif büyü

5- Pasif büyü: Zararlı etkenlerden kaçınmayı amaçlayan büyüsel işlemlere pasif büyü denildiği gibi, zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya, bunların zararlarından kaçınmaya ve bunlara karşı savunmaya geçmeye de pasif büyü denilmektedir (Örnek, 1981).

kadar kesintisiz olarak takip edilebilmektedir. Uygurlara ait bilinen ilk tıp metinlerinden 19. yüzyılın sonuna kadar uzanan tıp metinleri zinciri bağlamında, deve ve deveden elde edilen çeşitli ürünlerin ve uygulamaların geleneksel tıpta kesintisiz olarak yer bulması ilginçtir. Bu durum deveye ilişkin halk hekimliği uygulamaları yazılı kaynaklardan mı temelleniyor sorusunu da akla getirmektedir. Deve ve deve ürünlerinin yöre halk hekimliği pratiklerinde (ve genel olarak Türk halk hekimliğinde) yer almasında İslam tıbbının ve Tıbb-ı Nebevi adıyla bilinen, Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili söz ve uygulamalarının da etkisi olduğu açıktır⁵.

Devecilerin hızla kaybolmakta ve unutulmakta olan devecilik kültürünün anlaşılması ve kayıt altına alınması için önemli bir bilgi kaynağı olduğu aşikârdır.

⁵ Deve süt ve idrarının şifa olduğunu bildiren bazı hadis-i şerifler bulunmaktadır (Atmaca, 2011: 73-75).

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Acıpayamlı, O. (1969). “*Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri*”, **A.Ü.D.T.C.F. Dergisi**, XXVI, 1-9.
- Acıpayamlı, O. (1989). “*Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi*”, **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1989, 1-8.
- Atmaca, V. (2011). “*Hadislerde Geçen Şifalı Yöntemler ve İlaç Adları*”, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, IX (1), 67-94.
- Aydın, G. (2003). **Deve Yetiştiriciliği**, Yayınlanmamış Doktora Semineri, Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, [Erişim <http://www.tarimsal.com/deve.htm>] Erişim tarihi: 09.06/2016.
- Davulcu, M. (2017). “*Antalya Yöresinde Deve ve Devecilik Kültürü: Halkbilimsel Bir İnceleme*”, **VI. Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu**, Kültür ve Turizm Bakanlığı-Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 23-25 Mayıs 2017.
- Demirhan Erdemir, A. (2002), “*Bazı Türkçe Tıp Yazmalarına Göre Bazı Hayvansal İlaçların Türk Tıp Tarihindeki Yeri ve Bazı Sonuçlar (Some Animal Drugs in Turkish Medical Manuscripts)*”, **XIV.Türk Tarih Kongresi**, 9-13 Eylül 2002 Ankara, 1093-1098.
- Doğan, Ş. (2009), **Terceme-i Akrabadin Sabuncuoğlu Şerafeddin (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)**, Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Doğan, Ş. (2011). “*XIV.-XV.yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri*”, **Milli Folklor**, 23, 120-132.
- Gönenç, A. (2011). **Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Gönüllü, A. R. (1991). “*Alanya Halk Kültüründe Deve Motifi*”, **Türk Folkloru**, 20-23.
- Gönüllü, A.R. (1996a). “*Alanya Folklorunda Halk Hekimliği*”, **Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri**, Alanya: Alanya Belediyesi Yayınları, 343-347.
- Gönüllü, A.R. (1996b). “*Alanya Halk İnançlarında Ağaç Motifi*”, **Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri**, Alanya: Alanya Belediyesi Yayınları, 123-125.
- Gürkan, M. (2010). **Orta Asya’daki Eski Türk Tıbbının, Başlangıçtan 14.Yüzyıla Kadarki Döneme Ait Bilinen Türkçe Tıp Metinlerinde, Tıp Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Gürlek, M. (2011). **İbrahim bin Abdullah’ın Cerrahname (Ala’im-i Cerrahin) Adlı Eseri**, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- İslam, S.N. (2013). **Antalya İli Manavgat İlçesi ve Köyleri Halk Kültürleri**, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Kaplan, M. (2011). “*Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi*”, **Milli Folklor**, 23 (91), s.150-156.

Kaplan, M. (2015). “Geleneksel Tedavi Pratikleri ve Uygulayıcıları: Kadın Şifacılar”, **Milli Folklor**, 27 (108), s.189-196.

Örnek, S.V. (1981). **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, Ankara: DTCF Basımevi.

Öztürk, N.; Arslan Sarman, M. (2016). “16. Yüzyıl Osmanlı Hekimlerinden Şaban Nidâî ve Dâvûd-i Antakî'nin Yazdığı Tıp Kitaplarında Tıbb-ı Nebevî Etkisi Üzerine Bir Karşılaştırma”, **Adana 2015 Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi Bildirileri**, 07-15 Ekim 2015, Adana, 512-531.

Santur, A. (2017). “Anadolu Halk Hekimliğinde Dinsel/Büyüsel Boyutuyla Deve (Etnolojik Bir Değerlendirme)”, **VI. Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu**, Kültür ve Turizm Bakanlığı-Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 23-25 Mayıs 2017.

Savran, G. (1998). “Adana’dan Derlenen Bazı Halk Hekimliği Uygulamalarının Karşılaştırılması”, **II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 342–363.

Şar, S. (1989). “Halk Hekimliğinin Dünü ve Bugünü”, **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 221-231.

Şimşek, A. (2013). **Manavgat Yöresi Halk İnanışları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Telli, B. (2017). **Kenzü's-Sıhhatü'l-Ebdâniyye Eser-i Mürşid-i Osmâniyye**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi.

Temizsoylu, A. (2012). **Ankara’da Halk Hekimliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Uysal, Y. (2008). **Gazipaşa’da Folklor ve Halk Edebiyatı Ürünleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

Yaylagül, Ö. (2014). “Anadolu’da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri”, **Milli Folklor**, 26 (103), 48-58.

Yılmaz, Ş. (2016). “Ulupamir Köyünde Halk İnançları ve Halk Hekimliği Uygulamaları”, **Milli Folklor**, 28 (109), s.187-200.

Yoder, D. (1975). “Halk Tıbbı”, **Folklor**, 43, 21-30.

Sözlü Kaynaklar:

K.K.1: S.Ö., 1973 Kumluca doğumlu, Evli, Lise mezunu, Hal komisyoncusu, Deveci.

K.K.2: K.Ö., 1974 Kumluca doğumlu, Evli, İlkokul mezunu, Seracı, Deveci.

K.K.3: A.K., 1979 Kumluca doğumlu, Evli, Lise mezunu, Deveci, (Kumluca Deveciler Derneği Başkanı).

K.K.4: A.K., 1956 Kumluca doğumlu, Evli, İlkokul mezunu, Seracı, Deveci.

K.K.5: Ö.K., 1980 Kumluca doğumlu, Evli, Lise mezunu, Seracı, Deveci,

- K.K.6: İ.A., 1972 Kumluca doğumlu, Evli, Lise mezunu, Seracı, Deveci, (Dernek Başkan Yardımcısı).
- K.K.7: Ç.A., 1984 Kumluca doğumlu, Bekar, Üniversite mezunu, Ziraat mühendisi, Deve yetiştiricisi.
- K.K.8: S.T., 1931 Elmalı İlçesi Müren Mahallesi doğumlu, Bekar, Okur-yazar değil, Ev kadını.
- K.K.9: M.A.Y., 1959 Burdur İli Ağlasun İlçesi Mamak Mahallesi doğumlu, 1994 yılından beri Kepez'de yaşamakta, Evli, İlkokul mezunu, Deveci.
- K.K.10: S.T., 1975 Denizli İli Sarayköy İlçesi doğumlu, 1992 yılından beri Kepez'de yaşamakta, Evli, İlkokul mezunu, Havut ustası-deveci-turizmcisi.
- K.K.11: A.S., 1958 Kaş İlçesi Çerler Mahallesi doğumlu, 1977 yılından beri Demre'de yaşamakta, Evli, İlkokul mezunu, Çiftçi-deveci.
- K.K.12: N.S., 1977 Demre doğumlu, Evli, Lise mezunu, Deveci-çiftçi (Mavi Akdeniz Yeşil Demre Deveciler Derneği Başkanı).
- K.K.13: M.A., 1964 Demre doğumlu, Evli, İlkokul mezunu, Çiftçi-deveci.
- K.K.14: O.Y., 1972 Demre doğumlu, Evli, İlkokul mezunu, Çiftçi-deveci.
- K.K.15: K.K., 1978 Alanya Sugözü Mahallesi doğumlu, Evli, Lise mezunu, Deveci (Alanya Deveciler Turizm Derneği Başkanı).
- K.K.16: C.A., 1988 Alanya doğumlu, Evli, İlkokul mezunu, Deveci.
- K.K.17: M.K., 1933 Alanya doğumlu, Evli, İlkokul mezunu, Deveci.
- K.K.18: H.G., 1947 Elmalı İlçesi Gölova Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Evli, Çiftçi.
- K.K.19: D.A., 1968 Kemer İlçesi Ulupınar Mahallesi doğumlu, Evli, İlkokul mezunu, Turizm işletmecisi, Deveci.
- K.K.20: M.U., 1963 Kaş İlçesi Çukurbağ Mahallesi doğumlu, Evli, Lise mezunu, Memur, (Eski) Deveci.
- K.K.21: H.A., 1943 Korkuteli İlçesi Avdan Mahallesi doğumlu, Evli, İlkokul, Çiftçi, (Eski) Deveci.
- K.K.22: A.D., 1960 Korkuteli Avdan Mahallesi doğumlu, Evli, Lise mezunu, Emekli imam.
- K.K.23: M.S., 1955 Korkuteli İlçesi Avdan Mahallesi doğumlu, Evli, İlkokul, Çiftçi, (Eski) Deveci.
- K.K.24: E.K., 1964 Korkuteli İlçesi İmecik Mahallesi doğumlu, Evli, İlkokul, Çiftçi, (Eski) Deveci.
- K.K.25: H.K., 1976 Alanya İlçesi Sugözü Mahallesi doğumlu, Evli, İlkokul, Deveci.
- K.K.26: S.K., 1985 Alanya İlçesi Sugözü Mahallesi doğumlu, Evli, İlkokul, Deveci.
- K.K.27: T.Z., 1950 Kumluca İlçesi Beykonak Mahallesi doğumlu, Evli, İlkokul mezunu, (Eski) Deveci.
- K.K.28: M.A., 1925 Serik İlçesi Töngüşlü Mahallesi doğumlu, Evli, İlkokul mezunu (3 sene), Çiftçi.
- K.K.29: H.A., 1921 Serik İlçesi Töngüşlü Mahallesi doğumlu, Evli, Okur-yazar değil, Ev kadını.
- K.K.30: Z.Ç., 1928 Serik İlçesi Töngüşlü Mahallesi doğumlu, Dul, Okur-yazar değil, Ev kadını.
- K.K.31: H.K., 1936 Aksu İlçesi Karaçalı Mahallesi doğumlu, Dul, İlkokul (3 sene), Çiftçi.

K.K.32: M.Ç., 1927 Akseki İlçesi Yarpuz Mahallesi doğumlu, Dul, İlkokul (3 sene), Çiftçi-Eski kervancı.

K.K.33: S.K., 1951 Gazipaşa İlçesi Kâhyalar mahallesi doğumlu, Evli, İlkokul, Çiftçi, (Karalar Yörüğü).

K.K.34: H.A.S., 1926 Gündoğmuş İlçesi Kalecik Köyü doğumlu, Okur-yazar, Evli, Eski deve celebi-Çiftçi.

K.K.35: F.S., 1932 Gündoğmuş İlçesi Kalecik Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Evli, Ev kadını.

K.K.36: M.K., 1942 Serik İlçesi Aşağıoba Mahallesi doğumlu, Sanat Okulu mezunu, Evli, Çiftçi.

K.K.37: G.D., 1967 İbradı İlçesi Çukurviran Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Evli, Yöresel sanatçı.

K.K.38: M.K., 1940 Döşemealtı İlçesi Kovanlık Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Evli, Çiftçi-Eski deveci.

K.K.39: V.E., 1932 Döşemealtı İlçesi Aşağıoba Mahallesi doğumlu, İlkokul mezunu, Dul, Çiftçi-Eski deveci.

EKLER

Fotoğraf-1: Köşegi ile birlikte yoz deve-Kepez (M.Davulcu Arşivi)

Fotoğraf-2/3: Deve sütü-Alanya (M.Davulcu Arşivi)

Fotoğraf-4: Deve dışkısı-Demre (M.Davulcu Arşivi)

Fotoğraf-5: Deve tüyü-D   emealtı (M.Davulcu Arşivi)

Fotoğraf-6: A zı köpüren bir t l  deve, yuları ve hatap  anı-Kumluca (M.Davulcu Arşivi)

Fotoğraf-7: Devecilerle yapılan bir g r   me-Demre (M.Davulcu Arşivi)

**Tablo-1: Antalya Yöresinde Deve ile İlgili Halk Hekimliği Uygulamaları
(TEDAVİ UNSURUNA GÖRE)**

Tedavi unsuru	Hastalık	Uygulama şekli	Tespit edilen ilçe
1. Deve	Kadında kısırlık	Kadın devenin altından geçirilir.	Akseki, Alanya, Döşemealtı, Gündoğmuş, İbradı, Kemer, Kumluca
		Kadın devenin üstüne oturtularak dolaştırılır.	Döşemealtı
	Kadında doğurganlığı azaltmak	Kadın devenin altından geçirilir.	Kumluca
	Geciken doğumu başlatmak	Kadın devenin altından geçirilir.	Alanya, Kumluca
	Çocuğun dilinin kekeme (pepe) olması	Çocuk devenin altından geçirilir.	Kumluca
	Çocukta zekâ gelişimini arttırmak	Çocuk devenin altından geçirilir.	Akseki, Gazipaşa
	Çocukta aydaşlık	Çocuk devenin altından geçirilir.	Alanya, Döşemealtı, İbradı
		Çocuk deveye oturtulur.	Alanya
	Çocukta gece yatak ıslatması	Çocuk devenin altından geçirilir.	Kemer
2. Deve sütü	Çocukta aydaşlık	İçirilir.	Döşemealtı

	Kadında kısırlık	Keçi, inek ve deve sütleri karıştırılarak kadın bu karışıma oturtturulur.	Manavgat
	Çocukta gece korkusu	İçirilir.	Serik
	Genel olarak şifa kaynağı	İçirilir.	Aksu, Korkuteli, Serik
	Kanser	İçirilir.	Alanya, Demre, Gazipaşa, Kemer, Kepez
	Otizm	İçirilir.	Kepez
	Astım	İçirilir.	Alanya, Kemer
	Bronşit	İçirilir.	Alanya
	Öksürük	İçirilir.	İbradı
	Mide rahatsızlığı	İçirilir.	İbradı
	Siroz	Deve idrarı ile birlikte içilir.	Kepez
	Sarılık	İçirilir.	Döşemealtı
3. Deve eti	Kadında kısırlık	Yedirilir.	Döşemealtı, Elmalı, Korkuteli
	Çocukta gece yatak ıslatma	Yedirilir.	Manavgat
	Genel olarak şifa kaynağı	Yedirilir.	Demre, Döşemealtı, Elmalı, Kepez, Korkuteli, Serik
	İlancık	Yedirilir.	Gündoğmuş
	Hemoroit	Yedirilir.	Döşemealtı
4. Deve dili	Erkek ve kadında kısırlık	Yedirilir.	Kepez, Kumluca
	Çocuğun dilinin	Yedirilir.	Demre, Kumluca

	dönmemesi		
	İçkiyi bıraktırmak için	Yedirilir.	Kumluca
5. Hörgüç yağı	Hemoroit	Sürülür.	Akseki
6. Deve kemiği	Çocukta aydaşlık	Çocuk, üç yol ayrımına getirilip, altına deve kemiği konulduktan sonra başına üç defa su dökülür.	Alanya, Korkuteli
7. Devenin kemik iliği	Diz ağrısı	Çıkartılan ilik hastanın dizine sarılır.	Kepez
8. Devenin ağız köpüğü	Çocuğun konuşamaması	Yedirilir.	Kumluca
	Çocukta gece yatak ıslatma	Yedirilir.	Demre, Kemer
	İçkiyi bıraktırmak için	Yedirilir.	Alanya, Döşemealtı, Kepez, Kumluca
	Sara	Yedirilir.	Kepez, Kumluca
9. Deve idrarı	Astım	İçirilir.	Kaş
	Öksürük	İçirilir.	İbradı
	Cilt yarası	Sürülür.	Kumluca
	Egzama	Sürülür.	Akseki, Alanya, Demre, Döşemealtı, Gündoğmuş, Kepez, Kumluca
	Mantar	Sürülür.	Demre, Gazipaşa, Kepez
	Kaşıntı	Sürülür.	Alanya, Gazipaşa, Kepez
	Temre	Sürülür.	Alanya

	Saçkıran	Sürülür.	Korkuteli
	Hemoroit	Sürülür.	Serik
	Siroz	Deve sütü ile birlikte içilir.	Kepez.
	Mide ağrısı	İçirilir.	Döşemealtı
10. Deve tüyü/yünü	Çocukta gece orkusu	İp yaparak, boynuna sarılır.	Döşemealtı
	Gece uyumayan çocuklarda	Yastığına konur.	Kumluca
	Çocukta gece yatak ıslatma	Yastığın altına konur.	Alanya, Kemer, Kumluca
		Çocuğun göbeğine sarılır.	Elmalı, Kepez
		Yatağın altına konur.	Akseki, Döşemealtı, Serik
	Ağrı	Ağrıyan yere sarılır.	Elmalı, Gündoğmuş, İbradı, Kaş, Kumluca
	Romatizma	Ağrıyan yere sarılır.	Alanya, Korkuteli, Kumluca
	Kabakulak	Şişmeyi önlemek için sarılır.	Kepez
	Yel hastalığı	Sarılır.	Alanya
	Yüz felci	Yüze sarılır.	Gazipaşa, Kumluca
	Hamamcı olmamak için	İp yapılarak bele sarılır.	Aksu, Döşemealtı, Serik
	Nazarı önlemek için	Kişi üstünde taşır.	Alanya, Demre, Döşemealtı, Korkuteli, Serik
		Göç sırasında nazarı önlemek için bir parça deve yünü eren,	Alanya

		evliya mezarlarına ya da ağaçlara bağlanır.	
11. Deve dışkısı	Başağrısı	Isırgan otunun toprak üstü kısmı dövülür ve deve dışkısı ile pişirilir, ılık olarak başa sarılır.	Alanya, Gazipaşa
	Boğmaca	Boyna sarılır.	Alanya.
12. Devenin yediği tuzdan arta kalan	Kadında kısırlık	Yedirilir.	Gündoğmuş
13. Deve çanı	Çocuğun dilinin dönmemesi	Deve çanından çocuğa su içirilir.	Elmalı, Kumluca
	Çocuğun konuşamaması	Çocuğun yanında deve çanı çalınır.	Kemer
		Deve çanından çocuğa su içirilir.	Akseki, Döşemealtı, Kumluca, Manavgat, Serik
	Çocuğun yürüyememesi	Çocuğun yanında deve çanı çalınır.	Kemer
		Deve çanından çocuğa su içirilir.	Manavgat
14. Deve yuları	Kadında kısırlık	Evin dişi devesinin yuları, yörede “satılmış” olarak bilinen evliya mezarlarına götürülerek satılır. Daha sonra burada namaz kılınıp, dua edilir, mum yakılır, bir miktar para (arılık) bırakılır. Bu işlemlerden sonra yular eve getirilir.	Alanya

Tablo-2: Antalya Yöresinde Deve ile İlgili Halk Hekimliği Uygulamaları (TEDAVİ UYGULANAN HASTALIĞA GÖRE)			
Uygulanan hastalık	Tedavi unsuru	Uygulama şekli	Tespit edilen ilçe
1. Genel olarak şifa	Deve sütü	İçirilir.	Aksu, Korkuteli, Serik
	Deve eti	Yedirilir.	Demre, Döşemealtı, Elmalı, Kepez, Korkuteli, Serik
2. Kadında kısırlık	Deve	Kadın devenin altından geçirilir.	Akseki, Alanya, Döşemealtı, Gündoğmuş, İbradı, Kemer, Kumluca
		Kadın deveye oturtularak dolaştırılır.	Döşemealtı
	Deve sütü	Keçi, inek ve deve sütleri karıştırılarak kadın bu karışıma oturtturulur.	Manavgat
	Deve eti	Yedirilir.	Döşemealtı, Elmalı, Korkuteli
	Devenin yediği tuzdan arta kalan	Yedirilir.	Gündoğmuş
	Deve yuları	Evin dışı devesinin yuları, yörede “satılmış” olarak bilinen evliya mezarlarına götürülerek satılır. Daha sonra burada namaz kılınp, dua edilir, mum yakılır, bir miktar para (arılık) bırakılır. Bu işlemlerden sonra yular eve getirilir.	Alanya
3. Erkek ve kadında kısırlık	Deve dili	Yedirilir.	Kepez, Kumluca
4. Kadında	Deve	Kadın devenin altından	Kumluca

doğurganlığı azaltmak		geçirilir.	
5.Doğumun gecikmesi	Deve	Kadın devenin altından geçirilir.	Alanya, Kumluca
6.Çocuğun dilinin kekeme (pepe) olması	Deve	Çocuk devenin altından geçirilir.	Kumluca
7.Çocuğun dilinin dönmemesi	Deve dili	Yedirilir.	Demre, Kumluca
	Deve çanı	Deve çanından çocuğa su içirilir.	Elmalı, Kumluca
8.Çocuğun konuşamaması	Ağız köpüğü	Yedirilir.	Kumluca
	Deve çanı	Çocuğun yanında deve çanı çalınır.	Kemer
		Deve çanından çocuğa su içirilir.	Akseki, Döşemealtı, Kumluca, Manavgat, Serik
9.Çocuğun yürüyememesi	Deve çanı	Çocuğun yanında deve çanı çalınır.	Kemer
		Deve çanından çocuğa su içirilir.	Manavgat
10.Çocukta zekâ gelişimini arttırmak	Deve	Çocuk devenin altından geçirilir.	Akseki, Gazipaşa
11. Çocukta aydaşlık	Deve	Çocuk devenin altından geçirilir.	Alanya, Döşemealtı, İbradı
		Çocuk deveye oturtulur.	Alanya
	Deve kemiği	Çocuk, üç yol ayrımına getirilip, altına deve kemiği konulduktan sonra başına üç defa su dökülür.	Alanya, Korkuteli
	Deve sütü	İçirilir.	Döşemealtı
12.Çocukta gece korkusu	Deve sütü	İçirilir.	Serik
	Deve tüyü	İp yapılarak boynuna sarılır.	Döşemealtı

13. Gece uyumayan çocuklarda	Deve tüyü	Yastığına konur.	Kumluca
14. Çocukta gece yatak ısılatma	Deve eti	Yedirilir.	Manavgat
	Deve tüyü	İp yapılarak boynuna sarılır.	Döşemealtı
		Yastığın altına konur.	Alanya, Kemer, Kumluca
		Çocuğun göbeğine sarılır.	Elmalı, Kepez
		Yatağın altına konur.	Akseki, Döşemealtı, Serik
	Ağız köpüğü	Yedirilir	Demre, Kemer
	Deve	Çocuk devenin altından geçirilir.	Kemer
15. Hamamcı olmayı önlemek amacıyla	Deve tüyü	İp yapılarak boyna bağlanır.	Döşemealtı
		İp yapılarak bele sarılır.	Aksu, Serik
16. Kanser	Deve sütü	İçirilir.	Alanya, Demre, Gazipaşa, Kemer, Kepez
17. Sarılık	Deve sütü	İçirilir.	Döşemealtı
18. Siroz	Deve sütü ve idrarı	İçirilir.	Kepez
19. Otizm	Deve sütü	İçirilir.	Kepez
20. Astım	Deve sütü	İçirilir.	Alanya, Kemer
	Deve idrarı	İçirilir.	Kaş
21. Bronşit	Deve sütü	İçirilir.	Alanya
22. Boğmaca	Deve dışkısı	Boyna sarılır.	Alanya
23. Öksürük	Deve sütü	İçirilir.	İbradı
	Deve idrarı	İçirilir.	İbradı
24. Mide ağrısı	Deve idrarı	İçirilir.	Döşemealtı
25. Mide rahatsızlığı	Deve sütü	İçirilir.	İbradı

26. Egzama	Deve idrarı	Sürülür.	Akseki, Alanya, Demre, Döşemealtı, Gündoğmuş, Kepez, Kumluca
27. Mantar	Deve idrarı	Sürülür.	Demre, Gazipaşa, Kepez
28. Kaşıntı	Deve idrarı	Sürülür.	Alanya, Gazipaşa, Kepez
29. Cilt yarası	Deve idrarı	Sürülür.	Kumluca
30. Temre	Deve idrarı	Sürülür.	Alanya
31. Saçkıran	Deve idrarı	Sürülür.	Korkuteli
32. Hemoroit	Deve eti	Yedirilir.	Döşemealtı
	Deve idrarı	Sürülür.	Serik
	Hörgüç yağı	Sürülür.	Akseki
33. İlanlık	Deve eti	Yedirilir.	Gündoğmuş
34. İçkiyi bıraktırmak için	Deve dili	Yedirilir.	Kumluca
	Ağız köpüğü	Yedirilir.	Alanya, Döşemealtı, Kepez, Kumluca
35. Ağrı	Deve tüyü	Ağrıyan yere sarılır.	Elmalı, Gündoğmuş, İbradı, Kaş, Kumluca
36. Baş ağrısı	Deve dışkısı	Isırgan otunun toprak üstü kısmı dövülür ve deve dışkısı ile pişirilir, ılık olarak başa sarılır.	Alanya, Gazipaşa
37. Diz ağrısı	Devenin ön ayak kemiklerini n iliği	Çıkartılan ilik hastanın dizine sarılır.	Kepez
38. Romatizma	Deve tüyü	Ağrıyan yere sarılır.	Alanya, Korkuteli, Kumluca
39. Yel hastalığı	Deve tüyü	Ağrı olan yere sarılır.	Alanya
40. Kabakulak	Deve tüyü	Şişmeyi önlemek için sarılır.	Kepez

41. Sara	Ağız köpüğü	Yedirilir.	Kepez, Kumluca
42. Yüz felci	Deve tüyü	Yüze sarılır.	Gazipaşa, Kumluca
43. Nazarı önlemek amacıyla	Deve tüyü	Kişi üstünde taşır.	Alanya, Demre, Döşemealtı, Korkuteli, Serik
		Göç sırasında nazarı önlemek için bir parça deve yünü eren, evliya mezarlarına ya da ağaçlara bağlanır.	Alanya

Tablo-3: Antalya Yöresinde Deve ile İlgili Halk Hekimliği Uygulamaları
(UYGULANAN PRATİĞE GÖRE)

Tedavi amacıyla uygulanan pratik	Uygulanan hastalık	Tespit edilen ilçe
1. Devenin altından geçirmek	Kadında kısırlık	Akseki, Alanya, Döşemealtı, Gündoğmuş, İbradı, Kemer, Kumluca
	Kadında doğurganlığı azaltmak	Kumluca
	Zamanı geçen doğumu başlatmak	Alanya, Kumluca
	Çocuğun dilinin kekeme (pepe) olması	Kumluca
	Çocukta zekâ gelişimini arttırmak	Akseki, Gazipaşa
	Çocukta aydaşlık	Alanya, Döşemealtı, İbradı
	Çocukta gece yatak ıslatma	Kemer
2. Devenin üstüne oturarak dolaştırmak	Kadında kısırlık	Döşemealtı
	Çocukta aydaşlık	Alanya
3. Sütünü içirmek	Genel olarak şifa	Aksu, Korkuteli, Serik
	Çocukta aydaşlık	Döşemealtı
	Çocukta gece korkusu	Serik
	Kanser	Alanya, Demre, Gazipaşa, Kemer, Kepez
	Sarılık	Döşemealtı
	Bronşit	Alanya
	Mide ağrısı	İbradı
	Otizm	Kepez
	Öksürük	İbradı

	Astım	Alanya, Kemer
4. İdrarını içirmek	Mide ağrısı	Döşemealtı
	Öksürük	İbradı
	Astım	Kaş
5. Sütünü ve idrarını içirmek	Siroz	Kepez
6. Çanından su içirmek	Çocuğun dilinin dönmemesi	Elmalı, Kumluca
	Çocuğun konuşamaması	Akseki, Döşemealtı, Kumluca, Manavgat, Serik
	Çocuğun yürüyememesi	Manavgat
7. Etini yedirmek	Genel olarak şifa	Demre, Döşemealtı, Elmalı, Kepez, Korkuteli, Serik
	Kadında kısırlık	Döşemealtı, Elmalı, Korkuteli
	Çocukta gece yatak ıslatma	Manavgat
	İlancık	Gündoğmuş
	Hemoroit	Döşemealtı
8. Dilini yedirmek	Erkek ve kadında kısırlık	Kepez, Kumluca
	Çocuğun dilinin dönmemesi	Demre, Kumluca
	Alkolizm	Kumluca
9. Ağız köpüğü yedirmek	Çocuğun konuşamaması	Kumluca
	Sara	Kepez, Kumluca
	Alkolizm	Alanya, Döşemealtı, Kepez, Kumluca
	Çocukta gece yatak ıslatma	Demre, Kemer
10. Devenin yediği tuzdan artanını yedirmek	Kadında kısırlık	Gündoğmuş
11. Sütüne oturtmak	Kadında kısırlık	Manavgat
12. Hörgüç yağını sürmek	Hemoroit	Akseki

13. Kemik iliğini sürmek	Diz ağrısı	Kepez
14. İdrarını sürmek	Egzama	Akseki, Alanya, Demre, Döşemealtı, Gündoğmuş, Kepez, Kumluca
	Mantar	Demre, Gazipaşa, Kepez
	Temre	Alanya
	Saçkıran	Korkuteli
	Cilt yarası	Kumluca
	Kaşıntı	Alanya, Gazipaşa, Kepez
	Hemoroit	Serik
15. Dışkısını vücuda (boyna, başa) sarmak	Baş ağrısı	Alanya, Gazipaşa
	Boğmaca	Alanya
16. Tüyünü vücuda (ağrı olan yere, yüze, kulağa) sarmak	Yel hastalığı	Alanya
	Yüz felci	Gazipaşa, Kumluca
	Kabakulak	Kepez
	Romatizma	Alanya, Korkuteli, Kumluca
	Ağrı	Elmalı, Gündoğmuş, İbradı, Kaş, Kumluca
17. Tüyünü ip yaparak vücuda (bele, boyna, göbeğine) sarmak.	Çocukta gece korkusu	Döşemealtı
	Çocukta gece yatak ıslatma	Döşemealtı
	Hamamcı olmamak için	Aksu, Döşemealtı, Serik
18. Tüyünü üzerinde taşımak.	Nazar	Alanya, Demre, Döşemealtı, Korkuteli, Serik
19. Tüyünü yatağın/yastığının altına koymak.	Çocukta gece yatak ıslatma	Akseki, Döşemealtı, Serik
	Gece uyumayan çocuklarda	Kumluca
	Çocukta gece yatak ıslatma	Alanya, Kemer, Kumluca
20. Yününü göç sırasında eren,	Nazar	Alanya

evliya mezarlarına ya da ağaçlara bağlamak.		
21. Deve kemiğini üç yol ayrımında yere koyup üzerine oturtulan hastanın başına üç defa su dökmek.	Çocukta aydaşlık	Alanya, Korkuteli.
22. Çanından ses çıkarmak.	Çocuğun konuşamaması	Kemer
	Çocuğun yürüyememesi	Kemer
23.Yularını evliya mezarına götürüp satmak, daha sonra eve geri getirmek.	Kadında kısırlık	Alanya

GICIRDAKLI ÇİZME USTASI İBRAHİM ETHEM KARAKAŞ

Nurettin GÜLMEZ¹

Öz

Deve güreşleri sırasında deve sahiplerinin giydikleri özel bir kostüm vardır. Bu kostümü tamamlayan parçalardan biri de Gıcırdaklı/Körüklü çizmedir. Gıcırdaklı çizmeleri yapan kişi sayısı çok azalmıştır. Her şeyin makineleştiği bir dönemde, el emeği ile çizme imal etmek özel bir iş yapmak demektir. Bir çizmenin imali aylar alabilmektedir. Sipariş usulü yapılmaktadır. Ayak ölçüleri alınarak kişiye özel üretilmektedir. Yoksa üretim yapıp, müşteri beklenmemektedir. Müşteri sipariş vermekte ve çizmenin üretilmesini beklemektedir. Böyle özel bir işi yapan ustalar da takdir edilmeyi hak etmektedir. Bu ustaların sayısı gittikçe azalmaktadır. Onlardan biri de Manisa'nın Turgutlu ilçesinde yaşayan İbrahim Ethem Karakaş'tır. Yaptığı ayakkabılar ve çizmeler, Ethem-iş olarak piyasada değer görmektedir. Bu çalışmada İbrahim Ethem Karakaş ve ürettiği Gıcırdaklı Çizmeler tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Ethem Karakaş, gıcırdaklı çizme, körüklü çizme, Ethem-iş, deve güreşi.

BENDY BOOT MANUFACTURER İBRAHİM ETHEM KARAKAŞ

Abstract

During camel wrestling, camel owners wear a special costume. One of the complementary pieces of this costume is accordion-like boots/bendy boots. The number of people crafting accordion-like boots has decreased dramatically. In an era where everything becomes mechanized, producing handmade boots is a very special work. It may take many months to craft a pair of boots. These boots are not intended to be presented to the taste of buyers after being crafted. They are already made to order in the personal shoe size of customers. Craftsmen of these boots deserve to be appreciated for doing such a special job. The number of these craftsmen is getting smaller every single day. One of them, İbrahim Ethem Karakaş, lives in Turgutlu district of Manisa. The shoes and boots made by Ethem have a special value in the market since they are recognized as *Ethem-iş* products. This study will introduce İbrahim Ethem Karakaş and the accordion-like boots crafted by him.

Key Words: İbrahim Ethem Karakaş, bendy boot, accordion-like boot, Ethem-iş products, camel wrestling.

Giriş

Deve güreşleri, sadece bir eğlence değildir. Deve güreşleri, bir var olma, varlığını ifade etme, kültürüne sahip çıkma, kültürel değerleri yaşatma, değerlerinden güç alma ve aynı zamanda bir gösteri sanatıdır. Develerin üzerindeki bütün aksesuarlar, el emeği ve göz nuru işlerdir. Deve sahiplerinin ve hatta sürekli seyircilerinin giydikleri de bir kültürün dışa vurumu ve el ile yapılmış eşyalardır. Deve güreşi sırasında çalınan

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa, Türkiye, gulmeznurettin@gmail.com.

müzik parçaları, güncel ve popüler müzikle alakası olmayan ve kültürel değer taşıyan parçalardır. Develer bile bu müzikten etkilenmekte, Köroğlu, Zeybek ve Harmandalı gibi parçalarla coşmakta ve hareketleri ile müziğe eşlik etmektedir. Yani deve güreşleri sırasında kullanılan giysi, süs ve müzik parçaları, doğrudan göze ve kulağa hitap etmektedir. Deve güreşlerini seyredenlerin ve iyi gözlem yapan insanların beyninde izler bırakabilmektedir.

Deve güreşlerinin yalnızca iki hayvanın birbiriyle güreşmesi demek olmaması, öneminin artmasına neden olmaktadır. Yani horoz ve boğa güreşlerindeki gibi iki hayvanın ortaya çıkarılması ve etrafındakilerin bunu seyretmesi ve tezahüratta bulunması demek değildir. Deve güreşlerinde güreş sahasına çıkan develer; havutlanır, süslenir, devenin ve sahibinin adı havutun arka kısmına yazılır. Yani devenin bir kimliği ve kültürel karşılığı vardır. Yörük kültürünün bütün inceliklerini üzerinde taşır.

Aynı şekilde güreş sahasına çıkan devenin sahibi de giyinir, kuşanır, süslenir ve kültürel bir değer taşıyan müzik eşliğinde hareket eder. Ayağındaki çizmesi, paçaları düğmeli veya dar olan pantolonu/külotu, kuşağı, gömleği, yeleği, sekiz köşeli şapkası ve sarığı/poşusu ile bir sanat eseri gibi deve sahipleri ortaya çıkarlar. Yaptıklarından erinmezler, deveyle uğraşmaktan sıkılmazlar, deve ve kendileri için yaptıkları harcamalardan kaçınmazlar. Giysilerini özel olarak diktirirler. En iyi diken, ararlar ve bulurlar.

Geleneksel kültürü yaşatmak için deve sahiplerine devlet teşvik verse her halde deve sahiplerinin gayretlerinin ve develere yaptıkları harcamaların bir karşılığını vermek mümkün değildir. Deve sahiplerinin; deve güreşlerinde bahis oynanmadığı, elde edilen gelirler hayır kurumları ve çeşitli dernekler yararına yapıldığı için harcamalarını geri alma imkânı da yoktur. Deve sahipleri, develeri ve kendi giysileri için yaptıkları harcamaları, içlerinden geldiği için yapmaktadır.

Batı Anadolu'daki deve güreşleri, deve sahipleri sayesinde sürdürülmektedir. Deve güreşlerinin aynı zamanda bir ekonomik boyutu vardır. Güreş develerinin sağlanması, develerin bakımı, taşınması, develerden elde edilen ürünlerin pazarlanması, güreş develeri ve deve sahipleri için gerekli malzemelerin üretimi, deve güreşlerine dayalı bir ekonomik hareketlilik oluşturmaktadır. Deve güreşleri, deve ve sahiplerinin giysi ve süslerinin hazırlanmasını gerekli kıldığı için binlerce insanın ve meslek sahibinin geçim kaynağıdır (Çalışkan, 2016:192, 197).

Önemli olan deve güreşlerini tamamlayan süs ve giysilerin geleneksel şartlarda üretilmesini teşvik etmektir. Her alanda olduğu gibi develerin ve deve sahiplerinin ihtiyaç duyduğu geleneksel ürünleri üretenlerin, aramızda son temsilcileri bulunmaktadır. İşte bunlardan biri de ayakkabı ve körüklü/gıcırdaklı çizme ustası İbrahim Ethem Karakaş'tır. Körüklü çizme, özel olarak dana derisinden el ile yapılmış bir çizmedir. Bu çizmelere, yürürken gıcırdama sesi çıkardığı için gıcırdaklı çizme de denilmektedir (Gülmez, 2016: 315)

Amaç

Bu çalışma şunlar amaçlanmıştır:

- Bitmeye yüz tutmuş olan bir mesleği ve ustasını tanıtmak,
- Yaptığı işe ve el emeğine değer vermek,
- Sözlü bilgileri yazıya aktararak bilgilerin ve kültürel değerlerin kalıcılığını sağlamak amaçlanmıştır.

Yöntem

İbrahim Ethem Karakaş ile 04.11.2017 tarihinde bir mülakat yapılmış, konuşmalar kamera ile kayıt altına alınmış, elde edilen bilgiler analiz, sentez ve değerlendirilme yöntemleri ile işlenmiştir. Bu çalışma bir saha çalışmasıdır. Bilgiler, doğrudan ana kaynaktan elde edilmiştir.

Hayat Hikayesi

1935 yılında Turgutlu'da doğan İbrahim Ethem Karakaş, ilkokulu bitirdikten sonra 1947 yılında ayakkabıcılık mesleğine çırak olarak başlamıştır. Turgutlu'nun yerlisidir.

Ayakkabıcılığı

Ustası, Altın Çizme diye bilinen Çizmeci Hasan Usta'dır. 1956-1958 yılları arasında askerliğini yapmıştır. Askerlik dönüşünde, Çizmeci Hasan Usta'nın yanında kalfa olarak mesleğine devam etmiştir. 1960 yılında kendi dükkanını açmıştır. Üç beş ay ayakkabı satıcılığı yapmıştır. Dükkanında imal ettiği ayakkabıları, pazarlarda satmıştır. Müşteriden sipariş gelmesini beklememiş, ayakkabı numaralarının kalıplarını çıkarmış, ayakkabı modelleri çizmiş ve buna göre kendi ürettiği ayakkabıları, pazarlarda müşterinin alımına sunmuştur.

Resim-1: Ethemiş'e özel ayakkabı çizimleri
(İbrahim Ethem Karakaş'ın özel arşivinden)

Kendi yaptığı kalıplardan imal ettiği köşeli ve geniş olan ayakkabılar pek tutulmazken sivri burunlu kalıplardan ürettikleri, gençler arasında çok alıcı bulmuştur. Sivri burunlu ayakkabılara İspanyol/yumurta topuklar ilave edilince adeta satış patlaması yaşamıştır. Gençlerden sivri burunlu, yumurta topuklu ve siyah rugan ayakkabılardan siparişler almıştır. Bu ayakkabılar, Turgutlu ve çevresinde Ethem-iş diye popüler olmuştur. Bu tip ayakkabıların adı, Ethemiş olarak anılmaya başlanmıştır. Çevreden epeyce sipariş almış ve neredeyse siparişleri yetiştiremez olmuştur.

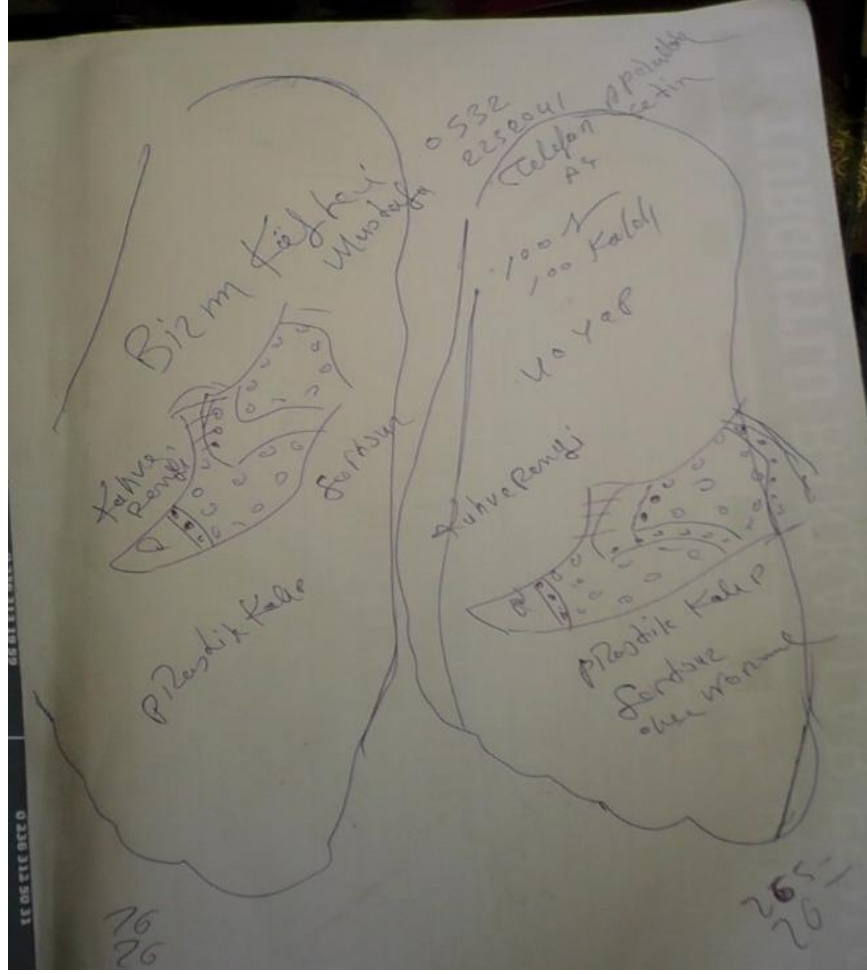

Resim-2: Ethemîş'e özel çizimleri (İbrahim Ethem Karakaş'ın özel arşivinden)

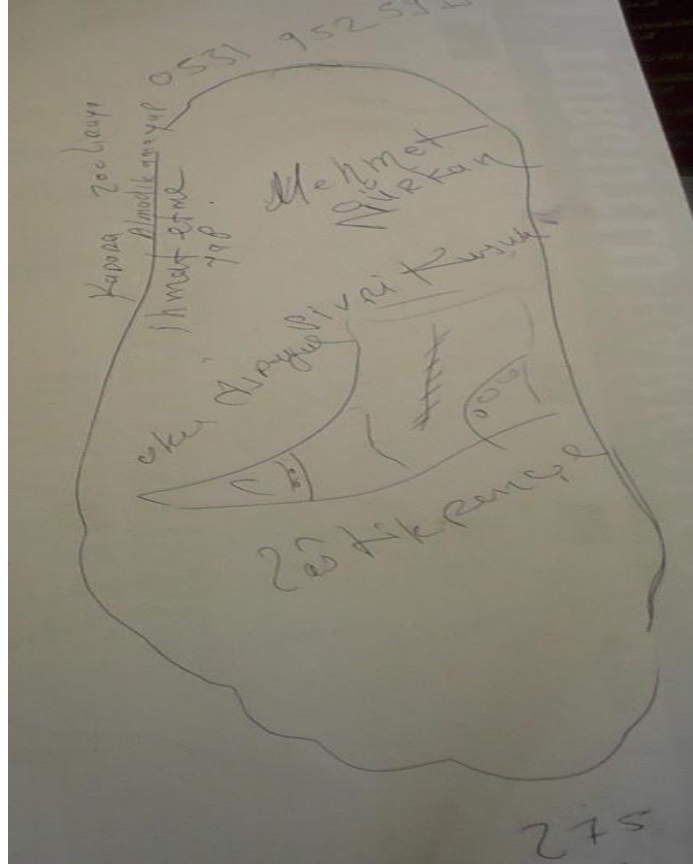
Hazır ayakkabı sektörü Ethemîş'in üretimini etkilememiş, sipariş ayakkabı giyenler daimi müşterisi olarak ayakkabı almaya devam etmiştir.

İbrahim Ethem Karakaş'a göre; “*sipariş ayakkabı giyenler, başka ayakkabı giyemezler. Ayağına göre dikilmiş ayakkabı giyenler, hazır ayakkabılarda rahat edemezler. Hazır ayakkabılar, ya ayağı tam sarmazlar, ya parmakları sıkırlar veya ayağın yan ve arkasından ayağı vururlar. Ayağın ölçüsü alınarak kişiye özel üretilen ayakkabıların böyle bir rahatsızlık verme durumu olmaz. Onun için benim müşterilerim sipariş giymeye devam ettiler*” (Karakaş, 2017).

Gerçekten de İbrahim Ethem Karakaş'ın vitrininde, çok sayıda sipariş ayakkabı bulunmaktaydı. Müşterilerin gelip almasını bekleyen ayakkabılar vardı. Yani ayakkabı tamiratıyla değil, yeni ayakkabıların dikilmesi ile uğraşıyordu. Aslında eskiden ayakkabı imal edenlerin çoğu, günümüzde ayakkabı tamircisi durumuna düşmüştür. Fakat İbrahim Ethem usta farklıdır. O mesleğini sürdürmektedir.

Resim-3: Bir ayakkabı siparişinin ölçüsü (İbrahim Ethem Karakaş'ın özel arşivinden)

Resim-4: Kısa bir çizme siparişinin ölçüsü (İbrahim Ethem Karakaş'ın özel arşivinden)

Çizmeciliği

Körüklü çizme üretimine, ayakkabı imalatının bir parçası olarak başlamışlardır. Kısa çizmeler ürettikleri gibi, özellikle at yarışlarındaki ve cirit müsabakalarındaki biniciler, deve güreşlerinde deve sahipleri için körüklü çizmeler dikmişlerdir. Başlangıçta varlıklı ailelerin kışları giymek için diktirdikleri körüklü/süslü çizmelerin müşterileri şimdilerde azalmıştır. Şimdilerde bu çizmeler, Uşaklı ciritçiler ve Batı Anadolu'nun çeşitli yerlerinden deve sahipleri için dikilir olmuştur. Röportaj için gidildiğinde, tesadüfen Uşaklı bir ciritçi için dikilmiş körüklü çizme görülebilmiştir.

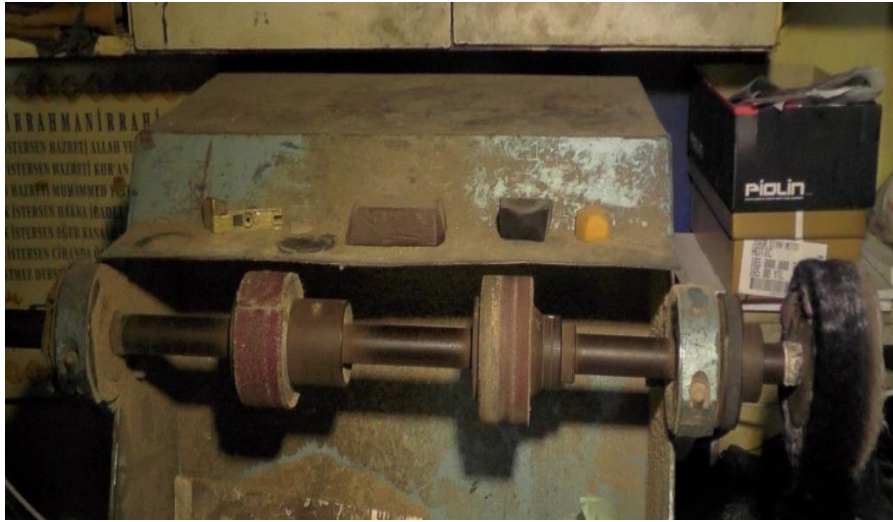
Resim-5: İbrahim Ethem Karakaş'ın Uşaklı bir ciritçi için ürettiği körüklü çizme (İbrahim Ethem Karakaş'ın özel arşivinden)

Bu yörede İbrahim Ethem Bey'e göre, kendisi ve Aydın Söke'de bulunan bir çizme ustası olmak üzere toplamda iki çizme ustası vardır. Yani mesleğin son temsilcileri aramızdadır. Bundan sonra bu işi yapacak, emek ve zaman harcayacak başka birilerinin yetişmediği anlaşılmaktadır. İbrahim Ethem Karakaş'ın kendi oğlu da ayakkabı imalatı konusunda babasının yanında çıraklık yapmıştır. Fakat bu işi, bir merak işi olarak gören İbrahim Ethem Usta, oğlunun işi sürdürüp sürdürmeyeceği konusunda kararsızdır.

Körüklü çizmeler dana derisinden imal edilmektedir. İbrahim Ethem Usta, körüklü çizmelerde imitasyon kullanmaz. Gerçek dana derisini tercih eder. İmitasyon deriden olanları, sahte bir iş olarak değerlendirmektedir. Güzel olmayacağını, körüklerinin düzenli durmayacağını ve gerçek derinin rahatını vermeyeceğini belirtmektedir (Karakaş, 2017).

Resim-6: Ethemiş'e özel kürüklü çizme imalatı (İbrahim Ethem Karakaş'ın özel arşivinden)

Resim-7: Freze makinesi

Resim-8: Ethemîş’e özel körüklü çizme örnekleri ( brahim Ethem Karakaş’ın özel arşivinden)

 brahim Ethem Karakaş Usta’nın anlatımıyla çizmenin üretim aşamaları şöyle gerçekleşmektedir:

- 1- Müşteri gelir ve siparişini verir. Sipariş  zerine müşterinin ayak  l şleri alınır. “Müşteri geldiğinde bazen ben 41 numara giyiyorum. Ona göre bir çizme dikiver diyenler oluyor. 41 numara giyiyorum deyince iş bitmez. Ayağın tarağının  l ş , baldır  l ş  alınması gerekir. Bazılarının ayakları taraklı olur. O kısmı, geniş yapılmasıdır. Baldır  l ş  de böyledir. Bir kişinin baldır 35, bir başkasının baldır 44 olabilir. 44 baldır olan bir kişiye, 38 baldır genişliğinde çizme dikilemez. Dikilirse, o ayak o çizmede işkenceye girmiş gibi olur. Ayakkabının boğaz  l ş  de alınmalıdır. 38 boğaz  l ş  olan bir kişiye 35 boğazlı çizme dikilirse çizme ayağa girmez.  izmede ayak  l ş  kadar boğaz ve baldır  l ş  de önemlidir. Yani  izme siparişi alındığında ayak  l ş , alt boğaz, üst boğaz/baldır  l ş lerinin doğru alınması şarttır.

- 2- Ölçüler alındıktan sonra dana derisinden konç kesilir. Konçlar, makinede dikilir. Ya da saya kısmı, makinede dikilir. Deriler, makinede birleştirilir. Dikilen deri, kalıp üzerine çivilerle yerleştirilir. Ayağa göre ayarları ve ölçüleri yapıldıktan sonra yapışkan sürülerek sabitlenir.
- 3- Sonra ayakkabının altı hazırlanır. Müşterinin ayak tarak genişliğine göre hazırlık yapılır. Alçez² denilen, ayağın tarak kısmının üstündeki deri genişliği kalıba konularak ayarlanır. Ayakkabının köselesi, ökçesi hazırlanır. Ayakkabı köselesi suda bekletilir, ıslatılır ve biraz kuruduktan sonra çekiçe dövülür. Sonra ayakkabı kalıbı üzerinde bekleyen deri kısmı ile birleştirilir. Kösele ve ökçenin yan kısımlarındaki çıkıntılar, freze makinesinde düzeltilir.
- 4- Ayakkabının altı ile saya kısmı birleştirilir. Ayakkabının alt kısmı temizlenir ve içine astar konulur.
- 5- Alt işçiliği ve montaj tamamlandıktan sonra bir süre kalıpta bekletilir. Ayakkabının arkasının ve ön parmak üstünün çökmemesi için kalıpta tutulması gerekir. Kalıpta biraz ıslak olarak bekletilir. Kalıpta kuruduktan ve şekil aldıktan sonra çıkarılır. Baldır ölçüsüne göre kambaya³ yerleştirilir. Kamba, ayak ile diz arasındaki kısmın kalıbıdır.
- 6- Sonra ölçülere göre hazırlanmış deri ıslatılır. Islatma işlemi tamamlandıktan sonra el ile deri tutulur ve danalya⁴ ile deri sıkılarak şekil verilir. Körüklü çizmenin en fazla emek gerektiren ve zaman alan kısmı, körüklerin yapılması aşamasıdır. Körükler hazırlandıktan sonra kambaya bastırılır ve el ile körüklere desenler verilir. Desenler el ile verilir ve danalya ile sağlamlaştırılır. Kamba üzerinde deri kuruyuncaya kadar bekletilir. Kuruduktan sonra desenler, bir daha bozulmaz.
- 7- Körüklü çizmelerdeki yumurta topuk da ustalık işidir. Bazıları yumurta topuğu, tahtadan yapıyorlarsa da bu işlem yanlıştır. Tahtayı çakıp üstünü boyarlar. Gerçekte ise yumurta topuk, kat kat köseleden yapılır. Kat kat kösele, kesilip yapıştırıldıktan sonra el ile şekil verilerek topuk oluşturulur. Frezede düzleştirilir. Gerçek deriden yapılmış topuklarda kösele katmanları

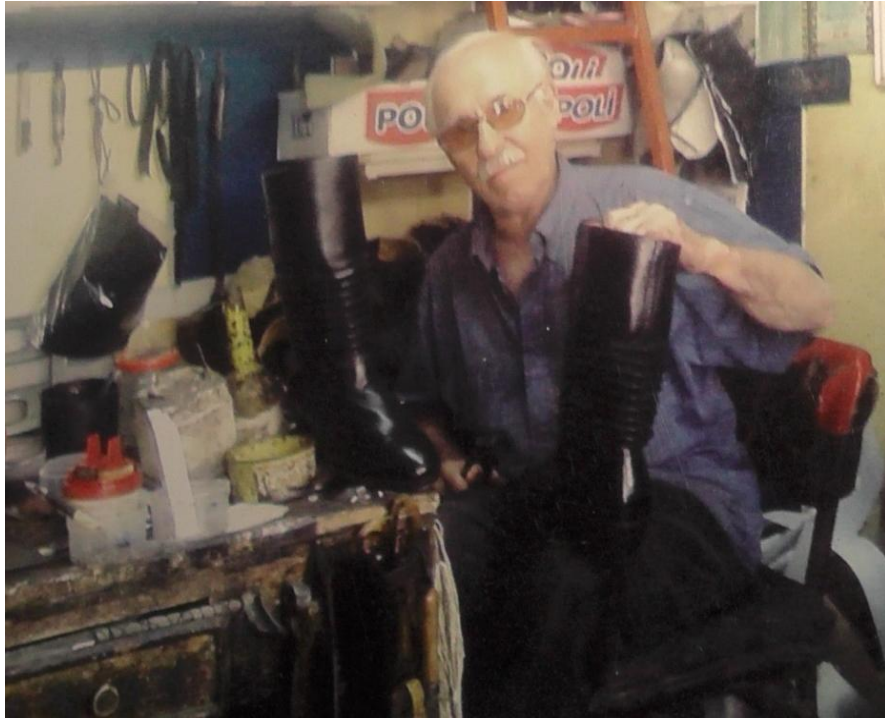
² Alçez, ayağın tarak kısmını kaplayan dana derisinden parçaya verilen addır.

³ Kamba, çizme dikerken kullanılan ağaçtan yapılmış üç parçalı baldır ölçü kalıbı. Baldır ölçüsüne göre, bu üç parçanın arasına ekler konulmaktadır.

⁴ Danalya, kurbağa başı gibi bir penseye verilen addır.

gözle görülebilir. Tahtadan yapılmış olanlarda katman yoktur, sadece düzdür. Ayakkabının altı da topuğu da köseledir. Diğer kısımları gerçek dana derisidir.

- 8- Çizme temizlenir, boyanır ve müşterisini bekler.
- 9- Müşteri geldiğinde çizme giydirilir. Ölçülerde bir tutarsızlık olup olmadığına bakılır. Rampa⁵ ile ayak kısmının genişliği veya darlığı ayarlanır (Karakaş, 2017).

Resim-9: Ethemîş'e özel körüklü çizme örnekleri (İbrahim Ethem Karakaş'ın özel arşivinden)

Çizme ve özellikle körüklü çizme işinde, seri üretim yapılamayacağına inanan İbrahim Ethem Usta, bu çizmelerin kişiye özel yapılmasının daha doğru olduğunu vurgulamaktadır. Kendisine Manisa'dan bir iki kişinin geldiğini ve 10 çift sipariş vereceklerini ve bunu da bir ay sonra almak istediklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine İbrahim Ethem Usta; *“on çift çizmeyi en az altı ayda yapabileceğini, ayda bir iki çift çizmenin ancak imal edilebileceğini, bunda da yalnız çalışmasının etkili olduğunu, kalfa ve çırak bulunmamamsının üretim süresini uzattığını”* ifade etmiştir (Karakaş, 2017).

Pazarlarda ve satış yerlerinde körüklü çizme fiyatının çok yüksek olduğunu duyduğunu söyleyen İbrahim Ethem Usta, bir çift kösele ve deri körüklü çizmeyi, 400-450 liraya

⁵ Rampa, ayakkabı altlığı gibi deriden yapılmış bir parçaya verilen addır.

vermektedir. Her şeyinin gerçek deri olmasının, bir aylık emeğin ve el işçiliğinin karşılığı düşünüldüğünde belirtilen fiyat, uygun görünmektedir (Karakaş, 2017).

Tablo-1: İbrahim Ethem Karakaş'ın ürettiği malların fiyat listesi

Ayakkabı	200₺
Bot	225₺
Körüklü Çizme	500₺
Çizme Başlama	250₺
Ortopedik Ayakkabı	230₺

İbrahim Ethem Karakaş, bir mesleğin son temsilcisi olduğu için ziyaretine gelenler çok olmuştur. Ziyaretine gelenlerin çok olmasının tek nedeni, elbette bir mesleğin son temsilcilerinden olması değil, aynı zamanda işini çok iyi ve mükemmel yapmasındandır. Ayrıca birçok da ödül almıştır. Turgutlu Rotary Kulübü, başarılı ve topluma yararlı meslek hayatından dolayı, Meslek Hizmet Ödülü vermiştir. Bahri Demirdöver, ısmarlama kundura imalatındaki ününün yurt dışına taşmasından dolayı, bir saygı plaketi vermiştir. Turgutlu Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanlığı tarafından 2015 Yılı'nın Âhisi seçilmiştir. Çalışmaları, âhilik töresine uygun bulunmuş, mesleğinde gösterdiği özverili çalışmalardan ve ülke ekonomisine katkılarından dolayı kutlanmıştır. Âhi Beratı almış, Turgutlu Ayakkabıcılar Odası tarafından Onur Belgesi ile ödüllendirilmiş, Manisa Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği tarafından 2003 yılında Hizmet Şeref Belgesi ile onurlandırılmıştır.

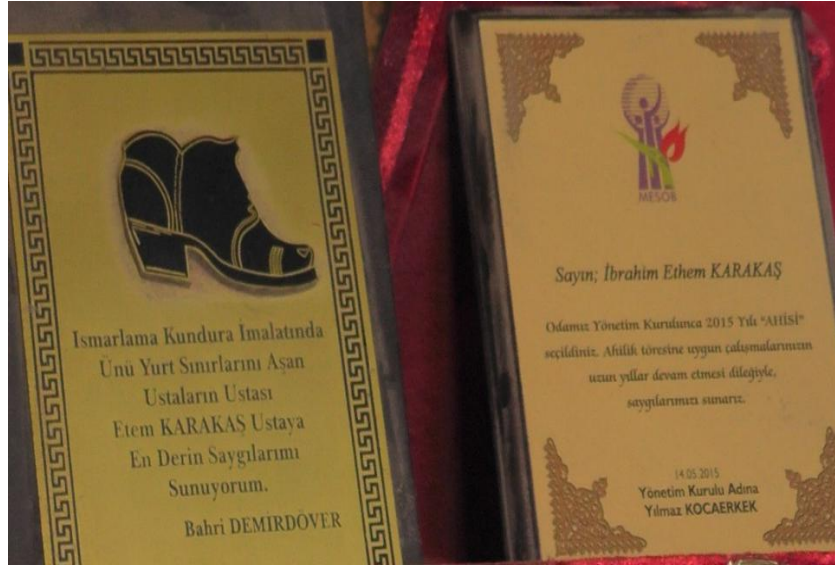
Resim-10: Bir yaz günü dükkanı önünde çalışırken İbrahim Ethem Karakaş'ı Turgutlu Kaymakamı Uğur Turan, Belediye Başkanı Turgay Şirin ve oda başkanlarının ziyareti (İbrahim Ethem Karakaş'ın özel arşivinden).

Resim-11: İbrahim Ethem Karakaş, aldığı Âhilik Ödülü ile birlikte.

Resim-12: İbrahim Ethem Karakaş'ın aldığı ödüllerden örnekler.

Resim-13: İbrahim Ethem Karakaş'ın aldığı ödüllerden örnekler.

Resim-14: İbrahim Ethem Karakaş'ın aldığı ödüllerden örnekler.

Sonuç

Devecilik ve deve güreşleri kültürünün belli başlı meslekleri vardır. Bu meslekler, deve güreşlerinin ve devecilik kültürünün yaşamasının temel taşlarıdır. Makineleşmeye karşı mücadele eden bu meslekler yaşatılmalıdır. Makineleşme, insanı makineleştirdiği gibi insanın bütün değerlerini de silip süpürmektedir.

Kültür, toplumların varlık ve ayakta kalma şartıdır. Devecilik ve deve güreşleri de, Türk toplumunun kültürel bir değeridir. Bu değer içindeki mesleklerden biri de körüklü/gıcırdaklı çizme ustalığıdır. El yapımı körüklü çizmelerle makine yapımı çizmeler birbirlerinden çok farklıdır. Çizme üzerindeki desenler ve körük şekilleri de aynı değildir.

Bu güzel meslek de son temsilcilerinin ellerinde ölümünü beklemektedir. İbrahim Ethem Karakaş'ın ellerinde şekillenen çizmelerde, bir estetik değer ve sağlık görülmektedir. Köşelenin ve gerçek derinin kullanıldığı çizmelere şekil veren Ethem Usta, ele emeği ve göz nuru çizmelerini nakış nakış işlemektedir. Ürettiği çizmeler, Ethem-iş olarak piyasada tanınmaktadır.

Ethem Usta, oğlunu da ayakkabıcı olarak yetiştirmişse de oğlu, yeterince gelir getirici bulmadığı için, şimdilerde İzmir'de bir ayakkabı fabrikasında çalışmaktadır. Ethem Usta'ya verilen ödüller ve devlet büyüklerinin ziyaretleri, ayakkabı veya çizme ustalığının devamı için yeterli görünmemektedir. Bu meslekler, artık karın doyurmamaktadır. El işçiliği ile üretim yapan bütün meslekler gibi yok olup gitmeye mahkumdur. Bu da bir kültürel değer daha yok olmasına ortam hazırlamaktadır.

Aslında bu tip mesleklerle, hem o kültürün parçası olanlar tarafından destek verilmeli ve hem de tanıtımları yapılarak desteklenmelidir. Bir ailenin geçimini sağlayacak düzeyde gelir getirilmeli ki yaşayabilsinler.

Kültürel değerlerin birer birer kaybolması, toplumun yavaş yavaş intiharı gibidir. Onun için devecilik, deve güreşleri ve deve güreşlerini tamamlayan meslekler bir bütün olarak düşünülmelidir. Onların birlikte yaşaması için projeler geliştirilmelidir. Hatta bu meslekleri yapan ustalar, üniversite bünyelerinde istihdam edilmelidir. Milli kültürü veya yerel kültürü araştırma ve geliştirme merkezleri bünyesinde gençlere meslek kazandırmak amacıyla usta eğiticiler veya uzman kadrolarında çalıştırılmalıdır. Aynı görevi halk eğitim merkezlerinde de yapmak mümkündür.

Ancak her şeyden önce bu meslek sahiplerinin ürettiklerinin pazarlanmasının yolları ve talep artırılmalıdır. Önce sağlık ve estetik penceresinden konuya yaklaşılması, İbrahim Ethem Karakaş ve başka meslekleri yapan diğer ustalara verilecek değerin ifadesi olacaktır. Günümüzde el işi ürünlerin, tekrar değer kazanmaya başladığı dikkate alınırsa yapılacak iş; mesleklerin tanıtımını yapmak, üretilenleri pazarlamak ve taliplilerine ulaştırmaktır. Çünkü gelir getiren bütün meslekler yaşamaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akar, M, (1994). “Göçebe Türkmenlerde Deve Güreşi ve Sosyo-Kültürel Boyutu”, **I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri**, 22-23 Aralık 1994, Cilt-2, 1996, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çalışkan, V, (2016), **Bir Dünya Kültür Mirası: Anadolu Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri**, Ankara: İncirlioğlu Belediyesi Kültür Yayınları.

Çulha, O, “Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması”, *Journal of Yasar University*, yıl:3, sayı-12.

Gülmez, N, (2016). “*Salihli Yöresi Deve Güreşleri*”, **I. Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildiriler, C,1, Sosyal Bilimler**, Editörler: Devrim Ertürk, Özgür Gökdemir, 17-19 Kasım 2016, ss.298-336, İzmir: Selçuk Belediyesi Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları.

	Adı ve Soyadı	İbrahim Ethem Karakaş
	Baba Adı	
	Doğum Yeri ve Yılı	Turgutlu-1935
	Görüşme Yeri	İbrahim Ethem Karakaş'ın Kundura Dükkanı
	Görüşme Zamanı	04.11.2017

	Adı ve Soyadı	Cumhur Bahadır Akça
	Baba Adı	Ahmet
	Doğum Yeri ve Yılı	Manisa-1969
	Görüşme Yeri	Turgutlu Kent Müzesi
	Görüşme Zamanı	04.11.2017

DEVE YÜNÜNDEN YENİ ÜRETİM ARAYIŞLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

H.Nurgül BEGİÇ¹
Ceren ÖZ²

Öz

Türklerin tarihi geçmişlerinde var olan konar-göçer yaşam biçimi kültürel zenginliklerinin önemli bir parçasını oluşturur. Bu hareketli yaşam biçiminde deve önemli bir yere sahip olmuştur. Yerleşik düzene geçiş, sanayi ve teknoloji alanındaki gelişmeler ve motorlu araçların ulaşımında kullanılmaya başlaması ile devenin önemli bir işlevi sona ermiştir. Günümüzde az sayıda da olsa devenin üretimi ağırlıklı olarak kültürel bir değer olan deve güreşi etkinlikleri sayesinde sürdürülmektedir. Bunun dışında devenin et ve sütünden de yararlanılmaktadır. Devenin bunların yanı sıra yününün de değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bildiride; doğal liflerden biri olan deve yünü ve farklı lifler bir araya getirilerek keçeleştirme, dokuma ve örme gibi deneysel örnekler ortaya çıkaran atölye çalışmalarından ve atölye çalışmalarının devamında "Maya" teması üzerinden günümüz koşullarına uygun ürün arayışları ve yeni üretimler üzerine yapılan çalışmalardan koleksiyon sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Yörük Kültürü, ,deve yünü, keçe, dokuma

A STUDY ON NEW PRODUCTION QUEST WITH CAMEL WOOL

Abstract

Migrant settler life style in Turkish historical background constitutes an important part of their cultural richness. Camel had an important place in this mobile life style. This important function of camel is terminated with sedentism, developments in industry and technology, and usage of motor vehicles for transportation. Although it is limited, camel raising is sustained mainly due to camel wrestling events which is a cultural value. Apart from that meat and milk of camels are also used. In addition to this, it is showed up that camel wool should be utilized. In this paper, a collection of atelier studies that result in experimental samples such as felting, weaving and knitting by gathering camel wool and different fibers and studies on product quests compatible with today's circumstances and new productions with "Maya" theme as a continuation of atelier studies.

Keywords: Yoruk Culture, camel wool, felt, weaving

1.Giriş

Toplumların yaşam biçimleri kültürel birikimlerine yansıyan önemli unsurların başında gelmektedir. Geçmişte alet-edevat kullanımının teknoloji ile birleşmemiş olması insanların doğayla ve çevresinde yaşayan canlılardan yararlanarak ihtiyaçlarına çözüm bulmalarına vesile olmuştur. Buna bağlı olarak insanlar kendi yaşamlarını sürdürecekleri yerleşim yeri arayışları sırasında hareketli yaşam sürdüren

¹ Doç.Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, Çankırı, beginnurgul@gmail.com

² Öğrt. Görevlisi., Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, Çankırı, Çankırı Karatekin Üniversitesi, cerenozdemir353@gmail.com

topluluklarda biryerden biryere giderken çevresindeki hayvanları ulaşım aracı olarak kullanmışlardır. Türklerin tarihsel süreçlerinde yaşadıkları coğrafyanın gerektirdiği şartlara uygun yaşam biçimlerini seçmişlerdir. Bu bağlamda yaşadıkları konar-göçer yaşam tarzının getirdiği hareketli yaşam biçiminde ulaşım araçları oldukça önemli bir yere sahiptir. Yaylak ve kışlak arasında hayvanların beslenmesine dayanan yer değiştirmede eşyaların taşınması için deve önemli bir nakliye aracıdır. Türk toplumunda devenin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Bu doğal seçim sürecinde devenin dayanıklılığı önemli rol oynamaktadır. Deve bedensel yapısı nedeniyle bütün hava koşullarına uyum sağlayabilmekte, hörgüçlerinde su biriktirebilme özelliği ile de susuzluğa diğer hayvanlara göre daha fazla dayanabilmektedir. Yük taşımaya uygun güçlü yapısı ile göç kültürüne oldukça uygundur. Araplar deveye uzun çöl yolculuğuna dayanmalarından ötürü *safinat al-barr*, 'çöl gemisi' adını verirler (Jabbur'dan aktaran Horzumlu, 2014: 207). Develer yalnızca yük taşımacılığında ve ulaşımında kullanılmamış ayrıca etinden, sütünden ve yününden de yararlanılmıştır..

Deve yünü diğer hayvanların yünü gibi konar-göçer yaşamda insanların ihtiyaçlarını karşılamıştır. Örneğin konar - göçer yaşamı benimseyen Sarıkeçili yörükleri; deve yününden yapılan yorganların daha geç tutuştuğunu fark ederek kaldıkları çadırların içinde yangın çıkması ve yorganlarını tutuşması ihtimaline karşı deve yününden yorganlar kullanmaktadırlar. Ayrıca yine Sarıkeçililer deve yününü ısıtıcı özelliği sebebiyle bele, ağrıyan bölgelere, başa, boyuna sarar, nazara karşı koruduğuna inandıkları için küçük bebeklerin arkasına bir parça deve tüyü takar, giysi çuvallarına bağlarlar (Horzumlu, 2014: 209). Yine Urfa Birecik'te keçeci Halil Akyavuz "Atölyeye getirilen yünlerin içinde deve yünleri de bulunurdu. Ben bu yünleri ayırırdım. Keçe yaptırmaya gelen köylüler bu yünleri satın alır küçük çocuklara yastık yapar ve bu deve yününden yapılan yastıkların korkuya iyi geldiğine inanırlardı" ifadesini kullanmıştır (K1). Develer; uzun yıllar yaşamasından ve güçlü yapısından dolayı sahiplerinin yaşamlarında önemli bir yere sahiptir. Deve sahipleri develerine duygusal anlamlar da yüklemişlerdir. Mitolojide, bir takım batıl inançlarda, bazı masallarda devenin karşımıza çıkması bu duygusal bağ ile açıklanabilir. Günümüzde de deve; işlevsel anlamda aktif olarak kullanılmasa da toplumda özel bir yere sahiptir ve deve güreşleri, develere havut giydirme törenleri gibi etkinliklerle kültürel anlamda yaşatılmaktadır.

Sanayi ve teknolojinin etkisiyle günümüzde giderek doğal yaşamdan uzaklaşmaktadır. Bu yapaylığın sağlığını ve çevremizi olumsuz yönde etkilediği ortaya çıktığından beri insanların doğal olana doğru yönelimi söz konusudur. Develerin günümüzde kültürel birer simge olmasının yanında işlevsellik anlamında özellikle deve yününün kullanılabilirliği artırılmalıdır.

Bu çalışmada kullanılan deve yünleri İzmir Selçuk yöresinden temin edilmiştir. Temin edilen yünlerin hayvanın hangi bölgesinden alındığı tespit edilememiştir. Gelen yünler süme makinasından geçirilerek tops haline getirilmiştir. Bu yünlerin bir kısmı keçe yapmak üzere ayrılmış diğer kısmı ise eğrilerek iplik haline getirilmiştir. Yünlerde boyama işlemi yapılmamış ve doğal rengiyle kullanılmıştır. Keçe yapımında deve yünü, Avusturalya merinosu, bambu lifi, yerli koyun yünü olan bitkisel ve hayvansal lifler ile ipekli kumaşlar kullanılmıştır.

Deneysel çalışma yaklaşık bir yıl devam etmiştir. Keçeleştirme aşamasında zorluklar ile karşılaşmıştır. Keçeleştirme işlemi deve yünü ile koyun yününden daha uzun sürmüştür. Eğrilmiş olan yünleri tek kat olarak kullanma arzusundan dolayı hızlı bükülmeler oluşmuştur. Lifi yumuşak değildir. Dantel, örgü ve oyalar için şiş ,tığ, filkete ve iğne kullanılmıştır. Yapımında ipin sert ve çabuk bükülmesi nedeniyle zorluklarla karşılaşmıştır. Bilgisayar destekli dokuma tezgahında çözgü ipi pamuk, atkı ipi olarak deve yününden eğrilmiş iplik kullanılmıştır

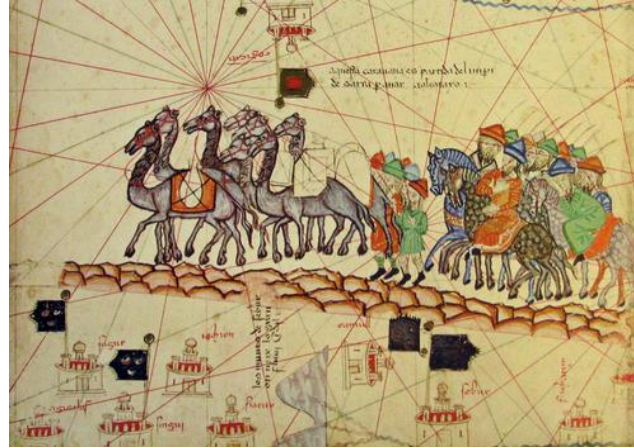
2. Kültürümüzde Deve

Türklerin konar-göçer yaşam tarzında develer önemli yer tutmuşlardır. Divanü Lûgat'it Türk'te *deve* sözünün farklı fonetik biçimleriyle karşılaşılmaktadır. Kaşgarlı Mahmud eserinde, Oğuzlar ve onlara yakın olanların bu sözü *devey*, Türklerin ise *tewey* biçiminde söylediklerini belirtmektedir (DLT I: 31). Divanü Lûgat'it Türk'te *tewey* ve *devey* biçimleri yanında sözün *deve*, *teve*, *tevey*, *tewi* gibi fonetik biçimlerine de rastlanmaktadır (DLT-IV: 165-166-608-609). Türk adının ilk defa geçtiği yine Türk tarihi ve yaşayışı hakkında bilgi vermesi açısından büyük önemi olan Orhun Abideleri'nde de deve için *tebi* kelimesinin kullanıldığı ve o zamanda da devenin Türklerin yaşayışında rol sahibi olduğu görülmektedir (Ergin, 1970: 115). Bazı bölgelerde Erkek deveye *buğra* veya *buğur* denilmektedir. Kâşgarlı Mahmud, Buğra Han'ın adının buradan geldiğini belirtir. Dede Korkut Kitabı'nda pek çok hikayede deve karşımıza çıkmaktadır. Bayındır Han'ın bir boğası bir de buğrası varmış (Ergin, 2011:4). Yine kitapta kara deve, kızıl deve ve Bânû Çiçek için Bamsı Beyrek'ten istenen mallar arasında "bin maya görmemiş buğra" ifadeleri yer alır (Ergin, 2011: 85-86-96-97). Semerkand'ın kültürel mirasının oluşmasında geçmişte Türkler'in de büyük payı bulunmaktadır (Alyılmaz, 2002:308). Semerkand'daki Afrasyab duvar resimleri incelendiğinde; Afrasyab'ın güney duvarında deve sürücülerinin tasvir edildiği görülmektedir.

Resim 1: Güney Duvarı, Afrasiyab (<http://www.orientarch.uni-halle.de/ca/afra/text/sleftcop.htm>)

Develer göç kültürünün en önemli sembollerindendir. 1375 yılında Abraham Cresques'in çizimlerini yaptığı Katalan Atlası'nda Çin'e giden bir kervan develer üzerinde resmedilmiştir. Bu çizim sayesinde geçmişte de göç kültürünü, kervanları görsel olarak anlatmak için kullanılan en temel unsurun develer olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Resim 2: Katalan Atlası (Roux, 2012: 93)

Sanat eserlerinde yaşayışın etkisi ile hayvan figürleri geçmişten beri kullanılmaktadır. En eski mağara resimlerinde dahi hayvanlara örnekler verilebilir. Türk sanatında da kullanılan hayvan figürleri incelendiğinde develerin oldukça fazla kullanıldığı göze çarpmaktadır. Genellikle minyatür sanatında develer oldukça fazla kullanılmıştır (Hergül, 2011: 1). Buna sebep olarak hayatın yanbaşıda olan bu hayvanlar sanatsal ve işlevsel olarak çizilmiş ve yazılmıştır.

Resim 3: Uyghur Minyatürü (Esin'den aktaran Hergül: 2011: 20)

İslam dini bağlamında da deve imgesinin varlığı dikkat çekmektedir. Gençliğinde ticaret kervanlarını yönetmekle meşgul olan Hz. Muhammed(s.a.v.) askeri seferler başta olmak üzere hac esnasında da develerden yararlanmıştır. İslam dininin yaygınlaşmasında en önemli mekanlardan biri olan Mescid-i Nebevi'yi, Kasva isimli devesinin çöktüğü yere yaptırmıştır. Bir rivayete göre; Hz. Ömer'in Irak bölgesinde kurulacak ordu merkezinin yerini saptamak için vali Sa'd B.Ebi Vakkas'a yolladığı mektupta devenin rahat edeceği bir mekanın tercih edilmesi develere verilen öneme bir örnektir (İslam&İhsan, 2015). Alevi- Bektaşî kültüründe Hz. Ali'nin kendi cenazesini taşıyan devenin yularını çektiği tasvir edilen birçok levha bulunmaktadır. Buna göre Hz. Ali kendi katline dair kehanette bulunmuş, ölümünden sonra yüzü örtülü bir devecinin geleceğini bildirmiş, oğullarına tabutunun deveciye teslim edilmesi talimatını vermiştir. Gerçekten de söyledikleri gerçekleşmiş, deveci gelip tabutu devesine yüklemiş ve cenazeyi alıp götürürken oğulları deveciden yüzünü göstermesini kendisinden dilemişler, o da nikabını kaldırıncı Hz. Ali'nin kendisi olduğunu görmüşlerdir. Yani hem tabutun içinde yatan, hem de deveyi güden Hz. Ali'dir (Schick, 2014: 8).

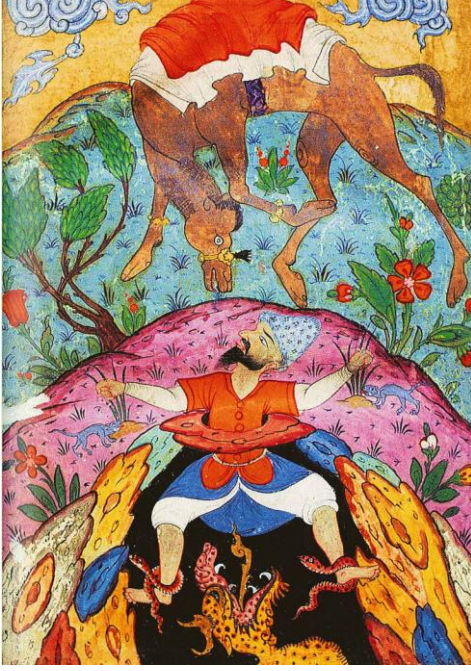
Resim 4: Kökeni meçhul bir “Hz. Ali ve Devesi” levhası.
(Ankara Etnografya Muzesi (env. no. 9006)'den aktaran Schick, 2014: 28)
Falname'de de Hz. Ali'nin kendi tabutunu taşıyan deveyi çekmesi ile ilgili minyatür bulunmaktadır.

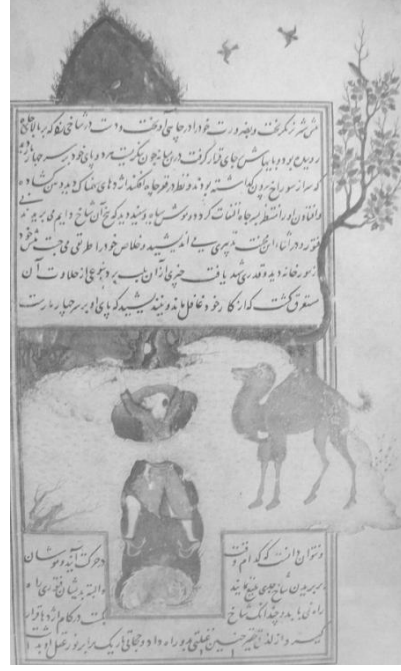
Resim 5: Hz. Ali ve Devesi (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451017>)

Mitolojide deve imgesi incelenecek olursa; Alpamış Destanı'nda destan kahramanının ak deve sütü emerek büyüme motifi örnek verilebilir. Özbek-Türk mitolojisindeki çift hörgüçlü deve tipi; kuvvet, uğur, mutluluk, iktidar ve devleti simgeler. İnsanları belâdan ve kazadan koruyan uğurlu bir güç simgesi de olan bu tipin; atalar ruhunun hayvan kılığındaki temsilcisi olduğu da kabul edilir ve kutsaldır (Oh& Jo'rayev, 2017: 9-10). Şaman mitolojisinde deve, büyüsel koruyucu hayvan sayılır (Mustafina'dan aktaran Oh& Jo'rayev, 2017: 9).

Kelile ve Dimme adı verilen ve Beydaba tarafından yazılan fabl tarzındaki öykülerden biri çılgın bir deveden kaçan adamın kuyuya düşmesi ile başlamaktadır (And, 2010: 39). Falname'de bu hikaye ile ilgili bir minyatür bulunmaktadır (Falname'den aktaran And, 2010: 41).

Resim 6: Kızgın Deveden Kaçan Adam minyatürü
(Fahname'den aktaran And, 2010: 41)

Resim 7: Kızgın Deveden Kaçan Adam.
(1431 Timurlu Dönemi aktaran Hergül 2011:20)

Türk mitolojisiinde de deve alp simgesi ya da ongunur. Özellikle buğra denilen erkek develer kahramanlar tarafından töz olarak kabul edilmektedir (Çoruhlu, 2017: 169).

Deveyle iç içe yaşayan toplumlarda deve oldukça değerlidir ve günlük hayatlarında bir takım davranışlarına anlamlar yüklenilmektedir. Örneğin yörüklerle göre en güvenilir hava raporunu develer sunar. Deve, her zamanki oturmuş biçiminden farklı olarak, yokuşa doğru oturmuşsa o gün ‘kış var’ denir. Eğer göç edilecek günlerden biriye yağışa ve soğuğa karşı temkinli olunması, gidilecek konalgada çadırın güvenli bir yere kurulması gerekir. Bu sebeple göçe çıkmadan önce develerin kontrol edilmesi büyük önem taşır (Horzumlu, 2014 : 100).

Tarihsel süreç içerisinde develerin, insan yaşamındaki işlevselliklerinin yanında manevi dünyalarındaki değerinin bir yansıması olarak sanatın her alanına konu oldukları görülür. Gelişen ve değişen yaşam biçimlerinde develer işlevselliklerini kaybetseler de manevi yönden değerlerini halen korumaktadırlar.

3. Deve Yünü

Deve yünü, deveden elde edilen liflere verilen isimdir. Yük ve binek hayvanı olarak kullanılan develerin alt ince liflerinden ince kumaşların yapılabileceği ilk olarak İngiliz ordu subaylarından Thomas Hutton tarafından fark edilmiştir (Harmancıoğlu'ndan aktaran Mengüç; Özdi, 2014: 38). Deveden elde edilen yünler,

deve tüyü olarak ta literatürde yer almaktadır. Y n kalitesi develerin yetiştiği bölge ve cinslerine göre de farklılık göstermektedir.

Devenin y n örtüsü birbirinden farklı kalitede iki değişik liften oluşur. Bunlar yaklaşık 100 mm. uzunluğundaki alt ince lifler ile kaba, kalın ve koyu renkli 50-70 mm uzunluğundaki üst kıllardır. Üst kaba kıllar eğrilmeye uygun olmayan liflerdir. Alt ince lifler ise oldukça ince, fazla kıvrımlı ve sağlam pulcukludurlar. Develer her ilkbaharda yönlerini dökerler. Bu nedenle deve yönlerinin elde edilmesi için kırkma ya da yolma gibi herhangi bir işlem yapmaya gerek yoktur. (Kaya; Yazıcıoğlu 1992: 222)

Horzumlu'ya göre; "Ekmek yaparken yere serdikleri itekler deve y n nden yapılır ve deve de un da yörükler için kutsal olduğundan iteğe basılmamasına  zen gösterilir. Deve y n nden yorganlar ve yastıklar kullanılır. Yaydığı ısı sebebiyle soğuk yayla havalarıyla baş edebilmenin en güzel yolu deve tüyü yorganlardır. Dikkat edilmesi gereken nokta ise deve tüyünün belden aşağı alınmaması, yorgan ve yastıkların üzerine oturulmamasıdır. Yörükler için bu büyük bir saygısızlık olarak yorumlanır" (Horzumlu, 2014: 164). Konar göçer olarak yaşamlarını sürdüren yörükler deveye ayrı bir anlam yüklemişlerdir. Deve onlar için kutsal bir simgedir.

 zmir Selçuk civarında sahada yapılan mülakatlarda deve y n nden eskiden yorgan yastık yaptıklarını şimdilerde ise gençlerin itibar etmediklerini belirtmişlerdir.  klimi sert ve soğuk bölgelerde yaşayan develerin yönlerinde kaba kıl oranı düşük, buna karşılık ince liflerin oranı yüksek olur. Bir devenin kıl örtüsü vücudun değişik bölgelerine göre aynı kalitede olmaz. Genellikle boğaz, sırt, hörgüç ve kalça bölgelerindeki lifler daha uzun ve daha sık olurlar. En iyi deve y n  henüz y k taşımamış genç hayvanlarda bulunur (Harmancıoğlu, 1974: 263).

Devenin kıl örtüsü karışık liflerden oluştuğu için tekstil endüstrisinde kullanılacak ince liflerin kaba kıllardan ayırt edilmesi gerekir. Bu kolay bir iş değildir.  nce ve kaba kılları birbirinden el ve gözle ayırmak en iyi sonuç vermekle beraber, çok kez bu ayırma işi taramak suretiyle de yapılır. Ancak taramakla ince lifleri kaba kıllardan tamamıyla ayırma olanağı yoktur. Maksada göre değişik randımanlı ince lif alınabilir. Geri kalan karışık lifler kaba ve ince kıl oranına göre daha kaba mam llerin yapılmasında kullanılır (Harmancıoğlu 1974: 263). Yörük kültüründe deve y n   val, heybe, kolon ve çorap yapımında kullanılmıştır. Rengi ise deve tüyü olarak literatüre girmiştir.

Resim 8: Farklı renkteki deve lifleri (Nomadyarns'dan aktaran Mengüç & Özdil, 2014: 38)

Deve yününün rengi çeşitli bölgelere göre değişir. Renkleri taba, açık kahverengi, sarı ve kızılımsıdır. Açık kahverengi kumaşların çoğu deve tüyü rengi olarak adlandırılır. Bu rengin ağartılması mümkün olmadığından kendi renginde kullanılır (M.E.B., 2014: 49).

Deve yünü, keçe yapımında özellikle de Selçuklular döneminde Mevlevi dervişlerine has bir sembol olan sikkelerin yapımında kullanılmıştır. Sikke; “damga”, “alamet”, “kaide”, “namus” ve “kanun” anlamına gelen, sivri, konik, yüksekçe, sadece Mevlevilere has başa giyilen külahtır. Sikke eskiden sadece deve yününden imal edilirken, günümüzde bu malzemenin zor bulunması sebebi ile oğlak tiftiğinden ve kuzu yününden yapılmaktadır (Begiç, 2013: 35-36).

H. Nurgül Begiç’in Geçmişten Günümüze Konya Keçeciliği adlı kitabının 3. Bölümünde, Tahta Tepen Dervişler başlıklı yazısında meşhur Hırka-i Saadet’in de deve yününden yapıldığından bahsedilmektedir (Elitemiz’den aktaran Begiç, 2013: 119).

Deve yünü, deve yetiştiricileri tarafından halı, battaniye ve eğer kuşakları gibi eşyaların yapımında kullanılmaktadır. Daha önce deve sütüne benzer şekilde, yün satışı için de belirli kültürel kısıtlamalar vardı. Deve yünü, düşük yün verimleri ve kısa elyaf nedeniyle ticari olarak kullanmak için sınırlı bir potansiyele sahiptir (Rollefson, 2004: 11).

Deve yünü, hafif ve ısı yalıtımı açısından iyi kalitede bir hammaddedir. Bu sebeple, soğuktan korunmak için kullanılan tekstil ürünlerinin ağır olmaması sağlanabilir. Fakat bu hammadde, günümüzde az bulunmasından ve yüksek maliyette olmasından dolayı yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bu yünün kullanıldığı tekstil ürünleri ise maliyeti düşürebilmek için farklı malzemelerle karıştırılarak üretilmektedir.

Deve yünü, ısı yalıtımı özelliğinden dolayı tekstil ürünlerinin geliştirilmesinde kullanılmaktadır. Astronotlar için geliştirilen bazı teknolojiler kullanılarak deve yününden yastık ve yorgan imal edilmektedir. Bu ürünler, aşırı sıcaklarda yüksek nem oranının oluşturduğu rahatsızlığı gidermek için, vücut ısını

dengeleyip terlemeyi, sıcaklık yüzünden uyku sorunu yaşayanlara çözüm sağlamak amacıyla üretilmiştir. Fakat hem deve yününün, hem de kullanılan teknolojik malzemelerin maliyetinin yüksek olması sebebiyle bu ürünler de pahalıdır.

Resim 9: Atölye Çalışmaları Sırasında Kullanılan Farklı İp Örnekleri

4. Deve Yününden Yeni Üretim Arayışları

Bu bildiri kapsamında deve yünü çeşitli deneysel çalışmalara konu edilerek farklı lifler ile birleştirilmiştir. Deve yünü ile keçeleştirme, örme, dokuma gibi deneysel çalışmalar yapılmıştır.

Deneysel çalışmalara tabi tutulan deve yünlerinden "Maya" teması altında günümüz moda anlayışına uygun ürün arayışları çerçevesinde bir koleksiyon hazırlanmıştır. Bereket ve dişi deveden yola çıkarak yalnızca kadın, devenin zor hava koşullarına karşı koyabilmesinden ve güçlü duruşundan ötürü de dış giyim için tasarımlar yapılmıştır. "Maya" kelimesi Güncel Türkçe Sözlük'te dişi deve anlamına gelmekle birlikte, hem öz hem de mayalanmaktan ötürü bereket anlamlarına da gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2017).

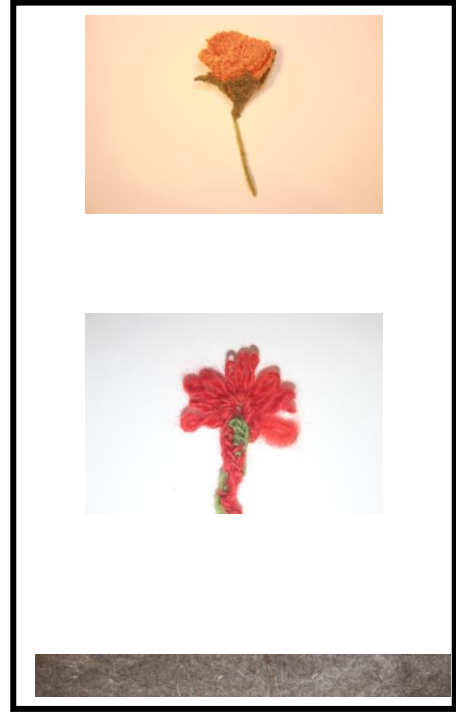
4.1. Tasarım 1

Giysi tasarımında ana malzeme olarak deve yünü tepme keçe tekniği kullanılarak keçeleştirilmiştir. Deneysel atölye çalışmalarının sonucunda elde eğrilmiş kuzu yününden tığ ile çiçek motifleri örülmüştür. Bu çiçek motifleri tasarımın kol uçlarına, sol ön cebe ve boyunda bulunan şerit kısmına tamamen yerleştirilmiştir. Tasarımda hareketlilik bu şekilde dengelenmiştir.

Develerin süslemeleri halkın geleneksel el sanatları hakkında bilgi vermektedir. Oldukça fazla süslenen develer görkemli bir görünüşe sahip olurlar. Bu tasarımda da özellikle geleneksel el sanatlarından örnekler yoğun bir şekilde kullanılmış ve deve süslemelerine gönderme yapılmıştır. Feminin bir görünüş elde etmek amacı ile de çiçek motifleri tercih edilmiştir.

Resim 10: Tasarım 1

Resim 11: Tasarım 1'de kullanılan keçe ve oyalar

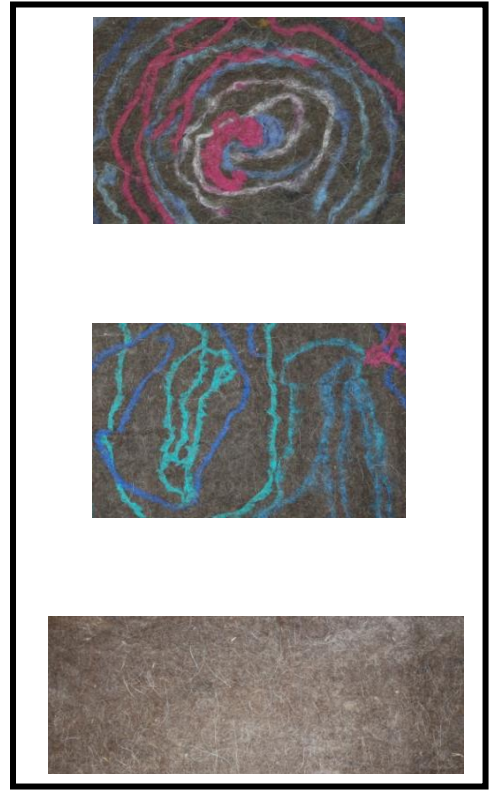
4.2. Tasarım 2

Giysi tasarımında ana malzeme olarak tepme keçe yöntemi ile oluşturulan deve yünü kullanılmıştır. Deneysel atölye çalışmaları kapsamında farklı yünler ve deve yününün birlikte kullanılması sonucu oluşturulan bir takım farklı yüzeyler omuz ve yaka olarak roba kısmında kullanılmıştır. Yine tepme keçe yöntemiyle deve yününden oluşturulan yüzeyler iç kol ve sağ ön cep olarak tasarlanmıştır.

Sağ ön cepte kullanılan helezonik yüzey tasarımı kadının ve dişi deve "Maya"nın doğurganlığını ve sonsuz yaşam döngüsünü vurgulamak amacı ile tercih edilmiştir.

Resim 12: Tasarım 2

Resim 13: Tasarım 2'de kullanılan keçe yüzeyler

4.3. Tasarım 3

Tasarımda deve yünü ve koyun yünü birlikte kullanılarak tepme keçe yöntemi ile oluşturulan keçe ve yalnızca deve yünü kullanılarak oluşturulan keçe kullanılmıştır. Deneysel çalışmalar sonucu oluşturulan bu iki farklı yüzey tasarımda dengeyi sağlayacak şekilde yerleştirilmiştir. Tasarımın iç kısmına deve yününden elde edilen keçe biye olarak geçirilmiştir.

Tasarımda denge olgusu vurgulanmıştır. Bu denge doğal yaşam içerisinde gerek insan gerekse deve gibi hayvan topluluklarında kendiliğinden oluşmaktadır. Nasıl kadın ve erkek toplumun devamlılığı için ailede denge unsurlarıysa, bu durum deve topluluklarında da dişi deve ve erkek deve arasında da geçerlidir.

Resim 14: Tasarım 3

Resim 15: Tasarım 3'de kullanılan keçeler

4.4. Tasarım 4

Giysi tasarımında ana malzeme olarak koyun yünü ve deve yünü birlikte kullanılarak tepme keçe yöntemi kullanılmıştır. Deve yününün genellikle aynı renk tonlarında olması atölye çalışmaları esnasında yeni arayışlara yönelinmesine neden olmuş ve renkli koyun yünü de kullanılarak renkli bir görünüm elde edilmiştir. Yine atölye çalışmaları kapsamında deve yününün elde eğrilmesi sonucu elde edilen ipliklerden örülen çiçek motifleri tasarımın kol ustune ve gövdesine kalın bir şerit halinde yerleştirilmiştir.. Sol kapamada bulunan cebi dengelemek ve tasarımı hareketlendirmek amacı ile sağ ön kapamada alt kısma keçeden yapılan yeşil renkli parça eklenmiştir.

Develer göç kültürünün önemli simgelerindendir. Bunun en büyük nedeni de develerin dayanıklılığı ve eşya taşımada sahip oldukları bedensel güçtür. Bu tasarımda kollardan şerit şeklinde geçirilen ve gövdeyi saran çiçekli motifler kadının ve develerin taşıdığı ağırlıklara bir atıfta bulunmaktadır. Gerek develerin gerekse kadınların omuzlarındaki yükler doğal hayat akışında yaşamın bir sonucu olarak var olmaktadır ve aslında yük değil hayatın gerekliliği gibi algılanmaktadır. Bu nedenle bu ağırlıklar tasarımda çiçekler ile ifade edilmiştir.

Resim 16: Tasarım 4

Resim 17: Tasarım 16'da kullanılan keçe ve motifler

4.5. Tasarım 5

Giysi tasarımında ana malzeme olarak tepme keçe yöntemi ile oluşturulan keçe kullanılmıştır. Deneysel çalışmalar kapsamında bilgisayarlı dokuma makinesinde atkı ipliği olarak elde eğrilen deve yünü kullanılarak hazırlanmıştır. Tasarımın dirsek üstüne kadar kollarında ve sağ ön kapamada bel hattından aşağıya gelecek şekilde dokuma yerleştirilmiştir. Geri kalan kısımlarda ise deve yününden yapılan keçe ile tamamlanmıştır.

Tasarımda geleneksel motifler ve deve yününün klasik görünüşü modern bir etkiye kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda kültürel değerlerin ve deve yünü gibi kültürel öğelerin günümüzde kullanım alanı azalsa da farklı yorumlar ile canlılığını koruyacağı vurgulanmıştır. Siluet çiziminde Ege Bölgesi'ndeki efe kültürüne bir gönderme yapılmıştır.

Resim 18: Tasarım 5

Resim 19: Tasarım 5'de kullanılan keçe v
dokuma

4.6. Tasarım 6

Giysi tasarımında ana malzeme olarak tepme keçe yöntemi ile hazırlanan deve yünü kullanılmıştır. Atölye çalışmaları kapsamında elde eğrilen koyun yünü ile çeşitli tığ ve filkete oyları yapılmıştır. Bu çalışmada geleneksel oylarımızdan olan pullu filkete ve tığ oyasından yararlanılmıştır. Tığ oyları tasarımda sol üst cebe, sağ alt cebe ve kol uçlarına sıra sıra olacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu çalışmayla tasarıma boyut ve hareketlilik kazandırılmıştır.

Tasarımda deve süslemede kullanılan pul ve boncukların renkli görünümünden etkilenilmiştir. Süsleme geleneksel yöntemlere bağlı kalınarak ceplerde ve kollarda uygulanmıştır.

Resim 20: Tasarım 6

Resim 21: Tasarım 6'da kullanılan tığ işi ve keçeler

4.7. Tasarım 7

Giysi tasarımında ana malzeme olarak tepme keçe yöntemi ile oluşturulan deve yünü kullanılmıştır. Deve yününden elde edilen keçe üzerine koyun yününden yüzey tasarımları uygulanmıştır. Bu keçe tasarımları şerit şeklinde boyunda kullanılmıştır.

Develerin heybetli ve diğer hayvan türlerine göre farklı formlara sahip olmaları tasarımın çıkış noktasını oluşturmuştur. Tasarım formsuz ve bedensiz olarak tasarlanmıştır. Deve ile iç içe yaşayan toplumlarda deve yününün battaniye, çadır gibi genelde kapsayıcı ve koruyucu nitelikte kullanılması da tasarımın üste atılmış kapsayan bir panço görünümüne sahip olmasında etkilidir.

Resim 22: Tasarım 7

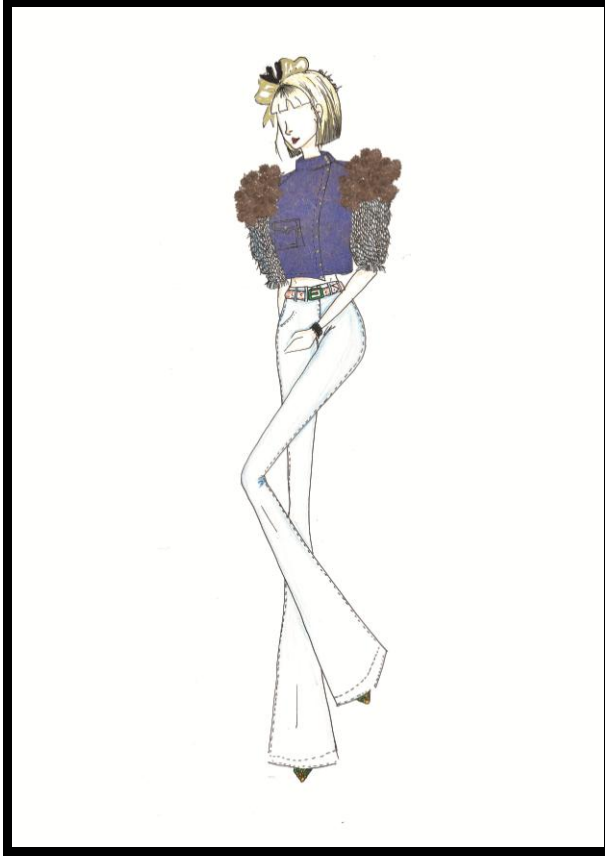

Resim 23: Tasarım 7'de kullanılan keçeler

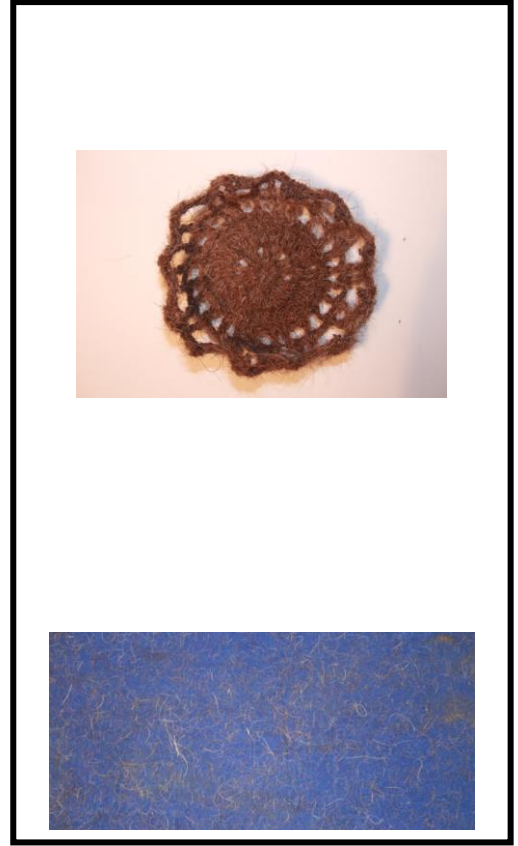
4.8. Tasarım 8

Deneyisel atölye çalışmalarında renkli koyun y n  miktarı arttırılarak deve y n  ile birleştirilmiştir. Bu şekilde tepme keçe yöntemi uygulanmıştır. Giysinin ana bedeninde bu keçe kullanılmıştır. Deve y n nden elde eğrilen iplerden tığ ile  i ek motifi yapılmıştır. Tasarımın kollarına bu çiçekler yoğun bir şekilde yerleştirilmiştir.

Deve y n n n rengi ve kalitesi nedeniyle sahip olduğu klasik görünümün kısa ve renkli bir tasarım ile kırılması amaçlanmıştır. Daha genç bir görünüme sahip olan deve y n n n kullanım olarak geniş kitlelere hitap edebileceği vurgulanmıştır. Develerin karakteristik bir forma sahip olmalarını sağlayan hörgüçleri tasarımın kollarındaki abartılı görünüşe ilham olmuştur.

Resim 24: Tasarım 8

Resim 25: Tasarım 8'de kullanılan keçe ve motifler

4.9. Tasarım 9

Giysi tasarımıda bitkisel içerikli kumaş türleri deve yününden elde edilen keçe ile birlikte kullanılmıştır. Tasarımın sol ve sağ omuz detayında, ön bel hattında ve iç astar kısmında deve yününden yapılan keçe kullanılmıştır. Deve yününden elde eğrilerek elde edilen ipler tığ ile çiçek motifleri yapılmıştır. Bu çiçek motifleri sol kapamada kısım kısım kullanılmıştır.

Tasarımda bitkisel içerikli kumaşlar ve deve yünü gibi hayvansal içerikli liflerin bir arada kullanılması ile doğadaki bitkiler ve hayvanlar arasındaki ekosistem vurgulanmıştır. Tıpkı develerin otçul bir canlı olmaları gibi doğada bulunan canlılar ekosistem içerisinde birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar ve bu doğanın adil düzenini oluşturmaktadır. Tasarımda da tasarımın ikiye bölünmüş ve genel olarak dengeli görünümü bu doğal dengeye bir gönderme niteliğindedir.

Resim 26: Tasarım 9

Resim 27: Tasarım 9'da kullanılan keçe ve motif

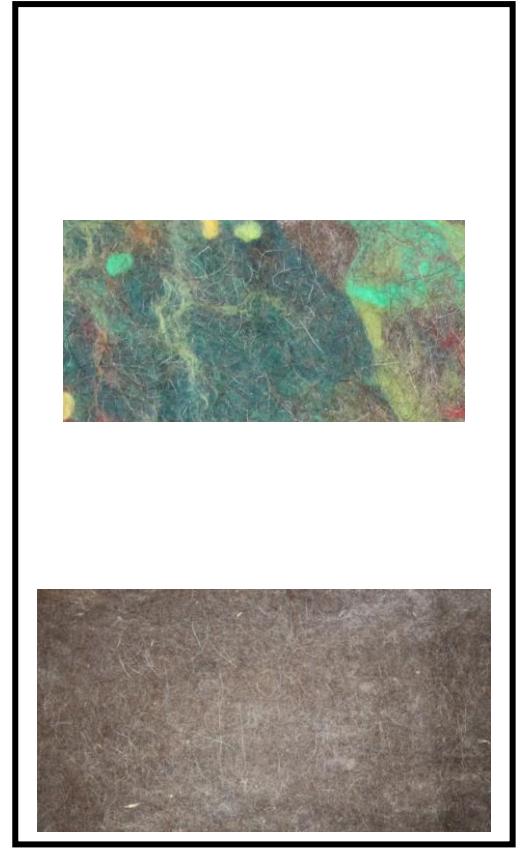
5.10. Tasarım 10

Giysi tasarımında ana malzeme olarak deve yününden hazırlanan tepme keçe kullanılmıştır. Kol uçlarında ve koldaki yamalarda koyun yünü ve deve yünü kullanılarak elde edilen keçe kullanılmıştır.

Deve yünü özellikle yörük yaşamında ayağın altına alınmaması gereken değerli bir materyaldir. Tasarımda Deve yününün saygı duyulan durumu esin kaynağı olmuştur. Tasarım özellikle üst beden olarak düşünülmüştür.

Resim 28: Tasarım 10

Resim 29: Tasarım 10'da kullanılan keçeler

Sonuç

Türklerin tarihi geçmişinde benimsediği konar-göçer yaşam biçiminde deve önemli bir yere sahiptir. E yaların taşınmasında g   l  yapısıyla nakil aracı olarak kullanılması yanında etinden, sütünden ve y n nden yararlanılmıştır. Yerleşik düzene geçiş, sanayi ve teknoloji alanındaki gelişmeler ve motorlu araçların ulaşımda kullanılmaya ba laması ile devenin önemli bir işlevi sona ermiştir. Günümüzde az sayıda da olsa devenin üretimi ağırlıklı olarak deve güreşi etkinliklerinde kullanılması yeterli değildir. Devenin bunların yanı sıra y n n n de değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Günümüzde organik yaşama duyulan ilgi doğal liflerin yeniden yaşama kazandırılmasını gerektirmiştir.

Bu amaçla deve y n nden yeni üretim arayışları yapılmıştır. Çalışmada, doğal liflerden biri olan deve y n  ve farklı lifler bir araya getirilerek ke ele tirme, dokuma ve örme gibi deneysel örnekler ortaya çıkaran atölye çalışmalarının devamında "Maya" teması üzerinden günümüz moda anlayışına uygun ürün arayışları ve yeni üretimler üzerine yapılan çalışmalar sonuçlandırılmıştır. Bu üretimler sonucu, hayvansal bir lif olan ve günümüzde kendisine kullanım alanı bulamayan deve y n n n moda ve tekstil

alanında kullanıma uygun ürünlerle işlevsellik alanının genişletilebileceği görülmüştür. Bu deneysel çalışmaların daha da ilerletilerek deve yününün moda ve tekstil sektöründe daha çok yer alması hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

- Alyılmaz, C. (2002). *"Eski Türk Şehirleri ve Semerkant."* **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2002, 20, ss. 303-311.
- And; M. (2010). *Minyatürlerle Osmanlı- İslam Mitologyası*, (1. Baskı), İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Begic, H.N. (2013). *Geçmişten Günümüze Konya Keçeciliği*, (1. Baskı), Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, (4. Baskı), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ergin, M. (1970). *Orhun Abideleri*, (1. Baskı), Ankara : Milli Eğitim Basımevi.
- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut Kitabı*, (8. Baskı), Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Harmacıoğlu, M. (1974). *Lif Teknolojisi (Yün ve Deri Ürünü Diğer Lifler)*. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.
- Hergül, Ç. (2011), *"Türk Sanatında Deve ve Fil Figürleri."* **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü III. Genç Bilim Adamları Sempozyumu**, Ankara.
- Horzumlu, A.H. (2014). **Konup-Göçmek, Yerleşmek ve Yaşamak: Sarıkeçili'lerde Mekan ve Anlatı**, Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- İslam ve İhsan. (2015). **Bilinmeyen Yönleriyle "Deve"**, İslam ve İhsan web sitesinden 21.12.2017 tarihinde <http://www.islamveihsan.com/bilinmeyen-yonleriyle-deve.html> adresinden erişilmiştir.
- Kaşgarlı Mahmud (2006). *Divanü Lugat-it-Türk*, (5. Baskı), Çev. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, F., Yazıcıoğlu, Y. (1992). *Lif Teknolojisi*. Ankara: Seçkin Ofset.
- MEB. (2014). *Tekstil Teknolojisi Doğal Lifler*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mengüç, G. & Özdil, N. (2014). *"Özel Hayvansal Lifler."* **Tekstil Teknolojileri Elektronik Dergisi**, 2014, 2 (8), ss. 30-47.
- Oh, E., Jo'rayev, M. (2017), *"Türk Kahramanlık Destanlarında Şaman Etkisi Ve Kore Destan Geleneğinin Anlaşılması İçin Bir Giriş"* **Milli Folklor Dergisi**, 2017, 29 (114), ss. 5-15.
- Orientalische Archaeologie. **Court Art of Sogdian Samarkand in the 7th Century AD**, Orientalische Archaeologie web sitesinden 24.12.2017 tarihinde <http://www.orientarch.uni-halle.de/ca/afas/text/sleftcop.htm> adresinden erişilmiştir.
- Rollefson, I.K.(2004). *"The Camel in Rajasthan: Agriculture Biodiversity Under Threat."* **International Conference**, Rajasthan/India.
- Roux, J.P. (2012). **Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu**, (1. Baskı), Çev. Ali Berktaş, İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Schick, I. J. (2014) Hz. Ali ve Devesi Levhaları, E. Gürsoy Naskali ve E. Demir (Ed.), *Deve Kitabı* içinde (ss.5-40). İstanbul: Kitabevi.

TDK. (2015). TDK web sitesinden 10.12.2017 tarihinde <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden erişildi.

Kaynak Kişiler

K1: Halil Akyavuz: Keçe Ustası, 13.11.2017 tarihinde Urfa Birecik'te yapılan görüşme. Ses kayıtları H. Nurgül Begiç arşivindedir.

DOKUMALARDA YENİ ÜRÜN ARAYIŞLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

H. Nurgül BEĞİÇ¹
Şefika Gülşen BERBER²
H. Feriha AKPINARLI³

Öz

Türklerin kültürel birikimlerinde, Orta Asya'dan Anadolu topraklarına devam eden tarihsel süreç içerisinde konar-göçer yaşam biçimi etkili olmuştur. Yaylak ve kışlak arasındaki göç ile sürdürülen bu süreçte develerin yardımıyla göç eşyaları kolayca taşınmıştır. Kullandıkları birçok malzemenin hammaddesini besledikleri hayvanların yünlerinden ve kıllarından elde ederek kendi olanakları ile üretim sağlamışlardır. Bu üretimler içerisinde kolon (çarpana) dokumalar ayrı bir yere sahiptir. Kolon dokumalar, göç sırasında eşyaların, çuvalların ve hacimli eşyaların kolayca bağlanmasına, bebeklerin kolayca taşınmasına ve benzeri pek çok alanda kullanılan farklı uzunluk ve genişlikte üzeri motiflerle bezenerek, estetik değerler katılmış özellikli dokumalardandır. Kolon dokumaların üretiminde geçmişte koyun yünü ve keçi kılının dışında deve yünü de kullanılmıştır. Yerleşik düzene geçişle birlikte bu dokumaların işlevi azaldığı için giderek yok olmuştur.

Yörük kültüründe, gündelik yaşamda kullanılan kolon dokumalar yerleşik yaşama geçişle birlikte unutulmaya yüz tutmuştur. Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı bölümü Dokuma Teknikleri dersi kapsamında deve donatılarında kullanılan kolon dokuma örneklerinden de faydalanılarak, kullanılan ipliklerde kısmen deve yününden eğrilerek yeni kolon dokuması örnekleri yapılması hedeflenmiştir. Bu çalışmayla yörük kültüründe kullanılan kolon dokumaların, günümüzde tercih edilen giyim örneklerine yeni yorum ve tasarım anlayışı katacağı bir koleksiyon ile sunumu hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: kültür, deve donatısı kolon dokuma

A REVIEW ON QUESTS OF NEW PRODUCT IN COLUMN WEAVING

Abstract

Within the historical process from Central Asia to Anatolia, migrant settler life style has an impact upon cultural accumulation of Turks. During this period, continued through migration between summer pasture and winter quarters, belongings were transported via camels.

They supplied raw materials for many materials they use from the wools and hairs of their animals and produce them by in-house production. Column weavings have a special place among these productions. Column weavings are qualified ones in various length and width with aesthetic value that are used for fastening belongings, sacks and bulky objects easily during migration, carrying babies or for similar purposes and that are adorned with motifs. Camel wool was used in column weaving except sheep wool and goat hair. Since functionality of these weavings diminished with sedentism, they disappeared.

¹ Doç.Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi begicnurgul@gmail.com

² Asistan . Çankırı Karatekin Üniversitesi gulsennberber@hotmail.com

³ Prof Dr.Hacıbayram veli üniversitesi ferihaak@gmail.com

Being used in daily life in yoruk culture, column weavings fell into oblivion with sedentism. It is aimed to produce new column weavings with threads spun from camel wool by utilizing column weaving samples used in camel ornamentation for Weaving Techniques course taught in Fashion and Textile Design Department of Fine Arts Faculty of Cankiri Karatekin University. A presentation of collection of column weavings of yoruk culture that contributes today's preferred clothes with a new interpretation and design conception is intended with this study.

Keywords: culture, camel accessories, colon weaving

1. Giriş

Çarpana dokuma:

Türklerin kültürel birikimlerinde, Orta Asya'dan Anadolu topraklarına devam eden tarihsel süreç içerisinde konar-göçer yaşam biçimi etkili olmuştur. Yaylak ve kışlak arasındaki göç ile sürdürülen bu süreçte develerin yardımıyla göç eşyaları kolayca taşınmıştır.

Kullandıkları birçok malzemenin hammaddesini besledikleri hayvanların yünlerinden ve kıllarından elde ederek kendi olanakları ile üretim sağlamışlardır. Bu üretimler içerisinde çarpana dokumalar ayrı bir yere sahiptir. Çarpana dokumalar, göç sırasında eşyaların, çuvalların ve hacimli eşyaların kolayca bağlanmasına, bebeklerin kolayca taşınmasına ve benzeri pek çok alanda kullanılan farklı uzunluk ve genişlikte üzeri motiflerle bezenerek, estetik değerler katılmış özellikli dokumalardandır. Kolan dokumaların üretiminde geçmişte koyun yünü ve keçi kılının dışında deve yünü de kullanılmıştır. Yerleşik düzene geçişle birlikte bu dokumaların işlevi azaldığı için yok olmaya yüz tutmuştur..

Yörük kültüründe, gündelik yaşamda kullanılan kolan dokumalar yerleşik yaşama geçişle birlikte unutulmuştur. Bu bildiri kapsamında deve donatılarında kullanılan kolan dokuma örneklerinden de faydalanılarak, kullanılan ipliklerde kısmen deve yününden eğrilerek yeni kolan dokuması örnekleri yapılması hedeflenmiştir. Bu çalışmayla yörük kültüründe kullanılan kolan dokumaların, günümüzde tercih edilen giyim kuşam örneklerine yeni yorum ve tasarım anlayışı katacağı bir koleksiyon ile sunumu hedeflenmiştir.

Elsanatları Türk kültüründe ihtiyaçlardan doğmuş ve yaşanan her dönemin şartlarına uygun olarak yeniden şekillenerek günümüze kadar ihtikal etmiş zenginliklerimizdendir. Kolon dokuma el sanatı içerisinde yer almış hareketli yaşam biçiminde birçok işlevi yüklenmiştir. Kolon dokumlarda kullanılan araçların şekli bazen kare, dikdörtgen gibi şekilli bazen de yer düzenekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çarpana, kolan dokumalarla aynı malzeme ve tekniklerin kullanılmasından dolayı çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar.

Resim 1-2: Kolon Dokuma Örnekleri

Çarpana , “Halk dilinde kolan olarak isimlendirilen yün ya da yün-kıl bileşimi ile dokunmuş 3-7 cm arası genişlikte olan ince uzun yassı şerit dokumalardır” (Barışta H.Ö. s. 221). “Kolan dokumalar kullanılan araca ve tekniğe göre kartlı ya da kartsız olarak iki gruba ayrılmaktadır. Kartlı kolan dokuma daha çok "çarpana dokuma" olarak bilinmektedir” (Kahvecioğlu, 2009:282).

Çarpana dokuma en basit dokuma tekniğidir. Deri, ince levha, karton vb. sert malzemelerden üçgen, dörtgen veya altıgen şeklinde kesilmiş ve köşeleri delikli çarpana araçlarına, renk dağılım tablosuna göre hazırlanan çözgü iplikleri, çarpanların deliklerinde geçirilip, kartların 90 derece veya 180 derece döndürülerek atkı ipliği atılması ile elde edilen ince dokumaya çarpana dokuma denir (Onur, T. ve Arkadaşları 1998 s.21).

Çarpana Anadolu’da kolan, çarpa-an denilen bir teknikle yapılır. Çarpana kare veya kareye yakın dikdörtgen şeklinde kesilerek kurutulmuş, camız-manda veya eşek gönünden yapılır (Koswing.1970).

Orta Asya’da ve Anadolu’da ise çarpana dokumacılığı, oldukça eskilere dayanan bir kültür mirası olarak sürmektedir (Akpınarlı; Ortaç.2007,80).

Kolan dokuma Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Dokuma Teknikleri dersi kapsamında öğrenci projesi olarak hazırlanan konumuzda temel aracımız dikdörtgen çarpandır (Resim 2), yardımcı malzemeler olarak atılan atkılar sıkılaştırmak için ağaç çubuk ve çözgüleri düzeltmek için plastik tarak kullanılmıştır. “Çarpana dokumalarda kullanılan temel araç

çarpanlardır. Genellikle kare şeklinde kartlar kullanılmakla beraber üçgen, altıgen, sekizgen ve dikdörtgen kartlar da kullanılmaktadır” (Akpınarlı, Ortaç,2007: 81)

Kullanılan iplikler; deve yününden elde eğrilmiş iplik, pamuk ipliği, koyun yünü ve sentetik ipliklerdir.

Resim 3: Öğrenci çalışması

Kolon dokumanın kullanıldığı yerler nelerdir?

Kolonlar geçmişte özellikle konar göçer yaşamın bir parçası olarak eşya taşımada, yaşanılan alanın planlanmasında vb. pekçok yerde kullanılmakta idi. “Kolan dokumalar çadırların iskeletinin yapımında, iskeletin üzerini kapamada, tepe noktalarını tutturmada ve zeminle bağlantısının sağlanmasında kullanılmıştır. Günümüzde daha çok Yörükler tarafından dokunan, kullanılan bu dokuma, yaşantılarını geçirdikleri kara çadır, alaçık, olarak isimlendirilen çadırlarının kaplama maddesi olan keçelerin sarılmasında ve çadır tepelerinin tutturulmasında kullanılmıştır “(Erbek, G. 1980.s. 30). Proje kapsamında kullanım yerleri giyim alanında giysileri bütünleyen parçalar olarak kullanılmıştır.

Kolon dokumada kullanılan teknikler, geleneksel tekniklerdir. Projeye dahil olan öğrenciler 3 teknik ile dokuma yapmışlardır. Birincisi, hep ileri ikincisi hep geri üçüncüsü ise adım sayısı belirterek, ileri geri şeklinde örneğin; 3 ileri 5 geri vb. şeklindeki teknikleri kullanmışlardır.

Kolan dokumada kullanılan desen, motif ve renk özellikleri nelerdir?

Projemizde temel esin kaynağı deve deseni olarak belirlenmiştir. Kolon dokumada kullanılan renkler, çıkış noktası olan devenin doğal renkleri ve develerin şenlikler sırasında süsleme aracı olarak kullandıkları kolonlarda kullanılan renklerden esinlenilmiştir.

Her çalışma için işlem basamakları:

- 1)Tema için görsel araştırması
- 2)Görsellerden yapılan renkli örgü raporları çizim çalışmaları (Resim 4)

Resim 4: Desen örgü raporu

- 3)Çözü ve atkı renkleri belirleme
- 4)Çözü ve atkı hazırlama
- 5)Kartlara çözülerin geçirilmesi
- 6)Çözülerin bir ucunu sabit bir noktaya bağlama
- 7)Çözülerin diğer ucunu beline bağlayarak kullanılacak tekniğe uygun olarak uygulamaya başlama.

Yapılan her dokuma uygun sunum paftası ile teslim alınmıştır.. (Resim 5)

Resim 5: Sunum Paftası

2. Çalışmanın Amacı

Maddi kültür öğelerinden el dokumacılığı uygulama alanlarından olan Kolan dokumaların geçmiş günümüz yorumlarıyla sentezlenmesini sağlayarak sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktır.

3. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın evrenini Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil tasarımı öğrencileri oluşturmaktadır. Örnekleme ise Dokuma Teknikleri 2 dersi öğrencileri oluşturmaktadırlar.

4. Araştırma Uygulamaları

Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı bölümü Dokuma Teknikleri dersi kapsamında deve donatılarında kullanılan kolan dokuma örneklerinden de faydalanılarak, kullanılan ipliklerde kısmen deve yününden eğrilerek yeni kolan dokuması örnekleri yapılması hedeflenmiştir. Bu çalışmayla yörük kültüründe kullanılan kolan dokumaların, günümüzde tercih edilen giyim örneklerine yeni yorum ve tasarım anlayışı katacağı “Buğra” isimli koleksiyon ile sunumu hedeflenmiştir.

“Buğra”

Türklerin kültürel birikimlerinde, Orta Asya’dan Anadolu topraklarına devam eden tarihsel süreç içerisinde konar-göçer yaşam biçimi etkili olmuştur. Yaylak ve kışlak arasındaki göç ile sürdürülen bu süreçte develerin yardımıyla göç eşyaları kolayca taşınmıştır. Hayatlarını sürdürürken ellerinde bulunan imkanlardan faydalanarak ihtiyaçlarını karşılamak üzere birçok ürün ve eşya üretmişlerdir. Gereksinim duydukları alana göre farklı teknikler keşfedip, genellikle doğal malzemeleri kullanarak kendi imkanlarıyla ürünler üretmişlerdir. Bu ürünlerden biri de besledikleri hayvanların kıllarından ve yünlerinden elde ettikleri hammaddeyle ürettikleri kolan (çarpana) dokumalarıdır. Bu dokumaları, göç sırasındaki eşyaları bağlamadan, bebek taşımaya kadar birçok ihtiyaçlarını karşılamış bu ihtiyaçlarına göre de uzun-kısa, ince-kalın, dar ve geniş olarak üretmişlerdir. Bu üretimleri yaparken yalnızca ihtiyaç karşılaması göz önünde bulundurulmayıp estetik değer katarak, görsel güzellik elde etmişlerdir. Kolan dokumaları üretilirken koyun yünü ve keçi yününün dışında deve yünü de kullanılmıştır. Yerleşik düzene geçiş ve sentetiklerin daha çok tercih edilmesiyle beraber bu dokumaların işlevi azaldığı için giderek yok olmuştur.

Koleksiyonumuzun çıkış noktası olan “Buğra ” TDK sözlüğü’ne göre, erkek deve, çift hörgüçlü deve anlamına gelmektedir. Buğra Tema ve ürünlerin oluşmasında ilham vermiştir. Koleksiyon ürünleri Fotoğraf 4-33 arasında yer almaktadır.

Çıkış Noktası: “ Buğra”

Kullanılan Malzemeler: Deve yünü, pamuk iplik , sentetik iplik, keten, jüt, boncuk, metal boncuk

Kullanılan Teknik: Çarpana dokuma tekniği ile 4’lü kare kartlar kullanılmıştır

Yapım yılı: 2017

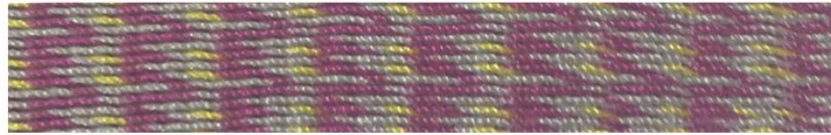
Resim 6: Çarpına uygulaması ve model üzerine giydirme

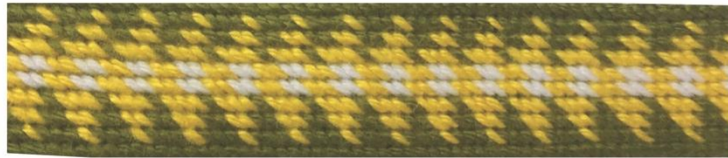
Resim 7: Çarpana uygulaması ve model üzerine giydirme

Resim 8: Çarpana uygulaması ve model üzerine giydirme

Resim 9: Çarpana uygulaması ve model üzerine giydirme

Resim 10: Çarpana uygulaması ve model üzerine giydirme

4. Değerlendirme

Yörük kültüründe, gündelik yaşamda kullanılan kolan dokumalar yerleşik yaşama geçişle işlevselliklerini kaybetmeleri nedeniyle unutulmaya yüz tutmuştur. Yapılan bu çalışmalarda unutulmuş bu kültürel mirası tekrar yaşatmak ve farklı alanda işlevsellik kazandırarak canlandırmak adına yeni yorumlamalar yapılmıştır. Benzer teknikler kullanılarak üretilen bu ürünler, estetik bakış açısından beslenerek sanat ve zanaatın harmanlanması amaçlanmıştır. Malzeme ve renk uyumuna dikkat edilerek üretilen kolan dokumalar için moda noktasında, bu uyumdan faydalanarak tasarımlar çizilmiştir. Kolan dokumalar, bu tasarımlara dijital ortamda giydirme tekniğini kullanılarak düzenlenmesi yapılmıştır. Bununla beraber elde edilen dokumalar, farklı tasarımcılara ait minimalist çizgilere sahip tasarımlar üzerinde giydirmesi yapılarak ürüne dönüşmüş hali yansıtılmak istenmiştir. Bu koleksiyonla gündelik yaşamda ve deve donatısında kullanılan kolan dokumaların, günümüzde tercih edilen giyim örneklerine yeni yorum ve tasarım anlayışı katacağı bir koleksiyon ile sunumu hedeflenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü Dokuma Teknikleri I kapsamında yapılan çalışmalar ile oluşturulan koleksiyon ile geçmişten ilham alınarak günümüz giyim kuşamına yorumsal ve somut bağlamda katkı yapılmıştır. Geçmişte farklı alanlarda işlevi olan kolon dokumaları, estetik öğelerle bezenerek günümüz giyim kuşamında tamamlayıcı bir parçaya dönüşmüştür. Buğra koleksiyonu adı verilen çalışma, el sanatlarımız içerisinde önemli bir el dokuması olan kolonun unutulmaması ve sonraki kuşaklara aktararak sürdürülmesinin sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Üniversitelerin Güzel Sanatlar ve Sanat ve Tasarım Fakültelerinde okuyan öğrencilerin kaybolmakta olan kültürel değerlerimize farklı işlev alanları kazandırması, bu alana yönelik çalışmalarda tasarımcılara örnek olması ve giyim alanında yeni ufuklar açması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Barışta, H.Ö. (2005). “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Onur, T. ve Arkadaşları. (1998). “İçel El Sanatları”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Erbek, G. (1980). “Çarpana Dokumalar”, Akbank Yayınları, İstanbul.
- Koswing, L., (1970). “Çarpanacılık ve İstanbul Top- kapı Sarayı Müzesi’nde Bulunan Çarpana Dokuma- ları, Türk Etnografya Dergisi, Ankara
- Akpınarlı, F. H.; Ortaç, S. H., (2007) “Ankara Çubuk İlçesi Çarpana Dokumaları”, S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk. I. Uluslararası Türk El Dokuma- cılığı Kongresi Bildirileri, Konya.

ANTİK ÇAĞ SOSYO KÜLTÜREL HAYATINDA DEVELER

Reyhan KÖRPE¹

Öz

Antik çağlarda, *camelus* (Yunanca κάμηλος) olarak adlandırılan develer M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren batı dünyasıyla tanışmıştır. Antik çağda tek ve çift hörgüçlü develerin her iki türü de bilinmekteydi. Tek hörgüçlü deveye *dromedary* denilmektedir. Dromedary'ler genellikle Arap Yarımadası'nda ve Afrika'nın bozkır bölgelerinden geliyordu. Çift hörgüçlü olanları ise, Asya'nın daha soğuk çöl bölgelerinden gelen Baktrian develeriydi (*Camelus bactrianus*). Bu develer günümüzde Afganistan'ın kuzeyindeki dağlık bölge olan Bactria'dan ismini almıştır. Ele geçen kanıtlar bu iki türün M.Ö. 1. bin yılın başlarında hibridleştiğini göstermektedir. Böylece, daha fazla yük taşıyabilen daha dayanıklı tek hörgüçlü tür ortaya çıkmıştır. Yakın Doğu'da ilk kullanılmaya başlanılmasından itibaren develer, Helenistik çağdan Roma dönemine kadar yalnızca yük taşımakla kalmadılar, aynı zamanda Asur ve Pers İmparatorluğu döneminde savaşlarda ve haberleşme hizmetlerinde de yararlandılar. Develer, Eski Yakın Doğu'nun birçok bölgesinde yaygın olarak kullanılmışlardır. Özellikle de uzun çöl yolculuklarının yapıldığı tütsü ve baharat ticareti için en uygun taşıma hayvanıydılar. Plinius, Bedevi tüccarların tütsü almak için Güney Arabistan'a develerle gidilebildiğini söylemektedir. Tarihçi Diodorus, develerin 400 kilogramın üzerinde yük taşıdığını öne sürmektedir. Baktrian develeri özellikle İpek Yolu boyunca Çin'den gelen malların nakliyesi için oldukça uygun olmalarına karşılık, çöl sıcakları için uygun değildi. Develer kervanlarda yük taşımalarının yanı sıra, tüccarlar için süt ve yün de sağlamaktaydı. Fakat develerin diğer hayvanlar kadar sık olarak yenildiğini gösteren kanıtlar yoktur. Roma İmparatorluğu'nun Afrika ve Asya'daki toprakları dışında Avrupa'da da deve kalıntıları bulunmuştur. Bu develer genellikle nakliye veya askeri hizmet amaçlı kullanılmış olmalıdır. Ancak yük taşıma dışında develerin çok çeşitli maksatlarla da kullanıldığını gösteren kanıtlar da vardır.

Anahtar Kelimeler: Camelus, Dromedary, Bactrianus, Brenike

CAMELS IN THE SOCIO-CULTURAL LIFE OF THE CLASSICAL ANTIQUITY

Abstract

Camels, called *camelus* (κάμηλος in Greek) in the classical antiquity, were introduced to the Western World in the 6th century BC. Both one-humped and two-humped camels were already known to humankind in ancient times. The former was called *dromedary*. Dromedaries originated mostly from the Arabian Peninsula and African steppes. The two-humped camels were Bactrian camels (*Camelus bactrianus*) having come from the cold Asian deserts. These camels were named after the mountainous region Bactria in Northern Afghanistan. The two-humped Bactrian camels, which were first brought to the Near East by the Assyrian merchants for long-distance trade, were crossbred with the local species, one-humped Dromedary camels. The retrieved finds indicate that these two species were hybridized in the early 1st century BC. Thus, a more resilient one-humped camel, which could carry more burden, was bred. As of the

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale, rkorpe@comu.edu.tr / reyhankorpe@yahoo.com

first time they were put into use, they were not only used to carry burdens from the Hellenistic to the Roman Period but also for military and communicational purposes by the Assyrian and Persian Empires. Camels were commonly used in many parts of North Africa, Egypt and Ancient Near East. It was the most suitable animal for the incense trade for which one had to take long desert journeys. Pliny the Elder reports that the Bedouin merchants could only travel to Sabota, the capital of Hadramawt in Arabia, on camel back to purchase incenses. Bactrian camels are claimed to be able to cover 30-40 km a day and to carry burdens of 220-270 kg, yet historian Diodorus Siculus suggests that the burden they can carry should weigh more than 400 kg. Bactrian camels were quite suitable to transport the goods imported especially from China via the Silk Road but not for extremely hot deserts. Besides beasts of burden, they were also used as a source of milk and wool. However, there is no data evidencing that camels were eaten as often as the other animals. They were indispensable elements of land transportation from the trade routes, which connected the ports on the Red Sea, to the Nile. Strabo, a well-known geographer between the 1st century BC and the 1st century AD, notes that it was Ptolemaios Philadelphos who established trade routes for the first time for camel trains to travel to Berenice on the coast of the Red Sea. With Berenice, Myos Hormos was another important Red Sea port, which the incoming caravans from Egypt stopped by. Hence, camels formed a vital transportation network between the Nile region and the Red Sea. The obtained finds show that these animals were not only used in the Near East but also spread across the empire in the following Roman Period. Camel remains were found in Spain, Italy, France, Germany, Austria, Hungary, Slovenia and England other than the African and Asian territories of the Roman Empire. These camels must have been generally used for transportation and military purposes. The Fee (Rate) Charts of the Roman Emperor Diocletian in the 4th century BC show that camels were fairly economical to be used for transportation. Yet there are findings evidencing that camels were also used for other purposes than transportation. This exotic animal of an eastern origin was always an oriental symbol. It was possible to observe camels in the socio-cultural lives of the Romans, ranging from amphitheaters to famous Roman banquets.

Keywords: Camels, Camelus, Dromedaries, Camelus bactrianus

Giriş

Develerin ilk evcilleştirildiği coğrafya Orta Asya'da Moğolistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan civarındır. Arkeolojik kanıtlar bölge insanlarının daha Neolitik dönemden itibaren bu hayvanlardan faydalandıklarını göstermektedir. İran'da Shahr-i Sokhta'da yapılan kazılarda M.Ö. 2700-2400 yıllarına ait deve kemikleri, deve gübresi ile dolu bir çömlek ve deve yününden örülmüş dokuma parçaları Baktria develerinin evcilleştirilmeleriyle ilgili en erken kanıtlardır.²

İnsanoğlunun develeri tanıması on bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Paleolitik çağlardan itibaren insanlar tarafından bilinen develerin resimlerine Moğolistan'ın doğusundaki mağaralardan Yemen ve Büyük Sahra'ya kadar geniş bir coğrafyada rastlanır.³ Muhtemelen diğer büyük baş hayvanlar gibi avlanmış olan develerin ilk defa ne zaman evcilleştirildiği konusunda tartışmalar olmakla birlikte, en

² Compagnoni ve Tosi 1978: 91-103.

³ Peters ve von den Driesch 1997: 653, 661; Allard-Huard 1985; Potts, 2004: 146.

son evcilleştirilen büyükbaş hayvanlardan biri olduğu düşünülür. Arkeolojik buluntular ancak M.Ö. 3. Binden itibaren bu hayvanlardan evcilleştirilerek yararlanıldığını göstermektedir. Develer içinde ilk olarak evcilleştirilenler çift hörgüçlü Baktria Develeri olmuştur.

Evcilleştirilip kendilerinden faydalanılmakla birlikte develeri yük ve binek hayvanı olarak kullanmak daha geç bir tarihte, M.Ö. 12-9. yüzyıllar arasında başlamıştır. Bu amaçla ilk kullanılanlar gene Orta Asya'da neredeyse iki bin yıldır evcilleştirilmiş olan çift hörgüçlü develerdir. M.Ö. 2. Binyıl sonlarına doğru bu develerin batıya, İran'a doğru yayıldıkları görürüz.⁴

Yakın Doğu'da develerin özellikle taşımacılıktaki büyük potansiyelini ilk fark eden ulus Assurlular olmuştur.⁵ Afganistan'dan Akdeniz'e, Anadolu'dan Arabistan Yarımadasına kadar geniş bir coğrafyada ticaret ağı kuran Assurlular, M.Ö. 12. yüzyıldan itibaren develeri sadece ticaret kervanlarında değil, orduda yük taşımada kullanmışlardır. Yeni Assur İmparatorluğu zamanında Assurlu tüccarların İran içlerine yapmış oldukları ticaret sırasında bu hayvanları görüp kervanlarına kattıkları anlaşılmaktadır. Daha önceleri eşeklerle yapılan bu ticaret yerini develere bırakmıştır. Develerin daha önce kullanılan eşeklere göre daha fazla yük taşımaları ve uzun mesafeleri çok az su ile aşmaları nedeniyle Mezopotamya'da Orta Tunç Çağından beri kullanılan eşek kervanları da ortadan kalkmıştır. Günümüzde bile deve kervanlarının önünde giden eşekler geçmiş zamanlarda eşek kervanlarından kalan bir gelenek olmalıdır. Daha önce eşeklerin bildiği yollar zamanla deve kervanları ile geçilirken bu tecrübeli eşekler artık kılavuz olarak yeni bir rol üslenmişlerdir.⁶

Çift hörgüçlü develer Asya'nın daha soğuk çöl bölgelerinden gelen Baktrian develeriydi (*Camelus bactrianus*). Tek hörgüçlü deveye *dromedary* denilmektedir. Dromedaryler genellikle Arap Yarımadası'nda ve Afrika'nın bozkır bölgelerinden geliyordu. Bu develer günümüzde Afganistan'ın kuzeyindeki dağlık bölge olan Baktria'dan ismini almıştır. Aşırı sıcaklığa dayanma, su olmadan günlerce devam etme ve en zorlu yemle yaşama becerileri onları bu insanlar için çok değerli yapmıştır. Bugün evcilleştirilen Baktrian devesi vahşi olanlarından biraz daha büyüktür. Yakın Doğu'ya ilk defa Asurlu tüccarların uzun mesafeli ticarete kullanmak için getirdikleri çift hörgüçlü Baktria develeri bölgenin yerel türü olan tek hörgüçlü dromedary develerle çiftleştirilmişlerdir. Ele geçen kanıtlar bu iki türün M.Ö. 1. Bin yılın başlarında hibridleştiğini göstermektedir. Böylece, daha fazla yük taşıyabilen daha dayanıklı tek hörgüçlü tür ortaya çıkmıştır.

Bin yıldan fazla Yakın Doğu'da yük ve binek hayvanı olarak kullanılan develerin Batı Anadolu ve Avrupa'ya gelişleri ancak M.Ö. 6. yüzyılda gerçekleşmiştir.

⁴ Mashkour 2002: Table 2.

⁵ Albright, 1951: 207; Bertman, 2005: 255.

⁶ Körpe, 2016: 50.

İlk defa M.Ö. 547 yılının Aralık ayında Pers ordusuyla birlikte gelen develer gene Pers kralı Xerxes ile birlikte Avrupa topraklarına ayak basmıştır (Hrd. I, 80).

Batı dünyasını develerle tanıştıran Pers imparatorluğunun sonu bir deve üzerinde sona ermiştir. Büyük İskender'e karşı son savaşını Gaugamela'da kaybeden (devenin evi) Darius savaş alanını bir deve üzerinde terk etmiştir.⁷

Antik çağlarda, camelus (Yunanca kelime κάμηλος) olarak adlandırılan develer böylece M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren batı dünyasıyla tanışmıştır. Antik çağda tek ve çift hörgüçlü develerin her iki türü de bilinmekteydi. Develeri ilk defa sınıflandıran Aristothales'tir. Aristothales, çift hörgüçlü develeri Baktria, tek hörgüçlülere ise Arabia olarak ayırmıştır.⁸

Antik çağın ünlü tarihçisi Herodotos, develerden bahsetmekle birlikte bu hayvanın daha önce Yunanlılarca yakından tanınmadığını anlıyoruz. Herodot'un tanımlamalarında da bunun görebilmekteyiz. Yunanlılar için oldukça fantastik bir hayvan olan develer için arka bacaklarında dört uyluğunun ve dört diz eklemının olduğunu, cinsel organlarının da bacakları boyunca geriye doğru uzandığını söylemektedir. Muhtemelen bu hayvanı uzaktan gören biri tarafından daha sonra tarif edilmiş olmalıdır.

Perslerin Batı Anadolu'ya gelişlerine kadar Yunan sanatında develeri betimleyen herhangi bir eser yoktur. Fakat bu tarihten sonra Yunan sanatında develerle ilgili betimlemelerde büyük bir artış olmuştur. Fakat bu betimlemeler genellikle Herodotos'un tasvir ettiği gibi hatalarla doludur.

Fakat zaman içinde develer hakkında çok daha doğru bilgilerin bizzat görülerek ve onları inceleyerek edinildiği anlaşılmaktadır. Bu hayvanları yakından tanıdıkça önemini ve değerini de daha iyi anlamışlardır. Aristo, develerin yaşam süresinin 30 yıl olduğunu söyler. Bu hayvanların uzun süre susuz kalabileceğini bildirir ve temizlenmek için çamurlu suları tercih ettiğini iddia eder. Yukarıda da söylediğimiz gibi her iki cinsi de ilk defa tanımlayan kendisi olmuştur. Onun verdiği bilgiler içinde develerin ayak tabanları için deriden yapılmış ayakkabılar giydiğini ve kudurdıkları da vardır. Bir başka antik kaynak olan Aelianus, develerin 100 yaşına kadar yaşayabileceğini ve savaşta kullanılanların iğdiş edildiğini iddia eder.⁹ Her sene "Sagaraeans" tarafından Athena'nın onuruna verilen deve yarışlarına dikkat çekmektedir.

Dönemin ünlü coğrafyacısı Strabon da Arabia Felix'in deve sürülerinden bahsetmekte ve bedevilerin bu hayvanlara bindikleri gibi etinden ve sütünden faydalandıklarını söylemektedir. Athenaeus ise bir hihayesinde, Antiochus Grypus'un akşam yemeğine katılan misafirlerine deve yükü hediyeler verdiğinden bahsetmektedir. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre antik Yunanlıların develer hakkındaki bilgileri

⁷ Plutarkhos, *Life of Alexander* (Part 2 of 7), 59.7

⁸ Aristothales, *Historia Animalum*, 2. 1

⁹ Aelianus, *HA* 596 a 3

oldukça kısıtlıydı. Kaynaklarda ayrıca develerin iyi huylu oldukları, boğaların boynuzlarını kısıkandıkları ve nehirlerle dışkılادıkları gibi ilginç bilgiler geçmektedir. Pseudo-Aristotles, develerin doğadan gelen ahlakı hakkında çok enteresan bilgi aktarır.¹⁰ Yazar, develerin asla anneleriyle eşleşmediğini söyler. Bir keresinde çobanın biri erkek deveyi aldatarak annesiyle çiftleştirdiğinde deve çobanı ısırarak öldürdüğünü yazar.

Antik Yunan sanatında çok sık olmasa da develer karşımıza çıkar. Genellikle “Doğulu” ya da Pers imasıyla betimlenen bu hayvanların Ege dünyasında yetiştirildiği düşünülmemektedir. Ünlü komedi yazarı Aristophanes, Perslerin deve eti yediklerinden söz eder.¹¹ Deve eti yüzyıllar boyunca yenmiştir. Aristophanes gibi antik Yunan kaynakları Perslerin ihtişamlı ziyafetlerinde bütün halinde kızartılan develeri anlatır.¹² Antik Yunanlıların da bütün olarak deve kızartıp yediklerini bilmiyoruz. Ama Aristo bize bir deve kızartması tarifi verir. Aristo deve etini krallara layık ve oldukça lezzetli olduğu için övmektedir.

Yunan sanatındaki deve tasvirleri M.Ö. 5. Yüzyılın başlarından önceye gitmez. Ege dünyasındaki insanların ilk gördüğü develer Herodotos’un da bahsettiği gibi Pers ordusundaki develerdir. Yunan vazoları üzerindeki deve tasvirleri de bu tarihten sonra ortaya çıkmıştır.

Antik Yunanlıların "koşu devesi" (dromas kamelos) anlamında kullandıkları Dromedary Latinceye genel olarak develeri tanımlayan isim olarak geçmiştir. Yunanlılar ise Yakın Doğu’da kullanılan *gamal* ya da *gamallu* kelimelerinden almış olmalıdır.¹³ Yakın Doğu’da ilk kullanılmaya başlamalarından itibaren develer Helenistik çağdan Roma dönemine kadar yalnızca yük taşımakla kalmadılar, fakat aynı zamanda Asur ve Pers İmparatorluğunda savaşlarda ve haberleşme hizmetlerinde kendilerinden faydalanılmıştır.

Develer, Kuzey Afrika, Mısır ve Eski Yakın Doğu'nun birçok bölgesinde yaygın olarak kullanılmışlardır. Özellikle de uzun çöl yolculuklarının yapıldığı tütsü ticareti için en uygun taşıma hayvanıydılar. Yaşlı Plinius, Bedevi tüccarların tütsü almak için Güney Arabistan’daki Haramawt krallığının başkenti olan Sabota’ya ancak develerle gidilebildiğini söylemektedir.¹⁴

Baktrian develerinin günde 30-40 km arasında mesafeler kat ettikleri ve 220-270 kg taşıyabildikleri söylenirken tarihçi Diodorus Siculus bunun 400 kilogramın üzerinde olduğunu öne sürmektedir.¹⁵ Bu Baktrian develeri özellikle İpek Yolu boyunca

¹⁰ Pseudo-Aristotles, (*Mir. ausc.* 2)

¹¹ Aristophanes, 346.

¹² Lecocq, 2016: 451. Lecocq, F. “Inventing the Phoenix: A Myth in The Making Throug Words and Images,” *Animals in Greek and Roman Religion and Myth*, Potenza, 2103.

¹³ Black - George – Postgate (2000): 89; Deveyi Batı dünyasına tanıtan Persler olmasına rağmen günümüzde modern Farsça’da deve şotor olarak geçer.

¹⁴ Plinius, *Nat. Hist.*: 12.32.

¹⁵ Diodorus Siculus, *Book XIX*.

Çin'den gelen malların nakliyesi için oldukça uygun olmalarına karşılık, çöl sıcakları için değildi. Develer kervanlarda yük taşımalarının yanı sıra, tüccarlar için süt ve yün de sağlamaktaydı. Fakat develerin diğer hayvanlar kadar sık olarak yenildiğini gösteren kanıtlar yoktur.

Kızıldeniz kıyılarındaki limanları birbirine bağlayan ticaret yollarını Nil'e bağlayan kara ticaretinin vazgeçilmez unsurlarıydılar. M.Ö. 1/M.S.1 yüzyılın ünlü coğrafyacısı Strabon, deve kervanlarının Kızıldeniz kıyısındaki Brenike'ye gidebilmesi için ilk defa ticaret rotası açanın Ptolemaios Philadelphos olduğunu söyler.¹⁶ Brenike dışında diğer Kızıldeniz limanları Myos ve Hormos, Mısır'dan gelen kervanların önemli uğrak yerleriydi. Böylece develer, Nil bölgesi ile Kızıldeniz arasında önemli bir ulaşım bağlantısı oluşturmuşlardır. Ancak bulunan kalıntılar bu hayvanların daha sonraki Roma döneminde sadece Yakın Doğu'da kullanılmadıkları, imparatorluğun dört bir tarafına yayıldıklarını göstermektedir.

Roma ordusu develerin yük taşımadaki değerini çabucak anlamış olmalıdır. M.S. 67 yılında Caesennius Paetus'un yardımına giderken Partlar tarafından pusuya düşürülen Corbulo'nun ordusunda develer ilk defa yük hayvanı olarak kullanılmışlardır.¹⁷ Böylece develer ilk defa Roma ordusuyla birlikte Avrupa'nın içlerine, Almanya ve İngiltere'ye kadar ulaşmıştır. Arkeolojik kazılarda Avrupa'da şimdiye kadar Roma dönemine ait İtalya, İspanya, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, Avusturya, Slovenya, Macaristan, Ukrayna, Bulgaristan ve Sırbistan'da deve kemikleri ele geçmiştir.¹⁸

Romalılar başlangıçta yerli Bedevi ve Berberi müttefiklerinden, sınır güvenliği ve ticaret yollarının kontrolü amacıyla faydalanmışlardır. Nebati deve sürücüleri M.S. 2-3. Yüzyıllarda özellikle Suriye-Mısır arasındaki çöllerde ticareti ve ticaret yollarını Roma adına kontrol etmekteydi.

Roma çağında develerin hem ticari, hem de askeri amaçlı yük taşımada kullanıldığı düşünülmektedir. Roma ordusunun seferlerinde çok sayıda deve kullanıldığı gibi, develer ayrıca güney eyaletlerinde binek hayvanı ve tarımsal aktivitelerde tarla sürmede de kullanılmıştır.¹⁹ Ayrıca yazılı kaynaklar bize develerin etinden ve sütünden de faydalandığı yönünde bilgiler de vermektedir.²⁰

Roma'nın Afrika ve Asya eyaletlerinde günlük hayatta önemli bir yeri olan develer, Avrupa'daki eyaletlerde halkın eğlendirildiği arenaların aranan egzotik hayvanlarından biriydi. Roma'nın doğu ve güney eyaletlerinde çok sayıda deve

¹⁶ Strabon, XVI, 4.

¹⁷ Wheeler, 2007: 285.

¹⁸ De Grossi Mazzorin, 2006: 231–242; De Grossi Mazzorin, 2011: 91–106; Clutton-Brock, 1987: 129; Pigière, Henrotay, 2012: 1531–1539; Bökönyi, 1974; Benecke, 1994: 328; Applebaum, 2002: 504–526; Riedel, 1999: 81–92.

¹⁹ Pigière ve Henrotay, 2012: 1531.

²⁰ Plinius, *Nat. Hist.*, XI, 237; Plinius, *Nat. Hist.*, XXVIII, 123; André, 1981: 140; Dierkens, 2003: 116–117.

kalıntısına rastlanmıştır. Gaziantep yakınlarında, Fırat nehri kıyısında yer alan Zeugma’da yapılan arkeolojik kazılarda kentin konumuyla doğrudan ilişkili olarak gerek ticaret kervanlarında, gerekse askeri malzeme taşımada kullanıldığı düşünülen develere ait kemikler ele geçmiştir. Bazı deve kemikleri üzerinde görülen bıçak izlerinden bu parçaların bölgedeki İran ve Arap yerlilerin deve kurban etmesi ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.²¹

Günümüzdeki deve güreşlerinin aksine Roma arenalarındaki develer kendi aralarında yarıştırdıkları gibi, vahşi develer olarak avlanmakta, ya da antik çağ savaşlarını temsilen deve süvarileriyle birlikte çarpıştırılmaktaydılar.²² Develeri Circus’ta ilk defa kullanan imparator Claudius olmuştur. İmparator Neron ise Circus’ta ilk defa develer tarafından çekilen araba yarışlarını başlatmıştır.²³ Arenalarda her iki tür deve de çarpıştırılmıştır. Ünlü Roma tarihçisi Toynbee, Roma arenalarındaki deve gösterilerinden bahsederken günümüzde Türkiye’deki deve güreşlerini örnek gösterir.²⁴ Ayrıca Wiedemann, Efes’teki deve güreşlerinin geçmişte aynı yerde yapılan oyunların devamı olabileceğini ileri sürmektedir.²⁵ Sıradan Roma vatandaşları ve Roma’nın Avrupa’daki topraklarında yaşayan insanlar hayatlarında hiç deve görmedikleri için, bu Asya ve Afrika’nın uzak diyarlarından gelen cüsseli hayvanlar arenalarda her zaman büyük ilgi görüyordu. 2011 yılında böyle bir deve iskeleti Sırbistan’da Viminacium amfityatrosunda ele geçmiştir. M.S. 4. Yüzyıla tarihlendirilen bu iskeletin günümüzdeki deve güreşlerindeki develer gibi hibrit olduğu anlaşılmıştır. Buraya ne şekilde geldiği bilinmese de amfityatro yakınında bulunması onun tıpkı Roma dünyasının pek çok yerinde karşımıza çıkan mozaiklerde olduğu gibi gösteride kullanıldığını düşündürmektedir.

Avrupa’da çeşitli roma yerleşimlerinde ele geçen deve kemikleri ile ilgili yapılan değerlendirmelerde bu develerin Roma ordusundaki deve süvarileri olup olamayacağı tartışma konusu olmuştur. Bu develer genellikle nakliye ve hatta askeri hizmet için kullanılmış olmalıdır. M.Ö. 4. yüzyıla ait İmparator Diokletianus’un Fiyat Fermanındaki listelerde develerin taşımacılıkta oldukça ekonomik olduklarının göstermektedir.²⁶ Fakat bu kemiklerin tamamının kalelerden uzak yerlerde bulunmaları ve tarihlendirmelerinin de M.S. 2. ve 3. Yüzyıllar olması nedeniyle bu develerin Avrupa’ya Suriyeli birlikler ile gelmediklerini göstermektedir.²⁷ Bu nedenle bu kemiklerin yük develerine ait olma olasılığı yüksektir.

Antik çağlar boyunca deve, özellikle Romalılar tarafından birçok alanda kullanıma sokulmuştur. Antik kaynaklar ve modern araştırmalar develerin Roma dünyasındaki kullanımları hakkında bilgi vermektedir. Roma İmparatorluğu zamanında

²¹ Rousseau, 2006: 153–9.

²² Kolendo, 1969: 292-293; Jennison, 1937: 30

²³ Suetonius, *Nero*, 11. 1.

²⁴ Toynbee, 1996: 139.

²⁵ Wiedemann, 1995, 155.

²⁶ Leake 1826: 40.

²⁷ Cuff, 2010: 26.

da develerin çeşitli amaçlarla kullanıldığını görmekteyiz. Ancak yük taşıma dışında develerin çok çeşitli maksatlarla da kullanıldığını gösteren kanıtlar vardır. Romalılar için doğudan gelen bu egzotik hayvan her zaman doğunun simgelerinden biri olmuştur. Develeri amfi tiyatrolardaki gösterilerden, Romalıların meşhur ziyafet sofralarına kadar sosyo kültürel hayatlarında görmek mümkündür.

Roma imparatoru Elagabalus, konuklarına araba çeken develerini gösterdiği gibi, ayrıca çöken develerin üzerinde de ziyafet vermiştir.²⁸ Tarihçiler Roma'nın develere en düşkün imparatoru olan Elagabalus'un detaylı akşam yemeği ziyafetlerinden bahsederler.²⁹ Bu ziyafetlerde konuklara tavus kuşu dilleri, devekuşu beyinleri ve deve topukları sunulmaktaydı.

Antik çağlarda develer sadece yük hayvanı olarak değil tabir yerindeyse, etinden, sütünden yününden, derisinden, hörgücünden, toynağından, idrarından, gübresinden ve hatta ağzındaki salyasından-köpüğüne kadar her şeylerinden faydalanılmıştır. Plinius, develerle ilgili sayısız tıbbi ve ilginç kullanımları listelemektedir.³⁰

Romalı doktorlar Epilepsi (sara) hastalığının tedavisi için, hastalara bir devenin kurutulmuş beynini sirkeye batırmalarını ve yemeleri önermektedirler.³¹

Deve gübresini yaktıktan sonra külünü saçlarınıza sürerek kıvrılabiliirdiniz. Tabi deve sık bulunan bir hayvan olmadığı için keçi gübresi de aynı işi gördüğü söylenmektedir.

Develerin en değerli ürünü idrarıydı (üreleriydi). Roma kentlerinde en önemli sektörlerden biri olan tekstil ve çamaşırhaneler için çok miktarda idrara ihtiyaç duyulmaktaydı.³² Tekstil ürünlerinin ve çamaşırların ağartılmasında kullanılan idrar genellikle umumi tuvaletlerden sağlanırken, gene Plinius'un vermiş olduğu bilgilere göre en değerlisi deve idrarıydı.³³ Plinius deve idrarının çok daha yoğun olduğunu ve bu nedenle daha pahalı olduğunu söyler. Başta başkent Roma olmak üzere bu değerli ürünün Afrika ve Orta Doğudan ithal edildiği düşünülmektedir.

Deve idrarının yoğun üre içermesi Mısır'da çok erken zamanlardan beri biliniyordu. İlk defa İsveçli kimyager Torbern Bergman tarafından 1782 yılında kimyasal olarak sentezlenen amonyak kelime anlamı "Amon'un tuzu" anlamında yüzyıllardır bilinmekteydi. Kaynağı ise Mısır'ın batısında çöldeki bir vahada bulunan Amon tapınağını ziyaret edenlerin develerinin idrarıydı. Bu develerin tapınak bahçesine yaptıkları idrarın kumla karışmış kalıntıları bazı girişimci rahipler tarafından toplanıyordu.

²⁸ Winner 2012: 68.

²⁹ Apicius, *Historia Augusta*, *Life of Elagabalus*, 2.2.

³⁰ Plinius, *Nat. Hist.*, XIII, 26.

³¹ Gilhus 2006, 20.

³² Sherwood, Nikolic, Humphrey, Oleson 1981: 341.

³³ Moeller 1976: 20.

Antik çağ toplumlarında özellikle de Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın çöl kesimlerinde develerin insan hayatındaki yeri çok daha fazlaydı. Develerin idrarı sinek ve diğer haşeratı kovmak için çocukların vücuduna sürülmekteydi.³⁴ Ayrıca saçları da parlattığı söylenir. Diğer taraftan Afrika'nın bazı yerlerinde deve salyası-köpüğü kadınlar tarafından doğum kontrolü amacıyla kullanılmıştır.

Develere ait betimlemeleri Roma dünyasında her yerde görmek mümkündür. Heykel ve kabartmaların yanı sıra mozaikler üzerinde de çok sayıda deve tasviri bulunmuştur. Ayrıca Roma sikkeler üzerinde de ye alırlar. Genellikle “Doğu” ile ilişkilendirilen deve figürüne imparatorluğun bu eyaletlerinde daha çok rastlanır.

Bizans İmparatorluğu zamanında develer Orta Doğu ve Anadolu'nun belli bölgelerinde günlük hayatta varlıklarını sürdürdüler. Özellikle taşımacılıktaki rolleri büyüktür. Anadolu içlerinden başkent Constantinopolis'e kara yolu ile gelen malların büyük bir kısmı deve kervanları ile taşınmış olmalıdır. Justinianus zamanında hipodromda sadece araba yarışları değil imparatorun emriyle develer üzerinde akrobatik gösteriler de yapıldığı söylenir. İstanbul'da Yenikapı kazılarında bulunun ve Bizans dönemine ait deve iskeletleri de bunu işaret etmektedir. Geç antik çağda develerden taşımacılığın yanı sıra tarla işlerinde de faydalanılmaktaydı. Kaynaklar özellikle bu dönemde Kappadokya bölgesindeki develerden bahsetmektedir.³⁵

Develerin Bizans ordusundaki kullanımı taşımacılık dışında çok yaygın değildir. Bu dönemde Bizans daha çok Suriye-Filistin bölgesinde develeri çok daha etkili bir savaş aracı olarak kullanan Araplarla savaşıyordu. Kaynaklar Bizanslıların kendi zırhlı ağır süvarilerinin yanı sıra zırhlı deve süvarilerinden de bahsetmekteyseler de bu çok uzun ömürlü olmamıştır.

³⁴ Durant 1950: 40.

³⁵ Cooper ve Decker, 2012: 128.

KAYNAKÇA

- Albright, W.F. (1951). **The Archaeology of Palestine**, Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex.
- André, J. (1981). **L'alimentation et la cuisine à Rome**. Les Belles Lettres, Paris.
- Applebaum, S. (2002). "Animal husbandry", **The Roman World II**, J. S. Wachter, (edit.), London 2002, ss. 504–526.
- Black, J. - George, A. - Postgate, N. (2000). **A Concise Dictionary of Akkadian**, Wiesbaden.
- Bökönyi, S. (1974). **History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe**, Budapest 1974.
- Bökönyi, S. (1989). "Camel sacrifice in Roman Intercisa," **AASH** 41, ss. 399-404.
- Compagnoni, B. ve Tosi, M. (1978), "The Camel: its Distribution and State of Domestication in the Middle East During the 3rd Millenium BC in Light of Finds From Shahr-i Sokhta". **Approaches to Faunal Analysis in the Middle East**, R. Meadow ve M. Zeder (edit.). Harvard University Press. ss.91-103.
- Cooper, J.E. ve Decker, M. J. (2012). **Life and Society in Byzantine Cappadocia**, New York.
- Clutton-Brock, J. (1987). **A Natural History Of Domesticated Animals**, Cambridge 1987.
- Cuff, D. B. (2010). "The Auxilia in Roman Britain and The Two Germanies From Augustus to Caracalla: Family, Religiona and Romanization", Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto, 2010.
- Dierkens, A. (2003). "Chameaux et dromadaires en Gaule mérovingienne: quelques remarques critiques". **Latomus** 279, ss. 114-137.
- Dierkens, A. (2005). "Chameaux et Dromadaires dans la Gaule du très haut Moyen Age: Note Complémentaire". **La Méditerranée et le Monde Mérovingien: Témoins Archéologiques**. B.A.P. Suppl. 3. Editions de l'APA. ss. 241-245.
- De Grossi Mazzorin, J. (2006). "Cammelli nell' antichità: le presenze in Italia", **Archaeozoological studies in honour of Alfredo Riedel**, B. Sala ve U. Tecchiati, (edit.), Bolzano 2006, ss.231–242.
- De Grossi Mazzorin, J. (2011). "Presenze di cammelli nell'Antichità in Italia", **Europa: aggiornamenti Vie degli animali, vie degli uomini. Transumanza e altri spostamenti di animali nell'Europa tardoantica e medievale**, G. Volpe, A. Buglione ve G. De Venuto, (edit.), Bari 2011, ss. 91–106.
- Durant, W., (1950). The Age of Faith, New York, 1950.
- Gilhus, I. S., (2006). Animals, Gods and Humans, London, 2006.

- Jennison, G. (1937). **Animals for Show and Pleasure in Ancient Rome**, Manchester.
- Kolendo, J. (1969). “*Epigraphie et archeologie: Le praepositus camellerum dans une inscription d’Ostie*” **Klio** 51: ss. 287-298.
- Körpe, R. (2016). “Develerin Batı Anadolu’ya İlk Gelişleri ve Antik Çağ Ordularında Deve Kullanımı,” *I. Uluslararası Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu*, 17-19 Kasım 2016 Selçuk, İzmir.
- Leake, W. 1826). *An Edict of Diocletian*, London, 1826.
- Mashkour, M. “*Chasse et élevage au nord du Plateau central iranien entre le Neolithique et l’Age du Fer*”. **Paleorient** 28, 2002. 27- 42.
- Moeller, W. O., (1976). *The Wool Trade of Ancient Pompeii*, Leiden, 1976.
- Peters, J. ve von den Driesch, A. “*The two-humped camel (Camelus bactrianus): New light on its distribution, management and medical treatment in the past*”. **Journal of Zoology** 242, 1997, ss. 651-679.
- Pigière, F. ve Henrotay, D. (2012). “*Camels in the northern provinces of the Roman Empire*”, **Journal of Archaeological Science** 39 (2012) ss. 1531-1539.
- Pigière, Henrotay, F. (2012). “*Camels in the northern provinces of the Roman Empire*”, **Journal of Archaeological Science** 39 (5), 2012, ss. 1531–1539.
- Riedel, A. (1999). “*Kamelfunde der frühen römischen Kaiserzeit aus Mauerbach (Niederösterreich, Bezirk Wien–Umgebung)*”. **Annalen des Naturhistorischen Museums Wien** 100/A, 1999, ss. 81–92.
- Rousseau, G. (2006). “*Zooarchaeological Study of Zeugma: First Results for the Trench 9*.” **Uluslararası Geçmişten Geleceğe Zeugma Sempozyumu, 20–22 Mayıs 2004 Gaziantep**, R. Ergeç (edit.), Bildiri Kitabı ss. 153–159. Gaziantep.
- Sherwood, A. N., Nikolic, M., Humphrey, J. W., Oleson, J. P., (1981). **Greek and Roman Technology**, London, 1981.
- Toynbee, J. M. C. (1973). **Animals in Roman Life and Art**. New York.
- Wiedemann, T. (1995). “*Das Ende römischen Gladiatorenspiele*”, **Nikepheros** 8, ss. 145-159.
- Winner, D. (2012). *Al Dente: Madness, Beauty and the Food of Rome*, London, 2012.

CULTURE OF TRADITIONAL CAMEL BREEDING IN IRAN, CHALLENGES (STRENGTH AND WEAKNESS) AND ESSENTIAL ITEMS TO TRANSITION FROM TRADITIONAL TO MODERN BREEDING

Saeid ZİBAEİ¹

Abstract

Native livestock are national resources and key products in developing countries; hence the precise knowing Understanding indigenous and traditional knowledge for preserving these reserves have much importance and could be lead to conservation and utilization. The dromedary camel (*Camelus dromedarius*) has played a key role in the history of man and civilizations. The camel is highly adapted to the difficult and hostile environment of its habitat. Iran is in the dry area of the world. With an average rainfall of about 243 mm per year, which is one third of the world's average rainfall. The rate of desertification in Iran is high and Power supplies for livestock have dropped dramatically. In order to preserve and utilize natural resources appropriately, the development of knowledge of those resources is crucial, as is the selection of appropriate animals for grazing in the rangelands. Almost all Iranian rangelands are categorized as medium class (41.4%) and poor (unproductive and relatively salty) class (48.2%). In such regions in which nothing grows but salt-growing, bland and thorny plants it is difficult to choose domesticated livestock suitable for rising, other than the camel. Therefore, camel breeding is essential for Iran.

At present, there are nearly 154,000 dromedary camels living in the desert areas (South, Southeast and Central) of Iran; this is 0.56% of the world camel population and 3.8% of the Asian camel population. This number can potentially increase by 1.5 million. Currently, most camels in Iran are traditionally. The traditional camel breeding in Iran can be divided into two general groups. Breeding in rural areas and breeding in nomadic areas. There are many common points and in some cases there are differences. Iran's camel are divided into four types, based on the climatic condition and production capabilities such as meat type, milk type, dual purpose (meat-milk and wool-meat) and riding camels. Camel milk has been used for centuries as a medicinal drink in Middle Eastern, Asian, and African cultures. Camel milk products in the world are popular due to increasing demand and are typically available in pharmacies. Thus, it can be said, camel is an advanced technology animal.

This article is intended, in a glimpse, camel breeding culture in the village and nomads will benoted and camel breeding in Iran considering the camel's potential and the necessities of the country will perpend. Then will investigate the essential items affect the native products such as, indigenous knowledge, how to form popular, cooperative groups, indigenous knowledge of productivity improvement, items impacting on the consumer market. More over, enumerate the traditional camel breeding challenges will be considered. Also, three

¹ Associate professor, Razi Vaccine and Serum Research Institute, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO) Mashhad, Iran. Chairman of the Board, Iranian National scientific Camel Society, Secretary of Iranian Camel Policy Working Group, * Corresponding author: s.zibaei@rsvsi.ac.ir / Razi Aşı ve Serum Araştırma Enstitüsü, Kuzeydoğu şubesinde Doçent Doktor, Veterinerlik ve Biyoteknoloji araştırmaları departmanı, Araştırma kurumu, Çiftçiliği yayma ve eğitimi, Meşhed, İran. Bilimsel Deve Derneği yönetim kurulu başkanı. S.zibaei@rsvsi.ac.ir

influential and convergent categories for planning the transition from traditional camels breeding to modern camels breeding that are considered in Iran will be explained.

Keywords: Camel Culture • Iranian Traditional Culture, Modern Breeding.

İRAN'DA GELENEKSEL ŞEKİLDE DEVE YETİŞTİRİCİLİĞİ KÜLTÜRÜ, ZORLUKLARI (GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ) VE GELENEKSEL YÖNTEMLERDEN MODERN YÖNTEME GEÇİŞ İÇİN GEREKLİ ÖĞELER

Öz

Yerli besi hayvanları, geliştirmekte olan ülkelerde mali kaynak ve stratejik ürünlerin üreticilerindendir. Bu nedenle, bu kaynakları koruma amacıyla bu yerli ve geleneksel bilimi anlamak büyük bir önem taşımaktadır. Bu da bizi bu yöntemleri koruma ve bunlardan uygun bir şekilde yararlanma doğrultusunda yönlendirecektir. Deve zorlu ve ağır şartlara uyum sağlamış ve insanlık tarihi ve medeniyetinde önemli bir rolü bulunmaktadır. İran yılda 343 milimetre yağışla dünyanın kurak bölgesinde yer almakta ve çöllenme hızı yüksek olup besi hayvanlarının beslenme kaynakları dikkate değer bir şekilde azalmış bulunmaktadır. Doğal kaynakları koruma ve onlardan uygun şekilde yararlanma amacıyla, bu kaynaklardan yararlanma bilimini geliştirmenin çok büyük bir gerekliliğe sahiptir. Bu bölgelerdeki çayırarda otlatılacak uygun besi hayvanı seçimi halen gerekli görülmektedir. Hemen hemen İran'ın bütün çayırları sırasıyla %41.4 ile orta ve %48.2 ile nispeten tuzlu ve verimsiz iki gruba ayrılır. Bu tip bölgelerde sert ve tuzlu koşullara uygun bitkiler dışında hiçbir bitki yetişmez. Bu bitkiler de çok zor bir şekilde hayvanların beslenmeleri için kullanıma uygun olabilirler. Bu sebeple deve kullanım şekline dolayı İran'da deve yetiştiriciliği gereklidir. Hâlihazırda İran'da yaklaşık 154 bin baş deve bulunmaktadır. Bu sayı dünya develerinin %0.56 ve Asya'nın da %3.8'ini teşkil etmektedir. Ancak, İran'da 1.5 milyon devenin yetiştirilebilme potansiyeli bulunmaktadır. Hâlihazırda İran'da develerin çoğu geleneksel olarak yetiştirilir. İran'daki geleneksel deve yetiştiriciliği; köylerde ve göçebelerin bulunduğu bölgelerde iki ana gruba ayrılmaktadır. Bu iki grup arasında hem benzerlik hem de farklılıklar vardır. İran'da yetiştirilen develer ise ırk çeşitleri açısından, ürün ve iklim koşulları çeşitlerine göre; süt, et, iki amaçlı et ve süt ve yarış develeri (Camaz) dört gruba ayrılırlar.

Yerel kültürde, deve sütü Ortadoğu'da çok eski zamanlardan beri ilaç özellikleri bulunan bir içecek olarak kullanılmaktaymış. Günümüzde deve sütünden üretilen ürünler dünya genelinde artmakta, bu ürünlerin bazıları ise eczanelerde satılmaktadır. Bu makalede köy ve göçebelerin bulunduğu kırsal alanlarda deve yetiştiriciliğinin ülkedeki potansiyeli ve gereksinimleri genel olarak incelenmiştir. Yerli bilim, yerel grupların oluşturulma şekli (halk işbirliği), verimliliği artırmak amacıyla yerli bilim ve ürün tüketim piyasasında öneme sahip olan etkili faktörler ile geleneksel deve yetiştiriciliğinin zorlukları gibi yerli ürünleri etkileyen etkenler genel olarak incelenmiş bulunmaktadır. Ayrıca, deve yetiştiriciliğinde geleneksel yöntemlerden modern yöntemlere geçiş için etkili ve birleştirici olan üç öğe açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Deve yetiştiriciliği kültürü, İran yerel kültürü, modern deve yetiştiriciliği

Introduction

Indigenous livestock is a national resource and producer of strategy products in developing countries. Hence, the understanding of indigenous and traditional

knowledge to preserve these resources and resources is very important which can guide us to maintain and operate these resources.

Anthropology as a science of culture and the study of the way human interaction and harmony with the environment has a special place. One of the most important issues of anthropology in understanding the culture of rural and nomadic societies is the study of their indigenous knowledge and the way of their adaptation to the environment and nature and to meet the needs of biological and non-biological. Nursing and keeping camels are no exception to this, based on the use of pastures. The camel-breeders have the skills to use their ranching and keeping their livestock as a result of their many years of experience. The knowledge, experiences, and skills are the result of their relationship to the natural environment, which has been tested its own right and the errors have been eliminated. This knowledge is formed over time and transmitted from generation to generation in its place. For example: In the old days it was customary for the camel staff not to see the smoke from the fire which indicate optimal use of the pasture. In general, traditional camel breeding in the two rangelands and villages has the following common points.

Sarebs (camel owners)

Depending on the breeding of the camel in the nomads, they are kept intact and few of the camels return to their place after the grazing, and most camels are abandoned in the wilderness and by their some signs, they are attributed to the individuals. But in rural areas, in most cases, depending on the number of herds' camels, the camels have a sareb(camel owner). These Sarebs often know very well the camels and are very friendly with them.

Pasture of camels

In this area, camels are not eligible for official grazing. In other words, there is no registered system for them (there are also some areas). But the camel-breeders have determined the extent of their herds pasture. For this purpose, it is stipulated that none of them will enter the boundaries of each other.

Livestock with camel herds

The horses and dogs are the only animals that accompany the herd and the Sarebs, because each of them has a special importance for camels. Sometimes camels also grab with sheep and goats.

In term of Age :

Most herds are seen in herds, but most of the camels are between 7 and 15 years old.

In the term of Sex :

Approximately about 80 to 100 adult camels over one year old, an adult male camel with an age of approximately 10 years seems appropriate.

Reproduction :

To have male camels for mating, all male infants are kept until one year old. And then the camel that has a healthy and well-fitting features, including a stretched, upright, wide-necked head, will choose among the others to for mating.

Reproduction season:

This time begins on the middle of December in the cold days of the year and ends until the end of March with warm and prolonged days. During this period, camel is tipsy and excited and windy pouch is regularly taken out of the mouth.

Lending male camel:

If the owner of the camel does not have a camel, the camel is given to another for two to three months. In return for this operation no fees will be paid.

Camel childbirth:

After about 12 months, when pregnancy outcomes were found in a camel, she separated from the camel and goes away, and often falls on the ground regularly and no longer eats any food, and after a while leaves it. .

Herd status:

The camel does not need an equipped position. The camel herd storage area is built in some nomadic and indigenous areas so that the bower can be located in the middle of it, so that the Sareb has a good vision of his herd.

Animal marking:

Sarebs (camel's owner) use different signs and symptoms from the earliest times in their culture to easily identify and recognize their livestock from other livestock in a large herd.

Hot banging and ear cuts:

Most camel owners use this method to mark their livestock. Very simple signs made of a metal type. They fry them in a fire and carve them on different parts of the camel's body. Some owners of camels carve muzzles or noes in English letters or numbers. Cutting the edges of the ear is another method for marking.

Foresight is a systematic effort to look at the long-term future in the fields of knowledge, technology, economics, environment and society, aimed at identifying emerging technologies and identifying those sectors where investments have a higher probability of economic and social profitability. Wendell Bell says that future studies are discovery or invention, examination, or evaluation of the future that can be located (possible future) or are probable (potential future), or should be located (Desirable future). On the other hand, prospecting can outline a policy for predicting a predictable future through discovering potential sources and matching those resources with specific country or area conditions based on the benefits that exist or will arise. Futurism is a

result of convergence and convergence of three categories of concepts: planning (strategic or strategic planning), futures research and networking (policy development) (7,26,18). Iran is located in the dry belt, with an average annual rainfall of 240 millimeters and more than 40 percent of its pastures are from poor to very poor. By definition, areas with an annual precipitation of 250 to 450 mm are semi-arid. For about 15 years, the country has been in a continuous drought and the average rainfall, which in the long run was 255 mm, fell to 244 mm. In addition, the increase in the air temperature, which leads to an increase in the evaporation of water, is another one that we can say that we are facing a water crisis. The logical conclusion of these facts is that we should be adapted to climate change. And dozens of scientists, policy makers and industry experts have examined food systems and their vulnerability to severe atmospheric phenomena.

Therefore, it should be planned to adapt and exploit the livestock which is in accordance with the future. In order to adapt to the realities in the field of animal sciences, he recommends a cattle that can withstand the difficult conditions of the future and use optimal water. It can also use the appropriate salt conversion plants to produce suitable desiccants while having the appropriate conversion. In this regard, a camel is resistant to hard conditions, which produces healthy and complementary products with minimum water requirements and the use of wildlife plants that other livestock do not consume. The overall potential of camels include:

- 1- Resistance in difficult conditions with respect to anatomical and physiological advantages
- 2- Behavioral and nutritional potentials in accordance with difficult conditions
3. Generous production of protein for the country
4. Production potential by looking at non-toxic and organic products
5. Potential for the production of biological products
6. Other potentials (ecotourism, export, etc.)

As related to the subject, the country of Iran has requirements that need to be properly planned to meet those requirements. In general, these requirements are:

- 1- Preventing desertification 2- Coping with low rainfall, salinity of water
- 3- Needing to find new sources for production, proportional production
- 4 needing to advance in a number of branches of science and scientific advancement
5. needing for sustainable employment 6. Needing to increase national wealth
7. Needing to pay attention to organic products
8. Needing to increase vitality in society, wildlife tourism therapy, diverse sport in tropical regions

9. Needing for income through non-oil exports
10. Eco-tourism

In this regard, Iran has comparative advantages, which in brief are:

1- Having vast deserts 2. Having up-to-date knowledge at different levels of existence and further education and research centers that are in progress.

3. Planned approach for progress at global macro levels - Outlook document
1404

4. Having a young aged population to work in most parts of the country

5- Having a well-known consumer market especially in recent years

6. Potential for regional and global acceptance for product exports

The camel is in the kingdom of animals, in the walnut branch, the mammal, the cement pair, the family of the camel, the head of the colonel or camel including two genera called Old World Camels, which include one-humped camels and two-humped camels, and a new world-wide camel that has four types below.

1- Lama Guanako or Guanaco 2- Lama Wikugena or Vikuna, both of which are wild.

3- Lama Lama or Lama Glamma 4. Lama Pakos or Alpaca, both domesticated.
(7)

A brief description of the camel's potential are as follows:

A. Meat: Camel meat is considered as an organic product in comparison with beef, which has less fat and cholesterol. The consumption of camel meat reduces the risk of cardiovascular disease and is used to treat hyperasyditic, high blood pressure, inheritance and respiratory illness (Kadim et al., 2006 & 2009a)

B- Wool and Karak: Cricket fiber camels, called animal fibers, contain wool fibers are used in textile, chemical industries (14, 8).

C- leather camels: Leather camels are more likely to be used for shoes, slippers or sandals (12, and 7).

D- Camel bone: The camel's bone is used in jewelry boxes, embroidery and other decoration items. It can also be used to produce gelatin from the camel's bone as a supplement (14.8).

E-The camel's urine: The therapeutic properties of the lion and the camel are desired later, and there are many traditions from the Prophet (PBUH) and the Imams (AS) in this regard. (13) According to Al-Yousef et al. 2012, the urine output of camel by increasing the inhibition of two proteins inhibiting apoptosis, namely, Bcl-2 and Survivin, causes apoptosis of cancerous cells (8.7).

F-Secondary products: Camel side products, such as gelatin derived from camel's skin, are camel subcomponents that have a higher extraction value than camel skin compared to other livestock skin (8.7).

G-The Importance of Camelling in Ecotourism: Given the historical history of Iran, pristine deserts, having camels and old caravans can be considered for attraction of tourism in view of ancient monuments and landmarks of the country.

H. Milk: A camel milk protein, unlike cow's milk and sheep's milk, are mostly albuminous and therefore not easily coagulates. Camel milk contains no beta-casein and other common allergens in cow's milk (21, 15). The secretion of cysteine-rich peptide was isolated from camel milk, which is similar to that of insulin family peptides (Beg et al., 1989). Among the important bioactive ingredients of camel milk, lactoperoxidase, lactoferrin and WAP can be mentioned (7,24,25).

It should be borne in mind that the planners for the future have a great view in trying to engage factors such as economics, society, institutions, and culture. In tropical regions, there should be serious consideration for the factors limiting the program. Apart from the water issue, which is most important discussions in the world there are a number of issues related to salinity and thermal stress in these areas.

1. Use of saline plants and plants that other livestock are not well-suited to: Planned planting of saline plants and the use of a watershed technique for irrigation in arid areas: The camel is a branch-headed animal that prefers bushes and trees with a height of nearly 3 meters, preferring camellograsses and spitfathers, and high-energy carbohydrate-based bactericides are preferred and have a high level of intake in the feed, the lungs have a lot of lips that are mobile and slender than the body and the gap. It is easy to use spiny cherry plants that are unusable for other species (2,3)

2. Resistance to thermal stress in tropical logic:

The temperature in the camel is largely influenced by drinking water. The camel loses one third of its body weight without affecting the patient in conditions of dehydration. Even under dry and dry conditions, blood plasma water does not burn more than 90%. Therefore, blood circulation is maintained in a balanced state under any circumstances. Unlike other mammals that have spherical red blood cells, the camel's red blood cells are ovoid. The special form of RBCs in dehydrated conditions facilitates their flow in blood vessels. They also have an extremely high water absorption capability, they can absorb 240% of their natural water content, while 130% of the water absorbed by other mammalian red blood cells causes them to explode (1).

As an effective factor, it should be noted that camel breeding in the country can now be summarized in the following three categories.

1. Very traditional breeding: In these regions, the 15-150-person camel population is freely released in desert ditches, which are rarely collected in the wake of 40-60 days after harvest. Manual feeding, milking and camel wool are rarely done. Mating and birth without any management actions. Regarding the control and treatment of diseases, there is no such thing as a shredder, except in rare cases. Dehydration, the use of unsanitary water supplies, rangeland constraints, the high cost of food and

chronic diseases are the main problems for camel farms, which reduces production and increases mortality rates (11).

2. Breeding with traditional dimensions: With more attention to the camel and its products, a number of camels prefer to have the camel in the area. In this case, the look is mainly to the production of meat and other products are no longer considered. This is different from the province of Golestan (the dome and the surrounding area), and small herds are used to produce milk. At present, the progress in this development can be considered in two areas:

1-2 Camel Assistance: A study on how to give ranches to camel farms, the possibility of cooperation and coordination of the environment with the organizations, and the adoption of a common policy to support camel-dogs, to facilitate and expedite the payment of low-interest loans, insurance, how to create Multi-purpose cooperative companies to provide services to camellers, methods for constructing wells and sprinklers in rangelands and dredging of Qanats and their restoration, identification of various diseases in camel herds and identification of pathogens, research into appropriate methods of treating diseases in camels, studying the best type Nutrition of camels to prevent nutritional deficiencies Appropriate methods for constructing a camel health station in accordance with the climate conditions of each region, the possibility of establishing cheap barbers for essential occasions such as the time of birth of camels, the possibility of increasing consumption of camel meat and milk in the country, studying the reproductive physiology of camels and improving reproductive performance, methods Suitable for breeding in indigenous camels, the possibility of crosses between mountain camels for production purposes and the possibility of using artificial insemination of camels in a wide range. It seems that by correcting the needs and prioritizing the research objectives it is possible to allocate the desired resources and eliminate many problems of the camel breeders (8.4).

2-2. Empowering people through the implementation of microeconomics combined with the project on camel and desertification.

3-New camel breeding: Use the knowledge of the day to breed camels

In terms of credit terms and conditions, microfinance credit is a credit that can easily be accessed, its conditions are flexible and its contract can be customized with ease and in accordance with local conditions. The scope of operation is greater than microcredit It includes loans, savings, insurance, money transfer services, and other financial services that somehow relate to low income groups.

In the case of the primary camemberla, it is necessary to help at least the traditional camel to rely on indigenous knowledge and gain access to modern knowledge for breeding. Also, for the promotion of traditional camomiles, using the knowledge of the day, we can use the following tools: Identification of registration and issuance of identity cards and camter cards; Development of camel cooperatives in different regions; Development of technical services and support for camels in the

country; Development of feeding Camel, examination and evaluation of the productive capacity of dairy camels in the form of the establishment and organization of camel milk collection centers, improvement of production and promotion of breed quality, development of artificial insemination camel. There is no doubt about planning for the use of high-capacity livestock and low expectations for the country's future, especially in tropical and subtropical areas. In this regard, due to the continuing droughts in the country in the future, supplying animal protein and reliance on self-sufficiency in this regard seems to be problematic. Considering the limitations of water resources, provision of food for livestock such as cattle and poultry Even other livestock will be in trouble (5). Therefore, it is necessary to set up and implement a strategy for camel breeding in the country that covers racial protection, restoration of vegetation in rangelands of arid and semi-arid areas, improvement of management and breeding, the development of complementary industries and camel conversion, development of two-humped camel breeding and expanding health activities in camel herds to achieve these goals in order to provide part of the country's need for animal protein. It also strengthens the health of the community by producing and supplying its products.

REFERENCES

- Amini Fard, Mohammad (1999): Principles of Camel Maintenance and Nursing, Tehran, Yazd Publications
- Jamshidi, K. Amirkhi, B (2009) and management of rangelands in desert areas with emphasis on camels. Regional Conference Camel Research Priorities. Mashhad, page 62
- Javadi, S.A. Arzani, H. Farhapour, M. (2012) The behavior of one humped camel grazing on dry grasslands. First National Camel Congress. Mashhad Page 132
- Yavarruh, A. Abasi, A. So the game, m, h. Examining research priorities for camel breeding. Regional Conference Camel Research Priorities. Mashhad, page 22
- Rashkh Afshar, M. God, s. Strategic Camel Farming Policy in the Country. . First National Camel Congress. Mashhad Page 356
- Hosseini, S, MR. Beautiful, oh Yousefi, M. Taghipour, AS. North. MR. Therapeutic applications of camel milk for liver diseases from the perspective of traditional medicine to new research. Journal of Traditional Medicine of Islam and Iran, 6th Year, No. 2, Summer 1394
- Zibaiee, S. Use camel production potential to meet some of the country's needs. National Conference on the Development of Camellia Nursing. 28 April 2014 Gonbad University
- Zibaiee, S. A brief summary of potential potentials in various dimensions, based on the presence of exogenous bioactive elements in the camel National Conference on the development of Iranian camel breeding. April 28, 2014 Gonbad University
- Zibaiee, S, Blurry Moghadam, M. Nowruz Moghadam, H. Purification of lactose peroxidase from camel milk and its effects on *Pseudomonas aeruginosa* and *Clostridium septicum* bacteria. Journal of Microbiology of Veterinary Medicine, 11th Period, 1st issue, 1394, 3rd place. 59-67
- Zibaiee, Saeed (1391) Application of nanobody and Camel Bioactive. Third National Conference on Agricultural Biotechnology in Iran, Ferdowsi University of Mashhad, Key article
- Farzad, ah, r. Sagittarius, AS. How to maintain and nurture camels in Khorasan. Regional testing of camel research priorities. Mashhad, p. 85
- Murad Bakhti; Sh (2010). Familiarity with some camel diseases. Publications of the Veterinary Organization of the country. Pages 1-6
- Massoudi, Ali ibn Husayn, and Al-Nabbi and Al-Ashraf. Page 230
- Nazery Adl, Kambiz. 1365. Camel breeding. University Jihad University of Tabriz. Pages 15, 20, 96, 97 and 107

Agrawal, R. Beniwal, D. K. Kochar et al., “Camel milk as an adjunct to insulin therapy improves long-term glycemic control and reduction in doses of insulin in patients with type-1 diabetes: a 1 year randomized controlled trial,” *Diabetes Research and Clinical Practice*, vol. 68, no. 2, pp. 176–177, 2005

Beg OU, Zaidi ZH and Jornvall, H. (1989) “Characteristic of camel milk protein rich in proline identifies a new beta casein fragment Regulatory Peptides”, 15 (1): 5-61.

Bengoumi ,M. (2008) Tolerance Study of Tiludronate in the dromedary camel. *Journal of Camelid Sciences* 1 ,24-31

European Communities. Using foresight to improve the science-policy relationship.

Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities; 2006.

Hayot A. Ulmasov, A, H . Karaev, K . Vladimir N. Lyashkot , V . Evgen'ev, M, B. heat-shock proteins in camel. *Comp. Biochem. Physiol* Vol. 106B, No. 4, pp. 867-872, 1993

<http://weather-severe-risk-growing-supply-food-g.org/environment/2015/08/worldhttp://news.sciencema>

<http://www.ghayoumtoomaj.blogfa.com>

Kadim, I.T., Al-Hosni, Y., Mahgoub, O., Al-Marzooqi, W., Khalaf, S.K., Al-Maqbaly, R.S., et al. 2009a. Effect of low voltage electrical stimulation on biochemical and quality characteristics of Longissimus thoracis muscle from one-humped Camel (*Camelus dromedaries*). *Meat Science*, 82: 77-85.

Kadim, I.T., Mahgoub, O., & Purchas, R.W. (2008). A review of the growth, and of the carcass and meat quality characteristics of the one-humped camel (*Camelus dromedaries*). *Meat Science*, 80: 555-569

Kadim, I.T., Mahgoub, O., Al-Marzooqi, W., Al-Zadjali, S., Annamalai, K., & Mansour, M.H. 2006. Effects of age on composition and quality of muscle Longissimus thoracis of the Omani Arabian camel (*Camelus dromedaries*). *Meat Science*, 73: 619-625.

Shabo , Y. and Yagil R., “Etiology of autism and camel milk as therapy,” *Journal of Endocrine Genetics*, vol. 4, no. 2, pp. 67–70, 2005.

Shakweer A, Youssef R. Futures studies in Egypt: Water Foresight 2025. *Foresight* 2007; 9(4). 6

Thayyullathil, F . Chathoth, S . Abdulkader Hago, A. Wernery, U. Patel, M . Galadaria, S. Investigation of Heat Stress Response in the Camel Fibroblast Cell Line Dubca. *Ann. N.Y. Acad. Sci.* 1138: 376–384 (2008). C _ 2008 New York Academy of Sciences

Wernery , U . Kaaden O, R (2002) *Infectious Diseases in Camelids*. Blackwell Science Berlin, Vienna. pp 3-15

ADOPTION AND ABANDON OF CAMEL CULTURE IN SOUTHEAST ANATOLIA

Abu Bakar SIDDIQ¹
Çağdaş ERDEM²
Süleyman ŞANLI³

Abstract

Camels are exotic animals in Anatolia. Except the Palaeolithic site of Karain Cave, no pre-Bronze Age archaeological site reveals any camel remains so far in Anatolia. However, domestic camel became common and very significant in the Early Imperial as well as in the Roman and Byzantine Anatolia. Southeast Anatolian region, being the corridor between Anatolia and Mesopotamia, always played key roles since the early stage of the spread of camel culture in rest of Anatolia. Moreover, from the Bronze Age to nineteenth century onwards, camel pastoralism was very lucrative in Southeast Anatolia mainly because of trade, transport and warfare. While camel culture was gradually abandoned in rest of the Anatolia in the beginning of twentieth century, camels still remained as an important socio-cultural part of pastoral groups in Southeast Anatolia until last 30 years. In the light of archaeozoologic, ethnohistoric and ethnozoological data, this review is aimed to illustrate a glimpse of camel culture in Southeast Anatolia throughout different cultural periods in the region.

Keywords: Camel culture, Archaeology; Zooarchaeology; Ethnohistory; Southeast Anatolia

GÜNEYDOĞU ANADOLU'DAKİ DEVE KÜLTÜRÜNÜN BENİMSENMESİ VE DEVE KÜLTÜRÜNDEN VAZGEÇİLMESİ

Öz

Deve, Anadolu'da egzotik bir türdür. Karain Mağarası'nın Paleolitik kalıntıları hariç, Anadolu'daki Tunç Çağının öncesinde hiç bir arkeolojik alanda deve kalıntısı tespit edilmemiştir. Bununla birlikte, evcil develerin beslenmesi Erken İmparatorlukta ve daha sonra Anadolu'daki Roma ve Bizans döneminde yaygınlaşmış ve çok önemli hale gelmiştir. Anadolu ve Mezopotamya arasındaki koridor olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Anadolu'nun diğer bölgelerinde deve kültürünün yayılmasının başlangıcından beri daima önemli oynamıştır. Dahası, Tunç Çağı'ndan on dokuzuncu yüzyıla kadar deve pastorallığı, esas olarak ticaret, ulaşım ve savaşlarda kullanımı dolayısıyla Güneydoğu Anadolu'da çok işlevseldi. Yirminci yüzyılın başında Anadolu'nun diğer bölgelerinde deve kültürü yavaş yavaş yok olurken, develer Güneydoğu Anadolu'daki pastoral grupların hayatlarında önemli bir sosyo-kültürel özellik olarak son otuz yıla kadar görülmekteydi. Arkeozoolojik, etnosistik ve etno-zoolojik veriler ışığında, bu çalışma Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki farklı kültürel dönemler boyunca deve kültürüne bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Deve kültürü; Arkeoloji; Zooarkeoloji; Etnotarih; Güneydoğu Anadolu

¹ Department of Anthropology, Mardin Artuklu University, Turkey., Correspondence: abubakarsiddiq@artuklu.edu.tr

² Department of Anthropology, Mardin Artuklu University, Turkey.,

³ Dr.Öğr.Üyesi, Antropoloji Bölümü, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mardin-Türkiye, suleymansanli@artuklu.edu.tr

Introduction

Camel domestication occurred about 7000 years after the first animal domestication (caprine and pig) in Anatolia and the Near East. However, following the domestication of camel in the beginning of 3rd millennium BC (Kuzmina, 2015; Almathen *et al.*, 2016), the socio-economic importance of camel increased at different levels. Camels were heavily used in the whole West, Central and East Asian caravan routes and replaced all types of previously used wheel and draft transport. Following that, camels gradually became the main utility for the military control in entire Afro-Eurasian arid zones. In Anatolia, camels are exotic animals. Except the camel bones from Palaeolithic Karain Cave in Antalya (Deniz & Taşkıran, 1990), no prehistoric sites before Bronze Age has shown any camel remains so far in Anatolia. However, because of the political and commercial connection with Mesopotamia and Central Asia, camels instantly became a common pack animal as well as important source of animal products in Anatolia since the early stage of their domestication.

Presently the Bactrian camel (*Camelus bactrianus*) associated with the Turkic and Mongol nomads of West and Central Asia, and the dromedary camel (*Camelus dromedarius*) is symbolized with the nomads of North Africa and Arabia. The domestication of these two species of camels occurred separately by the third millennium BC. The domestication of the Bactrian camel occurred in Central Asia (Kuzmina, 2015), and later spread towards Anatolia and Mesopotamia. The domestication of dromedary camel occurred in Southeast Arabia (Almathen *et al.*, 2016) and later spread across the West Asia and North Africa. Consequently, practices of camel caravan trade and camel pastoralism become very common in Eastern Mediterranean as well as Anatolia during the Iron Age. The black obelisk of the Assyrian king (Potts, 2004) depicting two camels in line, held by ropes and driven by sticks is perhaps the best representation of widespread practice of camel culture in West Asia during this time.

Albeit some suggest it on the Iranian plateau in earlier period (e.g. Potts, 2004: 153-161), the hybridization of camel by crossing these two species probably first begun in Southeast Anatolia around the second century BC and spread all across of West and Central Asia (Bulliet, 1975: 167-168). Archaeological evidences show that the importance of domestic camels gradually increased in Southeast as well as Anatolia as a whole in the Roman, Byzantine and Islamic period (e.g. De Cupere, 1994; Hongo, 1997; De Cupere, 2001; Berthon & Mashkour, 2008; Silitlibolaz, 2009; Eger, 2010; Onar *et al.*, 2010; Onar *et al.*, 2013; Charles, 2013; Kanz *et al.*, 2014). During the Ottoman period, camel pastoralism highly increased specially in Southeast Anatolia mainly because of trade, transport and warfare (detail in: Usta, 2016). While camel pastoralism was abandoned in most part of Anatolia following the introduction of motor transport in the beginning of the last century, camels still remained being a major socio-cultural part among settled Arabs and Kurds as well as nomadic pastoral groups such as

Beritan in Southeast Anatolia until last 30 years. However, camel culture suddenly disappeared in the region. In this context, this research is aimed to illustrate the beginning and chronological development of camel pastoralism and camel culture in Southeast Anatolia. It is further attempted to present a glimpse on the questions of how and why camel culture became and remained popular in Southeast Anatolia until recent past.

Camel in Prehistoric Southeast Anatolia

There are at least 9 Palaeolithic sites have been excavated in Southeast Anatolia⁴. These are Biçme Cave, Dülük habitation site, Dülük Büyük Cave, Dülük Siginagi rock shelter, and Sarkli Cave in Gaziantep provincial district of Gaziantep; Sehzade Höyük in Nizip district, Gaziantep; Biris Mezarligi and Sögüt Tarlasi-1 in Bozova district of Sanliurfa; and Sehremuz in Samsat district of Adiyaman. Along with the faunal remains from these Palaeolithic sites, the most notable Southeast Anatolian Epi-Palaeolithic settlement Kortik Tepe, located in Bismil district of Diyarbakir, also provided significant amount of faunal remains. Unfortunately none of the Palaeolithic and Epi-Palaeolithic fauna from these sites provide any remains of family Camelidae. Therefore, with the light of the evidence discovered so far, it can zooarchaeologically be explained that camel was not available in Palaeolithic Southeast Anatolia. However, camel is evident in neighbouring Southern Anatolia during Lower Palaeolithic Karain Cave (Deniz & Taşkıran, 1990: 80) which was occupied by Homo Neanderthal about 200,000 years ago. At least 5 remains belong to camel (*Camelus sp.*) among the Pleistocene faunal evidences of the Karain Cave. Being deeply attached with Eastern Mediterranean and especially Southern Anatolia, therefore, the connection between Karain Cave and Southeast Anatolia is inevitable during Palaeolithic period. Hence the camel remains in Karain Cave open up the possibility of presence of camel in Palaeolithic Southeast Anatolia, albeit this issue requires a specific and detail study.

On the other hand, it can be certain that camels were totally absent all across the Anatolia during the Late Pleistocene and Early Holocene period as because no camel bones or camel related evidence has found so far in any part of Anatolia while the evidence of horse, donkey along with other ungulate species are very rich. It is worth to mention that wild camels were present in southern Arabian Peninsula during Neolithic, however, they were most probably not available for Eastern Mediterranean and Anatolian Neolithic hunters.

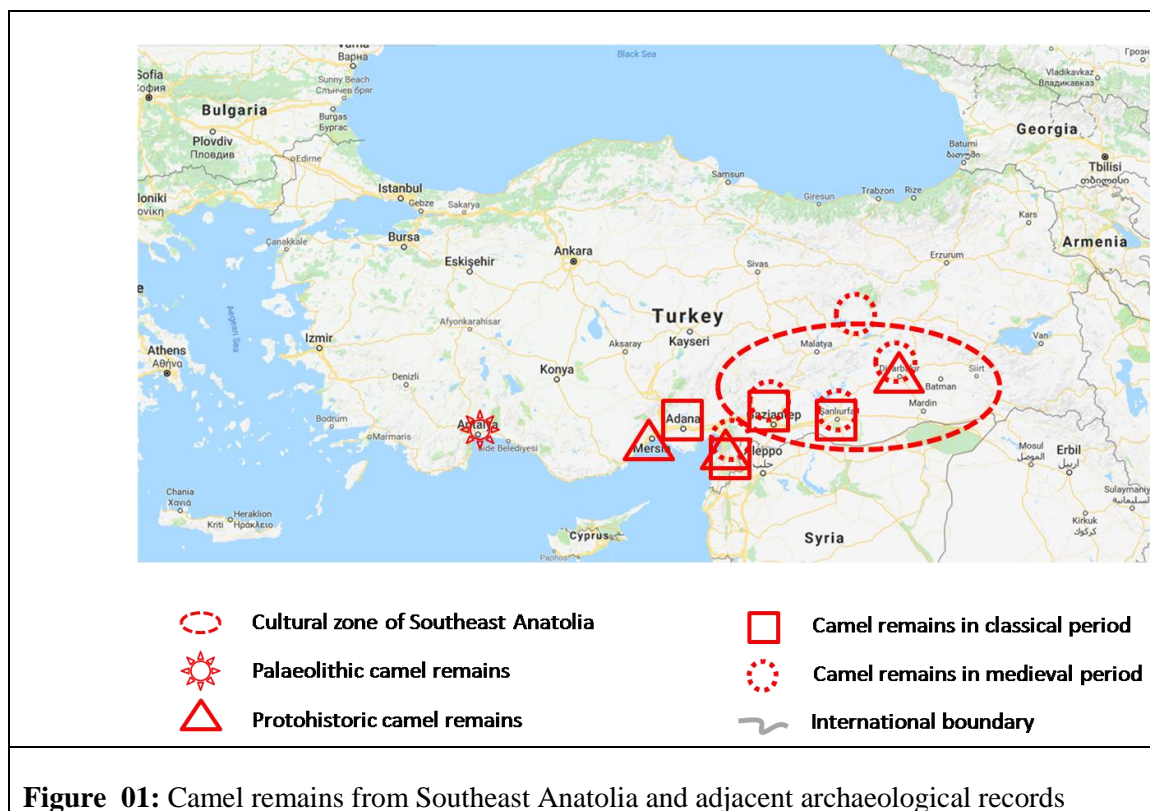
Camel in Protohistoric Southeast Anatolia

Camels were widely used as pack animals throughout different phases of Mesopotamian civilization. Both dromedary (*Camelus dromedarius*) and Bactrian camel (*Camelus bactrianus*) have also been domesticated during this time period. While

⁴ See detail at: <http://www.tayproject.org/TAYages.fm>

some scholars (Uerpmann & Uerpmann, 2002; Heide, 2010) claim that the dromedary was not fully domesticated prior to the Iron Age (of around twelfth century BC), the earliest sound witnesses of domesticated dromedary camel come from some southeast Arabian coastal settlements. Particularly, about 200 camel bones from the early third millennium BC site of Umm an-Nar in Abu Dhabi (Hoch, 1977) shows an emphasis on juveniles, suggesting a developing stage of dromedary domestication. The DNA analyses of samples retrieved from ancient and modern camel remains (Almathen *et al.*, 2016), also suggests the beginning of the domestication of dromedary camel in the southeast coast of the Arabian Peninsula during third millennium BC. Archaeological findings at Turkmenistan and Bactria also attribute the domestication of Bactrian camel to the fourth to third millennium BC. Domesticated camel bones have been found at Anau (Kuzmina, 2015: 67), a farming settlements in Southern Turkmenistan, are dated to be latter half of fourth to first half of the third millennium BC.

Escaping the long period of Epi-Palaeolithic and Neolithic period, on the other hand, camels have also appeared in Anatolia during Bronze Age. These camels were likely maintained in human controlled or probably were domestic camels that brought in Anatolia by imperial powers i.e. Akkadian and Assyrian Empires. Acemhöyük (Arbuckle, 2013; Gürgör, 2017: 137) and Kavuşan Höyük (Berthon, 2013) are the two significant Bronze Age settlements in Anatolia where the remains of domestic camel have been recorded (Fig. 01). Among them, the Early Bronze Age settlement of Acemhöyük is located in Central Anatolia (Merkez district of Aksaray province) whereas Kavuşan Höyük is located in Southeast Anatolia (Bismil district of Diyarbakır province). In addition, there must have been significant connection between Southeast and Central Anatolia during Bronze Age since Acemhöyük was an Assyrian trading colony in this time. Therefore, it is thinkable that Southeast Anatolians were practicing a large scale of camel culture along with other Mesopotamian and Anatolian regions under early imperial powers.

Throughout the Iron Age, practices of camel caravan and camel rising probably become very common in Eastern Mediterranean as well as in Anatolia. The black obelisk of the Assyrian king Shalmaneser III (858-824 BC) depicting two camels in line held by ropes and driven by sticks (Potts, 2004) is a strong evidence for the popularity of camel culture in West Asia during this time. On the other hand, camel remains from the mound of Kilise Tepe (Baker, 2008) in Mersin (the site was the western limit of the Assyrian empire); Büyüktepe (Howell-Meurs, 2001) in Demirözü district of Bayburt; Tell Atchana (Çakırlar & Rossel, 2010) in Reyhanlı district of Hatay; and Lidar Höyük (Kussinger, 1988 after Çakırlar & Berthon, 2014) in Bozova district of Şanlıurfa province indicate the widespread practice of camel culture in at least north, south and especially in Southeast Anatolia during this time.

Camel in Classic Period

Camel caravan, camel pastoralism and even camel breeding become very common in various part of Anatolia during the classical period. At least ten prominent archaeological sites of this period with camel remains illustrate the wide picture of camel culture throughout Anatolia. These sites are Sardis (Deniz *et al.*, 1965) in Salihli district of Manisa; Millet (Peters, 1993) in Didim district of Aydın; Troy (Fabis, 1996 after Çakırlar & Berthon, 2014) in Merkez district of Çanakkale; Sagalassos (De Cupere, 1994; De Cupere, 2001: 65-66) in Aglasun district of Burdur; Sirkeli Höyük in Ceyhan district of Adana; Zeugma (Charles, 2013) in Nizip district of Gaziantep; Kinet Höyük in Dört Yol district of Hatay; Hassek Höyük in Siverek district of Şanlıurfa; and

Lidar Höyük (Kussinger, 1988 after Çakırlar & Berthon, 2014) in Bozova district of Sanliurfa; and Apamea in Şanlıurfa provincial city (Çakırlar & Berthon, 2014: 246-247). Among these ten sites, six (i.e. Sirkeli Höyük, Kinet Höyük, Zeugma, Hassek Höyük, Lidar Höyük and Apamea) are located within and adjacent cultural zone of Southeast Anatolia (Fig. 01). This is a very significant indicator that the region was probably the key centre for camel breeding and camel caravan during this time.

In West Anatolia, Sardis was the capital of Lydia in seventh century BC, and took its position among the important cities of the Persian Empire later in sixth century BC. Along with other prominent West Anatolian centres, Sardis, Troy and Sagalassos were also the notable business and cultural centres in the Roman Empire as well as later period. On the other hand, the site Zeugma was a very large metropolis and business hub during classical period. Founded as a Greek settlement in third century BC, this city, along with some other prominent cities such as Lidar Höyük and Apamea, remained prominent especially for commercial activities throughout the Roman period and until seventh and eighth century AD mainly because of Silk Road (see detail: Kennedy, 1998). Owing to trade activities, the city created and supplied large number of soldiers in the region. Recent archaeological studies in the site revealed the evidence of a large customs facility, considerable border trade, the density of transportation, and the communication network once established in the region. The site Sirkeli Höyük is adjacent to Southeast Anatolia, and it was a key centre during classical period. The strategic importance of the most vital historical route from Cilicia (present day Çukurova region in Turkey) to Syria and Iraq perhaps draw the importance of this site in consideration of camel caravan and camel rising throughout the region. In this way, camel remains from archaeological sites of this period clearly indicate that camels were key means of trade and transport all across Anatolia and Southeast Anatolia was in the vital position for camel caravan route and become the prominent camel supplier in Anatolia. It is also reported (Bulliet, 1975: 167-168) that for the first time, the Southeast Anatolians started the hybridization of camel with Bactrian and dromedary camels around the second century BC.

Camel in the Medieval Period

During the medieval period, camel pastoralism increased rapidly in Anatolia as the camels gain considerable commercial importance and military preference. Camel culture was widely practiced at least in West, South, and Southeast Anatolia under the Byzantine Empire. Providing significant number of camel remains, at least five important archaeological sites of Byzantine occupation in different parts of Anatolia support this idea. These settlements are Yenikapı (Onar *et al.*, 2010) in Fatih district of Istanbul, Sagalassos (De Cupere, 2001) in Ağlasun district Burdur, Kadıkalesi (Gürgör, 2017: 297; Onar *et al.*, 2013) in Kuşadası district of Aydın, Amorium (Silitlibolaz, 2009) in Emirdag district of Afyonkarahisar, and Tilbeşar (Berthon & Mashkour, 2008) in Oğuzeli district of Gaziantep province.

While the site Yenikapı was the second largest harbour in Byzantine capital Constantinople (Onar *et al.*, 2010), the site of Kadıkalesi attracted the attention of many powers competing for domination over the Aegean Sea during the Byzantine period. It also became an important trading station as well as a busy harbour in West Anatolia (Mercangöz & Inanan, 2010). On the other hand, founded in the Hellenistic period, the site of Amorium was flourished under the Byzantine Empire. It was active on the Byzantine military road from Constantinople to Cilicia (present day Çukurova region of Turkey) and become a protector for international trade. The site Tilbeşar was a large fortress site in Southeast Anatolia since Early Bronze Age (Berthon & Mashkour, 2008). Located in Oğuzeli district of Gaziantep province, the site definitely was an important centre along with Zeugma and Lidar Höyük during Byzantine period.

As like Byzantine Empire, camel culture also very important from West, Central, South, to Southeast and East Anatolia under the Selçuk and early Islamic occupations. Camel remains of Early Islamic occupation from at least six archaeological settlements i.e. Ephesos/Ayasuluk (Gürgör, 2017: 312; Kanz *et al.*, 2014) in Selçuk district of Izmir, Pergamon (Çakırlar & Berthon, 2014: 246) in Bergama district of Izmir, Kınık Höyük (Gürgör, 2017: 312) in Bor district of Niğde, Hisn-al Tinat (Eger, 2010: 61) in Dörtöyol district of Hatay, Ziyaret Tepe (Çakırlar & Berthon, 2014: 247) in Bismil district of Diyarbakır, and Korucutepe (Boessneck & von d. Driesch, 1974) in Merkez district of Elâzığ province, can be the best witnesses of camel exploitation during this period. Moreover, camel hybridization perhaps gradually became common in Southeast Anatolia during Late Byzantine to Early Islamic period. Remains of Bactrian-Dromedary hybrid camel bone has also been identified (Eger, 2010: 61) along with a young horse burial in the Early Islamic occupation at Hisn-al Tinat. It is also important that Hisn-al Tinat served as the corridor for Anatolia and Syrian plain during Byzantine-Islamic transitional period (Eger, 2010: 49).

During Ottoman period, camel gained widespread socio-cultural and economical value all across Anatolia. Camel remains from archaeological settlement of Acemhöyük (Arbuckle, 2013) in Merkez district of Aksaray, Kaman-Kalehöyük (Hongo, 1997) in Kaman district of Kırşehir, and Lidar Höyük (Kussinger, 1988 after Çakırlar & Berthon, 2014) in Bozova district of Sanliurfa provide significant evidence of camel culture throughout Ottoman Empire. It is noticeably important that herd animals such as sheep, goats, and some cattle from Ottoman period levels at Kaman-Kalehöyük were larger in comparison to individuals from pre-Medieval level. This is explained as an indicator for the improvement of animal breeds in Ottoman period (Hongo, 1997: 290-293). Camel remains from Kaman-Kalehöyük also indicate camel hybridization (Hongo, 1997: 279-81) by crossing the Bactrian and dromedary camels (*Camelus dromedarius*) was widespread in Anatolia during Ottoman period. Camel remains from Lidar Höyük in Sanliurfa also indicate that camel pastoralism and economic value of camel become increasingly important in Southeast Anatolia under

Ottoman Empire. Official records (e.g. Usta, 2016) indicate that tribal groups engaged a great variety of transhumance practices during this period. Southeast Anatolians, particularly the Arab tribes herded major portion of camel supply of Ottoman Empire.

Discussion

Because of geographical position Southeast Anatolia became the corridor for international trade and gateway to Mesopotamia and Central Asia for Anatolians. During the Bronze Age, Central Asian and North African people groups as well as Mesopotamian rising city states basically reached central and western parts of Anatolia via Southeast Anatolia. Throughout the Iron Age, Southeast Anatolia became one of the international centres controlled by Assyrians and had potential economic and cultural connection with other parts of Anatolia as well as whole region of lower Tigris and Euphrates valley. In later period, the Persians, the Greeks, Romans and also the Ottomans used the geographical advantages of Southeast Anatolia and made the region one of their military power houses and most flourished international commercial hubs. Therefore, since the early phase of domestication, camels are found common in archaeological settlements of all periods in Southeast Anatolia (Figure 01). Moreover, very rich data related to camel exploitation at archaeological sites of Southeast Anatolia testify the importance of camel rising and camel culture in the region (Table 01). About twenty two archaeological sites in Anatolia/Turkey have the record of camel remains so far. Among them, about fifteen sites are located within or adjacent region of Southeast Anatolia. This picture clearly shows Southeast Anatolia as the most important region for camels in Anatolia.

Historical sources also present Southeast Anatolia as a very important region for camel herding. Herders, notably the Arab, Turkmen and Kurdish mobile pastoral groups were very important in late classical and early medieval period for the means of animal based food production, trade, administration, and defence. In the early medieval period, camels became the animals of high value along with horses especially in the Byzantine economy. As like Assyrians and Greco-Roman period, camels were mainly used for trade and caravan transportation the Byzantine world. However, alongside of Arab nomads and Parthians in Southeast Anatolia, camel breeding became more widespread across Anatolia with the arrival of the nomadic Turkmens (Usta, 2016: 23). Camels were used to carry the loads for commercial activities across the regional and international ports and harbours in Anatolia.

Table 01. Camel remains in Southeast Anatolia and adjacent territory

Cultural period	Site	Sub period	Time period	Location
Prehistoric	Karain Cave	Palaeolithic	200,000 BP	Antalya
Protohistoric	Kavuşan Höyük	Bronze Age	14 th -8 th cent BC	Diyarbakır
	Tell Atchana	Iron Age	12 th -7 th cent BC	Hatay
	Kilise Tepe	Iron Age	12 th -6 th cent BC	Mersin
Classical period	Sirkeli Höyük	Iron Age - Hellenistic	10 th -5 th cent BC	Adana
	Kinet Höyük	Hellenistic	8 th - 6 th cent BC	Hatay
	Hassek Höyük	Achaemenid	6 th -3 rd cent BC	Şanlıurfa
	Apamea	Hellenistic	3 rd -1 st cent BC	Şanlıurfa
	Zeugma	Roman	5 th cent AD	Gaziantep
Medieval period	Tilbeşar	Byzantine-Selçuk	11 th -13 th cent AD	Gaziantep
	Hisn-al Tinat	Byzantine-Selçuk	9 th -11 th cent AD	Hatay
	Ziyaret Tepe	Early Islamic	12 th -15 th cent AD	Diyarbakır
	Korucutepe	Selçuk	13 th -14 th cent AD	Elâzığ
	Lidar Höyük	Bronze Age to Ottoman	2 nd millennium BC-16 th cent AD	Şanlıurfa

(Data sources: Baker, 2008; Berthon, 2013; Berthon & Mashkour, 2008; Boessneck & von d. Driesch, 1974; Çakırlar & Berthon, 2014; Çakırlar & Rossel, 2010; Charles, 2013; Deniz & Taşkiran, 1990; Eger, 2010)

Throughout Byzantine-Islamic transition and Ottoman Empire, Diyarbakır, Şanlıurfa, and especially Gaziantep regions in Southeast Anatolia were the major centres for camel caravan related trade and commercial activities, international transportation throughout North Africa, West Asia and Central Asia. During the Ottoman periods, there was an increase in camel herding in Southeast Anatolia between eleventh and eighteenth centuries AD (see detail: Usta, 2016). Consequently, camel pastoralism inevitably favoured in the region from classical period to the medieval period and until the second half of last century. Camel market in Southeast Anatolia was

even capable to meet the demand of Syria and Iraq. For example, shepherds in Aleppo were dependent on Urfa for supplying of sheep and camels during the sixteenth century (Usta, 2016: 165). There are records that camel pastoralists often had the scope to incorporate with even government officials and sometimes regional and state powers. For example, the Ottoman central government mostly depended on the Southeast Anatolian pastoral groups for the growing demand of camels and horses in the Ottoman army. Particularly, during the Ottoman military campaign against Safavids in the first half of the seventeenth century, Arab, Kurd and Turkmen nomad groups were the major suppliers of military animals and soldiers (Khoury, 1997; 41).

There is another fact that camel breeders in all over Southern Anatolia generally kept small numbers of Bactrian camels, and later bred with a large numbers of dromedaries which were brought from Mesopotamia. These hybrids were best adapted to the climate in the region. However, as their offspring were degenerate, they were needed to be re-crossed with fresh dromedary and Bactrian camels. Being the transitional zone and corridor between Southern Anatolia and Mesopotamia, Southeast Anatolia naturally acted as the supplier and played vital role for camel breeding all across the Anatolia.

Apparently, the camel trade was a lucrative business for the camel pastoralists in Southeast Anatolia. However, since camels reproduce less, the camel trade preferable to the pastoralists with a potential income level. Therefore, only the pastoralists who specialized mainly in camel breeding were well capable to coup with the market and state demand. Feeding camels especially in the winter was also very expensive in Southeast Anatolia due to the lack of pasture. In the circumstances, camel breeding required to buy a sufficient amount of barley and straw. Each camel daily required 5 kg barley and 11.5 kg straw in its regular feeding activity (Murphey, 1999: 71). This amount would reach 150 kg barley and 340 kg straw in a month and 1,800 kg barley and 4,080 kg straw in a year. Only for barley, the breeders would need almost 9 dönüms of land to feed a single camel for a year (Usta, 2016: 248). In Southeast Anatolian context, the camel pastoralism would therefore be a very challenging profession. Yet, it is likely that camels and sheep formed the main source of wealth for the pastoral economy in Southeast Anatolia throughout at least classical and later periods. While the demand for wool depending on the textile industry in the city offered the camel breeders a good opportunity of making profit on sheep, camels offered the breeders opportunities of high value and sought for camels in long distance trade, transportation and warfare.

However, following the decline of Ottoman Empire, there was a sharp decline of camel breeding and camel based pastoralism in all over Anatolia. Yet, many families in Southeast Anatolia were keeping camels. Throughout the last century, Southeast Anatolian people commonly used donkeys and sometimes horse for local needs, they mainly maintained camels for two reasons: i) transportation of goods, and ii) long distance travelling. Only recently the use of private car and motor based transportation

system become common in remote villages of Southeast Anatolia. Consequently, except some transhumance pastoral groups such as the Beritan in Karacadağ region of Diyarbakır province, people in Southeast Anatolia in general completely abandoned the camel exploitation.

REFERENCES

- Almathen, F., Charruau, P. & Mohandesan, E., et al., [24 authors] (2016). Ancient and modern DNA reveal dynamics of domestication and cross-continental dispersal of the dromedary. *PNAS*, 113 (24), 6707-6712.
- Arbuckle, B. S. (2013). Zooarchaeology at Acemhöyük 2013. *Anatolia XXXIX*, 55-68.
- Baker, P. (2008). Economy, environment and society at Kilise Tepe, Southern Central Turkey – faunal remains from the 1994-1998 excavations. *Archaeozoology of the Near East VIII*, 407-430.
- Berthon, R. (2013). New data on the exploitation of animal resources in the upper Tigris River area (Turkey) during the second and first millennia BC. In: Cupere et al., (eds.). *Archaeozoology of the Near East X: Proceedings of the Tenth International Symposium on the Archaeozoology of South-Western Asia and Adjacent Areas*. Pp.145-162.
- Berthon, R. & Mashkour, M. (2008). Animal remains from Tilbeşar excavations, Southeast Anatolia, Turkey. *Anatolia Antiqua*, 16, 23-51.
- Boessneck, J., Von Den Driesch, A. (1974). The Excavations at Korucutepe, Turkey 1968-1970: Preliminary Report. Part IX: The Animal Remains. *Journal of Near Eastern Studies*, 109-112.
- Bulliet, R. W. (1975). *The Camel and the Wheel*. Cambridge: Harvard University Press.
- Çakırlar, C. & Berthon, R. (2014). Caravans, camel wrestling and cowrie shells: towards a social zooarchaeology of camel hybridization in Anatolia and adjacent regions. *Anthropozoologica*, 49 (2), 237-252.
- Çakırlar, C. & Rossel, S. (2010). Faunal Remains from the 2003-2004 excavations at Tell Atchana. In: Yener, K. A. (ed.). *Tell Atchana, Ancient Alalakh (vol.1): the 2003-2004 Excavation Seasons*. Istanbul: Koç University Press. Pp. 141-143.
- Charles, B. (2013). Faunal Remains. In: Alyward, W. (ed.). *Excavations at Zeugma III*. Los Altos, California: The Packard Humanities Institute, Pp. 399-410.
- Deniz, E. & Taşkıran, H. (1990). Karain Mağarası Pleistosen Faunasına İlişkin Preliminer Gözlemler. *V. Arkeometri Sonuçları*, 77-86.
- De Cupere, B. (2001). *Animals at ancient Sagalassos. Evidence of the faunal remains*. Studies in Eastern Mediterranean Archaeology 4. Brepols, Turnhout.
- De Cupere, B. (1994). Faunal Remains at Sagalassos: Preliminary Results of Archaeozoological Analysis. *IX. Arkeometri Sonuçları*, 225-236.
- Deniz, E., Çalışkan, T. & Özgüden, T. (1965). Osteological investigations of the animal remains recovered from the excavations of ancient Sardis. *Anatolia*, 8, 49-56.

Eger, A. (2010). Hisn al-Tinat on the Islamic-Byzantine frontier: Synthesis and the 2005-2008 survey and excavation on the Cilician Plain (Turkey). *Bulletin of the American School of Oriental Research* 357, 49-76.

Gürgör, İ. (2017). *Paleolitik Çağ'dan Günümüze Anadolu Zooarkeolojik Buluntuları*. MS Thesis, Ankara University.

Heide, M. (2010). The domestication of the camel: Biological, archaeological and Inscriptional evidence from Mesopotamia, Egypt, Israel and Arabia, and literary evidence from the Hebrew Bible. *Ugarit-Forschungen*, 42, 331-382.

Hoch, E. (1977). Reflections on prehistoric life at Umm an-Nar (Trucial Oman) based on faunal remains from the third millennium BC. In: Taddei, M. (ed.). *South Asian Archaeology*. Napoli: Istituto Universitario Orientale, Pp. 589-638.

Hongo, H. (1997). Patterns of animal husbandry, environment, and ethnicity in Central Anatolia in the Ottoman Empire period: faunal remains from Islamic layers at Kaman-Kalehöyük. *Japan Review*, 8, 275-307.

Howell-Meurs, S. (2001). Archaeozoological evidence for pastoral systems and herd mobility: the remains from Sos Höyük and Büyüktepe Höyük. *International Journal of Osteoarchaeology*, 11, 321-328.

Kanz, F., Pfeiffer-Taş, Ş., Forstenpointner, G., Galik, A., Weissengruber, G., Grossschmidt, K. & Risser, D. U. (2014). Investigations on human and animal remains from a medieval shaft well in Ayasuluk/Ephesos (Turkey). *Anthropologischer Anzeiger*, 71(4), 429-445.

Kennedy, D. (1998). *The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates. Rescue Work and Historical Studies*. Portsmouth, RI: JRA Supplementary Series 27.

Khoury, D. R. (1997). *State and Provincial Society in the Ottoman Empire: Mosul, 1540-1834*. New York: Cambridge University Press.

Kuzmina, E. E. (2015): *The Prehistory of the Silk Road*. Mair, V. H. (ed.) Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Mercangöz, Z. & Inanan, F. (2010). Kuşadası- Kadıkalesi / Anaia Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları. In: XIII. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Pamukkale: Pamukkale University, Pp. 433-442.

Murphey, R. (1999). *Ottoman Warfare, 1500-1700*. New Jersey: Rutgers University Press.

Onar, V., Mercangöz, Z., Kutbay, L., Tok, E. (2013). Kuşadası Kadıkalesi (Anaia) Kazısında Ortaya Çıkarılan İşlenmiş Kemik Kalıntıları. *XXVIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 83-90.

Onar, V., Pazvant, G., Alpak, H., Armutak, A., Karamut, I., Kiziltan, Z. & Asal, R. (2010). Istanbul Yenikapı Metro ve Marmaray kazılarında ortaya çıkarılan hayvan

iskelet kalıntılarının ön inceleme sonuçları. *XXV. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 79-98.

Peters, J. (1993). Archaic Millet: daily life and religious customs from an archaeozoological perspective. In: Buitenhuis, H. & Clason, A. T. (eds.). *Archaeozoology of the Near East: Proceedings of the First International Symposium on the Archaeozoology of Southwestern Asia and Adjacent Areas*. Leiden: Universal Book Services, Pp. 88-96.

Potts, D. T. (2004). Camel hybridization and the role of *Camelus bactrianus* in the ancient Near East. *J. Economic and Social History of the Orient*, 47, 143-165.

Silitlibolaz, D. (2009). *Animal Bone Studies on Byzantine City of the Amorium*. Masters Thesis. Middle Eastern Technical University, Ankara.

Uerpmann, H. P. & Uerpmann, M. (2002). The appearance of the domestic camel in South-East Arabia. *Journal of Oman Studies*, 12, 235-260.

Usta, O. (2016). *In Pursuit of Herds or Land? Nomads, Peasants and Pastoral Economies in Anatolia from a Regional Perspective 1600-1645*. PhD Thesis. Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, University of Birmingham.

BİR GELENEĞİN SON TEMSİLCİLERİ: HAVUT USTALARI VE HAVUTÇULUK

Süleyman ŞANLI¹

Öz

Günümüzde devecilik kültürü içinde sürdürülen geleneksel sanatlar ve meslekler kaybolma tehlikesi ile karşıya karşıyadır. Devenin semeri veya devenin giysisi/elbisesi olarak adlandırılan havutları yapan havutçu ustalarının sayısı oldukça azalmıştır. Havutçuluk yapan ustaların yaklaşık yarısının Aydın yöresinden olması araştırmamızın odak noktasını Aydın Havuduna yönlendirmiştir. Dolayısıyla araştırmamızda öncelikle genel olarak devenin en önemli donanımı olan Havudun ne olduğunu açıklamak, havudun işlevini belirtmek, devecilik kültüründe Aydın havudunu önemli kılan özellikleri ortaya çıkarmak ve bu havudun ayırıcı unsurların neler olduğunu ifade etmek hedeflenmektedir.

Bu doğrultuda araştırma alanı olarak deve güreşlerinin yapıldığı yerler seçilmiştir. Deve güreşlerinin düzenlendiği Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Manisa, Antalya illerinde gerçekleştirilen etnografik derinlemesine mülakatlardan elde edilen bilgiler bu çalışmada kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak araştırma da iki havutçu ve iki saraç ile aynı zamanda deve sahibi olan görüşmecilerin verdikleri bilgilerden yararlanılmıştır. Bununla birlikte Aydın, İzmir, Manisa, Çanakkale, Balıkesir, Muğla, Denizli ve Antalya’da bu kültürün içindeki katılımcılarla görüşülerek deve havuduna dair bilgiler antropolojik açıdan derlenip analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deve, Devecilik Kültürü, Donanım, Havut, Havutçuluk,

LAST REPRESENTATIVES OF A TRADITION: HAVUT, CRAFT OF HAVUT AND HAVUT CRAFTSMEN

Abstract

Today traditional arts and artisanship sustained within the culture of camel breeding are facing the danger of disappearing. The number of craftsmen who have made the Havut (camel’s pack saddle) considerably has been reduced. Due to nearly half of the Havuts craftsmen were from Aydın province the focus of our research has directed to Aydın origins Havuts. Therefore, in this research our aim is firstly to explain the most important outfit of the Camel, Havut; then to specify the importance and features of Havut in the culture of Camel breeding and lastly to express what are the distinctive elements of this Havut.

Within this framework, places where camel wrestling was performed selected as the research area. The data obtained from ethnographic in-depth interviews through the fieldwork conducted where camel wrestling is organized such as Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Manisa, Antalya provinces. Mainly, the paper is based on information provided by interviewers, two Havut craftsman and two saddlers who are camel owners at the same time. In addition, data regarding Havut was compiled through an anthropological point of view by interviewing

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Antropoloji Bölümü, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mardin-Türkiye, suleymansanli@artuklu.edu.tr

participants who are camel owners in Aydın, İzmir, Manisa, Çanakkale, Balıkesir, Muğla, Denizli and Antalya.

Keywords: Camel, Culture of Camel Breeding, Outfits, Havut, Craft of Havut, Havut Craftsmen

Giriş

Konar göçerler eskiden göç sırasında deveyi gelin gibi süslerlirmiş (G.1). Devenin üzerindeki bu süslemelerden en önemlisini havut oluşturmaktadır denilebilir. Ancak göçerler arasında bu gelenek neredeyse kaybolmuştur. Ancak günümüzde kaybolmaya yüz tutan bu gösterişli deve süslemelerini deve güreşlerinde görmekteyiz. Artık havutlar deve güreşlerini vazgeçilmez donanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü develer çoğu zaman havutları üzerinden birbirlerine üstünlük sağlamaktadırlar.

Bu doğrultuda develer güreş için özel olarak hazırlanmaktadır. Batı Anadolu bölgesinde özellikle güreşlerin yoğun olarak yapıldığı yerlerde güreş öncesi develerin süslenmesi ayrı bir öneme sahiptir. Devenin ayaklarına, başlarına ve sırtlarına göz alıcı farklı renklerde keçe, kumaş, yün, nakışlı bezler ve örtüler ile süslenir. Bir anlamda farklı renklerdeki deve donanımları ve süslemeler devecinin duygularının deve üzerinden dışavurumunu sembolize ettiği söylenebilir. Renkler birbiri ile tezatlık teşkil etse de deveci için devenin üstünde olan her malzemede bir ahenk ve uyum vardır. Eskiden deve üzerinde yer alan ürünleri deve sahipleri kendileri el emeği olarak üretirlerdi. Ancak günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte bu iş ancak usta olarak tabir edebileceğimiz ve gittikçe sayısı azalan insanlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Teknolojinin değmediği ve sadece el emeği olarak üretilen deve donanımlarından bir tanesini de Havutlar oluşturmaktadır. Devecilik kültürü içinde geleneksel olarak sürdürülen bir meslek olan Havutçuluk/ Havut Ustalığı mesleği günümüzde kaybolma tehlikesi ile karşıya karşıyadır.

Devecilik kültüründe devenin semeri veya devenin elbisesi olarak bilinen havutları yapan ustalarının sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek derecede azalmaktadır. Yaptığımız saha çalışmasından mülakat yaptığımız görüşmecilerimize göre günümüzde havut yapan ustaların sayısını sekiz olarak tespit edebildik. Havut mesleğini icra eden ustaların neredeyse yarısından fazlasının Aydın yöresinden olması çalışmamızın odak noktasını Aydın Havuduna yönlendirmiştir. Araştırmamızda öncelikle devenin en önemli donanımlarından bir tanesini oluşturan Havudun ne olduğunu açıklamak, havudun işlevini belirttikten sonra devecilik kültüründe Aydın havudunun ayırıcı unsurlarının ne olduğunu ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda deve güreşlerinin yapıldığı yerler araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Deve güreşlerinin düzenlendiği Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Manisa, Antalya illerinde gerçekleştirilen etnografik derinlemesine mülakatlardan elde edilen bilgiler bu çalışmada kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak araştırma da iki havutçu ve iki saraç ile aynı zamanda deve sahibi olan görüşmecilerin verdikleri

bilgilerden yararlanılmıştır. Ayrıca devecilik kültürünün içindeki katılımcılarla görüşülerek deve havuduna dair bilgiler antropolojik açıdan derlenip analiz edilmiştir.

Havut

Havut kelimesinin sözlük anlamı “deve semeri” olarak geçmektedir (TDK). Kılıçkiran, havut için “(Devenin) Sırtındaki çuldan yapılmış semeridir. Üst kısımları renklidir” tanımını yapmaktadır (Kılıçkiran 1987:141). Havut ustaları, deve sahipleri ve devecilik ile uğraşan görüşmecilerimiz yaptığımız saha çalışmasında da benzer açıklamalar yapılarak havut için “devenin elbisesidir” veya “devenin giysisidir” şeklinde tanımlamalarda bulundular (Görüşme notları).

Yörüklerde/Konar göçer topluluklarda yükler genellikle develer ile taşındığından yüklenen eşyalar ve malzemeler devenin yapısına, bedenine uygun olacak şekilde düzenlenir. Bu doğrultuda deve donanımları içerisinde Havut ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü havut gerek eşya, malzeme veya yük taşınmasında gerekse insan taşınmasında önemli bir özellik taşımaktadır. Ancak yerleşik yaşama geçiş ile birlikte devenin işlevsel açıdan kullanımının azalması havudun konar göçer topluluklar arasındaki yerini de değiştirmiştir. Eskiden yük taşıma amaçlı işlev görev havut günümüze gelindiğinde deve güreşleri sahalarında güreş develerinin üstünde daha çok görünür hale gelmiştir. Bu doğrultuda yük havudunun ayrı güreş havudu ayrı olmak üzere iki çeşit havut olduğu ifade edilebilir.

Deve güreşirken rakibini yenmek için havudunu çok sık kullanır. Eskiden havut yere düştüğünde deve yenilmiş olarak sayılırdı. Deve sürekli hareket halinde olduğundan havut devenin hörgücüne zarar vermemelidir. Havudun hörgüce oturması ve sarması gerekmektedir. Havutların ağırlığı genellikle otuz beş veya kırk kilogram arasında değişmektedir. Havut yapımına devenin üzerinden karış hesabı ile ölçü alınır. Devenin arkasının yapısına göre havut yapılmaktadır. Ortalama bir havutun yapımı üç ile beş gün sürmektedir. Ancak bir haftayı bulduğu zamanlar da olduğunu belirtmek gerekir. Çul, keçe, işlemeli örtü gibi diğer deve malzemeleri ile havut kullanıma hazır hale getirilir. (Görüşme Notları). Havut ustası görüşmecilerimizden bir tanesi havut yapımını kabataslak şu şekilde tarif etti;

“Şimdi hayvanın bu iki kollarının üstüne bu omuz başı denir. Omuz başında bel çatısı var, koyarsın oraya ölçersin. Onu biraz büyük bırakırsın. Havut mesela yapıldığı develerin olduğu zamanda açılır o. Açıldığı zamanda küçülür. Bunu her havutçu bilmez. Ben bu arkadaşların havutlarını hep ben düzelttim. sazını doldurursun içine, sazını doldurursun, genini doldurursun, onu açarsın biraz etek vermek için mesela bir paltoyu diktğin zaman burası dar olursa orayı açarsın eteğini açacaksın ya, oraya güzelce sazları yerleştirirsin. Ondan sonra o işlem bitti mi, onu diktin miydi havut haline girdimiydi onu sıkıştırmak gerekiyor. O demirle muhtelif yerlerine böyle ileri kalan şey yerine

bir demir kapak elin girmediği, sazın girmediği yere demir düzeltir. Ondan sonra ilin iplerini takarsın hatapları bağlamak için.” (G.4)

Havut ustası görüşmecilerimiz havut yapımını genellikle Ağustos ve Kasım ayları arasında yaptıklarını belirttiler. Ancak güreş sezonu boyunca gelen siparişleri değerlendirdiklerini ve tamir edilmesi gereken havutları onardıklarını da ifade ettiler (Görüşme Notları).

Havutun yapımında kullanılan aletler

Deve üzerinde bulunan en önemli donanım havuttur. Havut hem deveye oturmalı, hem gösterişli olmalı, hem de devenin sırtında “yağar” (sürtünme ile deri üstünde açılan yara) açmamalı. Havutu diken ünlü bir ustaysa havutun arka kısmına dikilen renkli keçeyle, renkli iplerle kendi nakışını işler. Bu nakış bir bakıma ustanın imzasıdır (Seyirci 2000:167-168). Havut demiri, iki çuvaldız, on adet çırak, havut şişi, keser, törbü, delgi demiri, bıçkı balta, dört kazık gibi aletlerden oluşmaktadır. Malzeme olarak; çultar, keçe, kamış, ağaç ve ip (Seyirci 2000:167).

Çultar

Seyrek kıl dokuma olup, devesine göre sekiz karış veya dokuz karış (160-180 cm) uzunluğundadır. Çuval dört tarafı dikilen, yaklaşık 160-180 cm. Uzunluğunda, 90-100 cm. Genişliğinde olan çultarın dört köşesinde iplerle şekil 2’de görüldüğü gibi bağlanır. Çultarın üst kısmı ortasından diklemesine açılmıştır. Açılan bu kısımdan çultarın içine kamış döşenir. Kamış ortasına daha çok konur ve buna bel otu denir. Amaç devenin belini yumuşak tutmaktır. Daha sonra dört köşesinden dörder parmak kesilir. Kesilen yer dikilir. Kamış konan cep de dikildikten sonra, çultarın dört köşesi,, bağlanan kazıklardan çözülür. Çultarın ortası havut demiri ile iyice dövüldükten sonra, havut demiri ortaya konur, çultarı karşılıklı iki kişi bükür. Bükülen köşeler birbirine bağlanır. Kenarlarda boşluk varsa, kenar sökölür, yeniden kamış konarak, havut demiri ile yerleştirilir. Dikilen havuta hataplar geçer. Hataplar baskı ipleri ile havuta dikilir. Ayrıca dolangaç veya çeki ipi ile havutun arkasından geçirilerek birbirine bağlanır (Seyirci 2000:168).

a) Havut demiri: koniksel biçimde olup , 80 cm uzunluğunda tabanı düz, uç kısmı yassı ve kertiklidir.

b) Çırak: T biçiminde olup, gövde kısmı uca doğru inceliyor, sivrilene, 0.5 cm kalınlığında, 12 cm. Uzunluğunda bir demirdir.

c) Delgi demiri: kalınlık çapı 0.5 cm, uzunluğu 35 cm. Ucu yassı delikli, arkası kıvrımlıdır.

d) Çuvaldızlar: 0.3 cm kalınlığında, 30 cm. Uzunluğunda olup, birinin ucu yassı, diğerkinki sivri ve çelikten yapılmıştır (Seyirci 2000:169).

Başka bir kaynağa göre havut yapımında kullanılan malzemeler şu şekilde belirtilmiştir (Beşirli 2007:124).

- Döş kolanı
- Çeker veya şeker ipi
- Kasık Kolanı
- Mavna
- Göğbet kolanı
- Püskül
- Hatap
- Hatap başı
- İşkence
- Küpçük veya böççük

Beşirli, deve semeri olan havudun iki türlü olduğunu belirtmektedir. Birincisi hatapsız olup devenin hörgücüne gelecek yeri, devenin hörgücünün boşluğuna gelecek biçimde delinmiştir. Bu havut çeşidine “palan” denir. Bu tip havutlar bir veya iki yaşına gelmiş dorumları havuda alıştırmak için vurulur. İkincisi hataplı havuttur. Hataplı havutlar da iki çeşittir. Birinci hataplı havut çeşidinde gövde kısa iken, ikinci hataplı havut tipinde gövde oldukça uzundur. Deve seyahate hazırlanırken havutların üzeri renkli ve nakışlarla işlenmiş keçelerle kaplanmaktadır (Beşirli 2007:119).

Dulkadir ise eserinde, deve havudunun harzın, hatap ağacı ve işkence olmak üzere üç unsurun birleşmesinden oluştuğunu belirtmektedir (Dulkadir 1997:117; Eröz 1991: 155-157). Bunları ifade etmek gerekirse;

Harzın; Dışı keçe ile kaplı olup onun altı kıl çul ile kaplanmıştır. Bu çulun içine havut otu denilen saz doldurulmuştur. Harzın üstünü kaplayan keçe oldukça süslü (tülü beserekte) kırmızı ve güzeldir.

Hatap Ağacı; Dört adet ağaçtır, iki adet bir yanda, iki adet bir yanda bulunmaktadır. Yükler sarılırken ipler bu ağaca geçirilmektedir.

İşkence; iki adet ağaçtır. Hatap ağaçlarına tutturulmuştur ve hatabı sabitler

Darak (Tarak); iki adet ağaçtan oluşmaktadır (Beşirli 2007: 119).

Saha araştırmamız esnasında havut ustası görüşmecilerimize havut yapımında kullandıkları malzemelerin neler olduğunu sordüğümüzda bir görüşmecimiz “*Kıl, çuval, saz, keçe, kazıl*²” gibi malzemeler kullandıklarını belirtti (G.1). Bir diğer havut ustası görüşmecimiz de yüzde yüz el emeği ile çalıştıklarını ve hiç elektrik ile çalışan bir makine kullanılmadıklarını ifade ederek kullandıkları malzemeleri “*çuvaldız, çırak*³, makas, testere ve demir” olarak açıkladı (G.2). başka bir havut ustası da bunlara ek olarak “havut demiri ve tokmak” adlı aletleri ekledi (G.3).

Kültürel Bir Mirasın Coğrafyası, Türkiye’de Deve Güreşleri adlı eserde Batı Anadolu’daki havut ustalarının sayısını on altı olarak verilmektedir (Çalışkan

² Kazıl: ip yerine kullanılır

³ Çırak: bir çeşit toplu iğne

2010:106). Bir başka eserde havut ustalarının sayısı on olarak belirtilmektedir (Çalışkan 2016:213). Ancak 2015-2017 yılları arasında farklı zaman dilimlerinde yaptığımız saha çalışması sırasında görüşmecilerimizden elde ettiğimiz verilere göre günümüzde mevcut havut ustalarının sayısını sekiz olarak tespit edebildik. Bunlar üç kuşak boyunca Havutçuluk yapan Kazım Özhavtçu'nun çırakları, Mustafa Heybeli, Sadık Soner, Tuncay Şentürk ve Mehmet Ulutaş. Bu ustalar arasında Havutçu Sadık Soner ilk olarak rahmetli Havutçu Yusuf, ardından rahmetli havutçu Ali Bülbül, son olarak ta rahmetli Havutçu Kazım ustanın yanında yetişmiştir. Ayrıca Veli Limoncu, Süleyman Yörük ile Cemal Çöplü ve İzmir Torbalıdan Bekir Yavaş günümüzde Havutçuluk mesleğini sürdüren ustalar olarak bilinmektedir (G.2; G.3).

Görüşmecilerimiz sözlü olarak Türkiye genelinde üç bin devenin var olduğunu, bunların yaklaşık iki tanesinin de özellikle güreş sezonu boyunca Havutlu olduğunu ifade ettiler (Görüşme Notları). Bu kadar yüksek deve varlığına karşın güreş develeri için havut yapan ustaların sayısının yetersiz olduğunu ve bu sayının da gittikçe azalmaya başladığını görmekteyiz.

Aydın Havudu ve Ayırıcı Unsurları

Havutçuluk mesleğinin geleneksel olarak ne zaman başladığı konusunda kesin bir tarih verilememektedir. Havut ustalarına sorduğumuzda “tarih belli değil” cevabını verdiler (G.1; G.2; G.3). Havutların yapıldığı yöreye göre adlandırıldığını görmekteyiz. Eskiden Tire’de yapılan havutlara Tire havudu, İzmir de yapılanlara İzmir havudu, Aydın’dakilere de Aydın havudu şeklinde adlandırmalar yapılırdı. Ancak günümüzde Aydın bölgesi dışında sözü edilen yörelerde havut yapan ustalar kalmadığından ve en çok havut Aydın bölgesinde yapıldığından Aydın usulü havutlar yaygın olarak bilinip tercih edilmektedir. Aydın havudunu diğer havutlardan ayıran en belirgin özelliği esnek olmasıdır. Eskiden katar develerinde kullanılan Aydın havuduna yük sarıldığında havut devenin beline yapışır. Yük gideceği yere kadar sorunsuz bir şekilde götürülürdü. Devenin yükü indirildiğinde devenin kasık kolanın denilen yeri hiç gevşetmeye gerek kalmaz. Dolayısıyla havut kendiliğinden devenin sırtında kurulur. Yük sarıldığında havud aşağı iner yük indirildiğinde de havut yukarı kalkar. Ayrıca, katarda develer yürüken terlediklerinde havut develerin terini de çeker. Dolayısıyla Aydın havudunun özelliği esnek olmasıdır (G.1; G.2; G.3;G.4)

Tire havudunun beli küçük olur, topan havudu olur. İstanbul havudu ilkönce beli dolar, yastığı tengaha bağlanır, ondan sonra kazıklan kırılır o, kazıklan tokmakta kırılır. İstanbul havudu dedim yaa ilkönce beli dolar, beli, havudun ilkönce yastığından başlanır, beli doldurulur. Tengah bağlandıktan sonra havut kırılır. Eskiden İstanbul havudunu Dikilili Sami ustanın yapmaktaydı. İzmir havudu, topan belli olur. Yörük havuduna benzer bir havuttur. Antalya usulü Yörük havudu, her zaman belli olan bir havuttur. Görüştüğümüz havut ustaları en güzel ve kullanışlı havutların kendi yaptıkları

Aydın usulü havutlar olduklarını belirttiler. Aydın bölgesinde ilk nakışlı havudu yapan Germencikten Havutçu Mehmet olduğu ifade edildi (G.1; G.2; G.3;G.4).

“Herkesin sanatı farklı farklıdır, onlar bizim havudu kullanır, biz onların havudunu kullanamayız, haa biz onların havudunu kullanırız, onlar bizim havudu kullandığı zaman ya develerde sarkık yaparlar, bilmiyorum yani..”
(G.2).

Ancak Aydın usulü havudun gittikçe yaygınlaşmaya başladığını ve en çok kullanılan havut olarak tercih edildiğini söylemek mümkündür.

Develerin Havutlanması

Deve sahipleri güreşme çağına gelen develeri için havut giydirme töreni (havut hayrı olarak ta bilinir) yaparlar. Havut giydirilen deve için nazardan korunsun diye kurban kesilir, mevlüt okutulur ve gelen misafirlere yemek ikram edilir. Havut giydirme güreş sezonu öncesi genellikle ekim ayında yapılır. Bu vesile ile deveciler bir araya gelir, güreş sezonu öncesi görüş alışverişinde bulunulur. Güreş sezonunun sona ermesiyle de havutlar çıkarılır. (Görüşme Notları)

Havut yapımının ekonomik fonksiyonu

Türkiye genelinde ortalama üç bin tane deve varlığından söz edilmektedir. Bunların yaklaşık iki bin tanesinin güreş sezonu boyunca havutlu durumda olduğu ifade edilmektedir (Görüşme notları). Havut yapımını icra eden ustaların sayısının on taneyi geçmemekte ve bu sayı gittikçe de düşmektedir. Maliyeti ucuz ancak işçiliği ustalık gerektirdiğinden pahalı olan havut yapımının kültürel miras bağlamında yaşatılması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Devenin yapısına ve deve sahibinin istediği özelliklere göre süslemeleri ile birlikte havutların fiyatları da değişmektedir. Bir devenin havut, çul ve kolanı ortalama iki bin liradan başlayıp üç ile dört bin lira arasında değişmektedir. Diğer giyim malzemeleri ve süs gibi aksesuarlarda eklenince fiyat altı bin ile sekiz bin lirayı bulmaktadır. Deve sahibi masraftan kaçınmayıp lüks bir talepte bulunursa bu fiyat on bin liraya kadar çıkmaktadır. (G.2, G3.).

Deve giyim ve donanımlarında kadınların emeğini de göz ardı etmemek gerekir. Havut ustalarının eşlerinin bir çoğu genelde onlara diğer deve süs ve giyimlerinin yapımında yardımcı olmaktadır. Havut dışında deve üzerinde yer alan süs ve aksesuar türü malzemelerin üretimini ağırlıklı olarak kadın emekçiler yapmaktadır. Özellikle çul, kolan ve işleme gerektiren malzeme yapımı ile kadınlar uğraşmaktadırlar. Bu da onlar için bir anlamda gelir getirici bir uğraş olduğu söylenebilir.

Sonuç

Deve semeri olan Havut, özellikle deve güreşlerinin yapıldığı yörelerde vazgeçilmez bir ihtiyaç görülmektedir. Mevcut Havutçuluk mesleğini sürdüren ustalar ıracak yetiştirilememesinden şikayet etmektedirler. Bunun en büyük sebeplerinden bir tanesinin de yeni nesil gençlerin bu işe heves etmeyip öğrenmek için merak etmediklerini belirttiler. Bunun dışında Havutçuluk mesleğinin geleneksel olarak srdrlememesinin gerekçeleri arasında şu hususlar da belirtilebilir.

- Havutçuluk mesleğinin sürdürülmesi ıracak yetişememektedir.
- Söz konusu meslek artık usta-ıracak ilişkisi şeklinde srdrlmemektedir çünkü bu mesleğe ihtiyaç duyan ıracak bulunamamaktadır.
- Eskiden aile mesleği olarak sürdürülen bu meslek artık babadan oğula geçmemektedir.
- 2010 yılında 16 olan havut ustası sayısı, 2015 yılında 10, 2018 itibariyle de 8'e düşmüştür. Ustaların çoğu, ya vefat etmiş, yada yaşlılıktan dolayı artık bu mesleği icra edememektedirler.

Türkiye'de neredeyse havut ustalarının hepsi Aydın yöresinde bu mesleği icra etmektedirler. Batı Anadolu Bölgesinin kültürel geleneklerinden biri olan deve güreşleri, Havutçuluk mesleğinin ayakta kalmasını sağlamaktadır. Yapımı tamamen el emeği gerektiren, kaybolmaya yüz tutan ve sayısı gittikçe azalan bu mesleği günümüzde sadece birkaç usta yaşatmaya çalışmaktadır.

EK 1:

Kod	Cinsiyet	Yaş	Meslek
G1	Erkek	1968	Havut Ustası
G2	Erkek	1972	Havut Usta
G3	Erkek	1938	Saraç
G4	Erkek	1969	Saraç
G5	Erkek	1960	Tüccar
G6	Erkek	1958	Çiftçi
G7	Erkek	1965	Çiftçi
G8	Erkek	1958	Emekli Esnaf

KAYNAKÇA

- Seyirci M. (2000). Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri, Der Yayınları, İstanbul
- Beşirli H. (2007). “Sarıkeçili Yörüklerinde Hayvancılık” s.111-132. ed.Beşirli H.&Erdal İ.(2007) Anadolu’da Yörükler Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Eren N.(1984). Yörüklerde Karaçadır, Folklor ve Etnografya Araştırmaları, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul.
- Dulkadir H. (1997). İçel’de Son Yörükler Sarıkeçililer, İçel Valiliği, Yayınları İçel.
- Eröz M. (1991). Yörükler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Çalışkan V. (2010). Kültürel Bir Mirasın Coğrafyası: Türkiye’de Deve Güreşleri, Selçuk Belediyesi, Selçuk-Efes Kent Belleği Yayınları, İzmir.
- Çalışkan V. (2016). Bir Dünya Kültür Mirası: Anadolu Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri, İncirliova Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara
- Kılıçkiran M. N. (1987). “Ege’de Kış Turizminin Kurtarıcısı Deve Güreşleri”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 85. Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi 22. Ankara.
- Havut
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&keli me1=havut, erişim tarihi, 11.12.2017

DEVE GÜREŞLERİ ÇİLİNGİR SOFRALARI

Tangör TAN¹

Öz

Anadolu’da geçtiğimiz yüzyıllarda başlayıp, günümüze gelenekselleşerek devam eden ve her yıl tekrarlanan deve güreşleri, Kasım ayının ikinci haftasından itibaren Mart ayının son haftasına kadar geçen sürede yaşanır. Deve Güreşleri yapıldığı arenası, cazgırları, hakemleri, urgancıları, ağzbağcılar, savranları, zeybekleri, çalgıcıları ve özellikle de çilingir sofraları yöre de toplumun gelenekleri yaşatmasına fırsat veren, aynı zamanda da yöresel ekonomiyi sürdürebilir tutan önemli bir kültürel etkinliktir. Deve güreşleri sahasında Çilingir Sofraları sosyalleşmenin önemli bir unsuru olup maddi ve manevi kültürümüzün değerli ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çilingir Sofraları için güreşlerden birkaç gün öncesinden başlayarak hazırlanan yiyecekler güreş günündegüreş sahalarında gün boyunca tüketilir ve tüketilen gıdalar yörelerin sahip olduğu gastronomi kültürüne, tarımsal pratiklerine, mevsimsel döngülere ve sosyal yapı farklılıklarına göre değişiklik gösterir. İkinondört yılında başlanan ve hala devam eden bu çalışma, dört aylık deve güreşleri dönemi boyunca güreş sahalarında hazırlanan çilingir sofralarında tüketilen gıdaların, yörelerin sahip olduğu farklı yeme içme davranışlarına göre değerlendirerek bu yörelerdeki tüketim kültürünü ve buna bağlı olarak gastronomi kültürlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Deve güreşi, çilingir sofrası, gastronomi kültürü, tüketim davranışları, gıda, tarım, yeme ve içme alışkanlıkları

“ÇİLİNGİR” TABLES AT CAMEL WRESTLING

Abstract

The camel wrestling, which starts from the centuries we have lived in Anatolia and continues to be traditionally carried out every year, takes place from the second week of November until the last week of March. Camel Wrestling with the wrestling area, Cazgır (Announcer), Zeybek (Zeibek), Referee, Çalgıcı (local musicians), Savran (camel breeder / camel owner), *Çilingir Tables* is an important cultural activity that keeps the local traditions alive and sustains the local economy at the same time. At the Camel Wrestling Area, *Çilingir Tables* are an important element of socialization and confront as a valuable item of our material and spiritual culture. Foods prepared for *Çilingir Tables* starting a few days before of the wrestling day and are consumed throughout the day on wrestling area during wrestling days. The food items which are prepared is varying at the local regions according to the their gastronomic cultures, agricultural practices, seasonal cycles and social structure differences. This work, which began in 2014 and is still going on, is a study of the consumption of food consumed in *Çilingir Tables* prepared in the wrestling areas during the period of four months of camel wrestling. The aim of the study is

¹ Ziraat Mühendisi & Gastronom İstanbul Yiyecek ve İçecek A.Ş. Araştırma – Geliştirme Departmanı
Eski Büyükdere Cad. Atatürk Oto Sanayi 53.Sokak No:1/4-5 Maslak – İSTANBUL www.iyig.com.tr
Agriculture Engineer & Gastronom ,Istanbul Food & Beverage Group
Research – Development Department, Eski Büyükdere Cad. Atatürk Oto Sanayi 53.Sokak No:1/4-5 ,
Maslak – İSTANBUL, www.iyig.com.tr

to evaluate the consumption culture and the gastronomic cultures depending on the different eating and drinking behaviors of the local regions.

Key notes: Camel Wrestling, Çilingir Tables, gastronomy culture, consumption habits, food, agriculture.

Sofra ve çilingir

Uluslararası literatür ve gastronomi kültürlerin de Anadolu'da var olan *Çilingir*, *Sofra*, *Çilingir Sofrası* gibi kelimelerin tam karşılığı olmayıp, genel de Mezze Tables, Tapas Table, Dining Table gibi çevirileri karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlamalar maalesef ne Çilingir ne de Çilingir Sofrasının kültürünü tam olarak açıklamaya yeterli olmamaktadır. Etimolojik olarak *Sofra* kelimesi asıl itibari ile Arapça'dan dilimize *sufre*, *sefer* kelimesinden türeyerek girmiştir². Sofra, önceleri dikdörgen bir bez üstünde yerde yayılmak suretiyle yemek yenebilen bez yiyecek torbaları için tanımlanırken, onaltıyüzyıldan sonra ise sini adı verilen tekerlek biçiminde ayaklı hamur tahtasına, günümüz de ise yemek yerken kullandığımız masa veya sehpalara sofra denilmeye başlanmıştır (Işın, 2010:82).

Çilingir Sofrası ise özellikle Türkiye'nin gastoronomi kültüründe geçmişinden günümüze de evrilerek hakimiyetini koruyan, tüketilen içecekler arasında başta rakıya eşlikçi olarak tanımlanabilir. Rakı yanında yemek yemek özellikle geleneksel meyhane kültürünün 1980'li yıllardan başlayarak bozulup yerine içkili lokantaların almasıyla ortaya çıktığı söylenebilir (Tan vd., 2015: 1-11). Buna bağlı olarakta rakı yanında yemek değil meze tüketilirdi. Farsçada tat ve çeşni anlamına gelen meze, Ahmet Rasim için “ hiçbir zaman karın doyuracak yiyeceklerden biri değildir. Karın doyurmak ayrı bir zevktir” demektedir (Basmacı; Bengi; Erdinç; Pişkin; Sezer; Zat, 2010: 158).

“Çeşni yiyecek ve içeceğin hoş duyum veren niteliğidir, *çeşnici*, *çeşnicibaşı*, *çeşnigar* veya *çeşnigir* denen lezzet ustası tarafından ortaya çıkarılır. Yaygınlıkla benimsenmiş bir görünüşe göre *çilingir sofrası* kavramı *çeşnigir sofrası* tabirinden gelir... Çeşnigirler padişaha pişirilen yemeklerin gözetim ve dağıtımından sorumluydu. Onların şefi konumundaki çeşnicibaşının başlıca görevlerinden biri de herhangi bir suikast girişimine karşı padişahın yiyeceğini tadarak kontrol etmektir. Bu yüzden çeşnicibaşının yemekleri tatması için yapılmış *çeşnigir tabağı* adı verilen küçük tabaklar vardı. Daha sonra halk tarafından da kullanılmaya başlanan bu tabaklardan kurulan sofraya *çeşnigir sofrası* dendi ve tabir dilsel evrim geçirerek *çilingir sofrası* haline geldi” (Basmacı; Bengi; Erdinç; Pişkin; Sezer; Zat, 2010: 158).

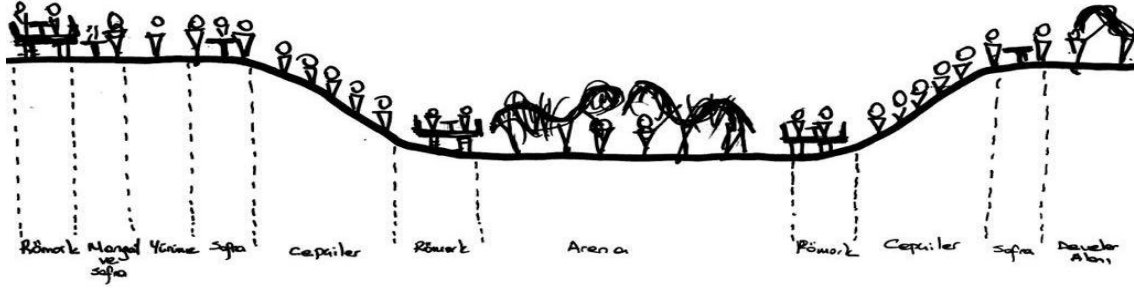
² Türk Dil Kurumu

Osmanlı Döneminde konan yasaklara rağmen içki tüketiminin artmasına bağlı olarak aynı zamanda rakı tüketimi artmaya başlamış ve rakı özellikle çilingir sofralarının ana unsuru haline gelmiştir. Rakı yanında tüketilen mezeler özellikle mevsimsel döngülere bağlı olarak, yağsız ve hızlı hazırlanan basit gıdalar olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde ise Çilingir Sofraları yüzyıl içinde evrilerek farklı bir görünümle ortaya çıkmıştır. Günümüz Çilingir Sofralarında masa etrafında yenilen yemekler ve eşlikçisi rakıdır. Ama her ne kadar rakı hala kimliğini kuvvetli bir şekilde korumakta ise de bu sofralarda rakı yanında şarap, bira, şalgam suyu, soda, ayran, meşrubat çeşitleri de boy göstermektedir. Hazırlanan yiyecekler ise teknik olarak basitlikten uzak, hazırlaması zaman ve emek isteyen muadillerine bırakmıştır.

Deve Güreşleri Çilingir Sofraları

Anadolu'nun sahip olduğu kültürel mirasları içersinde Deve Güreşleri farklı ve benzersiz bir yer tutmaktadır. Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde yaşatılan bu geleneksel etkinlik bilindiği üzere Kasım ayının ikinci haftasından başlayarak Mart ayının son haftasına kadar devam etmektedir. Bu bölgelerin il ve ilçelerinde her pazar günü düzenlenen güreşlerin, düzenlendiği lokasyonlarda büyük ilgi görmesinin yanında kırsal da ekonomik, kültürel ve sosyal bir etkileşime izin verir. Oluşan ortam da paylaşılan sosyal ve kültürel gelenekler bir sonraki kuşaklara aktararak geleneklerin sürdürebilir olmasını sağlar. Genel de deve güreşlerinin organize edildiği lokasyonlar, kırsal yöreler olduğu için bu yörelerin sahip olduğu sosyal etkinlikler daha kısıtlıdır. Bu yüzden deve güreşleri gibi organizasyonlar binlerce insanın dahil olduğu, sosyalleşmenin ciddi ivme kazandığı dinamik bir yapı oluşturur. Bu yapı içersinde özellikle güreş sahalarında hazırlanan sofralarda yenilen yemekler önemli bir yer teşkil etmektedir. Yemek yemenin sosyalleşme de çok önemli bir yer tuttuğunu göz önüne aldığımızda özellikle deve güreşlerinde de ne kadar hayati bir merkez olduğunu da anlayabiliriz.

Deve Güreşleri Çilingir Sofralarını incelediğimizde ilk önce dikkat edilmesi gereken güreş sahalarının mimarisidir ve bu mimari içersinden katılımcıların konumlanmasıdır. Kurgulanmış olan veya doğal yapıya sahip olan güreş sahaları da katılımcıların ve deve sahiplerinin izlemek için konumlandıkları noktalar belli bir hiyerarşik düzen içersinde organik bir konsepte bağlı olarak gelişmektedir. Bu hiyerarşik düzen aynı zaman da katılımcıların yeme içme düzenini de oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Deve Güreşleri Sahalarında Çilingir Sofralarının Konumlanması (Tan, 2016).

Konum	Katılımcılar	Düzen	Sofra Tipi
0 Kot	deve sahipleri + bürokrat	oturarak	römork
1. teras	yöre halkı	ayakta	cepciler
1.düzlem	yöre halkı	oturarak	mangal & masa
1. düzlem	yürüme alanı	yürüme & ayakta	cepciler
2. teras	yöre halkı	oturarak	mangal & masa
2. düzlem	yöre halkı & yerli turist	yer sofrası & ayakta	cepciler
2. düzlem	yöre halkı	oturarak	römork

Güreş Sahalarının Düzeni, 2014 – 2018 arası farklı il ve ilçelerin Deve Güreşleri Sahası baz alınarak hazırlanmıştır (Tan, 2015)

2014 – 2018 yılları arasında ziyaret edilen Bozdoğan, Nazilli, Bayramiç, Ezine, Koçarlı, Kuyucak, Yenipazar, Çan, Selçuk, Özbey, Kuşadası, Çan, Salihli, Germencik, Incirlioğlu gibi güreş sahaları incelendiğinde yukarıda görünen sınıflandırılma yapılmıştır. Burada ki hiyerarşik düzen içerisinde en başta deve sahipleri ve yörenin belediye başkanı, siyasi parti başkanları, vali, kolluk kuvvetleri ve yörenin ileri gelenleri gibi izleyiciler oluşturmaktadır. Sıfır kotu olarak tabir edilen ilk sıradan sonra ise izleyici olarak yörenin yerli halkı, yöre civarından gelen halk ve de başka şehirlerden

gelen meraklı deve izleyicileridir. Bu düzen içersinde kurulan Çilingir Sofralarında *0 Kotu* hariç yenilen ve içilen gıdalar mevsimsel döngüler gözetilerek birbirine paralellik taşımaktadır. *0 Kotunda* ise tüketilen gıdalar aynı olmakla beraber güreşleri izlemeye gelen halka dağıtmak üzere hayrat yapıldığı da görülmüştür. Tüm bu düzen içersinde güreşlerin düzenlendiği mevsimsel döngüler ve yörenin sahip olduğu tarımsal pratikler, güreş severlerin hazırladığı Çilingir Sofralarının içeriğini birebir etkilemektedir.

Mevsimsel döngüler ve tarım pratiklerini dikkate aldığımızda Çilingir Sofraları için üretilen gıdaların bakliyat ve sebze temelli olduğu ortaya çıkar. Bu temel içersinde hayvansal protein olarak sınıflandıracağımız tavuk, dana eti, koyun eti kaynakları yer almaktadır. Tüketilen içecekler ise gene protein kaynaklı olan ayran veya sebze kaynaklı şalgam ama özellikle viski, cin, votka, rakı, bira, şarap, ev şarabı, süt, soda ve su oluşturmaktadır. Özellikle alkollü içeceklerin yoğun olarak tüketildiği güreş sahalarında rakı baş aktördür ve hemen hemen tüm sofraların vazgeçilmezidir. Çilingir Sofralarında resmi içeceğinin rakı olduğunu söyleyebiliriz. Rakı yanında sofralarda tüketilen ikinci en fazla içecek bira ve sonrasında ise şarap / ev şarabı almaktadır. Yöre halkı tarafından yerde ve masalarda kurulan çilingir sofralarında kadınlar arasında şaraba vişne suyu denilmektedir.

Sofralar için hazırlanan yemekler genel de bir gün öncesi öğleden sonrası saatlerinde kadınlar ve erkekler tarafından hazırlanmaktadır. Kadınlar ekseriyetle doğrama, pişirme, haşlama tekniklerini gerektiren gıdaları hazırlarken erkekler ise genelde kırmızı veya beyaz eti soslama, marine etmektedirler. Tüm bu aşamalar da aileler evin mutfağında ortak çalışmaktadır. Çok fazla emek istemeyen bu gıdalar hazırlanırken lojistik açıdan kolaylık olması yüzünden kırmızı / beyaz et ihtiyacı sabah güreş sahasına giderken il veya ilçenin kasabına uğranarak da doğrudan temin edilebilmektedir. Bir gün öncesinden yemek hazırlama römorkcular, masa mangalcıları, yer sofracıları için geçerli olup, ayakta ve cepciler bu hazırlama aşamasını yapmamaktadırlar. Cepci ve Ayaktacı olarak tabir edilen güreş izleyecileri ise kendi çilingir sofraları için gıdalarını güreş sahası çevresinde var olan ve gıda satan standlardan almayı tercih etmektedirler. Bu standlar sucuk ekmekci, köfteci, kuruyemişci, meyveci olduğu gibi güreşin düzenlendiği ilçelerin merkezindeki yiyecek ve içecek satan işletmeler de olabilmektedir.

Güreş sahasını en iyi açıdan izleyebilmek için özellikle römorkcular, masa ve mangalcılar, güreş sahasından bir gün önce akşam saatlerinde gelerek yer kapmaktadırlar. Bu aşamada aileden bir birey genel de sabaha kadar kalmakta ve aynı zamanda mangalcıbaşı olarak pişirme işlemini gerçekleştirmektedir. Mangalcıbaşı olarak tabir edilen kişi aile veya izleyici grubu içersinde yaşca en küçük olup aynı zaman da deve sonrası grubu evlerine götürmek için arabayı kullanmadan da sorumludur. Bu yüzden güreşler boyunca alkol almamaktadır. Deve güreşlerini izlemek için gelen tüm izleyiciler sabah saat on gibi güreş sahasına gelip Çilingir Sofralarını kurmaya ve bu esnada mangalları ateşlemeye başlarlar. Saat on ile onbir arasında ki

zaman içersinde genel olarak Çilingir Sofralarında tüketilen gıdalar soğuk mezeler, peynir ve bakliyat salataları olarak karşımıza çıkar. Saat onbir oniki gibi mangalın hazır olmasına bağlı olarak sofraların içine tavuk kanat, tavuk pirzola, kuzu pirzola, dana biftet, bonfile, dana etinden köfte, dana ve deve etinden sucuk dahil olmaya başlar. Çilingir sofralarında yemek yemek seremoniyal bir durumdur ve güreşlerin bitimine kadar devam etmektedir. Öğle saatlerinden sonra Çilingir Sofralarının temel yemeği meze ve ızgara et çeşitleri olmaktadır. Mezeler özellikle sebze ve yöresel ot orjinli olup haşlama ve kavurma tekniğine bağlı olarak hazırlanmaktadır. Ebegümeci, deniz börülcesi, sirken, hardal otu, arapsacı, turp otu gibi otlardan meze hazırlanırken haşlama tekniği kullanılırken sarmaşık, ısırgan otu, arapsacı, sineklik gibi otlara kavrulma tekniği uygulanmaktadır. Ama kavrulan yöresel otların üstüne evde pişirmeden farklı olarak yumurta eklenmemektedir. Yumurtalı olarak kavrulan herhangi bir otun ertesi gün güreş sahasında gün boyunca açıkta kalmasına bağlı olarak insan sağlığını olumsuz yönde etkilediğinden dolayı yumurta eklenmez. Haşlanan otlar ise zeytinyağı ile beraber asitlik verici olarak kullanılan limon, sirke veya turunçla harmanlanarak hazırlanır. Burada mezeler de turunç meyvesi kullanımı özellikle Kuşadası – Bozdoğan güzergahında düzenlenen güreş sahalarının sofralarında Aralık ve Ocak aylarında sıkça görülür. Haşlama ve kavurmada kullanılan ana yağ kaynağı yörenin zeytinyağıdır. Çilingir Sofralarında mangal için kuyruk yağı ve yemekleri hazırlama da zeytinyağından başka yağ kaynağı kullanılmamaktadır.

Bakliyat	Sebze & Otlar	Meyve	Hayvansal	İçecek
börölce	ebegümeci	mandalina	tavuk	rakı
nohut	cibez	kavun	Kırmızı et dana	bira
bulgur (buğday)	sarmaşık	karpuz	Kırmızı et koyun	şarap
fasulye	ısırgan otu	portakal	bal	viski
barbunya	arapsacı	ananas	yoğurt	cin
mercimek	maydanoz	elma		votka
buğday	roka	kivi		ayran
	şevketi bostan	avokado		soda
	deniz börölcesi	muz		süt
	turp otu	Susam (helva)		şalgam
	hardal otu	pekmez		meşrubat
	kaz ayağı	zeytin		su
	radika			
	kaya kuruğu			
	sirken			

Çilingir Sofraları Gıda Kaynakları (Tan, 2015)

Öğleden sonra yenen mezeler ve ızgaraların tüketim hacmine bağlı olarak kent meyhanelerinde, çeşme başlarında ve sıra gecelerinde de sıkça görülen bir gelenek olan *ara çay*'ı karşımıza çıkar (Adar vd., 2010:54). Ara çay genel olarak rakı arasında içilen çaydır. Deve güreşleri çilingir sofralarında ise içilen *ara çay* ise karşımıza çay, soda, süt, şalgam ve türk kahvesi olarak çıkar. Sabahtan başlanan yemek yeme merasimi ve tüketilen alkol oranına bağlı olarak vücut metabolizmasını dinlendirmek inancı ile gerçekleştirilen bu kısa yemek yeme molası sonrasında yemek yemeğe kalınan yerden devam edilir. Deve güreşlerinin bitmesine yakın akşam üstü saatlerinde Çilingir Sofraları meyve ve tatlıya döner. Yöre de yetişen mandalina, portakal, elma gibi çeşitli meyvelerin yanı sıra kivi, avokado, muz, ananas gibi farklı illerde veya ülkelerde yetişen meyvelere de sofralarda rastlanılır. Çilingir Sofralarında meyvelerin tüketim kültürü meyve & rakı olabildiği gibi meyve & viski ikilisi de olabilmektedir. Tatlı olarak ise genel de bal + meyve + ceviz + fındık karışımı hazırlaması kolay olduğu için

tercih edilir veya bir gün önceden hazırlanan bak kabağı tatlısı tüketilir. Ev de veya hemen o sırada *a la minute* hazırlanan tatlılar dışında standlarda satılan şambalı, halka gibi tatlılarda satın alınmak yoluyla Çilingir Sofralarında yerini alır.

Haşlama	yöresel otlar & bakliyat
Kavurma	yöresel otlar & kırmızı et & beyaz et
Izgara	kırmızı ve beyaz et
Kızartma	sebze
Çiğ	sebze & meyve
Dövme	bakliyat
Börek & gözleme	bakliyat & sebze & yöresel otlar
Fermente	turşular

Çilingir Sofrası Gıda Hazırlama Teknikleri (Tan, 2017)

Yörelere sahip olduğu farklı hazırlama ve işleme tekniklerine bağlı olarak deve güreşleri çilingir sofralarında genel de karşılaşılan ortak yemeklere örnek vermemiz gerekirse:

- Zeytinyağı içersinde çekışte kırmısı memecik tipi yeşil zeytin ve üstüne turunc sıkılmış versiyonu,
- Süzölmüş koyun yoğurdu ortasında erken hasat zeytinyağı ve serpilmiş Çine tipi kırmızı toz biber,
- Ezine koyun peyniri,
- Kırmızı köz biber; zeytinyağı ve sarımsak ile harmanlanmış,
- Kuru börölce salatası; taze soğan, zeytinyağı, limon suyu ve kekik ile harmanlanmış,
- Çiğ olarak taze soğan ve sarımsak,
- Biber, domates, hıyar, lahana turşusu,
- Cibez, arapsacı, semizotu, sirken, sarmaşık gibi yöresel otlardan hazırlanan haşlama veya kavurmalar; yoğurt dökölerek tüketilmektedir.
- Fasulye piyazı; zeytinyağ, sirke ve limon suyu, kuru soğan, siyah zeytin ve haşlanmış yumurta ile,
- Cingen pilavı; Tulum çökeleği, yeşil sivri biber, domates, limon, kuru soğan, maydanoz, kırmızı toz biber ve zeytinyağ ile harmanlanarak,
- Farklı otlardan hazırlanan gözleme veya börekler,
- Yoğurtlu veya sade köz patlıcan; sade versiyonu maydanoz, zeytinyağı ve kuru soğan / yoğurtlu versiyonu yoğurt, sarımsak ve zeytinyağı,

- Tarator soslu yöresel otlar, bakliyatlar ve sebzeler: Burada ki tarator sos zeytinyağı, limon veya sirke ve sarımsağın emulsifiye edilmesi ile elde edilir. Elde edilen tarator sosun içine haşlanmış olan otlar, közlenmiş biber, patlıcan gibi sebzeler veya avokado gibi meyveler eklenerek Çilingir Sofralarında yerini alır.
 - Izgara tavuk kanat, göğüs ve pirzola; zeytinyağı, tuz, karabiber ve kırmızı toz biber ile marine edilmiş,
 - Izgara sucuk; kullanılan sucuk dana veya deve etinden kasap sucuğu olup her kasabın kullandığı et ve baharat miktarı kendine has olmaktadır,
 - Izgara köfte; bir gün öncesinden evde hazırlanan versiyonunda dana – koyun kıyması karışık, kuru soğan, maydanoz ve baharat olarak özellikle kimyon / deve güreşi gününde kasaptan alınan hazır versiyonunda ise sadece kıyma ve baharat olarak karışık kasap baharatı olmaktadır,
 - Güreş sahalarından satın alınmak suretiyle Çilingir Sofralarında yerini alan kokoreç,
 - Barbunya pilaki; domates soslu ve maydanozlu,
 - Tatlı olarak sade ve fıstıklı helva
- (Aras; Pişkin; Zat, 2017:424).

KAYNAKÇA

Aras, N., Pişkin, N., Zat, E., (Ed.) (2017) Rakı Gastronomisi Türkiye'nin Çilingir Sofraları, Overteam Yayınları, İstanbul

Basmacı, F., Bengi, D., Erdinç, F., Pişkin, N., Sezer, S., ve Zat, E. (Ed.) (2010) Rakı Ansiklopedisi, Overteam Yayınları, İstanbul.

Çakmak D., Ögel K., Öncü F., (2001). 'Alkol Kültürü-1: Tarihsel Süreç ve Meyhane' içerisinde 'Bağımlılık Dergisi', İstanbul

Tan, H.G., Hız, G., (2016) , "The Tavernas an Example of a 'New' Public Space from The Ottoman Period Until Today", 12th International Conference "Standardization, Prototypes and Quality: A Means of Balkan Countries Collaboration", Kocaeli University, Kocaeli, 2015

Görseller, Tan, T., Nazilli & Koçarlı & Bozdoğan & Özbey & Bayramiç Deve Güreşleri Sahası, 2014 – 2018.

Yar, S. H. (2008). Osmanlı Sarayında Mutfak Kültürü ve Sofra Gelenekleri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Zat, V., (2002). Eski İstanbul Meyhaneleri, İstanbul, İletişim Yayınları.

Masa da Çilingir Sofrası, Özbey Sahası (Tan, 2015)

Kavurma Hayratı, Deve Güreşi Çilingir Sofrası, Koçarlı Sahası (Tan, 2015)

Masa Çilingir Sofrası, Özbey Sahası (Tan, 2015)

Yer Çilingir Sofrası, Özbey Sahası (Tan, 2015)

Masa Çilingir Sofrası, Nazilli Sahası (Tan, 2014)

Sac da et kavurma, Özbey Sahası (Tan, 2015)

TÜRKÜLERDE DEVE İMGESİ VE DEVECİ TÜRKÜLERİ

Ümral DEVECİ¹

Öz

Türküler, halkın yaşantısının her anına tanıklık edecek veriler içerir. Dolayısıyla bir çeşit sosyal tarih belgesi niteliği taşıyan türkü metinleri halkın yaşamından kesitler taşır. Özellikle konargöçer toplumlar, tüm varlıklarıyla birlikte türkülerini de gittikleri yerlere taşırlar.

Develer de atlar gibi konargöçer kültürün vazgeçilmez canlı unsurlarından biridir. Develer, göçebe kültürlerin taşınmasında, kervanlarda, savaşlarda, güreş sahalarında pek çok yerde gücünden ve dayanıklılığından faydalanan hayvanlar olmuşlardır. Özellikle sert karasal iklim şartlarının sürdüğü bölgelerin ve çöl coğrafyasının vazgeçilmezdirler.

Halk kültürüne ait pek çok üründe olduğu gibi yüzlerce türkü metninde de deve ve deveciliğe ait betimlemelere, imgelere rastlanmaktadır. Ayrıca devecilikle uğraşan hayatını deve yetiştiriciliğinden ve deve taşımacılığından kazanan insanların da türkülerde yer aldığı görülmektedir. Devecilik kültürünün aktarıldığı bu türkülerde halkın kendisine bu kadar yarar sağlayan bir canlının varlığına duyduğu bir nevi şükran duygusunu da yansıttığı görülmektedir. Anadolu coğrafyasında Erzurum'dan Niğde'ye, Konya'dan Burdur'a hemen hemen pek çok yörede develerin ve deveciliğin anlatıldığı türkülere rastlamak mümkündür. TRT Repertuarını ve türkü metinlerinin yer aldığı kaynak kitapları dikkate alarak bir kaçını örneklendirecek olursak, Erzurum yöresine ait "Ağ Deveyi düzde gördüm", Şarkışla yöresine ait "Ağ deveyi katerlemiş gidiyor", Finike yöresinden "Al devesi mor köşekli", Burdur'dan "Çek deveci develeri engine" ve "Devesi tuzdan gelir", Fethiye yöresinden "Deveciler getiriyor üzümü", Gaziantep'ten "Karşıdan gelir eli develi", "Kör deve" gibi pek çok türküyü saymak mümkündür.

Bu çalışmada develeri ve deveciliği konu alan, örneklem amaçlı rastgele seçilmiş türkü metinlerinin analizi yapılmaya çalışılmıştır. Türkü metinlerinde develerle yapılan taşımacılıktan, devecilik etnografyası bağlamında deve koşumlarından, aksesuarlarından, develerin fiziksel ve tepkisel özelliklerinden, deve ve sevgili arasında kurulan çağrışımlardan oluşmuş imgelerden söz edildiği görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkü geleneği, Türkü metni, deve, devecilik, imge

IMAGES OF CAMEL AND CAMELEER IN FOLK SONGS

Abstract

Folk song contains data that will testify to every moment of people's experience. Therefore, the folk song texts, which are a kind of social history documentary, have cross sections of people's life. Especially nomad societies, carry their folk songs with all their assets.

Camels, like horses, is one of the indispensable living elements of nomad culture. Camels have been animals that have benefited from strength and endurance in the transport of nomadic cultures, caravans, wars, wrestling in many places. It is indispensable for regions and desert geography, especially where severe continental climate conditions persist.

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi umraldeveci@gmail.com

There are many images of folk culture, as well as hundreds of folk songs in the form of imagery and images of camel and camel. It is also seen that the people who earn the money with camel culture and the camel transport are included in the folk songs. In nomadic culture, people have a sense of gratitude towards this animal because of too many giving benefits for people. It is possible to heard folk song about camel ; come across Anatolia from Erzurum to Niğde, from Konya to Burdur and to the many places. I would like to mention a few examples of the TRT repertoire and folk songs textbooks. I would like to mention a few examples of belong to Erzurum's region "Ağ Deveyi düzde gördüm", belong to Şarkışla region's "Ağ deveyi katerlemiş gidiyor", from Fenike "Ağ devesi mor döşekli",from Burdur "Çek deveci develeri engine"and "Devesi tuzdan gelir",from Fethiye region "Deveciler getiriyor üzümü",Gaziantep region "Karşıdan gelir eli develi" and "Kör deve" It is possible to count many folk songs.

In this study, an attempt was made to analyze randomly selected Turkish texts, which are related to camel and cameleer. It can be seen from the transportation made by the camel in the texts of folk songs, from the camel runs, accessories, the physical and reactionary characteristics of the camel, the images formed by the associations established between camel and lover in the context of camel ethnography.

Keywords: Folk song culture, folk songs textbooks, türkü, camel, images,

Giriş

Türküler, halkın yaşantısının her anına tanıklık ederek bir çeşit sosyal tarih belgesi niteliği taşırlar, türkü metinlerinin analizi bu açıdan önemlidir. Halkın yaşantısıyla ilgili pek çok veri kültürel bağlam içinde türkülerde yerini bulur. Özellikle konargöçer toplumlar, tüm varlıklarıyla birlikte türkülerini de gittikleri yerlere taşırlar. Konargöçer kültürün vazgeçilmez canlı unsurları olan hayvanlar arasında taşıyıcılık görevini yüklenen atlar da develer de önemli bir işleve sahiptir. Develer, göçebe kültürlerin taşınmasında, kervanlarda, savaşlarda, güreş sahalarında pek çok yerde gücünden, dayanıklılığından faydalanılan hayvanlar olmuşlardır, özellikle sert karasal iklim şartlarının hüküm sürdüğü bölgelerin ve çöl coğrafyasının vazgeçilmezdirler.

Halk kültürüne ait pek çok üründe olduğu gibi yüzlerce türkü metninde de deve ve deveciliğe ait betimlemelere, imgelere rastlanmak mümkündür. Ayrıca devecilikle uğraşan hayatını deve yetiştiriciliğinden ve develerle yük taşımacılığından kazanan insanların da, türkülerde, yaşamlarından kesitlerle yer aldıkları görülmektedir. Devecilik kültürünün aktarıldığı bu türkülerde, halkın kendisine bu kadar yarar sağlayan bir canlının varlığına duyduğu bir nevi şükran duygusunu da yansıttığı görülmektedir.

Anadolu coğrafyasında Erzurum'dan Niğde'ye, Konya'dan Burdur'a hemen hemen pek çok yörede develerden ve develerin maya, tülü, beserek, daylak, torum gibi farklı adlandırmalarından söz eden ve deveciliğin, devecilerin hayatının anlatıldığı türkülerle rastlamak mümkündür. TRT Repertuarını ve türkü metinlerinin yer aldığı kaynak kitapları dikkate alarak bir kaçını örneklendirecek olursak, Erzurum yöresine ait "Ağ Deveyi düzde gördüm", Şarkışla yöresine ait "Ağ deveyi katerlemiş gidiyor", Finike yöresinden "Al devesi mor köşekli", Burdur'dan "Çek deveci develeri engine"

ve “Devesi tuzdan gelir”, Fethiye yöresinden “Deveciler getiriyor üzümü”, Gaziantep’ten “Karşıdan gelir eli develi” gibi pek çok türküyü saymak mümkündür. Bu çalışmada içinde deve sözcüğü geçen ve deveciler için söylenmiş türkü metinleri dikkate alınarak metin merkezli çözümlemeler ve değerlendirmeler yapılmış deve imgesiyle kimi zaman gurbet, kimi zaman elem, bazen dert işaret edilmiştir. Sevgililerinde çeşitli özellikleriyle kimi zaman güzellikleriyle kimi zaman delişmen halleriyle kimi zaman onlara yüklenen dertler ve sorumluluklarla develerle özdeşleştirildiği görülmüştür.

Türkülerde Deve İmgesi

Türkü metinlerinde “deve” imgesi daha çok gurbet olgusuyla yer alır. Deve sözcüğü gurbeti, zorlukları, uzun yolları, gidip de gelmeyenleri işaret eder. Döneminin uzun yol şoförleri gibi düşünebileceğimiz deveciler de bu “gurbet” algısıyla genç kızların evlilik için tercih ettiği adaylar olmazlar. Bu yüzden pek çok türküde “Vermeyin beni deveciye” dizesine rastlanmaktadır. Yine pek çok deveci türküsü “Çek deveci develeri ...” dizesiyle başlar ki bu da devecinin develeriyle birlikte bulunduğu yerden uzaklaşmasının, çekip gitmesinin beklentisini ifade eder, bu dize günümüzde kullanılan “çek arabayı” deyimini de hatırlatır. “Kapının ardı gurbet” dizesinden de anlaşılacağı gibi uzun yıllar göçebe yaşamış sonradan yerleşik hayat geçmiş toplumumuzda gurbet, içinde ayrılığı, ölümü, hasreti ve sıra özlemi barındıran en travmatik olgulardan biridir. (Deveci, 2009: 56.) Toplumsal yaşamın ve buna bağlı gelenek ve göreneklerin sıkı bağlarla birbirine bağladığı insanlar, günümüzün bu anlamdaki kolaylıklarına ve iletişim ağlarına da sahip olmadıkları için bireysel hareket etmede daha tedirgin daha temkinli ve kararsızdılar, bulundukları ortamdan alıştıkları yerlerden ve insanlardan uzaklaşıp gitmek istemezlerdi. Bu yüzden de gurbet olgusu değişik biçimlerde halk kültürümüzde ve edebiyatımızda en çok kullanılan temalardan biri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Ignác Kúnos’un derlediği “Ben bir turna idim uçtum havaya/Kanadım kırıldı düştüm ovaya/Derdimi yüklettim beş yüz deveye/Bendeki elemi çeküp giderim.”(Kúnos,1998:35) dördlüğüyle başlayan ağıt-türküde olduğu gibi deve aynı zamanda dert taşıyan bir imge olarak da türkü metinlerinde yerini almıştır. Özellikle dördüğün son dizesindeki “Bendeki elemi çekip giderim” ifadesi devenin elemle ilişkilendirildiğini devecinin /ya da şairin deveyi yedine alıp gittiği gibi elemi de alıp gittiğini hayal ettiğine işaret etmektedir. Genellikle dert ya da elem diye adlandırılan durumun ağırlığı, bir insanın taşıyacağından fazla kabul edilir, devenin dayanıklılığı, taşıma gücü ve enerjisi kişinin derdini deveye emanetini hayal etmesine sebep olmuştur.

Türkmenlerin binek ve taşıma da kullandığı develer ile Türkmen kızlarının onlarla nasıl ilgilendiklerini türkü metinlerinde görmek mümkündür. Örneğin, Türkmen kızlarının çalışkanlığına gönderme yapmak ve günlük işlerini betimlemek adına “Türkmen kızı katarlamış mayayı²” dizesiyle türkülerde çokça karşılaşmak mümkündür.

² Dişi develerin “naka, maya, daylak-deve yavrusu anlamında da kullanılır-” gibi anıldığı bilinmektedir.

‘Maya katarlamak’ develeri peş peşe tek sıra halinde dizip yola koymak anlamına gelmektedir. Fethiye- Günlükbaşı yöresine ait hasret ve gurbet temalı “Türkmen kızı katarlamış mayayı (Aman aman aman mayayı öf)/ Aşıp gider şu karşiki kayayı/ Varıp da gider sılasının başına(Ya of aman aman aman)”(TRT Repertuar Nu: 1441) dizeleriyle başlayan türkü de bunlardan biridir. Yine Muğla yöresine ait 800 yıllık bir geçmişe sahip olduğu düşünülen Menteşe oğlu İlyas Bey ile Türkmen demircisinin kızı Feraye’nin aşkını anlatan, Feraye türküsünün metninde de aynı dizeleri görürüz: “Ferayidir kızın adı Ferayi/Yandım aman esmer yârim de Ferayi/aman da aman Ferayi/Türkmen kızı katarlamış mayayı” (Deveci, 2017: 321-323)

“Bir gater deve tülü³ beserek⁴/Çekip gider birim birim basarak/Gayet güzel amma boyu gısarak/Türkmen yaylasında bir gözel gördüm”(Altınok, 2003: 60-61) dördlüğüyle başlayan bir halk şairinin Türkmen kızına güzellemesinde de deve, tülü, beserek, maya gibi develerle ilgili adlandırmaların birlikte kullanıldığı görülmektedir. İlk dördlükteki sahnede develerin büyüklüğüyle ters orantılı bir şekilde kısa boylu tasvir edilen güzel bir Türkmen kızının, -içlerinde damızlık, dişi ve güreşçi, develerin bulunduğu- bir katar deveyi nazlı nazlı, birim birim basarak yedip gittiği aktarılıyor. Türkünün üçüncü dördlüğünde “Sırtına giyinmiş kutnu⁵dan saya⁶/Cemalin benzettim şu doğan aya/Zilifli ponçahlı⁷ bir tülü maya/Türkmen yaylasında bir gözel gördüm” dizeleriyle Türkmen güzelinin ayı andıran yüzü, yüzünü çevreleyen zülüfleri ve saçaklı süslemeleriyle dişi bir deveye benzetildiği görülüyor. Türkünün bir başka dördlüğünde ise “Gınalı elinde devenin dizgini/Çektiği deve de hecin⁸ azgını/Terketmiş yaylayı gider güz günü/Türkmen yaylasında bir gözel gördüm” dizeleriyle muhtemelen yeni evlenmiş eli kınalı bir Türkmen kızının, sonbaharda hırçın devesini çekerek yayladan uzaklaşması aktarılıyor. “Şeşine de kömür gözlüm şeşine⁹” dizeleriyle başlayan uzun hava bir Yörük türküsünün üçüncü dördlüğünde “Havayıdır deli gönül havayı/Ay doğmadan şavkı sarar ovayı/Kömür gözlüm katarlamış mayayı/Önü gök öncekli¹⁰ sunam geçti mi?” dizeleri içinde yine genç bir kız yaptığı işle özdeşleştirildiği görülüyor. Bu yüzden ‘maya katarlamak’ bir imge olarak genç kızların, kadınların yaptığı bir işe, sorumluluk alanlarına, çalışkanlıklarına ve kadınlarla -dişi devenin adı olan- mayanın göçebe hayattaki ilişkisine işaret ediyor.

Antalya-Finike-Turunçova köyüne ait “Al devesi mor köşekli^{11 12}” türküsünün ikinci dördlüğünde de “Sürüp gider yaylasına/Kilim sermiş mayasına/Az verdim (de)

³ Tülü: Güreşçi deve

⁴ Beserek: Damızlık deve

⁵ İpekle karışık pamuktan ya da sadece pamuktan dokunmuş, kalın ve ensiz bir çeşit el dokuma kumaş.

⁶ Kadın giysisi, iş önlüğü

⁷ Zülüflü saçak

⁸ Hecin: Tek hörgüçlü deve.

⁹ Ziya Ünsal, Unutulmuş Bir Yörük Türküsü (Uzun Hava). <https://www.pusulahaber.com.tr/unutulmus-bir-yoruk-turkusu-uzun-hava-4760yy.htm>, Erişim Tarihi:04.01.2018

¹⁰ Gök öncek: Yörüklerde ve bazı Toros köylerinde daha çok kızların ve genç kadınların kullandığı, kenarlarında kırmızı tokaları olan, elde yapılmış, nazar değmesin diye çivit mavisi kumaş kullanılan önlük.

¹¹ Köşek: Deve yavrusu

çok yalvardım/Ben bu kızın anasına” dizeleriyle zengin biriyle evlendirilmiş bir genç kıza güzelleme vardır. ‘Mayaya kilim sermek’ ifadesiyle develerin aksesuarlarından biri olan kilimle deveyi giydiren bir genç kadın betimlenmiştir. Kütahya yöresine ait “Ayağına giymiş kara yemeni / Dolanma sevdiğim del[i] ettin beni/ Köylü düşman olsa sararım seni/ Meğer kurşun ile vursalar beni” (TRT Repertuar Nu: 4521.) dörtlüğüyle başlayan aşkı anlatan türkünün ikinci dörtlüğünde “Develer içinde buldum celeb/ Dolanıp geliyor Şam’ı Haleb’i/ Yârimin saçları urgan kelebi/ Yel estikçe döğer ince belini” dörtlüğüyle devam ediyor. Celeb Anadolu da kesilecek havyan ticareti yapan kişilere verilen bir adlandırmadır. Böyle bir sevda türküsü içinde yer alması ve aşığın, develer içinde gidip Şam’ı, Haleb’i dolaşıp gelen celeb bulması ilginçtir. Türkünün içinde âşık olunan kızın tasvir edildiği görülüyor, kızın ayağında deriden yapılmış kara yemenileri var saçları urgan kelebi gibi kalın, gür bir yığın şeklinde toplanmış. Kızın saçlarının yel estikçe belini dövmesi ise bu saçların oldukça uzun olduğunu göstermekte. İlk dizedeki “Dolanma sevdiğim del’ettin beni” dizesiyle, ikinci dörtlüğün “Dolanıp geliyor Şamı Halebi” dizeleri arasında da dikkat çeken bir paralellik var. Sanki şair celeb ile sevgiliyi örtüştürüyor. Celebin kesilecek hayvanların ticaretini yapması ile yârın deli eden halleri her ikisini de belki acımasızlık açısından benzer kılıyor. Niğde yöresine ait “Çek deveci develerin sulansın/Sulansın da dört bir yanı bulansın/ Herkes sevdiğini alsın dolansın” (Demirci, 1938: 28) dilek dizeleriyle başlayan türkünün ikinci bölümünde “Çek deveci develerin harıma/ Yük vurmuşlar üç yaşında toruma/ Hasret kodu kader, beni yârime” dizeleriyle devam eden türkü, başkasıyla evlendirilen bir genç kızın ardından yakılmıştır. “Yük vurmuşlar üç yaşında toruma” dizesi hem gerçek anlamıyla henüz yük taşıması uygun olmayan genç deveye yük vurulması biçiminde, hem de evliliğin yükünü henüz taşıyamayacağı düşünülen bir genç kızı işaret etmek için kullanılmış olabilir. “Çek deveci develeri engine” türküsünün kavuştak dizelerinde “Develi daylak /severler aylak/Sen kimin yârisin/Her yerin oynak” (TRT Repertuar Nu: 1441) dörtlüğünün ilk dizesinde ‘Develi’ yer adı olarak geçmekte ‘daylak’ ise genç dişi deve anlamına gelmekte olup yaşadığı yer adına gönderme yapılarak dörtlüğün ilk dizesinde Develili genç bir kızdaki söz edilmektedir. Burada ve benzer türkü dizelerinde de görüldüğü üzere genç kız, genç dişi deveye benzetilirken “her yerin oynak” dizesiyle de o yaştaki develerin delişmen haliyle ilgi kurularak aktarılmıştır. Görüldüğü üzere türkülerde develer ve develere verilen değişik adlandırmalar, gönderme ve çağrışım yoluyla farklı şekillerde, kimi zaman da sevgiliye gönderme biçiminde imgeleştirilerek kullanılmıştır.

Deveci Türküleri

Anadolu’da bugün de hâlihazırda dillendirilen doğrudan “Deveci”ye seslenen “Çek deveci develeri ...” kalıp ifadesiyle başlayan pek çok türkü metni ve varyantları bulunmaktadır. “Engine, harıma, üzüme, yokuşa, yaylaya, ırmağa, düze” gibi yer adları işaret edilerek, kimi zaman da “Urum, Lamse” gibi özel yer adları verilerek deveciden,

¹² *Antalya Türkü Sözleri*, Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
<http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/TR,67461/antalya-turku-sozleri.html>

develerini oraya çekmesi ya da oradan uzaklaştırılması istenmektedir. Pek çoğu uyak düşürmeyle ilgili dizeler olsa da metin bütünlüğü içinde anlamı zenginleştirmeye katkı sağlamaktadırlar. Örneğin; “Çek deveci develeri engine/Şimdi rağbet güzel ile zengine” (TRT Repertuar Nu: 3744, 3427) dizelerinde her ne kadar “engin/zengin” sözcükleriyle uyak düşürülmüşse de dize bütünlüğü içinde sözcüklerin anlamca değeri vardır. “Engin” sözcüğü daha çok denizi çağrıştırırsa da, halk arasında ova içinde kullanıldığı da bilinmektedir. TDK’nin Büyük Türkçe Sözlüğünde ‘engin’ sözcüğünün pek çok anlamı olduğu görülür: “Ucu bucağı görünmeyecek kadar geniş, yüksekte olmayan alçak yer, bulutlu hava, değer ve fiyatı düşük olan şey” bu anlamlardan birkaçıdır. Bu dizelerde bir sevdâ sitemi sezilmektedir. Devecinin develerini çekip engine doğru uzaklaşmasının istenmesi/ya da kendisinin bunu istemesi orada umduğunu bulamayacağını da işaret etmektedir. Aynı zamanda devecilerin, toplumun genel geçer değer algısına göre zengin olmadıkları, dolayısıyla zenginler gibi kabul görmedikleri, yaşamlarının büyük bölümünü yollarda kimi zaman kızgın güneşin altında, kimi zaman karda yağmurda geçirdikleri, iklimsel değişimlerin görünümelerini de etkilediği ve emekçi oluşları dolayısıyla zenginlere göre daha çok yıprandıkları için durumları toplumsal kabulün güzellik anlayışıyla da örtüşmeyecektir. Ayrıca, yukarıda da örnekleri verilen türkû dizelerinden de anlaşıldığı üzere, devecilerin uzun süreler evlerinden uzakta gurbette oluşları da gerek kızlar gerek aileleri tarafından kabul görmemelerine gerekçe olmuştur. Bu yüzden de devecilere, develerini çekip gitmek düşmüştür. Bu kalıp dizelerin pek çok türkûnün başlangıç dizesi olmasının nedenlerinden biri de bu dramatik durumu yansıtılması olsa gerektir. Konya Meram yöresine ait yöre ekibinin seslendirdiği türkûde “Çek deveci develeri yokuşa/Siyah perçem ak gerdana yakışa” (TRT Repertuar Nu: 3744) dizeleriyle başlar. “Çek deveci develeri sulansın/Sulansın da akan çaylar bulansın” dizeleriyle devam eden türkûnün kavuşta dizeleri ise “Develeri daylak, severler aylak/Sen kimin yârisin her yanın oynak- Meram yolunda şişe belinde/Yollara düşmüş kendi halinde” biçimindedir. Evliya Çelebi’nin de güzelliğini övdüğü Konya-Meram, tarih boyunca bağlarıyla ve üzümleriyle ünlü bir eğlence ve gezinti merkezi olması sebebiyle bu metindeki gibi türkûlere de konu olmuştur. Kavuştağın son iki dizesinde “Meram yolunda şişe belinde/Yollara düşmüş kendi halinde” dizeleri devecilerin de uzun yolculuklardan sonra Meram bağlarını ziyaret ettiklerini ve orada eğlendiklerini aktarılmaktadır. Bu türkûnün Konya-Aksaray, Konya-İlgın varyantları da bulunmaktadır, benzer yapı ile oluşmuş türkû metninde genellikle kavuştağlar aynı olup ana dizeler değişiklik göstermektedir.

Fethiye Kokmaz’dan derlenen Aksaray Develisi (İlgın Folkloru, 1945: 38) diye anılan “Devem yüksek atamadım urganı/Susadıkça ver ağzıma gerdanı” dizeleriyle başlayan türkû cinsel çağrışımları olan bir türkûdür: “Çek deveci develeri harıma/Yük vurmışlar üç yaşımda toruma//Çek deveci develeri yokuşa/Kar memeler birbirine tokuşa//Çek deveci develeri sulansın/Akan çaylar birbirine ulansın//Çek deveci develeri engine/Deyyus baban vermemiş mi dengine//Çek deveci devleri yayladan/Sensin beni gâvur dölü böyle’dan//Çek deveci develeri ırmaktan/altın yüzük kaydı düştü parmaktan//Devem yüksek atamadım kilimi/Susadıkça ver ağzıma dilini” dizeleri

sevdiği kızın bir başkasına verilmesini kabul edemeyen devecinin sitemli ve cesur söylemini dillendirmektedir. Dizelerde geçen “kar memelerin birbirine tokuşması, akan çayların birbirine ulanması, susadıkça ver ağzıma gerdanı/dilini” gibi ifadeler benzerlerini Karacaoğlan’ın şiirlerinde de gördüğümüz gibi erotik göndermeleri olan söyleyişlerken, “deyyus baban, gavur dölü” gibi küfür içeren ifadelerin de dizelerde yer aldığı görülmektedir. Halkın günlük yaşamında yer alan bu tür söylemlerin, doğal olarak edebi sözlü kültür ürünlerine yansıdığı da bir gerçektir. “Çek deveci develeri engine/Deyyus baban vermemiş mi dengine” dizeleri toplumda devecilere kız vermeme tavrına ya da deveciyle evlenmek istemeyen kızlara bir nevi ironik bir göndermedir. Bu türkü aynı zamanda mani dörtlüklerinden kavuştaklarla genişletilmiş bir oyun havasıdır: “Develeri daylak /Severler aylak/Sen kimin yârisin/ Her yanın oynak”, “Develi densiz/Ben olmam sensiz/Gerdanı bensiz/Dinsiz imansız”, “Çok sallama göbeği/Düşürsün bebeği/Bebek girdi yaşına/Şapka ister başına”, “Olur mu böyle/Gider mi böyle/Şişe belinde/Kadeh elinde”, “Meram yolunda/Kızlar koynunda/Kendi halinde/Yâri yanında”, “Yanar ağlarım/Yazma bağlarım/Kınaman beni/Gönül eğlerim” bu ve benzeri mani dörtlüklerinin türkünün varyantlarında ve diğer türkülerde de kavuştak olarak kullanıldığı görülmektedir.

Burdur (Altınyayla-Dirmil) yöresine ait “Çek deveci (aman) develeri engine/(canım engine gülüm)/Şimdik rağbet güzel ile zengine(yar zengine canım zengine gülüm)” kalıp dizeleri ve vurgulu deyişleriyle başlayan türkü (TRT Repertuar Nu: 3427), “Devem (Devesi) vardır densiz/Gerdanı var bensiz/Ben olmam sensiz/Güzel (sen de) durma bensiz” mani dörtlüğüyle devam eder. İlk iki dizedeki devenin densiz olması ile sevdiği kızın gerdanın bensiz oluşu uyak düşürme çabasıyla birlikte iki olumsuz durum olarak dizelerde yer almıştır: “Densiz” sözcüğü daha çok insanların hadsizliğini anlatmak için kullanılan yakışıksız, saygısız ya da beklenilenin dışında davranışları hareketleri içeren anlamlar ifade ederken, bu dizelerde deve/ya da dolaylı yoldan sevgili için kullanılmış olduğu düşünülebilir. Göçebe kültürlerde insanların hayvanlarına örneğin atlarına, develerine verdikleri önem ve onları adeta evin bir ferdi gibi saydıkları bilinir. At için “yiğidin öz kardaşı” tanımlaması yıllarca kullanılmış ve pek çok metinde karşımıza çıkmıştır. Yukarıda sevgiliyi işaret eden imgeler olarak kullanılan daylak, torum örneklerinde olduğu gibi densiz deve ile yine gerdanı bensiz diye vurgulanan kızın pervasızlığının işaret edildiğini düşünmek mümkündür. Eski güzellik anlayışı çerçevesinde klasik ve halk şiirinde “ben”in genç kadınların yüzünde boynunda gerdanında bir güzellik unsuru olarak varlığından sıkça söz edildiği yüzlerinde ben olmayan kadınların yüzlerine ben çizdiği de bilinmektedir, sonraki “Ben olmam sensiz/Güzel (sen de) durma bensiz” dizelerinde ise sevgiliye olan duyguları ve ondan beklentileri daha net belirtilmiştir. Türkü, kızın nazikliğine ve zenginliğine gönderme yapan “Öpmelere yazık/Sıkmalara nazık/Sıkıştırmış kollarını/Altın gümüş bilezik” dizeleriyle devam eder, takip eden ve ayrılığı anlatan “Çek deveci (aman)develeri sulansın (amman yar yar amman)/Sevip sevip ayrı düşen dolansın (yar dolansın amman yar yar amman) ikili dizesinin ardından yine aşığın ulaşamadığı sevgiliye olan duygularının aktarıldığı mani dörtlükleri gelir: “Köye varasım geldi/Yâri

göresim geldi/Pencereden görünce/Camı gırasım geldi". Son mani dörtlüğündeki "Devesinin çanına/Gerdanının benine/Al yanağın gülüne/Saçlarının teline" güzellemesi ilk mani dörtlüğündeki "Devesinin çanına" dizesi dikkate alındığında "Devesi var densiz" dizesinin daha doğru olabileceğini teyit ediyor. Dolayısıyla türkü metninde sözü edilen güzelin tıpkı Yörük ya da Türkmen kızları gibi deve bakımıyla uğraştığı aktarılıyor.

Fethiye yöresine ait bir deveci türküsünde, "Deveciler getiriyor üzümü/Otururken bağladılar gözümü (Ben yandım efem)¹³" ile takip eden dizelerdeki "Deveciler getiriyor inciri/Gollarıma bağladılar zinciri (Ben yandım efem)" ifadeleriyle yörede yetiştirilen ürünlere gönderme yapılıyor. Devecilerin develeriyle taşıdıkları ürünlerden söz eden ve o dönemdeki ticaretle ilgili veriler de içeren bu türkü "Deveciler gide gide yol oldu/Bizim eller geride galıp yel oldu(Ben yandım efem)" dizeleriyle tamamlanıyor. Bu dizelerden de anlaşılacağı üzere yöresel ürünler satılmak üzere uzak pazarlara yine develerin sırtında taşınıyor.

Karaman-Taşkale yöresine ait "Deveciler katar katar" türküsünde (Tekin,2015: 235) "Verme beni deveciye" bağlantı dizesiyle genç bir kızın yakarışı dile gelir: "Deveciler katar katar/zincirleri suya batar/Ayrılık ölümden beter/Verme beni deveciye" Bu dizelerle ayrılığın ölümden beter olduğuna vurgu yaparak evden ve köyünden uzaklaşmak istemediğini ailesine anlatmaya çalışan kızın, ikinci dörtlükte "Bubam da çifte getti mi/Heybede azık bitti mi/Analık keyfin yetti mi/Verme beni deveciye" dizeleriyle hem annesine hem babasına kendisine artık bakamayacakları için mi evlendirdiklerini sitemli bir deyişle dillendirdiği görülür. Üçüncü dörtlük Devecilerin yaşantılarını resmeder: "Devecinin yükü şeker/Şehirden şehre çeker/Anası dul oğlu bekâr/Verme beni deveciye" "Anası dul oğlu bekâr" ifadesi, devecilerin bütün ömürlerini yollarda geçirmek zorunda kaldıklarını evlenen kadınların adeta dul gibi yaşadığını, pek çok deveci gencin de bu yüzden bekâr kaldığını vurgulamaktadır. Umudunu yitiren ve yakarışları karşılık bulmayan genç kızın son sözleri de şu dizelerde yerini bulur: Deve deveye dizildi/Dizimin bağı çözüldü/Aklım kesti verecekler/Gözlerimden kan süzüldü". En son olarak kardeşinden medet uman genç kızın "Gara çadır ılgın ılgın/Kardaş tabancanı doldur/Zalim analığı öldür/Verme beni deveciye" sözleriyle annesinin üvey oluşuna vurgu yaparak bu yüzden deveciyle evlendirileceğini aktarıyor. Hikâyesi içinde olan bu türkü metninde de, devecilerin yaşantılarından ve çektikleri sıkıntılardan kesitler bulmak mümkündür. Benzer bir türkü de Adana-Kozan yöresine ait "Devecioğlu bayırına" dizesiyle başlayan mani dörtlüklerinden oluşan bir kına havasıdır.(TRT Repertuar Nu: 4440) Deveci ile evlenmek istemeyen kızın duygularının yer aldığı dizelerde kız büyüklerine adeta yalvarır: "Devecioğlu bayırına/At örklerler çayırına/Ölmüş ananın hayırına/Vermen beni Develi'ye//Baba ekinin bitti mi/Kardaş ekmeğin yetti mi/Elkızı keyfin yetti mi/Verin beni Develi'ye//Bostana biber ekerler/Onu kökünden çekerler/Gurbet ele giden kızın/Gözüne Sürme çekerler" dizeleri genç kızın babasına ağabeyine, üvey

¹³ *Türkü Dostları*, <https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=6937>, Erişim Tarihi: 04.01. 2018.

annesine tüm yalvarmalarına rağmen gelin gitmek zorunda kaldığını göstermekte, özellikle son dizelerdeki ‘bostana biber ekip onu kökünden çekip çıkarmaları’ ifadesi kızın köklerinden kopup gurbete gitmek zorunda kalışının acısını da ifade etmektedir.

Deveci ile evlendirilmek istemeyen bir kızın duygularının ve devecilere bakışının aktarıldığı bir başka türküde Gaziantep yöresine ait uzun hava bir kına ağıttır.(TRT Repertuar Nu: 595) Mani dörtlüklerinden oluşan bu türkünün ilk iki dörtlüğü çift söylemlidir, hem kızın hem de kızı deveciye veren-muhtemelen babadiger bir kişinin ağzından karşılıklı olarak aktarılmaktadır: “Develerim gelir yanaşmaz/Düğmelerim dardır kavuşmaz/Vermen beni deveciye/Huyum ellere yakışmaz//Develerin gelir yanaşır/Düğmelerin boldur kavuşur/Verdik seni deveciye/Huyun ellere yakışır”, sonraki dizelerde adeta genç kızın isyanı yansır: “Sofraya diktim kaşığı/Hopladım düştüm eşiği/Vermen beni deveciye/Bir gız evin yakışığı//Ok muyudu çok muyudu/Bir kız eve çok muyudu/ Yıkılı kalası evinizde/Bir menendim yok muyudu/N’oldu babam n’oldu/ Sararıp gül benzin soldu/Bir gün duyan gızın öldü/Vermen beni deveciye//Ganende gan titirer/Yürekte can titirer/Gece üryamda gördüm/Bütün azem titirer.” Bu dizelerde babasına seslenen ve bu evliliğin sonunda onu öldüreceğini söyleyen kızın, evlilikle ilgili olarak yaşadığı tüm sıkıntıları da türküye yansıttığı görülür.

Sadece devecilerle evlenmek istemeyen kızların değil, devecilerinde bu meslekle ilgili pek çok sıkıntıları vardır. Dervent Deresi olarak kayıtlara geçen aslı Derbent Deresi olan ve varyantları bulunan Denizli yöresine ait olay bağlamlı türkü, işlerini yaparken hava koşullarına yenik düşüp hayatlarını kaybeden devecilere, Deveci Musa nezdinde yakılan bir ağıttır: “Derbent deresine duman bürüdü/Yedi deve ile Musam yürüdü/Musamın ciğeri mosmor oldu çürüdü/ Derbent dereleri dar geldi bana/Vadesiz ölümler zor geldi bana” diye başlayan türkünün üçüncü bendinde “Derbent deresinden biz de geçelim/Sılaya varmaya yollar açalım/Deve kirasından biz vazgeçelim/Yıkıldı develerim kaldıramadım/ Tutuldu dillerim söyleyemedim” dizeleri, deveciliğin hiç de kolay bir meslek olmadığını, iklim ve coğrafi koşulların, devecilerin ve deve kervanlarının işlerini zaman zaman çok zorlaştırdığını hatta bu uğurda, devecilerin canlarını mallarını kaybettiklerini ifade etmesi açısından dikkat çekicidir.

Görüldüğü üzere, türkü metinlerinde, develerle yapılan taşımacılıktan, devecilik etnografyası bağlamında devecilerin giyim kuşamlarından, deve koşumlarından, zincir, urgan, çılbr, kilim, çan gibi aksesuarlarından, develerin fiziksel ve tepkisel özelliklerinden, deve ve sevgili arasında kurulan çağrışımlardan oluşmuş imgelerden söz edildiği görülmektedir. Ayrıca devecilerin develeriyle bulundukları yörenin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla şeker, tuz, üzüm, incir gibi ürünler ve mallar taşıdıklarını, pek çok coğrafi yere ve yerleşim yerlerine Develi ilçesi, Deveci Dağı, Devocioğlu Bayırı gibi deve ve devecilikle ilgili adlar verilmiş olduğunu bu türkülerden öğrenmek mümkündür. Develerin katar katar gidişi, arka arkaya dizilişi, develerin yokuşa, bayıra, düze çekilmesi, sırtlarına urgan ya da kilim atılması gibi devecilik

kültürüne özgü rutin hareketlerin ve davranışların da türkülerde betimlendiği de görülmektedir.

Deve sözcüğünün imge olarak kimi zaman gurbet, sıla gibi olgular ve kavramlar için kullanıldığı görülmekle birlikte, pek çok türkü metninde sevgiliyle de devenin/mayanın/daylağın, torumun özdeşleştirildiği görülmüştür. Bunu aynı zamanda deveciler develerini ne kadar sevdiğinin bir göstergesi olarak kayıtlamak mümkündür. Deveci türkülerinin, deveci kültürüne veri sağlayacak bir belge değeri taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir. Devecilerin yaşam biçimlerinden sıkıntılarından beklentilerinden umutlarından sevdalarından dem vuran türkülerle, bugün artık sınırlı sayıda devecilikle ilgilenen toplulukların geçmişine dönük bilgiler edinilebilir. Devecilik, hem zor bir meslek olması hem de bu işi yapanların her dem uzaklara yolculuk etmek zorunda kalmalarından dolayı, getirisinin de yüksek olmaması sebebiyle devecilere kız vermek istenmemesinden ya da kızların devecilerle evlenmek istememesinden sosyal bir gerçek olarak türkü metinlerinde söz edilmektedir.

KAYNAKÇA

Demirci, Y. Z. (1938). *Anadolu Köylerinin Türküleri*, İstanbul.

Deveci, Ü. (2007). DenizÜstü Köpürür, (*Muğla Türküleri -Metin Toplama ve Tasnifi-*), Muğla: İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

İlgın Folkloru 1.kitap. Oyun Havaları (1945). Konya: Konya Halkevi Tarih Müze Komitesi Yayınları, Seri 1, Sayı 1.

Kúnos, I. (1998). *Türk Halk Türküleri*, Haz.:Doç. Dr. Ali Osman Öztürk, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tekin A., Emine T. (2015). “Âşık Onguni ve Gülenay - Şiir ve Besteleri”, *Karaman Türküleri - Hikâye ve Notalarıyla*, Birinci Basım, Mayıs.

Web Siteleri

Antalya Türkü Sözleri. Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

<http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/TR,67461/antalya-turku-sozleri.html>, Erişim Tarihi: 10.08.2017.

Nota Arşivleri.

<http://notaarsivleri.com/turk-halk-muzigi.html>, Erişim Tarihleri: 30.03.2016.

http://www.notaarsivleri.com/NotaMuzik/gesi_baglarinda_dolaniyorum.pdf, Erişim Tarihleri: 02.12.2017.

Türkü Dostları, <https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=6937>, Erişim Tarihi: 04.01. 2018.

TRT Nota Arşiv, <http://www.trtnotaarsivi.com>

Ünsal Ziya, Unutulmuş Bir Yörük Türküsü (Uzun Hava).

<https://www.pusulahaber.com.tr/unutulmus-bir-yoruk-turkusu-uzun-hava-4760yy.htm>, Erişim Tarihi: 04.01.20.

SOSYAL BİLİMLER POSTER SUNUMLARI

RE-IMAGINING THE FEAR OF A ‘FEELING’ ANIMAL: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH TOWARDS “THE STORY OF THE WEeping CAMEL”

İlkay Can İPEKÇİ¹

“AĞLAYAN DEVENİN HİKÂYESİ” BELGESELİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: GÖZYAŞI VE HİSLER ÜZERİNE DİSİPLİNLER ARASI YAKLAŞIM

Öz

Konu: “Ağlayan Devenin Hikâyesi” (The Story of the Weeping Camel) adlı belgesel, Görsel Antropoloji, Karşılaştırmalı Psikoloji, Müzik Psikolojisi, Duygu Psikolojisi (Psychology of Affect) ve Kültürel Antropoloji (Ritüel odaklı) perspektifinden incelenecektir. Amaç: Belgeselde, anne devenin dünyaya getirdiği yavrusunu emzirmek istememesi konu edilir. Sorunu gidermek için uygulanan yöntemlerden biri Hoos ritüelidir. Bu ritüel deterapötik olarak kullanılan müziğin hem hayvan hem de insan psyche’si hakkında neler anlatabileceği tartışılarak, alandaki ‘antromorfizm’ iddialarının yeniden değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Müziğin psikolojik sorunların çözümünde kullanımının hayvan-insan ‘karşıtlığı’ bağlamında irdelenmesi istenmektedir. Deve örneğiyle hayvanların ‘acıyı’ hissedip hissetmediklerinin İbn-i Heysem gibi İslam âlimlerinin düşünceleri, güncel Deneysel ve Karşılaştırmalı Psikoloji ve Müzikoloji’nin sunduğu veriler (Patel, Demorest, Slobada, Cross vb.) ışığında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem: Literatür Taraması, Görsel Etnografi Eleştirisi

Moğolistan’da göçebe bir ailenin gündelik yaşamından kesitlerden sunan 2003 yapımı belgesel hakkında kısa bir bilgilendirme yapıldıktan sonra, belgeselden bazı sahneler izletilecektir. Belgeseldeki ağlama edimi psikolojik ve fizyolojik yönleriyle irdelendikten sonra literatürdeki ‘Sadece insanlar ağlayabilir, hayvanlar biyolojik bir tepkime olarak gözyaşı döker’ görüşü farklı bakış açılarıyla yeniden değerlendirilecektir. Müziğin insan ve hayvan beyni üzerindeki etkilerinden söz edildikten sonra, deve ve yavrusu arasındaki ilişki Winnicott’ın annelik ve çocuk kuramları dâhilinde yorumlanacaktır. Bu interdisipliner yaklaşımla amaçlanan, belgesellerin antropolojik çalışmalara kaynaklık edebilme gücünün vurgulanmasının yanı sıra gelişmiş beyinlere sahip olmadıkları iddiasıyla duygulardan ve düşünme yetisinden koparılmış hayvanların alandaki tartışmalı konumunun, deve örneğiyle yeniden değerlendirilmesidir. Belgeseldeki müzik ritüelinin ise deve yetiştiriciliğine dair kuramsal ve pratik alanda sağlayabileceği faydalar üzerine düşünmeyi teşvik etmektir.

Anahtar Kelimeler: Deve, İnsan-hayvan ilişkisi, Müzikle tedavi, Görsel Antropoloji, Karşılaştırmalı Psikoloji

Introduction

Ask any ordinary layperson, who lives with their pets, whether animals could feel, the answer would most likely be, “Of course, they do”. Not only do most people believe that animals could experience many emotions and feelings as we do, but they would also state that they have witnessed it before many times, recounting the first time

¹ Araştırma Görevlisi, Yeditepe Üniversitesi

they saw their pet cry. On the other hand, a large number of scientists wouldn't approve such an 'anthromorphizing' stance (Anderson & Adolphs, 2014), calling for a less subjective approach for the study of animal emotions. They point to the scientific findings, which support the view that, although animals could cry (a bodily reaction to certain stimuli), they are incapable of weeping, which is the production of emotional tears (Vingerhoets, 2013, p. 33). The scientific circles remain relatively skeptic towards anthromorphizing tendencies, yet there are several scientists, who believe that the examination of animal minds, disregarding their emotional experiences, would be inaccurate and incomplete. One of these scientists, Marc Bekoff, a professor emeritus of Ecology and Evolutionary Biology at the University of Colorado, in *The Emotional Lives of Animals: A Leading Scientist Explores Animal Joy, Sorrow, Empathy – Why They Matter* (2007) writes: "Knowing that animals feel — and being able to understand them, when they express joy, grief, jealousy, and anger — allows us to connect with them and also to consider their points of view, when we interact with them. Knowledge about animal passions should make a difference in how we view, represent, and treat our fellow beings".

Bearing the significance of studying animal emotions and how it might benefit us in understanding our complex psyches more in depth, this paper will investigate the perplexing question of whether animals could weep, through the analysis of the documentary 'The Story of the Weeping Camel'. Starting with the examination of particular classical and contemporary studies on animal emotions and feelings from various disciplines, the focus of the paper will be directed towards the use of music on the regulation of the lives of animals, and whether documentaries as main sources of visual anthropology, as in the case of 'the Story of the Weeping Camel', could benefit us in comprehending the minds of animals, and hence, contribute to our mutual relations. One of the goals of this paper is to review certain prominent works in the fields of ethology, neuroscience, comparative psychology, evolutionary anthropology, and musicology. Doing so, it aims to encourage the pertinent readers to re-consider the recurring questions in the study of animal emotions, and using the example of the documentary herein, whether camels can be suitable research agents that could provide satisfying answers to these inquiries. In addition to these, the paper will incite the re-evaluation of the high status of the 'so-called' objective methodologies of 'hard sciences' in studying animal emotions, arguing for the usefulness of methodologies of fieldwork, participant observation, and anecdotes in the field of comparative studies.

The Story of the Weeping Camel

As a first step, it is necessary to provide a brief synopsis of the documentary in order to achieve a desired level of clarity, as the scenes are discussed. *The Story of the Weeping Camel* (2003) is a documentary drama written and directed by Byambasuren Davaa and Luigi Falorni, who spent over a month in Gobi Desert with the goal of capturing the performance of an idiosyncratic ritual called *Hoos*. The documentary is categorized under the heading of 'documentary drama', a type of hybrid documentary

that features re-enactments of certain events, since it experiments within the typical boundaries of fiction and documentary, competently fusing the ethnographic account of a nomadic Mongolian family, whose subsistence mostly relies on camel herding.

The eighty-seven-minute documentary principally focuses on a failed care-bond between a newborn albino colt, Botok, whose protracted labor physically exhausts the mother camel, Ingen Tenne, causing her to refuse Botok as her colt. Following a couple of unsuccessful attempts to reconcile the colt with its rejecting mother such as the sprinkling of milk by the grandmother around the lodge, or the Tantric ritual performed by the *lamas*, the family's two sons, Uгна and his older brother Dude, set out on a wearisome journey through the desert to find a suitable musician in the city, Munkbayar, who is capable of performing the required ritual. *Hoos* ritual is a traditional Mongolian ritual performed with a specific musical instrument called *Morin Khuur*, whose two strings are made of horse hair with the head of the instrument being carved in the shape of a horsehead. Ours (2011) describes the performance of the ritual with the following sentences:

[...] A few moments later, the musician reclaims his fiddle and begins playing. It is a slow, stringent melody simultaneously intoned by Ogdoo. Standing beside the mother camel, she gently strokes the animal while singing in earnest. The woman's throat is her instrument and her voice and the *morin khuur* enter into perfect consonance. Their music is another form of touch and one of the many melodies of the Mongol repertoire, called the long song. [...] In the end – after five or six hours according to Falorni – the tears of the mother camel Ingen Temee, the object of the ceremony, signal her receptivity and it comes to no surprise that she from that point forward accepts to nurture her colt Botok. (p. 8)

The Realm of Animal Emotions

The prominence of the documentary stems from the fact that it provides extraordinary ethnographic evidence about the implications of camel breeding on the lives of Mongolian nomads as well as scratching a long-persisting wound that continues to permeate our current discussions about animal emotions: the perplexing concept of a 'feeling' animal. At this point, one can't help, but question whether the mother camel's tears are just a simple physiological reaction to 'universal rhythms' or might be considered as an expression of sadness or relief.

The above-provided question poses two grave problems, whose answers are almost impossible to find right away. Not only does it refer to the parable whether animals could weep as humans do, but it also problematizes the possible link between exposure to music and its affective consequences on animal emotions. Although there have been a number of theoreticians, who were curious about weeping phenomenon both in humans and animals, Charles Darwin (1871) might be regarded as one of the

pioneers in this respect, who stated that there was no fundamental difference between man and the animals in their mental faculties, attributing feelings and emotions to nonhumans as well, which reveals that Darwin was positive towards the idea of ‘feeling’ animals. In his seminal work, *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (1872), he asked “Who can say what cows feel, when they surround and stare intently on a dying or dead companion?” (Masson & McCarthy, p. 16). However, as far as weeping was concerned, he had no clear-cut answers to the question. He simply regarded tears as coincidental side effects in the course of evolution (Vingerhoets, p. 1). As it can be deduced, Darwin’s standpoint was not that animals could not feel or, therefore weep as humans do, but rather, his view reflected that tears themselves were not some causality-consisting phenomenon of our evolutionary history. In spite of the fact that Darwin regarded tears as an exception to the evolutionary rules, his speculations raised a popular concern amongst the future scientists, and with the proliferation of laboratory research on animals in the mid-60s, a plethora of theories emerged in the fields of ethology, evolutionary anthropology, comparative psychology and cognitive neuroscience.

Before examining the eminent theories regarding the conundrum of weeping animals, certain definitions are required in order not to create terminological confusion as we pursue our inquiry further. Though the field is abundant with often conflicting definitions of ‘emotion’ and ‘feeling’, some theories are more prevalent than others, and are widely referenced by the researchers of human and animal emotions. According to Juslin and Sloboda (2013, p. 585), emotions refer to brief affective reactions that consist of “physiological arousal, subjective feeling, expression, action tendency, and regulation”. Darwin, for instance, classified six universal emotions such as anger, happiness, sadness, disgust, fear, and surprise, all of which could be manifested in animals according to his standpoint presented above. Antonio Damasio (2015) later differentiated between core emotions and social emotions particular to human beings such as pride, envy, guilt, sympathy, and indignation. Feelings, on the other hand, are generally held to be subjective experiences of our emotions. In simpler terms, emotions are the responses we show, while feelings are components of our emotions that happen solely in one’s brain. However, examining these classifications of emotions and feelings, some scientists stress that there are emotions we experience in common with animals, while it must be realized that not many, except for scientists like Bekoff, asked whether animals could be experiencing any emotions that we do not, and therefore be unable to comprehend and/or observe.

One of the earliest profound ideas on animal emotions came from Behaviorists. Echoing Descartes’ arguments on animal cognition, the leading scientists of their time such as J. B. Watson (1925) asserted that animals were like robots that become automatically conditioned to certain physical stimuli as a result of repetitive exposure to that factor. Behaviorists held the view that science should only focus on the observable aspects of existence, therefore, even if the topic of inquiry was that of animal mind,

science should solely deal with the measurable and scientifically observable phenomenon – a concern that persists even today due to the fear of being labeled ‘unscientific’ or ‘subjective’. In the late 80s, William James and Carl Lange reinforced the view that emotions were the result of fluctuations in bodily states, which resulted in a specific behavioral reaction. According to the James-Lange theory of emotion, fear was a result of bodily changes that were initially caused by a frightening stimulus (Coleman & Snarey, 2011).

On the one hand, there are several scientists such as the famous evolutionary biologist George Williams, who believes that studying the mental world of animals should be erased from the biological inquiry all together, stressing the subjectivity of studying cognition, which endangers the ‘objectives’ of scientific vigor. On the other hand, some of the revolutionary contemporary researchers such as Panksepp criticize this approach and dismiss the idea that all mental components have to follow a bodily action. For example, the renowned ethologist Diana Fosey, in *Gorillas in the Mist* (2000), mentioned a number of incidents, where she saw several animals shedding tears of emotion such as the sick gorilla, Coco, as well as recounting a dear moment, when she witnessed a captured gorilla cry after he saw the forest again. As Panksepp states (2010) “Brain research supports the existence of at least seven primary-process (basic) emotional systems - SEEKING, RAGE, FEAR, LUST, CARE, GRIEF (formerly PANIC), and PLAY - concentrated in ancient subcortical regions of all mammalian brains” (p. 537). In the same article, it is stated for the CARE system that, fluctuations in the hormones towards the end of pregnancy (decline in progesterone, and increase in estrogen, prolactin and oxytocin) nurture a ‘maternal urge’ even before birth (p. 539), which might be taken as a biological support as one of the possible explanations for the scene in the documentary, where the mother camel weeps the moment she reconciles with her colt.

As the proponents of the notion of ‘feeling’ animals rely heavily on anecdotal evidence rather than the results of controlled experiments, these theories based on non-experimental data are generally considered to be lacking the necessary ‘scientific’ quality. However, it should be remembered that it would be equally fair to embrace the same level of skepticism towards the both sides of the argument, in that if we are going to suspect the validity of studies based on anecdotal or non-experimental methodologies, we are to extend the same attitude towards the results of experimental studies, and the conditions, in which, they are carried out and realize with what kind of motives they are carried out, and more importantly, for whose benefit. In the end, isn’t it the case that all we produce and present under the tyrannical term ‘objective’ happen to be the mere products of our subjective and individual minds, which can never be not under the constraints of the outside world, the limiting and controlling systems we are inherently raised in? Perhaps we are doomed to never achieve the level of objectivity the sciences aspire to? The point I want to make is not to disregard the contributions introduced into our lives by scientific stance, but rather encourage each reader to

consider once again the methodological problems arising from a fanatic pursuit of objectivity, which may be limiting the advancement of future studies that may contribute to our understanding of animal emotions, while many researchers are stunned in fear of polluting the ‘sacred’ mantra of objectivity.

Music and Emotions of Tears

It seems unlikely that satisfying answers will be provided right away, fortunately we find different disciplines such as Musicology that present their own techniques and insights pertinent to the discussion of animal emotions. While the meaning of music varies considerably across cultures, it is a widely-held assumption that music, as it could be defined as the human sound production different from that of spoken language, is a universal phenomenon (Hood, 1977). Notwithstanding the assumedly universal nature of music, it is essential to bear the cultural diversity towards what music might mean. As Dissanayake (2006) points out, the Kaluli of the Southern Highlands of Papua New Guinea regard not only the sound of humans, but also the sound of natural reverberations of rain and waterfalls to be of musical quality (Feld, 1984). Similarly, it is stated in the same paragraph that the Anlo-Evge in Ghana experience the sounds, which would generally be considered non-musical by Western minds, as of musical experience, such as the sound of chicken cries, blacksmith bellows etc. (Avorgbedor, 2000).

Although there are visible differences in our reception of music, it appears that it is shared widely across cultures and the diverse societies of our world, maintaining this level of certainty in terms of generalizing claims in the case of animals becomes problematic, regarding the fact that animals, even domesticated ones and our fellow pets, show little interest in our music, at least for a prolonged period. For example, McDermott and Hauser (2007) demonstrated that when primates were given the chance of staying in a silent medium or listening to music, they opted to remain in the silent condition rather than listening to music.

In contrast to these findings, there is an abundance of studies that point to a shared music cognition in humans and animals – though, these animals are usually primates. To provide an example, Ibn al-Haytham’s work “Treatise on the Influence of Melodies on the Souls of Animals” (Risaalahfi Tathirat al-Luhun al-Musiqiyyah fi al-Nufus al-Hayawaniyayah) remains one of these early studies, where al-Haytham firmly defended the idea that animals comprehend music, attempting to examine the effects of music on the psyche of animals – particularly whether it was possible to alter a camel’s pace through the use of music (Nazir, 1965). As for a contemporary example, Snowden and Teie (2010, as cited in Patel and Demorest) studied tamarin monkeys and composed original music for a cello to play on the “pitch and temporal structure of tamarin threat or affiliative vocalizations”. The striking point of this research is the use of species-appropriate sounds, rather than exposing animals to human-specific musical stimuli. A similar study conducted by Akiyama and Stuu (2011) embraced the same species-

specific stimulus approach and exposed their hypertensive rats to the music of Mozart, which was adjusted to the hearing sensitivity of the subject animals, and consequently found that the blood pressure of the rats declined considerably due to the increased synthesis of dopamine (Bryant, 2013). Considering these findings, it is not irrefutable to state that, if we continue our rigorous research, we could possibly have more answers soon about the music cognition of animals.

Weeping and the Wonders of Music

While the affirmative discussions around animal cognition of music are increasing in number, it may come as a waste of time, for many scientists, to think about whether music can cause some animals weep. *The Story of the Weeping Camel* is a visual account of the ethnographic reality of a Mongolian family and their relations with camels, however its significance – for this paper – derives from the fact that it depicts a mother camel shedding tears at the end of a musical Mongolian ritual. Due to the limited space allotted, this paper will not review the theories about the existence of crying and weeping behaviors of humans and animals in detail.

Namely, one of the most notable theories in this area belong to Szasz (1959), MacLean (1993), Frey et al. (1981), and Montagu (1960). Some of these theorists explained the act of shedding tears as a biologically-beneficial reaction that helps to prevent mucous membrane of the eyes from drying (Montagu, 1960), whereas some explained weeping as a mechanism of maintaining homeostasis, which was established through the excretion of harmful substances out of the body (Frey et al., 1981). Taking a historical-evolutionary approach, MacLean (1993) proposed that the act of weeping was a reaction, taking its root from the prehistoric times, when the smoke of the fires used in burial and funeral ceremonies caused the early humans' eyes water, and consequentially be linked with the feelings of grief and sadness. Szasz (1959), on the other hand, asserted that weeping resembled "the amniotic fluid and the rhythmic movements induced by the mother in the womb", which gives us a soothing sensation due to this resemblance in effect. What needs to be recognized here is that all these theories still carry the burden of proof on their account and need further coherent evidence. Nevertheless, they provide preliminary information to ponder about the evolutionary beginnings and the current function of weeping.

Bearing all this in mind, we can now examine the weeping instance in the documentary. As it is seen from the picture, the camel's weeping response can be explained in a reciprocal relationship with the environment, since these camels are the descendants of those camels, who have been exposed to the music of the Mongolian for centuries and therefore may be evolutionarily 'wired' to react to it. However, Ours (2011) suggests that the weeping phenomenon in the documentary may also be regarded as a response to experiencing universal rhythms, which have specific effects on mammalian brains (p. 14). Referring to Hans Jenny's studies of wave phenomena, known as Cymatics, where certain 'sound-forms' are obtained by subjecting materials

such as sand to continuous pulse of a sound producer, Ours hypothesizes that the patterns emerging in our brains as a reaction to the musical waves may be ‘bringing order to disorder’ with their geometrically regular patterns reflected in our brains. In the article, whose precursory insights about the problem of a ‘feeling’ animal inspired the writing of this article, Ours wrote, “For some, to perceive them, is to enter into harmony with cosmic rhythms. Musical scales would be in this sense representations of the cosmos able to infuse the listener/hearer with a feeling of oneness with the universe.” (p. 13).

Unfortunately, we still have little knowledge about animal emotions and their interaction with music and other aspects of our shared world. While it is palpable that we need further research that will incorporate the teachings of both contemporary research methods and the old ‘anecdotal’ method, we could state that anthropological approach, with its holistic approach, may to be a good instrument in the endeavor of comprehending animal emotions. Since there is a need to observe animal behavior in the natural context in which animals live, one of the best ways of doing so might be combining the premises of participant observation with the controlled measures of neuroscience, ethology and comparative psychology such as the devices that can track brain imagining, heart rate, eye movements, bodily temperature etc. Finally, this paper had aimed to question whether camels, as one of the most emotional animals as they are known in Turkey, can be suitable starting point in the research of animal emotions, and weeping. Ultimately, if we are going to continue living side-by-side with these ‘creatures’ in the future, it is one of our most urgent responsibilities to comprehend how animals experience the world, and perhaps one day, may be thanks to a camel or another animal, we will be able to prove that they also experience wide range of emotions and feelings, and hopefully put an end to ‘some’ of the animal research, which abuse animals with the false premises that they don’t have experience feelings and are, thereby, disposable.

REFERENCES

- Anderson, D. J., & Adolphs, R. (2014). A framework for studying emotions across species. *Cell*, 157(1), 187-200. doi: 10.1016/j.cell.2014.03.003.
- Avorgbedor, D. (2000). Dee Hoo! Sonic articulations in healing practices of the Anlo-Ewe. *The World of Music*, Vol. 42, 9-24.
- Bekoff, M. (2007). *The emotional lives of animals: A leading scientist explores animal joy, sorrow, empathy – why they matter*. New World Library.
- Bryant, G. A. (2013). Animal signals and emotion in music: Coordinating affect across groups. *Front Psychology*, Vol. 4, 990. doi: 10.3389/fpsyg.2013.00990
- Coleman, A., & Snarey, J. (2011). James-Lange theory of emotions. In S. Goldstein, & J. Naglieri (Eds.), *Encyclopedia of Child Behavior and Development*, Vol. 2, 844-846. New York: Springer-Verlag.
- Damasio, A. (2015). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*. Penguin Books: Reprinted Edition.
- Darwin, C. (1871). *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*. New York: Random House.
- Feld, S. (1984). Sound structure as social structure. *Ethnomusicology*, Vol. 28, 383-409.
- Fossey, D. (2000). *Gorillas in the mist*. Mariner Books; 1st Mariner Books Ed edition.
- Frey, W. H., DeSota-Johnson, D., Hoffman, C., & McCall, J. T. (1981). Effect of stimulus on the chemical composition of human tears. *American Journal of Ophthalmology*, 92, 559-567.
- Hood, M. (1977). Universal attributes of music. *World of Music*, Vol. 19(1), 63-69.
- Juslin, P. N., & Sloboda, J. A. (2013). Chapter 15: Music and emotion. In Deutsch, D. (Ed.). *The psychology of music*. (pp. 583-645).
- MacLean, P. D. (1993). *Cerebral evolution of emotions*. New York (US): Guilford Press.
- Masson, J. M., & McCarthy, S. (1996). *When elephants weep: The emotional lives of animals*. Delta Trade Paperbacks.
- McDermott, J., & Hauser, M. D. (2007). Nonhuman primates prefer slow tempos but dislike music overall. *Cognition*, Vol. 104 (3), 654-668. doi: 10.1016/j.cognition.2006.07.011
- Montagu, A. (1960). Natural selection and the origin and evolution of weeping in man. *Journal of the American Medical Association*, 174, 392-397.

- Nazir, A. (1965). Ibn al-Haitham: His life and work. In *Ibn al-Haitham*. Pakistan: Hamhard National Foundation
- Ours, K. (2011). An ecocritical study of the story of the weeping camel. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, Vol. 18 (2), 396-412. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/44087707>
- Panksepp, J. (2010). Affective neuroscience of the emotional brainmind: Evolutionary perspectives and implications for understanding depression. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, Vol. 12(4), 533-544.
- Patel, A. D., & Demorest, S. M. (2013). Chapter 16: Comparative music cognition: Cross-species and cross-cultural studies. In Deutsch, D. (Ed.). *The psychology of music*. (pp. 646-681).
- Siebert, T. (Producer), Davaa, B., & Falorni, L. (Directors). (2003). *The Story of the Weeping Camel*. [Motion Picture]. Germany: ThinkFilm.
- Szasz, T. S. (1959). The communication of distress between child and parent. *British Journal of Medical Psychology*, 32, 104.
- Vingerhoets, A. (2013). *Why only humans weep: Unraveling the mystery of tears*. UK: Oxford University Press.
- Watson, J. B. (1925). *Behaviorism*. New York: Norton.

II. ULUSLARARASI SELÇUK-EFES DEVECİLİK KÜLTÜRÜ VE DEVE GÜREŞLERİ SEMPOZYUMU

I.CİLT • SOSYAL BİLİMLER

SECOND INTERNATIONAL SELÇUK-EPHESUS SYMPOSIUM ON CULTURE OF CAMEL-DEALING AND CAMEL WRESTLING

VOLUME I • SOCIAL SCIENCE

